

ISSN 2147-1673

Disiplinlerarasılık Bağlamında Halk İnanışları Çalışmaları Üzerine Bir
Değerlendirme
Cevdet AVCI

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi
(Bilecik) Örneğinde İncelemesi
Zafer BAŞKAYA

Necip Fazıl'ın "Çile" Şiirinde "Yüce" Ve "Trajik" Üzerine Bir Tahlil Denemesi
Muhammet HÜKÜM

Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Savunması ve Şahinbey
Ali GÜRSEL

Çukurova Âşık Ali Anbarcı'nın Yörük Üstüne Türküleri
Ayhan KARAKAŞ

Milli Mücadele Yıllarında Müfettişlik Müessesesi
Ökkeş NARİNÇ

Atsız Mecmua Üzerine
Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

Adana'da Yaşayan Bir Karagöz Ustası: Mahmut Hazım Kısakürek (Kuklacı
Mahmut Amca-Hayali Mahmut)
Refiye OKUŞLUK ŞENESEN

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi
Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı
Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini
Etkileyen Unsurlar Üzerine
Muhammet YAZICI

Cilt/ Volume:1

Sayı / Issue:1

Ocak/ January 2013

www.asiaminorstudies.com

ISSN 2147-1673

ASIA MINOR STUDIES DERGİSİ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Ocak ve Temmuz olmak üzere yılda iki kez yayınlanır

Cilt/ Volume:1   Sayı / Issue:1   Ocak/ January 2013

Üniversite Yayın No: 2013-1

KİLİS 2013

ASIA MINOR STUDIES

ISSN 2147-1673

<p><u>Sahibi / Publisher</u> Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM</p> <p><u>Editör / Editor</u> Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM</p> <p><u>Yayın Kurulu / Editorial Board</u> Doç. Dr. Metin AKİS Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL Yrd. Doç. Dr. Murat FİDAN Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞLULARI</p> <p><u>Dil Danışmanı / Language Advisory</u> Yrd. Doç. Dr. İsmail PEHLİVAN (Rusça) Emrah PAKSOY (İngilizce) Tuğba BİLVEREN- Muhammet HÜKÜM (Türkçe)</p> <p><u>Yayın Sekreteri (Secretary)</u> Armağan ZÖHRE</p>	<p><u>Danışma Kurulu / Advisory Board</u> Prof. Dr. Mehmet ALPARGU (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Ali ARSLAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Nurullah ÇETİN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE (Uluslararası Antalya Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Başkent Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (Hacettepe Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Vygantas VAREİKİES (Klaipeda University-Litvanya)</p>
<p><u>Adres / Address</u></p> <p>Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 79100 Kilis / TÜRKİYE (TURKEY) Tel: 0533 493 88 11-0505 664 24 12 Fax: +90 (0348) 822 23 51</p> <p>E-mail: asiaminorstudies@hotmail.com Web: www.asiaminorstudies.com</p>	
<p><u>Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue</u></p>	
<p>Prof. Dr. Erman ARTUN Doç. Dr. Metin AKİS Doç. Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN Yrd. Doç. Dr. Hamza ALTIN Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL Yrd. Doç. Dr. Murat FİDAN Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Ergün HAMZADAYI Yrd. Doç. Dr. İsmail PEHLİVAN Yrd. Doç. Dr. Muhammet KAÇMAZ Yrd. Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Yrd. Doç. Dr. Metin KOPAR Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞLULARI Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR</p>

Yasal Sorumluluk/ Legal Responsibility

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible for he contents of paper

Hakem Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. A. Deniz ABİK (Çukurova Üni.)	Doç. Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN (Çukurova Üni.)
Prof. Dr. Erman ARTUN(Çukurova Üni.)	Doç. Dr. Nesrin TAĞIZADE-KARACA (Başkent Üni.)
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU(Sakarya Üni.)	Doç. Dr. M. Ruhat YAŞAR (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üni.)	Doç. Dr. Ozan YILMAZ (Sakarya Üni.)
Prof. Dr. Ali ARSLAN (İstanbul Üni.)	Doç. Dr. Ahmet YİĞİT (Muğla Üni.)
Prof. Dr. İlker ALP (Trakya Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Meral AVCI (İstanbul Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Hakan AKDAĞ (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Sedat AVCI (İstanbul Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Soner ALADAĞ (Adnan Menderes Üni.)
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU (Marmara Üni.)	Dr. Imre BASKI (Macar Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Elif ALADAĞ (Adnan Menderes Üni.)
Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN(Gaziantep Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Hamza ALTIN (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. İsmail ARSLANTAŞ (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Başkent Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Erdal BAY (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. İlhan ERDEM (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Özlem BAŞARIR (İnönü Üni.)
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE (Uluslararası Antalya Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Cemil BÜLBÜL (Yale Üni.-ABD)
Prof. Dr. Muammer GÜL (Harran Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Pınar BÜLBÜL (Sütçü İmam Üni.)
Prof. Dr. Naciye GÜNGÖRMÜŞ (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. H. Kaan BÜYÜKİKİZ (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Dicle Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Murat ÇERİTOĞLU (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ (İstanbul Aydın Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Serdar DERMAN (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Fırat Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK (Sakarya Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ (Kafkas Üni.)
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (Hacettepe Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Zekiye ER (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU (Ondokuz Mayıs Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Mehmet TEMEL (Muğla Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Rifat ERGEÇ (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Murat FIDAN (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Nesimi YAZICI (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Sinan GÖNEN (Selçuk Üni.)
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Erdiç GÜLCÜ (Kilis 7 Aralık Üni.)
Prof. Dr. Turgut YİĞİT (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN (Gaziantep Üni.)
Prof. Dr. Vygantas VAREİKİES (Klaipeda Uni-Litvanya)	Yrd. Doç. Dr. Ergün HAMZADAYI (Gaziantep Üni.)
Doç. Dr. Metin AKİS (Kilis 7 Aralık Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Muhammet KAÇMAZ(Sakarya Üni.)
Doç. Dr. Ercan ALKAYA(Fırat Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (Çukurova Üni.)
Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR (Gaziantep Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ (Muğla Üni.)
Doç. Dr. Hülya ARSLAN-EROL (Kilis 7 Aralık Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Ökkeş KESİCİ (Kilis 7 Aralık Üni.)
Doç. Dr. Bayram ÇETİN (Gaziantep Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Metin KOPAR (Adıyaman Üni.)
Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ (İstanbul Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Abdullah KÖK (Nigde Üni.)
Doç. Dr. Ruhi ERSOY (Gazi Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Şenay Leyla KUZU (Gaziantep Üni.)
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Mustafa Kemal Üni.)	Yrd. Doç. Dr. M. Eyyüp SALLABAŞ (Yıldız Teknik Üni.)
Doç. Dr. Mustafa PAKSOY (Kilis 7 Aralık Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Fatih SANCAKTAR (İstanbul Üni.)
Doç. Dr. Sadettin PAKSOY (Kilis 7 Aralık Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞLULARI (Gaziantep Üni.)
Doç. Dr. Birsal KARAKOÇ (Uppsala Uni.-İsveç)	Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞENER (Kilis 7 Aralık Üni.)
Doç. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR (Gaziantep Üni.)
Doç. Dr. Bekir KOÇ (Ankara Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Muhammed YAZICI (Muğla Üni.)
Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR-OĞUZ (Hacettepe Üni.)	Yrd. Doç. Dr. Bülent YILDIRIM (Trakya Üni.)
Doç. Dr. İbrahim SEZGİN (Trakya Üni.)	Dr. Könül ESEDLİ (Azerbaycan Milli Elmler Akademiyasi)
Doç. Dr. Abdullah SOYSAL (Kilis 7 Aralık Üni.)	Dr. Mihaly DOBROVİTS (Szeged Üni.- Macaristan)

EDİTÖRLERDEN

Asia Minor Studies Dergisi herhangi bir kuruma bağılı olmayan bağımsız, sosyal ve beşeri bilimler alanında yayın yapan uluslararası hakemli bilimsel bir yayın organıdır. Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda en az iki kez yayınlanacak olan dergimizin ilk sayısının mutluluk ve heyecanını yaşıyoruz. Yayın dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte, *diğer Türk lehçeleri*, *İngilizce* ve *Rusça* yazılara da yer verilmekte olan dergimizin bu sayısında toplam on adet bilimsel makaleyi beğeni ve eleştirilerinize sunuyoruz.

Hızla değışen günümüz dünyasında bilim dünyasına bir katkıda bulunmak adına çıktığımız bu yolda bizi destekleyerek ilk sayımızın oluşmasında bilimsel ve orijinal makalelerini gönderen başta bilim insanlarına teşekkürü bir borç biliyoruz. Ayrıca dergimize gelen bu makaleleri değerli vakitlerini harcayıp, göz nurlarını döken hakem kuruluna, yayın kuruluna ve diğer tüm emeğı geçen dergimiz ekibine şükran ve saygılarımızı sunuyoruz.

Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

Disiplinlerarasılık Bağlamında Halk İnanışları Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme Cevdet AVCI	1
Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi Zafer BAŞKAYA	12
Necip Fazıl'ın "Çile" Şiirinde "Yüce" Ve "Trajik" Üzerine Bir Tahlil Denemesi Muhammed HÜKÜM	42
Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Savunması ve Şahinbey Ali GÜRSEL	52
Çukurovalı Âşık Ali Anbarcı'nın Yörük Üstüne Türküleri Ayhan KARAKAŞ	64
1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi Ökkeş NARİNÇ	77
Atsız Mecmua Üzerine Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI	94
Adana'da Yaşayan Bir Karagöz Ustası: Mahmut Hazım Kısakürek (Kuklacı Mahmut Amca – Hayali Mahmut) Refiye OKUŞLUK ŞENESEN	122
19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN- Zafer TANGÜLÜ	137
XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini Etkileyen Unsurlar Üzerine Muhammed YAZICI	156

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

DİSİPLİNLERARASILIK BAĞLAMINDA HALK İNANIŞLARI ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation On Public Works Beliefs In The Context Of Interdisciplinarity

Arş. Gör. Cevdet AVCI¹

Özet

Bilim tarihinin gelişim seyrine bakıldığında özellikle doğa bilimlerinde, eşgüdümlü bir çalışma sistematığının ortaya çıktığı görülmektedir. Eşyanın tabiatını anlama noktasında doğa bilimlerindeki bu gelişim süreci çok olumlu sonuçlar vermiş ve bugünkü bilimsel gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu paradigma, bilimsel çalışmalara yön vermeye ve sosyal bilimlerde de kabul edilmeye başlamıştır. Bu noktada bir sosyal bilim olan halkbilimi, disiplinlerarası çalışma yöntemlerinin uygulanmasına müsait alanlardan birisidir. Halkbiliminin çalışma alanlarından olan halk inanışları da disiplinlerarası bakış açısıyla ele alınması gereken bir konudur. Türk halk inanışları, İslâm öncesi inanç sistemlerinin izlerini taşıması ve temasta bulunan diğer toplumların etkilerini bünyesinde taşımasından dolayı çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla Türk halk inanışları araştırmalarında halkbiliminin yanı sıra, tarih, dinler tarihi, antropoloji, sosyoloji, ilahiyat gibi birden fazla bilim dalından faydalanmak gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Bilim tarihi, disiplinlerarasılık, sosyal bilimler, halkbilimi, halk inanışları

Abstract

Emergence of a co-ordinated systematic study is seen especially in the natural sciences, considering the trend of development in the history of science. In the point of understanding the nature of goods, this development process in the natural sciences has given very positive results and current scientific developments have emerged. This paradigm begins to give direction to scientific study and it begins to be accepted in the social sciences, too. In this point, folk science ,which is a social science, is one of the suitable place for the implementation of an interdisciplinary working methods. The folk beliefs ,which are a working area of folk science, are an issue needs to be addressed with an interdisciplinary perspective. Turkish folk beliefs supply of a multi-layered structure because of carrying traces of pre-Islamic belief systems and embodying the effects of other societies ,which a contact occurred with. So , in the research of Turkish folk beliefs, it is a necessary to benefit from the branches of science such as; history, history of religions, anthropology, sociology, theology, in addition to folk science.

---

¹ Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cvdtavci@gmail.com

Key words: The history of science, interdisciplinary, social sciences, folk science, folk beliefs

Giriş

Sosyal bilimlerde “nereye varmak istediğimiz bilinmeden neyi inşa edebiliriz”² sorusu, folklor çalışmalarını yakından ilgilendirmektedir. Folklor disiplininin araştırma alanları ve folklor eksenli yapılan çalışmaların sonuçlarının kullanım alanları, daha başlangıçta bu sorunun cevabını vermeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda öncelikle folklor kapsamında halk inanışları çalışmalarının sosyal bilimler açısından mahiyetinin ne olması gerektiği ortaya konulmalıdır.

Halk inanışları konusunun birden fazla bilim dalı tarafından ele alınmıyor olması, konuyla ilgili kullanılan terim ve kavramların her bilgi alanına göre çeşitlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Kimi zaman aynı bilim dalı içerisinde yapılan çalışmalarda da kavram kargaşasına düşüldüğü görülmektedir. Halk inancı, halk inanışları ya da halk inanmaları adlandırmaları, aynı konuyu ifade etmek için kullanılabilir. Bu ve benzeri kullanımlar alanda belirsizliklere yol açmakta ve yapılan yeni çalışmalar için oturmuş bir terminolojinin olmaması sonucunu doğurmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan okumaların neticesinde konunun adlandırılmasında “halk inanışı” ya da “halk inanması” kullanımının daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır. İnanç, daha ziyade esasları sabit dini dogmaları akla getirmektedir. Halk inanışı başlığında ifade edilen inanma ve uygulamalar ise birden fazla dinin etkisiyle tarihi süreç içerisinde birikerek oluşmuş ve tek bir dinin kurallarına bağlı olmayan gelenekselleşmiş kabullenmelerdir. İnanış daha ziyade din anlayışını ve dinin toplumda yaşanış şeklini ifade etmektedir.³

Halk kültürünün temel dinamiklerinden olan ve oluşum itibarıyla katmanlı bir yapı arz eden halk inanışları, halk hayatında canlı olarak varlığını korumaktadır. Folklorun temel araştırma alanları içerisine dahil olan halk inanışları⁴ kabul edilmiş ya da temasta bulunmuş eski dinlerden kalıntılar taşıyan, kabul edilen yeni dinin halk yığınları arasındaki yorum ve uygulama biçimleriyle de birleşmiş olan unsurlardır.⁵ Halk inanışları, resmi din anlayışına sahip din adamlarınca ve tek boyutlu yapılan bir kısım bilimsel çalışmalarda hurafe, batıl inanış, boş inanış olarak nitelenmektedir. Halk inanışlarını dini ölçülere göre tam anlamıyla ele alıp incelemeyen batıl ya da boş inanış olarak nitelendirmek yanlış bir çıkarımdır; zira öncelikle bunun ölçüsünün ne olduğu ortaya konulmalıdır. Batıl inanış kavramı döneme, din anlayışına göre değişebilir. Bunun sınırlarını belirleyecek kavramların netleşmesi gerekmektedir.⁶ Öte yandan halk inanışlarının tamamını boş inanış olarak değerlendirmek bilimsel açıdan da doğru bir tutum değildir. Bazı halk inanış ve uygulamaları kısmen geçerli olan dini esaslara uygunken kısmen de uygun olmayabilirler. Bu durum İslâm dini açısından da böyledir. Halk

² Yaşar Kalafat. (2008). *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Teori ve Metod*. 2.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, s.19.

³ Kemal Polat. (2010). Türkiye’de Dinler Tarihi Sahasında Yapılan Alan Araştırmaları Üzerine Bazı Düşünceler. *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu (4-6 Aralık 2009)*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, ss. 515-525.

⁴ Erman Artun. (2011). *Türk Halkbilimi*. Karahan Yayınevi, Adana, s. 297.

⁵ Özkul Çobanoğlu. (2003). *Memoratlar ve Halk İnançları*. Akçağ, Ankara, s. 12.

⁶ Bu konudaki eleştirel yaklaşımla ilgili olarak kapsamlı bilgi için bkz.: Hikmet Tanyu. (1976). Dini Folklor veya Dini Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, *AÜİF Dergisi*, Ankara, XXXI/123-142.

inanışlarını genel itibariyle dini manevi folklor ya da din folkloru olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.⁷ Hayatın geçiş dönemleriyle ilgili olarak ele alınan herhangi bir halk inanışının ve uygulamasının, İslam'a birebir ne kadar uygun olduğunu veya bu inanış ve uygulamanın görüldüğü topluluğun ne kadar İslâm dini içerisinde olduğunu tartışmak hem halk inanışlarının doğasına müdahale etmek hem de dini açıdan sınırların zorlanması anlamına gelmektedir. Yaşamın günlük pratikleri haline gelmiş, halk hayatında yeri-işlevi olan bir inanışı ve uygulamayı, o toplumdan silip atmasını istemek nasıl gereksiz ve zorlayıcı bir durumsa; aynı şekilde o toplumun İslam'a aykırılığını da sorgulamak dini açıdan sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Bu noktada Türk halk inanışlarını İslam dini dokusu içerisinde sağlıklı bir zeminde değerlendirebilmek için İslâm, İslâmiyet, Müslümanlık ve Türk Müslümanlığı kavramlarının çerçevesini ortaya koymak gerekmektedir. Bu kavramlar günlük kullanımda ve bir kısım popüler çalışmada birbirlerinin yerine kullanılabilir; ancak terim olarak bu kavramlar farklı içeriklere sahiptirler. Ahmet Yaşar Ocak, İslâm, İslâmiyet ve Müslümanlık kavramlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

“İslam doğrudan doğruya esasları Kur'an-ı Kerim'e dayalı olup Hz. Muhammet tarafından insanlığa bildirildiğine inanılan ilahi mesajı belirleyen bir terimdir; ki bu bizzat Kur'an'da da bu çerçevede kullanılmıştır. İslamiyet ise, bu ilahi mesajın Müslümanlar tarafından pratiğe geçirilmesi sonucu yaşanan, kültürleşen biçimidir. Bu biçim, zamana, mekâna, uyarlanarak bu zaman ve mekân içindeki daha eski kültürel alt yapıların etkisiyle değişik yorumlar, uygulamalar ve zihniyetler yaratır ki, işte buna da Müslümanlık denir. Bu değişkenlik yüzünden bir tek Müslümanlık değil; birçok Müslümanlık vardır.”⁸

Bu noktada Halk inanışlarının İslam dini içerisindeki yerini tayin için de kitabî İslam'ın ötesinde farklı boyutlarının olduğu görülmektedir. Halk inanışlarını konu alan folklorun da bir disiplin olarak bu konuda, sosyal bilimlerdeki genel paradigma değişimi çerçevesinde araştırma ve inleme yapması gerekmektedir.

Bilim tarihinin gelişim seyrine bakıldığında doğa bilimlerindeki eş güdüm içerisinde çalışma yöntemlerinin, sosyal bilimler için de izlemesi gereken bir yol olduğu görülmektedir. Fizik, kimya, matematik, astronomi gibi bilim dallarının müşterek çalışma yöntemlerinde birleşmesi ve buradan bütünü bilgisine ulaşması; tarih, sosyoloji, antropoloji, dinler tarihi, halkbilimi gibi bilgi alanlarının da buna benzer bir çalışma yöntemi içerisine girmesi gerekliliği konusunda model teşkil etmiştir. Zira doğa bilimleri alanında olduğu gibi sosyal bilimler alanında da tek bir disiplinden hareketle bütünü bilgisine ulaşmak, onu anlamlandırmak ve problemlere çözüm üretmek mümkün değildir.⁹ Türk din tarihi ve Türk halk inanışları çalışmalarında da bu bakış açısını dikkate almak gerekmektedir. Halk inanışlarının senkretik yapısı, birden fazla bilim dalının konusu içerisine dahil olmasına neden olmaktadır. Halk inanışları çalışmaları, yalnızca ilahiyat veya dinler tarihinin duvarları içerisinde değil; dinler tarihi, antropoloji, tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, etnografya, halkbilimi ve ilgili diğer bilgi alanlarından faydalanılarak anlaşılabilir bir yapıya sahiptir. Halk inanışlarını bütün yönleriyle ele almak ve değerlendirebilmek için disiplinlerarası çalışma yöntemi kullanmak gerekmektedir. Öte

⁷ Tanyu, a.g.m., ss.123-142.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak. (2004). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul s. 14-15.

⁹ Bu konuda kapsamlı bilgi için bkz.: Ruhi Ersoy. (2009). *Sözlü Tarihi Folklor İlişkisi, Baraklar Örneği, Disiplinlerarası Bir Yaklaşım Denemesi*. Akçağ, Ankara, s. 13-20.

yandan, disiplinlerarasılık bir perspektif olarak karşımızda durmakla birlikte, sosyal bilimlerde bu eş güdümü sağlıklı bir biçimde yürütebilecek henüz oturmuş bir metodoloji mevcut değildir. Bu durum özellikle de dinler tarihi araştırmaları ve halk inanışları çalışmaları için geçerlidir dinilebilir.

Disiplinlerarası bakış açısı, sosyal bilimler açısından bütünü bilgisini ortaya koyabilme noktasında yeni yöntem arayışlarının bir neticesi olarak görünmektedir. Sosyal bilimler, ‘İnsanı, toplum ve ağırlıklı olarak insan-insan, insan-toplum ve insan-eşya ilişkilerinin sistemli bir biçimde incelenmesini amaçlayan, bilimsel yöneme uygun, düzenli bilgiler olarak tanımlanabilir.¹⁰

Sosyal bilimler, üzerinde çalıştığı malzemenin, davranışında genel hatlar itibarıyla benzeştiği dil bilim, tarih, coğrafya, psikoloji, felsefe, antropoloji, iktisat, eğitim bilimleri, siyaset bilimi, yönetim bilimi, hukuk, sosyoloji, ekonomi, şehir ve bölge planlama, demografi, arkeoloji, iletişim, etnoloji vb. bilim dallarını kapsar. Bu anlamda sosyal bilimler bir çerçeve kavram olarak ifade edilebilir¹¹.

Sosyal bilimlerde üzerinde çalışılan nesne hem tarihsel bir olgu hem de insan ürünü olması sebebiyle sosyolojik ve psikolojik boyutu olan bir olgudur¹². Dil içerisinde kurulması ve ifade edilmesiyle de filolojik ve edebî bir olgudur. Bütün bunları var eden düşünsel arka plını anlamak açısından felsefi bir çerçeve içerisinden bakmak zarureti vardır. İşte kültür bilimlerinde ele alınan malzemeye daha kapsayıcı bir biçimde anlayabilme etkinliği olarak yakın disiplinlerin özellikle folklor ölçeğinde bakıldığında tarihin, sosyolojinin, filoloji ve felsefenin, etnoloji, arkeoloji ve antropolojinin verilerine bakmak mecburiyet vardır¹³.

Kültür bilimleri, üzerinde çalıştığı nesneyi kendi içerisinde yaşadığı çağın kavram, kurum ve değerleri, yaklaşımları, zihniyeti içerisinden anlar ve bilirler. Bu manada tek ve genel geçer bir yaklaşım günümüz sosyal bilim anlayışı açısından sorun çözücü ve açıklayıcı değildir. Bütünü bilgisini öğrenebilmek ve anlamlandırabilmek dar ve sınırlı bir disiplinler bakış açısıyla çok zordur. Üzerinde çalışılan nesneyi bütün yönleriyle kapsamlı bir şekilde anlamak için farklı disiplinlerin bilinci zenginleştirecek katkısına açık olmak gerekir.¹⁴

Sosyal bilimlerde bütünü bilgisini anlama ve anlamlandırma noktasında bilim anlayışının geçirdiği evrimin neticesi olarak disiplinlerarası çalışma yöntemleri, genç bir sosyal bilim dalı olan folklor alanındaki çalışmalarda da uygulanmaktadır. Folklorun müstakil bir bilim dalı haline gelinceye kadar ki gelişim seyri dikkate alındığında genel olarak sosyal bilimlerdeki olgunlaşma sürecinin yansımaları görülebilir.¹⁵

Folklor çatısı altında yapılan çalışmalarda söz konusu disiplinlerarası çalışma yöntemlerinin kullanılması, folklorun konusu ve ilgi alanlarının çeşitliliğinden dolayı kaçınılmaz bir durumdur. Zira folklor “kültürel yaşamın bütünü”¹⁶ ele almaya çalışan bir bilim dalıdır. Kültür kavramının tanımındaki yenileşme, kültür algılayışını, sadece eğitimli

¹⁰ Ö. Demir ve M. Acar. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Vadi Yayınları, Ankara, s. 205.

¹¹ Ruhi Ersoy. (2009). *Sözlü Tarih Folklor İlişki Baraklar Örneği*. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 13-20.

¹² Sosyal bilimlerin yapısıyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Yümnü Sezen. (1994). *İslâm Sosyolojisine Giriş*. Turan Kültür Vakfı, İstanbul, s. 19-26.

¹³ Ersoy, a.g.e. s. 13-20.

¹⁴ Ersoy, a.g.e. s. 13-20.

¹⁵ Özkul Çobanoğlu. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. 2. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 27-42.

¹⁶ Erman Artun. (2011). *Türk Halkbilimi*. Karahan Yayınevi, Adana, s. XIII.

kişilerin sahip oldukları durum olmaktan çıkarmış; her kesimden insanın hayatta yapıp ettikleri tüm hâl, davranış ve ürünlerin kültür olarak kabul edilişi sürecini doğurmuştur.¹⁷ Buna paralel olarak halk kavramındaki 19. yüzyıl tanımında yer alan ilkel şehirli arasında kalan, kırsalda ve köyde yaşayan, ne ilkel ne de şehirli olan grup için yapılan tanımlamadan, Alan Dundes'in yaklaşımıyla, en az iki kişiden başlayıp aile, arkadaş gibi sosyal gruplardan, bir ulusa kadar gidebilen süreçteki paylaşıma sahip olan gruplara da halk denilebileceği kabul görmüştür.¹⁸ Kültürün ve halkın tanım ve kapsamının değişmesi, halkbiliminin esas konusu olan halk bilgisinin de kapsamını ve boyutlarını değiştirmiştir. Üretim-icra ve aktarım yelpazesi genişleyen halk bilgisi ürünlerini ve bu ürünleri meydana getiren tarihi, edebi, sosyo-ekonomik, psikolojik şartlar dikkate alındığında, halk bilgisi ürünlerini toplama, tasnif etme ve değerlendirme süreçlerinde çok disiplinli çalışma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Halkbiliminin konusu ve ilgi alanı¹⁹ dikkate alınarak ortaya konulan bu yaklaşım, genel olarak halkbilimi eksenli çalışmaların sosyal bilimlerin sınırlı bir uzmanlık alanıyla yapılan dar kapsamlı bir çalışma olamayacağını göstermektedir.

“Her bir bilim dalı diğeriyle yarışarcasına icat ettiği yeni kavramlarla, etrafındaki duvarları kalınlaştırıp yükseltmekle meşgul. Bu da duvarın içinde kalanların ufkunu her geçen gün biraz daha daraltıyor. Hâlbuki duvarların dışına çıkılsa o kavramların çoğunun o derece elzem olmadığı ve başka bir bilim dalının sorunu çözdüğü görülecektir. Kavram alışverişi sadece bilimlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olmayacak, aynı zamanda bilimler arasındaki iletişimi de kolaylaştıracaktır. Her geçen gün sayıları biraz daha artan “nesnesi” insan olan “müstakil bilimler”, duvarlar arkasındaki laboratuvarlarında insanı anlayabilmek için kendilerince binlerce parçaya bölmeye ve bu parçaların her birine yeni kodlar vererek sorunu çözmeye çalışıyorlar. Duvarların arkasında birbirlerinden habersiz icat ettikleri kodlarla ne iletişim kurmaları ne de insanı anlamaları mümkündür.”²⁰

Söz konusu sosyal bilimlerde disiplinlerarası çalışma yöntemlerini düşünmenin ve bu yaklaşımlara uygun folklorun kapsayıcılığı, halkbiliminin ilgi alanlarının genişliğinden ve doğasından kaynaklanmaktadır.²¹ Temel inceleme alanı halk kültürü olan folklor, halk kültürünün temel dinamikleri olan halk inanışları ve halk dinini de doğal olarak konu almaktadır.²² Erman Artun'un ifadesiyle folklor,

“...doğumdan ölüme kadar insanların yaşamında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, araştıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişim kurallarını inceleyen kültürler arasındaki benzerlik ve

¹⁷ Özkul Çobanoğlu. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. 2. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 18.

¹⁸ Alan Dundes, “Halk Kimdir?”, (Çev. Metin Ekici), (Yay. Haz. Gülin Ögüt Eker vd.), *Millî Folklor*, Ankara, ss. 1-30.

¹⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Artun, a.g.e., s. 3-5.

²⁰ M. Sait Polat. (2004). *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 11.

²¹ Özkul Çobanoğlu. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. 2. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 18, 20.

²² Özkul Çobanoğlu. (2003). *Memoratlar ve Halk İnançları*. Akçağ, Ankara, s. 12.

farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran bir bilim dalıdır.”²³

Tanımdan da anlaşılacağı üzere halk kültürünün bütün unsurları folklorun tanımı-kapsamı içerisine girmektedir.

Burada değinilmesi gereken ve bu çalışma kapsamındaki temel konulardan birisi de Türk din tarihi bilgi alanının mahiyeti ve bu konuda Türkiye’de yapılan çalışmaların niteliğidir. Türk halk inanışları, genellikle dinler tarihi çalışmalarının bir alt kolu olarak görülmüştür. Dolayısıyla halk inanışları çalışmalarının mahiyeti, dinler tarihi çalışmalarıyla yakından ilgilidir.

Din olgusunun tarihi, insanlık tarihine paralel bir derinliğe sahiptir ve insanlığın en genel ifadesiyle şekillenmesi sürecinde dinler önemli ölçüde etkili olmuştur denilebilir. Bir toplumun inanç dünyasını anlama ve bunun yansımalarını tespit etmek noktasında din tarihi çalışmaları dikkate alınmak durumundadır.

Bir disiplin olarak Dinler Tarihi, bugün artık mensubu bulunmayan dinler dâhil, bütün dinlerin zâhiri ve bâtını yanlarını, sosyal ve kültürel cepheleriyle birlikte ele alan bir bilgi alanıdır.²⁴ Felsefeden ve teolojiden ayrı bir bilim dalı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı’da şekillenen Dinler tarihi, din olgusunu rasyonel açıdan kavrama çabalarının ürünüdür. Mitoloji, filoloji, teoloji ve felsefe içinde yoğrulmuş karşılaştırmalı bir din çalışması şeklinde tasarlanan Dinler Tarihi, çok yönlü bir bilim dalı olarak gelişimini sürdürmüştür.²⁵

Dinler Tarihi, 19. asrın ikinci yarısında Osmanlı medreselerinde de varlık göstermiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ilahiyat fakültelerinde gerçek anlamda şeklini bulmuştur²⁶ Dinler Tarihi Türkiye’de özellikle Hikmet Tanyu’nun çalışmalarıyla olgunlaşmış ve onun peşinden gidenlerce gelişimini sürdürmüştür,²⁷ giderek ilginin arttığı bir çalışma alanıdır.

Dinler Tarihi, “tasvir edilmesi ve tanımlanması zor olan, doğasını, kökenini ve gelişmesini, “dini” diye adlandırılmış insan davranışının evrensel zaman ve mekândaki olguları ve tezahürlerini kendisine konu eden bir bilimdir.”²⁸ Bugün Dinler Tarihi, normatif olmayan, herhangi bir dine taraf olmayan, karşılaştırmalı tarihi metod kullanan bir bilim dalıdır.²⁹

²³ Erman Artun. (2011). *Türk Halkbilimi*. Karahan Yayınevi, Adana, s. 3.

²⁴ Kemal Polat. (2010). Türkiye’de Dinler Tarihi Sahasında Yapılan Alan Araştırmaları Üzerine Bazı Düşünceler. *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu (4-6 Aralık 2009)*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, ss. 515-525.

²⁵ Ömer Faruk Harman. (2010). Bir Disiplin Olarak Dinler Tarihinin Ortaya Çıkışı (Doğu-Batı). *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu (4-6 Aralık 2009)*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, ss. 23-49.

²⁶ Harman, a.g.m. ss. 23-49.

²⁷ Dinler Tarihinin Türkiye’deki gelişimi ve kurumsallaşmasıyla ilgili olarak bkz.: Mehmet Alpaslan Küçük. (2010). Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Kurumsallaşmaması ve Prof. Dr. Abdurrahman Küçük. *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu (4-6 Aralık 2009)*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, ss. 478-497.

²⁸ Mustafa Ünal. (2010). Türkiye’de Dinler Tarihi Çalışmalarının Normativizm Sorununa Fenomenolojik Bir Çözüm Denemesi –Kapsayıcı Fenomoloji-. *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu (4-6 Aralık 2009)*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, ss. 129-144.

²⁹ Harman, a.g.m., ss. 23-49.

Dinler Tarihi disiplinini Türkiye’de müstakil bir bilgi alanı haline gelmiş olmasına karşın Türk din tarihi konusunda bu çatı altında henüz yeterince çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla Türk din tarihi çalışmaları altında Türk halk inanışlarıyla ilgili kapsamlı bir bakış açısı ortaya koyacak nitelikte çalışmalar henüz olgunluk seviyesine ulaşmamıştır denilebilir. Türk din tarihi ve özelde de İslam dininin Türklerce kabul ediliş süreçleri, bu sürecin Türk kültür tarihine etkileri konusunda yapılan araştırmalar, Ahmet Yaşar Ocak’ın ifadesiyle yok denecek seviyededir. Bu konu üzerinde tarihi vaka olarak durması gereken Tarih disiplini Türkiye’de henüz bu yönde bir eğilim göstermemektedir. Özellikle tarih yazıcılığının da ilgi alanına girmesi gereken bu husus, Fuat Köprülü hariç, gerektiği ölçüde bir meşguliyet alanı olmamıştır.³⁰

Türk dinler tarihi alanı özellikle Türkiye’deki tarihçilik açısından bakıldığında boş bırakılmış bir alandır. Bu konuda Ahmet Yaşar Ocak’ın tespitleri durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Bugün Türkiye üniversitelerinde tarih bölümleri bu alandan tamamen uzak bir durumda olduklarından, dinler tarihçiliği ilahiyat fakültelerince yürütülmektedir. Burada ise, sosyal tarih perspektifi ile ilişkilendirilmiş bir Türk dinler tarihi anlayışıyla yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Türkiyat enstitüleri ise, sadece edebiyat-dil veya folklor araştırma kurumları ya da sadece aktüel problemlere yönelik uluslararası ilişkiler enstitüleri gibi çalışmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Türkler ve dinler konusu gerektiği ciddiyette ve yüksek bilimsel standartlarda Türk akademik çalışmalarında henüz ele alınmamıştır. Türk Tarih Kurumu bünyesinde de bu maksada yönelik bir birim yoktur. Bu noktada en büyük iş Türk Tarih Kurumu’na düşmektedir. Türk Tarih Kurumu bu mesainin politikasını, programını ve sistematikliğini tespit konusuna yönelerek gerekli organizasyonu yapmalıdır. Kurum öncelikle kendi bünyesinde bu amaca yönelik birim oluşturmalıdır.”³¹

Türk din tarihi konusunda yapılan çalışmalar ve özellikle İslam dininin, Türk tarihini-Türk kültür tarihini şekillendirmesi konusunda üniversitelerde yapılan araştırmalar cılız kalmıştır. Bu “ilgisizliğin sonucu olan bilgisizlik” bilimsel ve entelektüel yaşamın yanı sıra; Türkiye’de siyasi hayat dâhil pek çok alanı olumsuz anlamda etkilemiştir.³² Din konusu üzerinden yapılan tartışmalar başta siyaset olmak üzere pek çok alanın gündeminindedir. Hayatın her alanında yansımaları görebileceğimiz ve insanın ürettikleriyle birlikte şekillenmesine tesir eden din olgusunun, farklı yanlarıyla daima akademik ve popüler çevrelerde gündem oluşturması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak Türk din tarihi ile ilgili olarak, bu kapsamda yapılan tartışmalara veri sağlayabilecek ve bu alanı besleyebilecek nitelikte ve derinlikte bilimsel çalışmalar yeterince yapılmamıştır denilebilir.

İslâm ve İslâm’ın Türkiye’de ve Türk dünyasının diğer bölgelerinde algılanış ve yaşayış biçimleri pek çok sahanın tartışma konusu olmakla birlikte bu konuda akademik anlamda yapılmış çalışmalar sayıca azdır. İslâm dininin Türklerce kabul ediliş süreçleri ve kabul ediliş biçimleri uzun ve karmaşık bir tarihi vaka olarak karşımızda durmaktadır. Bu olay, tarihi anlamda bir süreci ifade etmektedir; çünkü Türklerin yeni bir din olan İslâm dinine geçmeleri zaman içerisinde dini, sosyo-ekonomik ve siyasal faktörlerin etkisiyle olmuştur. Türkler farklı sosyo-ekonomik şartlar ve geniş coğrafyanın tesiriyle İslâm dinini

³⁰ Ahmet Yaşar Ocak. (2009). *Türkler, Türkiye ve İslâm, Yaklaşım Yöntem ve Yorum Denemeleri*. 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 15.

³¹ Ocak, a.g.e. s. 18-19, 22.

³² Ocak, a.g.e. s. 18-19, 29.

yukarıda da izaha çalışıldığı üzere değişik şekillerde yaşam biçimine çevirmişlerdir. Ayrıca İslâm dininin Türkler tarafından kabul edilmiş süreçleri doğrudan doğruya Araplar vasıtasıyla olmamıştır. Bu durum İslâm dinin Türklerce, Arap toplumundaki gibi algılanış ve yaşanış biçimlerinin de klasik İslâm algılamasının dışında daha senkretik bir yapıda olmasına neden olmuştur. İslam dininin Türkler arasında yayılması, büyük ölçüde İranlılar kanalıyla olmuş ve bunun neticesi olarak da mistik yorumlama Türkler arasında geniş alan bulmuştur.³³

Türk din tarihinin aşağı yukarı son bin yıllık dilimini oluşturan İslâm dini dönemi, tarihi, sosyolojik, kültürel, hatta dini açıdan ele alınarak ortaya gerekli bilimsel veri konulmamıştır. Bu nedenle İslâm dininin, Türk kültür tarihine, Türk siyaset tarihine, Türk devlet yönetimine, milletlerarası ilişkilere, hukuk alanına, ekonomik hayata, gündelik yaşantıya, bilim ve düşünce hayatına, edebiyat ve sanata, folklorun çeşitli sahalarına ne şekilde etki ettiği, neleri ortadan kaldırdığı, neleri getirdiği neleri özümlediği, hangi görünüşleri aldığı hususlarında ayrıntılı çalışmalar mevcut değildir.³⁴ Bu konularla ilgili olarak yapılan çalışmalar ya popüler nitelikte olup akademik yöntem kaygısı taşımamakta ya da bilimsel nitelikte olsa dahi konunun derinliğini, genişliğini ve karmaşık yapısını algılayarak bu minvalde bilimsel metot denemelerinden yoksun niteliktedir.

Türk din tarihi ve bu tarihi sürecin birikiminin kalıntılarını her anlamda taşıyan Türk halk inanışları, Türkiye’de akademik niteliklerden yoksun çalışmalarla ele alınan bir saha konumuna gelmiştir. Özellikle halk inanışları konusu hem resmi din algılamasının açık bir şekilde dışında olması hem de bu sahaya ilgi duyan somut olarak kolayca ulaşılabileceği verilerle göz önünden olmasından dolayı, önüne gelenin bir şeyler yapmaya çalıştığı bir alan durumdadır. “Bazı Türk araştırmacılar, halk edebiyatı içerisinde, bazıları genel folklor derlemeleri içerisinde, bazıları şahsi şiir ve hatıraları ile bir arada halk inanışı derleme çalışmaları yapmaktadırlar.”³⁵ Gündelik yaşamda halk hayatında kolaylıkla gözlemlenebilen halk inanışları kapsamındaki pratikleri alt alta sıralamak ve derinlikten yoksun çıkarımlarda bulunmak sıradan bir iş ve herkesin söz söyleyebileceği bir konu olarak algılanmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere Türkiye’de ve Türk dünyasının diğer bölgelerinde dinler tarihi konusu, tarih disiplini açısından ve sosyal tarihçilik perspektifiyle henüz yeterince ele alınmamıştır. Türk din tarihinin sosyolojik arka planı, senkretik yapısı derinlemesine tahlil edilmemiştir. Bu çalışmalar yapılmadan Türk halk inanışlarına üzerine oturabilecek bir zemin bulmak da çok zordur.

Halk inanışları çalışmaları konusunda öncelikle temel bakış açısının ne olması gerektiğini ortaya konulmalıdır. Din konusu sadece teorik bir mesele olmayıp insanların günlük yaşamlarında birebir yansıması, yaptırımı olan aynı zaman da bir sosyal olgudur. Dolayısıyla dinin toplum üzerinde geçmişten bu yana her türlü etkisini ortaya koymak kapsamlı ve birden fazla bilgi alanının işe koşulmasını gerektiren bir faaliyettir. Türk din tarihi araştırmalarının bu noktada cılız kaldığını ve bu eksikliğin de her anlamda olumsuz yansımalarının olduğu görülmektedir. Bu konuda henüz gerekli bilimsel araştırma metotları ortaya konulamamış, daha doğrusu gerekli bilimsel bakış açısı geliştirilememiştir. Bu durum Türk halk inanışları çalışmaları için de gereklidir. Türk din tarihinin mahiyetinin ortaya konulabilmesi ve Türk halk inanışlarının bu tarihi süreç içerisinde anlamlandırılabilmesi, bütün yönleriyle bu konuların ele alınabilmesiyle mümkündür.

³³Ocak, a.g.e. s. 27.

³⁴ Ocak, s. 38-39.

³⁵ Yaşar Kalafat. (2008). *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Teori ve Metod*, 2.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, s.18.

Yukarıda çerçevesini çizilmeye çalışılan *disiplinlerarasılık* kavramı ve bu kavram zeminli bilimsel perspektif, halk inanışları çalışmalarında kullanılmak durumundadır. Çünkü tarihi gerçeklik anlamında tarih disiplininin, toplumsal yansımaların-değişimlerin ortaya konulabilmesi noktasında sosyolojinin, dinler tarihinin, antropolojinin, psikolojinin, ilahiyatın ve ilgili diğer sosyal bilim alanlarının bu konuda verilerinden faydalanmadan halk inanışlarını kendi zemini üzerinde bütün yanlarıyla ele almak mümkün gözükmemektedir. Zira, bu bakış açısının olmaması halk inanışlarına külliyen hurafe, bid'at, batıl suçlaması, sadece halk hayatında geçmişin kalıntıları olan folklorik unsurlar gibi eksik ya da yanlış muamelelere maruz bırakacaktır.

Halk inanışları çalışmaları odaklı en büyük problem söz konusu bu eşgüdümü sağlayabilecek disiplinlerarası bakış açısından yoksunluk ve metotsuzluk sorunudur denilebilir. Söz konusu bu bakış açısını uygulamaya geçirebilecek bilimsel açılım bugün henüz yapılamamıştır. İlgili bilim dallarından geniş ölçüde faydalanarak halk inanışları konusunda çalışma yapmak, halk inanışlarının mahiyetini ve bu konunun Türk kültür tarihinin dünü, bugünü ve yarını içerisindeki yerini tayin edebilmek için zorunluluktur. Aksi takdirde her bilgi alanı kendi bakış açısıyla bu konuda değerlendirmeler yapacak ve gerekli-gereksiz, değerli-değersiz vs. gibi niteliği toptan yok sayıcı veya toptan yüceltici yaklaşımlar ortaya koymaktan öte geçemeyecektir.

Halk inanışları konusunda halkbilimi (folklore) eksenli olarak yapılan çalışmalar bağlamında disiplinlerarası perspektif, halkbiliminin doğasına uygun bir bakış açıdır. Bu bakış açısından yoksun halkbilimi eksenli halk inanışları çalışmaları, folklor derleme metotlarını kullanarak sahadan halk inanış ve uygulamalarıyla ilgili ham malzeme toplamaktan ve bunları üst üste koymaktan öteye gitmeyecektir. Disiplinlerarası bir bilim dalı hüviyetine sahip olan halkbilimi, konuları ve ilgi alanlarının özelliklerinden dolayı da farklı bilim dallarından daima faydalanmak, alış-verişte bulunmak durumundadır. Halk inanışları çalışmaları yaparken de halkbilimi, tarih, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, psikoloji, edebiyat, dinler tarihi, ilahiyat gibi bilim dallarını muhatap almak, onların verilerinden yararlanmak, söz konusu bu bilim dallarının yöntemlerini gerektiği ölçüde kullanmak ve bu bilgi alanlarına da veri sağlamak zorundadır.

Sonuç

Doğa bilimlerindeki eşgüdümlü çalışma metotlarının benzeri bilimsel çalışma yöntemleri, sosyal bilimlerde de benimsenmeye başlanmıştır. Konusu ve ilgi alanlarıyla halkbilimi disiplinlerarasılık olarak ifade edilen bu yeni bilimsel paradigmanın, sosyal bilimlerdeki en iyi uygulama alanlarından birisidir. Halkbiliminin konusu içerisinde yer alan halk inanışları, senkretik yapısından dolayı birden fazla bilim dalından faydalanılarak ele alınması gereken bir konudur. Türkiye'de halk inanışları konusu, daha çok ilahiyat ve dinler tarihi tarafından ele alınmıştır.

Halk inanışları konusuyla ilgili yapılan çalışmalarda ele alınan konunun bütün yanlarıyla ortaya konulabilmesi için gerekli bakış açısı ve bunu uygulayabilecek bilimsel yöntemler henüz yerli yerine oturtulamamıştır. Bu konu aslında yalnızca halk inanışları çalışmaları için geçerli bir durum değildir. Bilim tarihine genel olarak bakıldığında doğa bilimlerinde disiplinlerarası çalışma yöntemlerinin dünyada bilim-teknolojiyi getirdiği nokta ortadayken, aynı verimliliği sağlayacak eş güdümlü çalışma metotları sosyal bilimlerde tam anlamıyla uygulamaya konulamamıştır. Dolayısıyla halk inanışları çalışmalarında kişisel olarak gösterilen çabalar söz konusu bakış açısından ya yoksun olduğu için klasik derleme ve tasnif faaliyetlerinden öte geçememekte ya da bir süreç

olarak söz konusu sosyal bilimsel dönüşümün bir aşaması noktasında kalmaktadır. Çünkü henüz söz konusu bağlamda olgunlaşmış bilimsel perspektiften bahsetmek mümkün değildir.

Türk din tarihi ile ilgili çalışmalar henüz olgunlaşmadığından ve gerekli bilimsel bakış açıları teorik ve pratik anlamda teşekkülünü tamamlamadığından dolayı, elbette bu alandaki çalışmalar mevcut sürecin bir halkası konumunda kalacaktır. Ahmet Yaşar Ocak'tan yapılan aktarmalarla da yukarıda ifade edildiği üzere, Türk dinler tarihinin katmanlı yapısı, birbiri üzerine eklenerek zamanda birikmesi konusunda henüz üniversitelerin Tarih kürsüleri dahi üzerine düşeni yapmamıştır. Yani bu konuda zemin olabilecek tarihi bilgi sistematik anlamda şimdilik ortaya konulamamıştır. Öte yandan Türk din tarihi ve Türk halk inanışları konusu halkbilimi eksenli olarak nasıl bir yöntemle ele alınmalıdır sorunsalı, teorik anlamda yeteri kadar tartışılmamış ve gerekli bilimsel yöntem çıkarımları yapılmamıştır. Dolayısıyla birden fazla bilgi alanının katkısıyla ve bir sürecin akabinde olgunlaşması gereken bir akademik çalışma alanı söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Artun, Erman, *Türk Halkbilimi*, Karahan Yayınevi, Adana, 2011.
- Çobanoğlu, Özkul, *Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ, Ankara, 2003.
- _____, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- Demir, Ö- Acar, M., *Sosyal Bilimler Sözlüğü* Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- Dundes, Alan, *Halk Kimdir?* (Çev. Metin Ekici), Gülin Ögüt Eker vd. (Yayına Hazırlayanlar). Milli Folklor Ankara, s. 1-30.
- Ersoy, Ruhi, *Sözlü Tarihi Folklor İlişkisi, Baraklar Örneği, Disiplinlerarası Bir Yaklaşım Denemesi*, Akçağ, Ankara, 2009.
- Harman, Faruk, “Bir Disiplin Olarak Dinler Tarihinin Ortaya Çıkışı (Doğu-Batı)” *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu* (4-6 Aralık 2009). Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2010.
- Kalafat, Yaşar, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Teori ve Metod*, 2.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2008.
- Küçük, Mehmet Alpaslan, “Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Kurumsallaşmaması ve Prof. Dr. Abdurrahman Küçük” *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu* (4-6 Aralık 2009). Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türkler, Türkiye ve İslâm, Yaklaşım Yöntem ve Yorum Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Polat, Kemal, “Türkiye’de Dinler Tarihi Sahasında Yapılan Alan Araştırmaları Üzerine Bazı Düşünceler” *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu* (4-6 Aralık 2009). Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2010.
- Polat, M. Sait, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karacuk’tan Aziz George Kolu’na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sezen, Yümnü, *İslâm Sosyolojisine Giriş*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1994.
- Tanyu, Tanyu, “Dini Folklor veya Dini Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, *AÜİF Dergisi*, Ankara, 1976.
- Ünal, Mustafa, “Türkiye’de Dinler Tarihi Çalışmalarının Normativizm Sorununa Fenomenolojik Bir Çözüm Denemesi –Kapsayıcı Fenomoloji” *Türkiye’de Dinler*

Disiplinlerarasılık Bağlamında Halk İnanışları Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme /Cevdet AVCI

Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu, (4-6 Aralık 2009), Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2010.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

**COĞRAFİ FAKTÖRLERİN KÖY YERLEŞMELERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİNİN OSMANELİ İLÇESİ (BİLECİK) ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ ***
**An Investigation Into The Effects Of Geographical Factors On Village Settlements In
Osmaneli District (Bilecik) Case**

Arş. Gör. Dr. Zafer BAŞKAYA**

Özet

Osmaneli ilçesi Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde yer almaktadır. Osmaneli; kuzeyde İznik (Bursa) ve Pamukova (Sakarya), doğuda Geyve (Sakarya) ve Gölpazarı (Bilecik), güneyde Bilecik Merkez, batıda Yenişehir (Bursa) ve İznik ilçeleri ile çevrilidir. Yönetim birimi olarak bir ilçe merkezi ve 27 köyden oluşan ilçenin yüzölçümü yaklaşık 526 km²'dir.

Bu çalışmada Osmaneli ilçesi köy yerleşmeleri yerleşme coğrafyası açısından değerlendirilmiştir. Fiziki ve beşeri çevre etkisiyle köy yerleşmelerinin sosyo-ekonomik özelliklerdeki benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu sebeple Osmaneli ilçesindeki köy yerleşmeleri; adlarına, kuruluş yerlerine, yükselti basamaklarına, yerleşme dokularına, ormana göre konumlarına, yüzölçümü ve nüfus büyüklüklerine, ekonomik faaliyetlerine ve yer değişikliklerine göre incelenmiştir. Buna göre köy yerleşmelerinin dağılımlarında jeomorfolojik özellikler başta olmak üzere, su temini, toprak ve iklim şartları gibi fizik faktörler ile ekonomik faaliyetler, güvenlik ve savunma, ulaşım şartları gibi ekonomik, tarihi ve psikolojik etmenler olduğu belirlenmiştir.

Coğrafi düşüncenin temel ilkeleri olan nedensellik, dağılım ve bağlantı ilkelerinden yola çıkarak, olaylar ve yerleşmelerin dağılımında neden-sonuç ve karşılıklı ilişkiler göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın daha anlamlı ve anlaşılır olması için metin kısmı fotoğraf, şekil, tablo ve dağılım haritalarıyla desteklenmiştir. Çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliğinin yüksek olması bakımından haritalar CBS yöntemi kullanılarak ArcGIS programında sayısal ortamda çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmaneli, Köy Yerleşmeleri, Coğrafi Faktörler, Ekonomik Faaliyet

* "Osmaneli İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Kilis 7 Aralık Üniversitesi Coğrafya Bölümü, zaferbaskaya@kilis.edu.tr

Abstract

Osmaneli District is situated in Southern Marmara subregion within the borders of the Marmara Region. It is bordered by İznik (Bursa) and Pamukova (Sakarya) districts to the north, Geyve (Sakarya) and Gölpazarı (Bilecik) to the east, central district of Bilecik to the South and Yenişehir (Bursa) and İznik to the west. The district is comprised of one district and 27 affiliated villages in administrative terms with a surface of approximately 526 km² in total.

This study was carried out on villages of Osmaneli district from the settlement geography. It is aimed at exploring similarities and differences between socioeconomic characteristics of the villages in the light of physical and human environment. In this scope, village settlements around Osmaneli were investigated by their name, location, elevation steps, settlement patterns, situation in respect to the forest, surface and size, economic activities and changes of site. As a result, it was found out that distribution of the village settlements is affected mainly by geomorphologic characteristics followed by physical factors such as water supply, soil and climate conditions as well as economic activities, transportation costs, security and defence and also historical and psychological factors.

While doing this, cause and effect relation and mutual relationships were considered in distribution of events and settlements departing from determinism, distribution and connection principles, which are foundations of the geographical thinking. The study is supported with pictures, figures, tables and distribution maps in order to make the results clearer. The maps used in this study were obtained in the digital media on the ArcGIS by using the GIS method for improved better reliability and validity.

Key Words: Osmaneli, Village Settlements, Geographical Factors, Economic Activity

Giriş

Ülkemizdeki kır yerleşmelerinin temelini teşkil eden köyler, yasalarla tanınmış ve tanımlanmış, tüzel kişiliği olan yerleşmelerdir (Doğanay, 1997: 252). 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu'nda (1924 Tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu, Madde: 2) "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu ya da dağınık evlerde oturan insanlar, bağ-bahçe ve tarlalarıyla birlikte, bir köy teşkil eder" hükmü yer almaktadır. Köyün bazı coğrafyacılar tarafından tanımları da yapılmıştır. İzbirak'a göre (İzbirak, 1992: 215-216) köy; tarımsal faaliyetlerin hâkim olduğu, sadece evlerden değil, evlerle birlikte çevresindeki geçinme alanlarıyla beraber, nüfusu az olan bir yaşam sahası olarak ifade edilmektedir. Yücel'e göre; ziraatin ağırlığını hissettirdiği ve bu sebeple devamlı bir yaşamın hüküm sürdüğü, ister toplu ister dağınık meskenlerden olsun, sınırları belirli bir faaliyet sahasının idari merkezleri ve Türkiye'de en küçük idari ünitelerdir (Yücel, 1998: 69). Özçağlar'a göre; belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan, devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2.000'den az veya 2.000'den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve seçimle işbaşına gelen muhtarın ve ihtiyar heyetinin yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idari ünitelerdir (Özçağlar, 1996: 8). Doğanay, Özdemir ve Şahin'e göre ise, meskenleri toplu veya dağınık olan, mesken sayısı 20'yi aşan ve 250'yi geçmeyen, ailelerin burada devamlı oturdukları yerleşmeler köy olarak tanımlanmaktadır (Doğanay,-Özdemir,-Şahin, 2011: 172). Bu tanımlamaların yanında Özçağlar'a göre; Bir köyün yönetim alanı içinde insanların sürekli oturduğu tek bir yerleşim ünitesi bulunuyorsa bu tip köylere "*tek yerleşmeli köy*" denilmektedir. Bir köyün sınırları içinde mahalle yerleşmeleriyle birlikte, birden fazla sayıda devamlı oturan yerleşim üniteleri ile ekonomik faaliyet gereği yılın belirli bir kesiminde konaklanan geçici kır yerleşmeleri (yayla, oba, kışla, barla, güzle, mezra, kom, dam, ağıl, çiftlik gibi), bulunuyorsa bu tip köylere de "*çok yerleşmeli köy*" denilmektedir (Özçağlar, 1996: 8).

Araştırma sahasında 2012 yılı itibarıyla 27 köy bulunmaktadır. Tarihi belgelere göre geçmişte köy sayısında bazı değişiklikler olmuştur. 1891 yılında (Hicri 1307) Lefke (Osmaneli) nahiyesinde 25 köy bulunmaktaydı (Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Hicri 1307: 174). 1907 yılında ise Lefke nahiyesi 27 köyden meydana gelmekteydi. (Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Hicri 1324: 349).

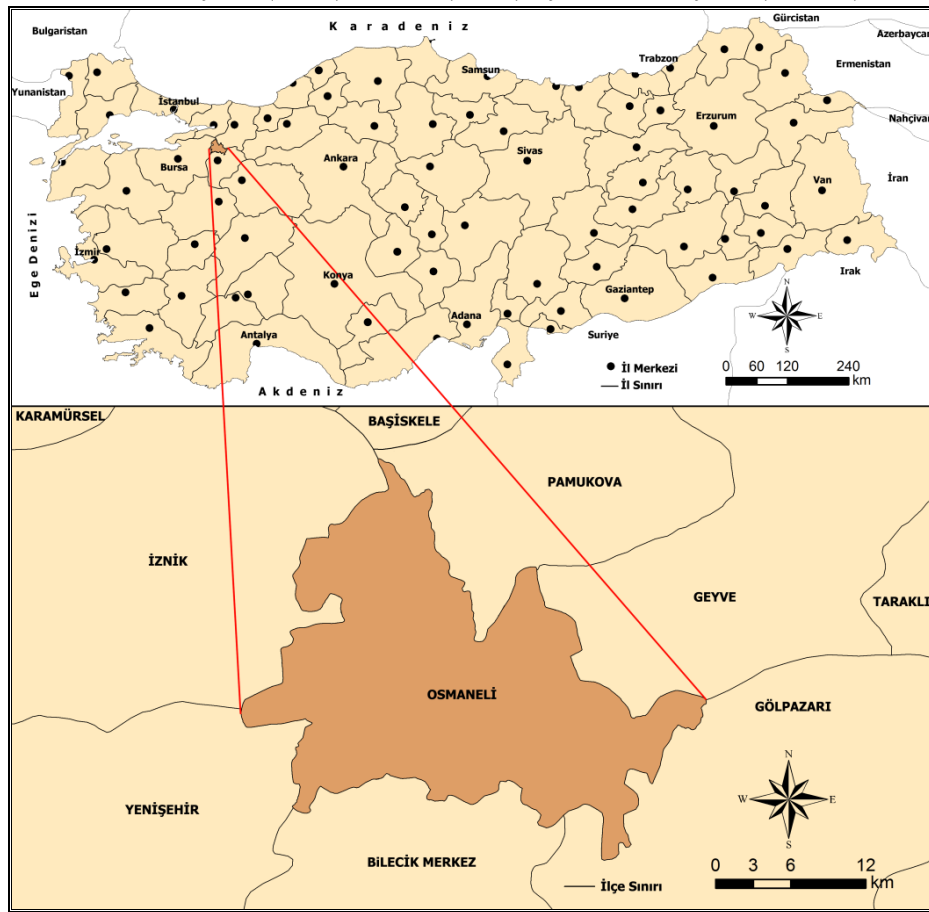
Osmaneli nahiyesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçe statüsüne ulaşması ile köy sayısı 33'e yükselmiştir. Cumhuriyet döneminde ilçe sınırlarındaki idari değişikliklerle, Kaşıkçı ve Benli köyleri Soğucakpınar ile Sarıyazı köylerine bağlı birer mahalle durumuna gelmişlerdir. Osmaneli ilçe merkezine sadece 2 km uzaklığı bulunan ve ilçe merkezine en yakın köy olan Selçik köyü, 1960'lı yılların başlarından 1980'li yıllara kadar Osmaneli ilçe merkezinin bir mahallesi durumuna getirilmiştir. Ayrıca, Bilecik Merkez ilçesine bağlı Günören köyü ile Gölpazarı ilçesine bağlı Medetli köyü Osmaneli ilçesine; Osmaneli ilçesine bağlı Alakaya, Karadin, Kaynarca, Şerefiye köyleri İznik ilçesine, Eğerce köyü ise Yenişehir ilçesine bağlanmıştır. Günümüzde Osmaneli ilçesinde bulunan 27 köyden 5'inde ayrı olarak mahalle yerleşmeleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla köylerden bazıları çok yerleşmeli köylere aittir.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Osmaneli ilçesi, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde yer almakta olup, idari açıdan Bilecik iline bağlıdır. Bağlı bulunduğu Bilecik il merkezine 34 km uzaklıkta olan ilçe merkezinin yükseltisi yaklaşık 105 metredir.

Yüzölçümü yaklaşık 526 km² olan Osmaneli ilçesi, kuzeyde İznik (Bursa) ve Pamukova (Sakarya), doğuda Geyve (Sakarya) ve Gölpazarı (Bilecik), güneyde Bilecik Merkez, batıda Yenişehir (Bursa) ve İznik (Bursa) ilçeleri ile komşudur (Harita 1).

Harita 1: Araştırma Sahasının Lokasyonu.

Araştırmanın Amacı ve Metodu

Bu çalışmada araştırma sahasındaki köy yerleşmeleri; adlarına, kuruluş yerlerine, yükselti basamaklarına, yerleşme dokularına, ormana göre konumlarına, yüzölçümü büyüklüklerine, ekonomik faaliyetlerine, yer değişikliklerine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Sınıflandırmalar yapılırken fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerinin bu sınıflandırmadaki etkisinin köylerin benzerlik ve farklılıklarına etkisinin ortaya konulması

amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Osmaneli kaymakamlığından resmi izinli olarak yapılan çalışma sırasında Osmaneli Kaymakamlığı İlçe Tapu ve Kadastro Müdürlüğü, İlçe Tarım Müdürlüğü, İlçe Orman Şefliği gibi kurumlardan gerekli veriler temin edilmiştir. Arazi çalışmaları sırasında köylerle ilgili veri elde etmek amacıyla köy muhtarları başta olmak üzere köy halkıyla mülakat çalışmaları yapılmıştır.

Elde edilen tüm veriler toplandıktan sonra çalışmanın yazım aşamasına geçilmiştir. Çalışmanın daha anlamlı ve daha anlaşılabilir olması için metin kısmı fotoğraf, grafik ve dağılım haritalarıyla görselleştirilip desteklenerek bilimsel niteliği artırılmıştır. Çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliğinin yüksek olması açısından haritalar CBS yöntemi kullanılarak ArcGIS programında sayısal ortamda çizilmiştir.

Adlarına Göre Köyler

Genel olarak doğal ve beşeri olaylardan adını alan yerleşme adlarının tarih, coğrafya, folklor ve diğer bazı bilim dallarındaki çalışmalarına ışık tutması nedeniyle yer adlarının bilim sistematüğinde önemli bir yeri bulunmaktadır (Karaboran, 1984: 97).

Göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türk toplumları; en eski çağlardan beri yerleştikleri yerleri adlandırıp, belirtmede adeta bir coğrafyacı dikkatiyle hareket etmişlerdir. Çevrelerindeki göllere, yaylalara, dağlara, geçitlere, ırmaklara, küçük arazi parçalarına, köy ve şehirlere coğrafi durum, siyasi, askeri ve kültürel öğelerle ilgili isimler vermişlerdir. Bu yönden bir yerin tarihi ve coğrafi özelliklerini tanımada ve tanımlamada yer adlarının önemi büyüktür (Eröz., 1984: 43).

Osmaneli ilçesinde de Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi, yerleşmelerin bazıları adlarını buldukları dağ kenarı, yamaç, tepe, boyun gibi topoğrafik ünitelerden almışlardır (Karaboran, 1984: 108). Balçıkhisar ve Hisarcık köylerinin buldukları konum, çevredeki alçak yerlere göre tepeliktir. Aynı zamanda bu yerleşmeler çevresindeki kale kalıntılarının varlığı da isimlendirmede etkili olmuştur. Balçıkhisar köyünün bulunduğu çevre, yağışlı havalarda toprak özelliğinden dolayı balçık olduğu için bu durum yerleşmenin adlandırılmasında önemli bir etken olmuştur. Avdan köyü, yakınında bulunan Avdan tepesinden dolayı bu adı almıştır. Dereyörük köyü, Göksu Çayının vadi tabanına yakın bir alanda bulunmaktadır. Geçmiş dönemlerde yörük ailelerin bu vadi tabanına yerleşerek köy kurmaları, yerleşmeye bu adın verilmesine sebep olmuştur. Düzmeşe köyü düz bir yere kurulmuştur. Köy çevresinde daha öncesi meşelikler yoğunluk kazandığından bu ad verilmiştir. Boyunkaya ismi, köyün kurulduğu yerin İznik Depresyonu çevresinde platoluk bir alanda olması ve bu köyün Adliye köyü ile Oğulpaşa köyü arasında bir boyuna benzeyen geçit alanında kurulmasından bu adı almıştır (Tablo 1).

Su kaynakları da, yerleşmelerin ortaya çıkmasında ve adlandırılmasında etkili olmuştur. Akçapınar, Kızılöz ve Soğucakpınar köyleri, çevrelerinde bulunan su kaynaklarının özelliklerine göre adlandırılmışlardır.

Bazı köyler, zamanında o yörede var olan devlet veya hükümdara, yörede önemli bir paşa ya da kişiye duyulan saygı ve minnet ifadesi olarak da adlandırılır (Tablo 1). Araştırma sahasında Osmaneli ilçe merkezi ve Orhaniye köyleri Osmanlı devleti padişahlarına atfen isimlendirilmişlerdir. Selimiye köyünün ismi köyün kurulması sırasında (19. yüzyıl sonu) yörede etkin olan Selim Paşa'ya, Oğulpaşa köyünün ise halen bu köyde mezarı bulunan ve bu yörede vaktiyle görevli bir pašaya atfen verilmiştir. Benzer durum

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Oğulpaşa köyünün Yeşilçimen Mahallesi'nde de görülmektedir. 1967 yılında Oğulpaşa köyü ile İznik ilçesinin Karadin köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı çözümünde önemli rol üstlenen, zamanın Osmaneli kaymakamının soyadına atfen ve yerleşim alanı çevresinin mera sahası olmasından esinlenerek yeni kurulan bu yerleşmeye Yeşilçimen Mahallesi adı verilmiştir. Ağlan köyünün köy halkı ile yapılan mülakatlarda; Kurtuluş savaşı sırasında İznik çevresi düşman taarruzuna maruz kaldığından, İznik'teki karakolun savunma amaçlı, bu köyün bulunduğu alana taşınmasıyla köye Ağalar köyü adı verildiği zamanla köyün adının Ağalan ve Ağlan şekline dönüştüğü öne sürülmektedir. Ayrıca mülâkatlarda Selçik köyüne, bu ismin verilmesinin ise yörede hüküm sürmüş Selçuklu Devleti'nden yola çıkarak verildiği, daha sonra zamanla kelimedeki söyleyiş şekliyle Selçik şekline dönüştüğü belirlenmiştir.

Tablo 1. Osmaneli'de köy ve mahalle yerleşmelerinin adlarına göre sınıflandırılması

Fiziki Coğrafya İle İlgili Yer Adları	
Yeryüzü Şekilleriyle ilgili olanlar	Balçıkhisar, Belenalan, Boyunkaya, Hisarcık
İklim ve Hidrografya ile ilgili olanlar	Akçapınar Kızılöz, Soğucakpınar
Bitki özellikleri ile ilgili olanlar	Borucak, Düzmeşe, Yeşilçimen
Beşeri Coğrafya ile ilgili Yer Adları	
Kişi, Aşiret, Boy, Topluluk, Unvan ve Devlet adları ile ilgili olanlar	Adliye, Ağlan, Benli, Beşevler, Büyükyenice, Ciciler, Cerkeşli, Ericcek, Gaziler, Oğulpaşa, Orhaniye, Selçik, Selimiye
Ekonomik faaliyetlerle ilgili olanlar	Avdan, Çiftlik, Dereyörük, Kaşıkçı, Kazancı,
Bolluk, Kader-kısmet, yalvarış ve yakarış ile ilgili olanlar	Bereket, Sarıyazı, Medetli
Tarihi mekanlarla ilgili olanlar	Günüören

Kaynak: Araştırma sahasında yapılan gözlemler ve mülakat sonuçlarından derlenmiştir.

Yörede bulunan bazı yerleşmeler ise toplanma, bir araya gelme, boy adı, bir grup ya da bir aileye göre adlandırılmıştır. Ciciler köyü adı yöreye göç etmiş Oğuz boylarından biri olan Ceceler'den esinlenerek ortaya çıkmış, zamanla Ciciler şekline dönüşmüştür (Özden, 2009: 16). Büyükyenice köyü araştırma sahasında en eski köylerden biridir. 19.yüzyıl Osmanlı Devleti dönemi belgelerinde de Yenice-i Kebir (*Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi*, Hicri 1307: 174) olarak geçmektedir. Osmanlı döneminde köyün kurulduğu alanda yeniçerilerin bulunması bu adı almasını sağlamıştır. Çerkeşli köyü ise Çankırı ili Çerkeş ilçesinden gelenler tarafından kurulan bir köy olduğundan bu adı almıştır. Akçapınar köyünün Gaziler Mahallesi mevcut adını 1946 yılında Akçapınar köy yerleşiminden bugünkü Gaziler Mahallesi'nin bulunduğu alana iki gazi ailesinin yerleşmesiyle almıştır. Hisarcık köyü Beşevler Mahallesi ise 1957 yılında tepelik bir alanda yer alan Hisarcık köy yerleşmesinden 5 ailenin bugünkü Beşevler Mahallesi'nin bulunduğu konuma yerleşmesiyle Beşevler olarak isimlendirilmiştir. Beşevler Mahallesi ilçenin nüfus ve hane sayısı olarak en fazla nüfusa sahip kırsal yerleşmelerinden biri olmasına rağmen, halen Beşevler Mahallesi adıyla varlığını devam ettirmektedir.

Araştırma sahasında yerleşmelerin bir kısmı ise ekonomik faaliyetlerle bağlantılı olarak isimlendirilmişlerdir. Bu yerleşmeler Kazancı köyü ve Kaşıkçı Mahallesi'dir. Osmanlı döneminde Sakarya ilinin Taraklı ilçesinde kazan ve kaşık gibi ürünler üreten kişilerin İznik ve Bursa çevrelerine ürünlerini pazarlamaya giderken konakladıkları

yerlerden olan Kaşıkçı ve Kazancı yerleşmelerinde de zamanla bu ürünlerin yapılmaya başlanması yerleşmelerin bu adlarla anılmasını sağlamıştır.

Kuruluş Yerlerine Göre Köyler

Köyler kuruluş yeri olarak, daha çok eğimli yüzeylerde veya düzlük alanlarda dağılışı gösterirler. Eğimli yüzeylerde kurulmuş olan köyler, genellikle etek, sırt veya yamaç gibi morfolojik üniteler üzerinde yer alırlar. Dağınık ya da gevşek dokulu yerleşmelerin olduğu alanlarda kurulan köyler; sırt, etek ya da yamaç üzerinde morfolojik birimlerin sadece birisi üzerinde yer alabildiği gibi, bu birimlerin her biri üzerinde aynı köye ait mahalle ya da yerleşme şekilleri oluşabilmektedir. (Şahin, 1997: 177).

Araştırma sahasında köy yerleşmelerinin kuruluş yerlerine göre sınıflandırılmasında, morfolojik özellikler önemli rol oynamaktadır. Akarsular tarafından derin vadilerle yarılmış plato alanlarının yoğun olduğu yörede; vadi tabanları ve yamaçları ile plato yüzeyleri ve bu yüzeyler üzerindeki sırt ve tepeler çevresindeki küçük düzlükler ile yamaçlar, köy yerleşmeleri için önemli kuruluş yerleridir. Bunun yanı sıra yöredeki yer altı ve yer üstü su kaynaklarının özelliği ve dağılışı, toprak ve iklim şartları gibi fiziki coğrafya etmenleri ile; ekonomik faaliyetlerin çeşit ve özellikleri, güvenlik ve savunma, ulaşım şartları gibi ekonomik, tarihi ve psikolojik etmenler de yer seçimi ve yerleşme üzerinde etkili olmuştur.

Araştırma sahasındaki köyleri, jeomorfolojik birimler açısından genel olarak; ova, vadi ve plato köyleri olarak sınıflandırabiliriz. İlçedeki köylerin 18'i platolarda, 5'i vadilerde, 4'ü ise ovaların çevresinde yer almaktadır (Tablo 2).

Araştırma sahasındaki köy yerleşmelerinden %66,7'si plato alanlarında, %18,5'i vadilerde, %14,8'i ise ovalarda bulunmaktadır. Bu alanlarda bulunan köylerin 17'si (%63'ü) yamaçlarda kurulmuştur. Geri kalanlar ise etek, sırt, az eğimli yüzey ve düzlük alanlarda kurulmuşlardır.

Tablo 2. Osmaneli ilçesinde köylerin kuruluş yerlerine göre dağılışı.

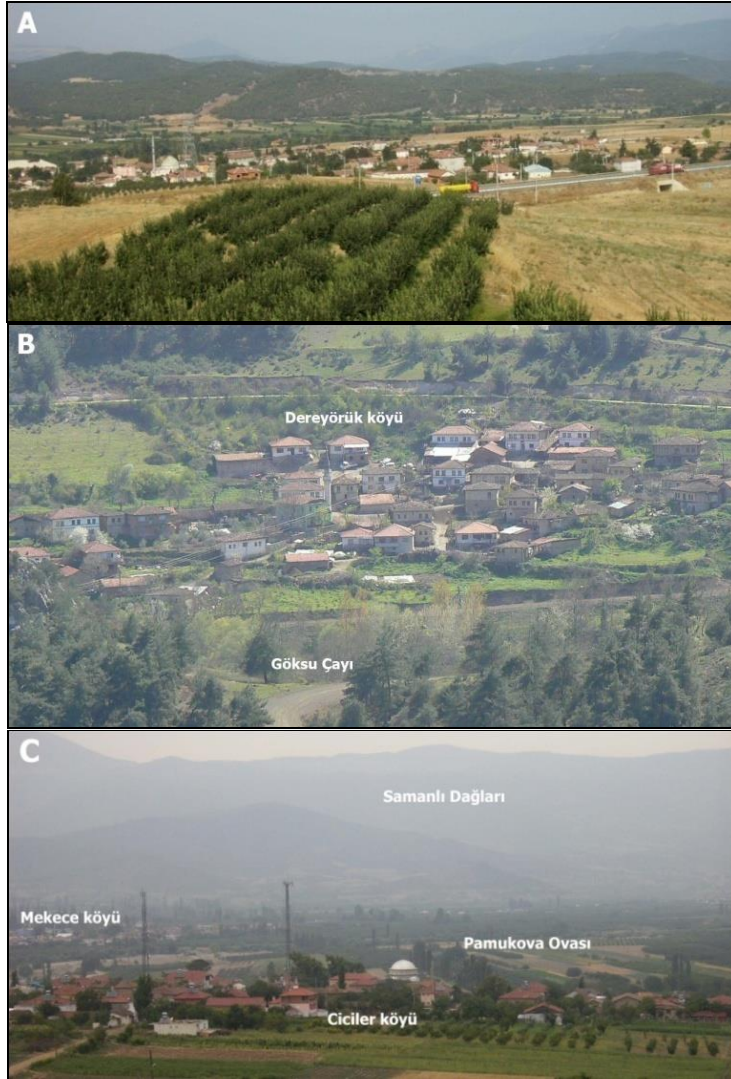
Plato köyleri		Vadi köyleri		Ova köyleri	
Ağlan köyü	Yamaç	Büyükyenice köyü	Yamaç	Adliye köyü	Etek
Akçapınar köyü	Yamaç	Selçik köyü	Yamaç	Ciciler köyü	Etek
Avdan köyü	Yamaç	Soğucakpınar köyü	Düzlük	Çerkeşli köyü	Etek
Balçıkhisar köyü	Yamaç	Selimiye köyü	Düzlük	Ericek köyü	Etek
Belenalan köyü	Yamaç	Dereyürük köyü	Yamaç		
Bereket köyü	Az eğimli yüzey				
Borucak köyü	Yamaç				
Boyunkaya köyü	Yamaç				
Çiftlik köyü	Yamaç				
Düzmeşe köyü	Düzlük				
Günüören köyü	Yamaç				
Hisarcık köyü	Sırt				
Kazancı köyü	Yamaç				
Kızılöz köyü	Yamaç				
Medetli köyü	Yamaç				
Oğulpaşa köyü	Yamaç				
Orhaniye köyü	Sırt				
Sarıyazı köyü	Yamaç				

Kaynak: 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritası ve arazi gözlemlerinden yararlanılmıştır.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

İlçe ve çevresindeki topoğrafya yüzeyi, Sakarya Nehri ile kolları Göksu ve Göynük çayları tarafından parçalanmış ve vadiler oluşmuştur. Sakarya Nehri'nin geniş vadi tabanı çevresinde Selimiye (Fotoğraf 1.A), Büyükyenice ve Selçik köyleri; Göynük Çayı Vadisi'nde ise Soğucakpınar köyü kurulmuştur. Bu köylerin vadilerde kurulmasındaki önemli etkenler; bu alanlarda sulamanın yeterli olduğu ve geniş tarım alanlarının bulunduğu verimli alüvyal sahalardan oluşması ve bu köylerin ulaşım güzergâhları çevresinde ya da yakınında olmalarıdır.

Fotoğraf 1. A-Sakarya Nehri Vadisi'nde vadi köylerinden Selimiye köyü. B-Göksu Çayı'nın dar ve derin vadi yamacında kurulmuş Dereyörük köyü. C-Pamukova Ovası güneyinde yer alan ova köylerinden Ciciler köyü.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Dereyörük köyünün kurulduğu Göksu Çayı Vadisi ise diğer vadilere göre daha dar ve daha derin olduğundan, taban çevresindeki topoğrafik yüzey daha eğimlidir (Fotoğraf 1.B). Dereyörük köyü, adından da anlaşılacağı üzere, hayvancılıkla uğraşan aileler tarafından oluşturulan bir köy olduğundan, köyün kuruluşunda öncelikli olarak su kaynağına yakınlık amaç edinilmiştir. Dar ve derin vadi yamacında kurulan bu yerleşmede, tarım alanları oldukça dar olduğundan sadece geçim tipi tarım yapılmaktadır.

Osmaneli ilçesinin kuzey kesiminde yer alan İznik Depresyonu ve Pamukova Ovası çevresinde kurulmuş birkaç köy yerleşmesi bulunmaktadır. Pamukova Depresyonu'nun en güneyinde, ova kenarında bulunan Cüciler köyünde verimli tarım alanları sebebiyle en önemli ekonomik faaliyet tarımdır (Fotoğraf 1.C). Ova köylerinin ova kenarlarında kurulmasındaki asıl amaç da tarım alanlarından mümkün olduğunca faydalanabilmektir.

İznik Depresyonu'nun doğusunu oluşturan Karadin Oluğu ve çevresinde ilçe köylerinden Çerkeşli ve Ericcek köyleri yer almaktadır (Fotoğraf 2). Verimli tarım alanlarının etkisiyle bu kesimlerde kurulmuş bu köyler, tarım alanlarından elde edilen yüksek verimin sağladığı avantajlarla nüfusun yoğun olduğu yerleşmelerdir. İznik Depresyonu'nun kuzeyindeki plato sahasına doğru olan yamaçta, yamaç köyü olarak ifade edebileceğimiz Sarıyazı köyü kurulmuştur. Köy arazilerinin bir kısmı İznik Depresyonu ve çevresinde iken, bir kısmı da kuzeydeki plato yüzeyinde bulunmaktadır. Bu nedenle Sarıyazı köyüne bağlı Benli Mahallesi ise kuzeydeki plato sahasında kurulmuştur.

Fotoğraf 2. İznik Depresyonu doğusunu oluşturan Karadin oluğu kenarında kurulmuş olan iki ova köyü: **A-** Çerkeşli köyü. **B-** Ericcek köyü.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Araştırma sahasımızda İznik Depresyonu kuzeyindeki plato sahası içerisinde bir alüvyal bir taban düzlüğü yer almaktadır. Adliye Ovası (Bilgin, 1967: 163) ya da Kalem Dere Alüvyal Taban Düzlüğü (Akbulak, 2006: 48-49) olarak adlandırılan bu alüvyal taban düzlüğünün kuzeydoğu kenarında Adliye köyü yer alır. Plato sahasının engebeli kısımlarında ise, tarım ve hayvancılık şeklinde iki farklı faaliyetin birlikte yapıldığı; Hisarcık, Ağlan, Boyunkaya ve Oğulpaşa köyleri bulunmaktadır (Fotoğraf 3. A-B). Plato sahası engebeli bir alan olduğundan, çok sayıda küçük tepelere rastlanmaktadır. Köylerin kuruluş yeri olarak, hem kısıtlı olan tarım alanlarının maksimum düzeyde kullanılması, hem de saldırılara karşı korunma endişesi ya da sel baskınlarına karşı tedbir olarak, tepeler ve çevresindeki yamaçlar ya da sırtlar seçilmiştir.

Köy yerleşmelerinin bulunduğu diğer alanlar da İznik Depresyonu güneyindeki plato sahası ile Pamukova Depresyonu güneyindeki plato sahasıdır. Başka bir ifadeyle Sakarya Nehri batısındaki parçalanmış plato sahası ile Köroğlu Dağları'nın en batısındaki uzantıları olan ve Sakarya Nehri Vadisine doğru alçalan plato sahasıdır. Araştırma sahasındaki sırt köylerini, İznik Depresyonu kuzey ve güneyinde bulunan plato alanlardaki sırtlar üzerinde kurulmuş; Hisarcık, Akçapınar ve Orhaniye köyleri oluşturur (Fotoğraf 4.B).

Sakarya Nehri ana vadisinin doğusundaki plato yüzeylerinde; Kızılöz, Kazancı ve Borçak köyleri, vadinin batısındaki alçak plato sahasında ise; Çiftlik, Avdan, Belenalan, Balçıkhisar yer alır. Araştırma sahasında plato alanları genellikle eğimli ve parçalı özellik gösterdiğinden, platolarda yer alan köylerden büyük bir kısmı eğimli yerlerde kurulmuştur. Fakat nadir de olsa platoların daha az eğimli düzlük alanlarında kurulmuş köylere de rastlanmaktadır. Borçak ve Bereket köyleri gibi köyler plato yüzeyindeki eğimi az ya da düze yakın alanlarda kurulmuş köylere en iyi örneklerdir (Fotoğraf 4.C).

Fotoğraf 3. İznik Depresyonu kuzeyindeki plato sahasında tepe yamaçlarına kurulmuş bulunan iki köy: **A-** Oğulpaşa köyü. **B-** Ağlan köyü.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Fotoğraf 4. İznik Depresyonu güneyindeki plato alanlarında kurulmuş üç köy: **A-** Yamaç köylerinden Avdan köyü. **B-** Sırt üzerinde kurulmuş Orhaniye köyü. **C-** Az eğimli düze yakın alanlarda kurulan Bereket köyü.

Yükselti Basamaklarına Göre Köyler

Yükseltiye bağlı olarak iklim, bitki örtüsü ve ekonomik faaliyetler kısa mesafelerde değişmektedir. Bu nedenle nüfus ve yerleşmelerin dağılışı büyük oranda yükseltinin etkisindedir (Tanoğlu, 1947: 37-38). Yükseltiye bağlı olarak sıcaklıklardaki değişme, tarımsal faaliyetler başta olmak üzere yerleşmeyi de etkilemektedir. Alçak sahalarda yetiştirilmesi mümkün olan tarım ürünleri daha yüksek kesimlerde yetişmemektedir. Bu durum yüksek kesimlerde sıcaklık isteği daha az ve yetiştirme süresi daha kısa olan ürünlerin yetiştirilmesine sebep olmaktadır. Yerleşmelerin oluşumu ve dağılışında da yükseltinin artmasıyla, yerleşmeler azalır ve belli bir yükseltiden sonra ortadan kalkar.

Osmaneli ilçesindeki köy yerleşmeleri 100 metre ile 870 metre arasında bulunmaktadır (Tablo 3). Yükseltisi en az olan ve vadi ya da ova kenarlarında kurulan

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Selçik, Ciciler ve Selimiye köylerinin yükseltisi 100-120 m arasında değişmektedir. Selçik ve Selimiye köyleri Sakarya Nehri Vadisinde, Ciciler köyü ise Pamukova Depresyonu'nun güney kenarında kurulmuştur.

Tablo 3. Osmaneli ilçesinde köy yerleşmelerinin yükselti değerlerine göre dağılışı.

Yerleşme	Yükseltisi (m)	Yerleşme	Yükseltisi (m)	Yerleşme	Yükseltisi (m)
Adliye köyü	785	Büyükyenice köyü	170	Kazancı köyü	210
Ağlan köyü	800	Ciciler köyü	110	Kızılöz köyü	280
Akçapınar köyü	620	Çerkeşli köyü	350	Medetli köyü	325
Avdan köyü	435	Çiftlik köyü	340	Oğulpaşa köyü	800
Balçıkhisar köyü	650	Dereyürük köyü	190	Orhaniye köyü	510
Belenalan köyü	670	Düzmeşe köyü	225	Sarıyazı köyü	520
Bereket köyü	615	Ericcek köyü	360	Selçik köyü	100
Borucak köyü	270	Günüören köyü	380	Selimiye köyü	130
Boyunkaya köyü	815	Hisarcık köyü	870	Soğucakpınar köyü	150

Kaynak: 1/25.000 ölçekli topoğrafya paftaları ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.

Yükseltisi en fazla olan köyler ise Samanlı Dağları'nın en güneyindeki yüksek platoluk alanda bulunan; Adliye, Ağlan, Boyunkaya, Hisarcık ve Oğulpaşa köyleridir. Bu yerleşmelerde yükseltinin etkisiyle tarımsal faaliyetlerde yetiştirilen ürün çeşitliliği azalmaktadır. Araştırma sahasındaki köy yerleşmeleri, yükselti basamaklarına göre sınıflandırıldığında, 100-200 m aralığında, toplam köy sayısının %22'sini oluşturan 6 köy yerleşmesinin olduğu görülür. Bu yükselti kuşağında köy yerleşmeleri içindeki 5880 nüfusun 1796 kişisi, diğer bir ifadeyle köy yerleşmeleri toplam nüfusunun 1/3'üne yakın bir bölümü (%30,5) yer alır. Selçik, Büyükyenice, Selimiye, Ciciler, Soğucakpınar ve Dereyürük köy yerleşmelerinin bulunduğu bu yükselti aralığı Sakarya Nehri ve kolları olan Göksu ile Göynük çaylarının vadileri ve çevresidir. En fazla köy yerleşmesi ise 9 köyün bulunduğu 201-400 m yükselti kuşağında yer almaktadır. Bu yükselti kuşağı; köy yerleşmelerinin %33'üne, köy yerleşme nüfusunun ise %30,3'üne sahiptir. 401-600 m yükselti basamağında ise sadece 351 kişinin bulunduğu 3 köy yer almaktadır. 401-600 m ile 601-750 m yükselti kuşakları birlikte değerlendirildiğinde, bu yükselti basamaklarındaki köy yerleşmelerinin İznik Depresyonu güneyindeki Göksu Çayı ve kollarıyla yarılmış, depresyon kuzeyindeki plato sahasına göre nispeten alçak olan plato yüzeyinde kurulduğu görülür.

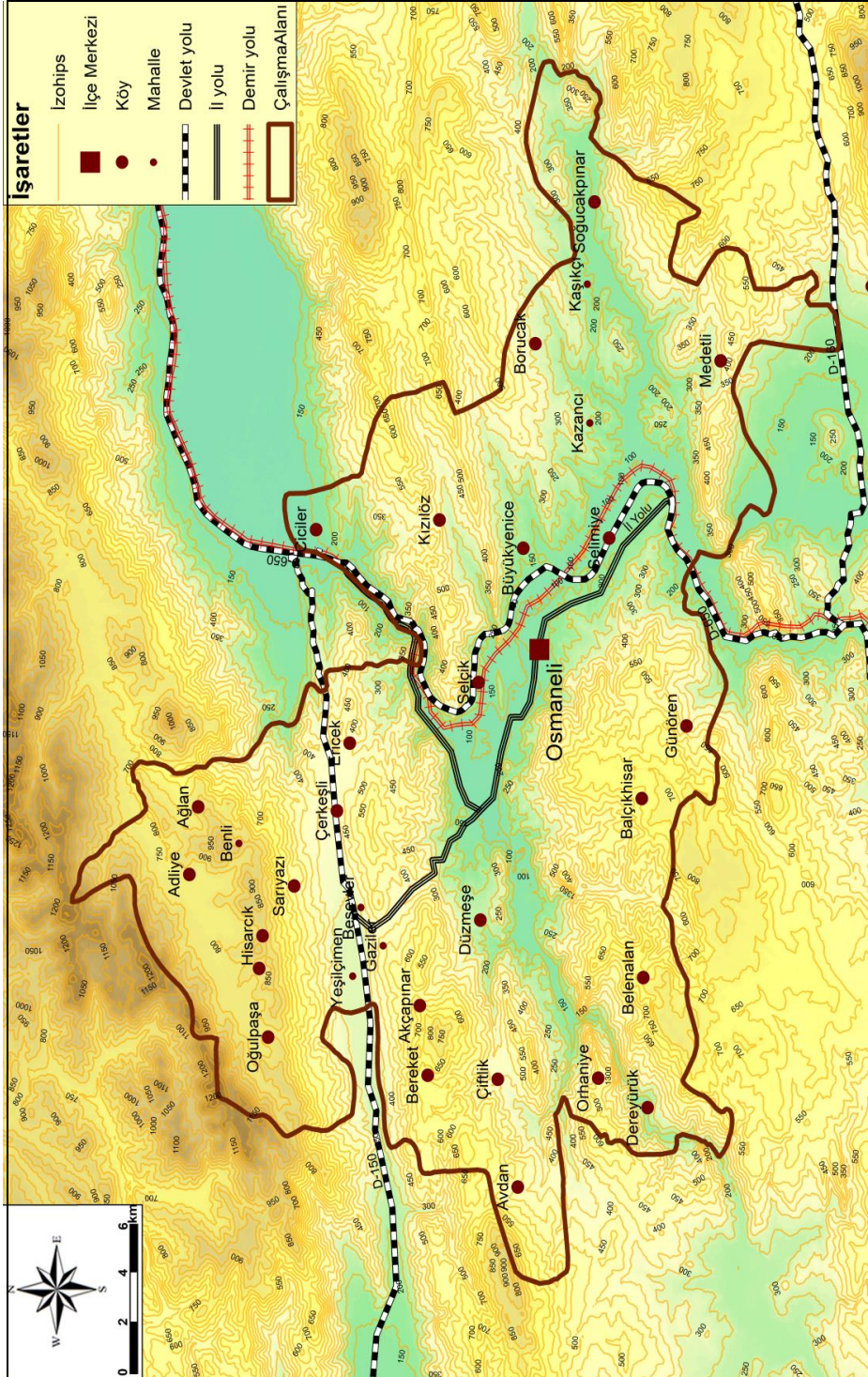
Tablo 4. Osmaneli ilçesinde köy yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı.

Yükselti Basamağı (m)	Köy sayısı	Yüzdesi (%)	Nüfus Miktarı	Yüzdesi (%)
100-200	6	22	1796	30,5
201-400	9	33	1781	30,3
401-600	3	11	351	6,0
601-750	4	15	515	8,7
750-900	5	19	1437	24,5
Toplam	27	100	5880	100

Kaynak: ADNKS sonuçları ile 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarının ilgili paftalarından.

750-900 m yükselti kuşağında; Adliye, Ağlan, Boyunkaya, Oğulpaşa ve Hisarcık köyleri olmak üzere, 5 köy yerleşmesi yer almaktadır. Bu köylerde 1437 kişi yaşamakta, bu nüfus köy yerleşmeleri nüfusunun yaklaşık ¼'ünü (%24,5) oluşturmaktadır. Sonuç olarak; köy yerleşmelerinin yarıdan fazlasının (15 köy) iklim ve ulaşım şartları ile tarım olanaklarının daha elverişli olduğu 100-400 m aralığındaki yükselti kuşağında yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmanieli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Harita 2. Osmanieli ilçesinde yerleşmelerin yüksekliklerine göre dağılışı.

Yerleşme Dokularına Göre Köyler

Doğal ve beşeri çevre özelliklerinin etkisiyle yeryüzünün çeşitli yerlerinde, yerleşme çekirdeklerinin birbirinden uzaklaşması sonucu oluşmuş dağınık yerleşmeler ve yerleşme çekirdeklerinin bir yere toplanması sonucu meydana gelmiş toplu yerleşmeler ile bu zıtlıklar arasında çok değişik özellikler gösteren yerleşme dokuları ortaya çıkmıştır (Tanoğlu, 1966: 242). Köy yerleşme dokuları veya fizyonomik görünümüleri göz önüne alındığında, toplu ve dağınık dokulu yerleşmeler olmak üzere iki ana grup altında toplanmakla birlikte kimi yerleşme bölgelerinde, bu ayırımı uygun olmayan köylere de rastlanmaktadır. (Doğanay, 2011: 174. Araştırma sahasındaki kır yerleşmelerinin dokularına göre durumlarını ortaya koymadan önce, bu konuda karşılaşılan güçlükleri belirtmek gerekir. Çünkü, yerleşmelerin dokularına göre hangi kategoriye dahil edilmesi gerektiği çeşitli görüşler ileri sürülmesine rağmen halen tartışmalıdır. Tunçdilek; dağınık yerleşmelerin ayırt edilmesindeki belirleyici faktörün, evlerin ve ailelerin birbirinden ayrılması ve uzak kalması olduğunu ifade etmiştir. (Tunçdilek, 1967: 109). Bu ifadeye göre dağınık yerleşmelerde bulunan meskenler arasındaki mesafe fazla olmakla birlikte bu evlerin birbirleriyle ilişkileri çok zayıftır ya da hiç yoktur. Tanoğlu'na göre; dağınık yerleşmelerdeki meskenlerin birbirlerinden uzakta bulunması ve meskenler arasındaki uzaklık, sahadaki nüfus yoğunluğuna bağlı olarak ülkelere ya da bölgelere göre değişiklik göstermektedir (Tanoğlu, 1966: 242-243). Göney; dağınık yerleşmelerde ailelerin kendi arazileri içindeki münferit meskenlerde devamlı olarak oturduklarını ve bağlı oldukları köylerle bağlarının zayıf olduğunu belirtmektedir (Göney, 1975: 295).

Tolun-Denker'in; meskenler arasındaki sayısal mesafe kriterine göre; meskenler arasındaki uzaklığın 50 ila 1000 m arasında olduğu yerleşmeler dağınık, 50 m'den daha az olanlar ise toplu yerleşme olarak nitelendirilmiştir (Tolun-Denker, 1977: 149).

Fakat yerleşmelerin dokularına göre sınıflandırılmasında standart mesafe kriterine göre hareket etmek her zaman doğru sonuçlar ortaya koymayabilir. Bu görüşlerin hepsi dikkate alınarak bir yerleşmenin dağınık yerleşme karakteri gösterebilmesi için; belli bir stardarta bağlı kalmamak şartıyla, meskenler arasındaki uzaklığın fazla olması, tek meskenlerin geniş alanlara dağılmış olması ve meskenlerde yaşayanların bağlı oldukları köyle ilişkilerinin zayıf olması gibi şartların oluşması gerekmektedir (Akbulak, 2006: 181-182).

Yerleşmelerin dokusu üzerinde etkili olan en belirgin faktörler, yeryüzü şekilleri ve su kaynaklarıdır. Bu faktörlerin yanı sıra; arazinin verimi, uygulanan tarım yöntemleri, nüfusun az veya çok olması, mülkiyet sorunları, ekonomik faaliyetin şekli ve gelişmesi de yerleşme dokusu üzerinde etkili olan faktörlerdendir (Tolun-Denker, 1977: 158-160).

Genellikle dağlık ve engebeli alanlarda yerleşmeler dağınık karakterde olurken, düz ya da düze yakın alanlarda toplu yerleşmeler ortaya çıkmaktadır. Fakat gevşek dokulu yerleşmeler, düz alanlarda da mülkiyet durumuna göre oluşabilmektedir. Engebeli alanlarda tarım arazilerinin de parçalı özellikte olması yerleşmelerin gevşek ya da dağınık olmasında etkilidir.

Yerleşmelerin dağılışına etki eden bir diğer faktör de su kaynaklarıdır. Yağışın fazla ve düzenli, geçirgenliğin az olmasına bağlı olarak suyun fazla olduğu yerlerde, meskenlerin toplu olmasına gerek kalmamaktadır. Bu durumda meskenler birbirinden uzakta olabilir ve dağınık yerleşme dokusu ortaya çıkabilir. Buna karşılık; yağış miktarının az, yağış rejiminin düzensiz ve su kaynakları sınırlı olan yerlerde, mevcut su kaynaklarından yararlanma isteğiyle meskenler birbirine yakın inşa edilmektedir.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan çoğu yerleşmede olduğu gibi, su kaynakları çevresinde kümelenme şeklinde dikkat çeken toplu yerleşmeler oluşmaktadır.

Mülkiyet durumuna bağlı olarak, tarım arazilerinin miras yoluyla bölündüğü sahalarda, birey kendine ait tarım alanı kenarında evini yapmakta, böylece yerleşmeler dağınık dokulu olabilmektedir.

Tarım arazilerinin verimsiz ve uygulanan tarım tekniklerinin basit olduğu nüfusu az bölgelerde, yerleşmeler genel olarak dağınık dokulu bir karakter göstermekle birlikte; verimi yüksek, tarım teknikleri ileri yoğun nüfuslu yerlerde yerleşmeler, daha toplu dokuludur. (Doğanay,1997:267). Toplu dokulu köylerin meydana gelmesinde etkili olan bir diğer faktör de nüfus artışıdır. Önceden, evin bahçesini ya da avlusu olan mekânda, aile nüfusundaki artışla birlikte yeni meskenler yapılmakta, bu yeni meskenlerin eklenmesiyle yerleşme dokusu daha da sıklaşarak, toplu doku içinde sık dokulu bir yerleşme karakteri ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin toplu yerleşme karakteri kazanmalarında; topoğrafya şartları, su kaynakları, iklim ve toprak koşulları gibi doğal çevre özellikleriyle ekonomik faaliyetler, toprakların mülkiyet ve nüfus artışı durumu gibi beşeri faktörler rol oynamıştır.

Dağınık dokulu yerleşmeler ile sık dokulu yerleşmeler arasında yer alan gevşek dokulu yerleşmelerde, yerleşme çekirdekleri arasındaki mesafe sık dokulu yerleşmelere göre daha fazla, dağınık yerleşmelere göre ise daha az olup, ev ve eklentileri bahçeler içerisinde inşa edilmekte ve gevşek bir doku ortaya çıkmaktadır (Tunçdilek, 1967: 114).

Osmaneli ilçesinde kırsal yerleşmeler olan köy ve mahalle yerleşmeleri dokularına göre ele alındığında, tamamının toplu yerleşme karakterinde olduğu görülmektedir. Sahadaki toplu dokulu kır yerleşmelerin bir kısmı sık dokulu iken, bir kısmı ise gevşek dokulu özellik arz etmektedir. İlçede, toplu yerleşme dokusuna sahip köy ve mahalle düzeyindeki toplam 32 kırsal yerleşmenin 28'i sık toplu dokulu, 4'ü ise gevşek toplu dokulu özellik göstermektedir.

Sık dokulu yerleşmeler düzlüklerle yamaçlar arasındaki geçiş sahalarda yoğunluk kazanmaktadır. Bu kesimlerde kurulmuş olan yerleşmeler, verimli tarım alanlarından tarımsal olarak faydalanabilmek amacıyla yamaçlarda sıkışarak, sıkı bir doku oluşturmuşlardır. Araştırma sahasında Medetli, Avdan, Oğulpaşa, Boyunkaya, Ağlan, Bereket, Çiftlik, Büyükyenice, Selçik ve Ciciler köyleri düz ya da düze yakın alanlarla yamaçlar arasında, sık doku karakterinde olan yerleşmelerdendir. Bunun yanı sıra, çevresinde düz alanlar bulunmayan bazı yamaç köylerinin de sık dokulu bir karakterde olduğu görülmektedir. Sahadaki Balçıkhisar, Orhaniye ve Hisarcık köyleri gibi sırt ya da tepe üzerinde kurulmuş bazı köyler de, tarım alanlarını kısıtlanmamak amacıyla sık dokulu olarak kurulmuşlardır. Soğucakpınar köyü Göynük Çayının verimli geniş vadi tabanında yer aldığından fazla nüfuslanmıştır. Bu köyde nüfus artışıyla birlikte köy yerleşim alanı genişlese de, verimli tarım alanlarını daraltmamak amacıyla meskenler birbirine yakın inşa edilmiş ve sık dokulu yerleşme karakteri ön plana çıkmıştır. Selimiye köyü de Sakarya Nehrinin geniş vadisinde yer alan nüfusu fazla olan bir yerleşmedir. Selimiye köyü toplu dokulu bir yerleşme olmasına rağmen, Selimiye köyü sınırlarındaki Bilecik-İstanbul karayolu çevresinde yer alan sanayi kuruluşlarında çalışmak için, başta Gölpazarı ilçesi olmak üzere, çevre ilçelerden gelen ailelerden bir kısmı, bu köye yerleşerek köy yerleşiminde ikinci bir kümelenme oluşturmuşlardır. Dereyörük köyü ise, Göksu Çayı'nın tarım alanları çok az olan dar ve derin vadisinde kurulduğundan, kısıtlı tarım alanlarının

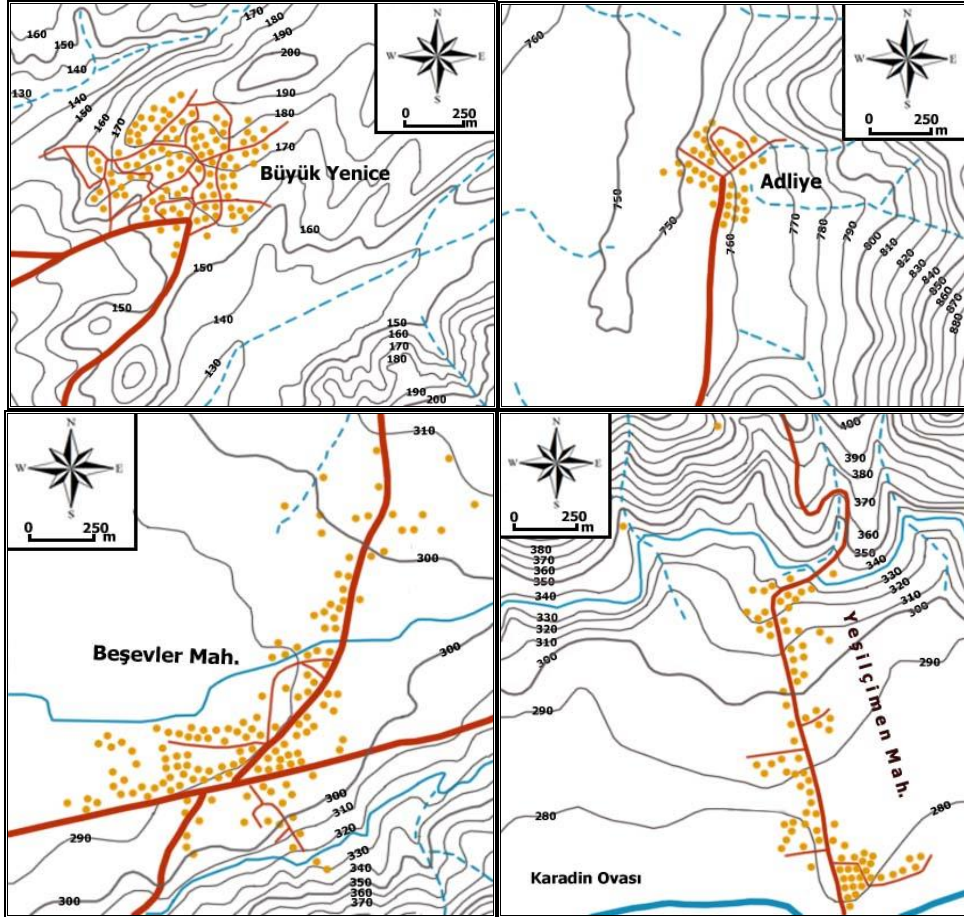

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

maksimum düzeyde kullanılması için evler birbirine çok yakın inşa edilmiş, yerleşme sık dokulu özellik kazanmıştır.

Köylerde yaşayan nüfusun sosyo-kültürel özellikleri de sık dokulu yerleşmelerin gelişiminde etkili olmuştur. Örnek olarak; Balkanlardan ya da Kafkaslardan gelen göçmenlerin aynı köylere yerleşmeleri ve birbirlerine yakın olma istekleri, yerleştikleri köylerin toplu karakter kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Adliye, Orhaniye ve Selimiye köyleri bu şekilde oluşmuş köylere sahiptir.

İznik Depresyonu üzerinde yer alan Oğulpaşa köyünün Yeşilçimen Mahallesi, Hisarcık köyünün Beşevler Mahallesi ve Çerkeşli köyündeki mesken ve eklentilerin münferit tarla ve bahçelerin kenarlarında ya da yol üzerinde kurulmuş olmaları, bu yerleşmelerin gevşek doku kazanmasını sağlamıştır (Harita 3). Bu yerleşmelerde nüfus artmasıyla, tarla ya da bahçe kenarlarında inşa edilmeye devam eden meskenler yerleşmelerin genişlemesine neden olmaktadır. İznik Depresyonu güneyindeki yamaçta kurulmuş Akçapınar köyünün Gaziler Mahallesi de ilçede gevşek dokulu karakterdeki bir diğer yerleşmedir.

Harita 3. Araştırma sahasında değişik formlara sahip kırsal yerleşmelere örnekler.

Belenalan köyü ise topoğrafya şartları, mülkiyet durumu ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde, Aşağı ve Yukarı Mahalle olarak birbirine çok yakın iki yerleşme çekirdeğine sahip olmasına rağmen, mahallelerde meskenlerin birbirine çok yakın inşa edilmeleri bu köyün sık dokulu bir karakter kazanmasına neden olmuştur.

Yerleşmelerin tamamı toplu dokulu özellik gösteren ilçede köyler topoğrafya özelliklerine ya da araziden maksimum düzeyde yararlanmak amacıyla genellikle küme ve dairesel şekildedir (Şekil 2.22). Daha öncede bahsedildiği gibi, yol boyu yerleşmeleri ile bahçelere kurulan evlerin son yıllarda yoğunluk kazandığı yerleşmeler uzunlamasına ya da şerit şeklinde yayılış göstermektedir.

Ormana Göre Köyler

Ormanlık alanlar köylerin kuruluş yerleri, konut tipleri ve ekonomik faaliyetleri üzerinde etkili bir rol oynadığından, yerleşme coğrafyası açısından köylerin ormanlara göre konumu, başta yapı malzemesi olmak üzere ormandan yakacak ve kereste temini sağlandığından, büyük önem arz etmektedir (Akpınar, 2007: 119).

Araştırma sahasında 31466 hektar orman ve fundalık alan bulunmaktadır. İlçede İznik Depresyonu kuzeyindeki plato sahası, bu depresyonun güneyindeki Avdan Dağı ve çevresindeki plato sahası ile Köroğlu Dağları'nın en batıdaki uzantılarını teşkil edip, Sakarya Nehri Vadisi'ne kadar uzanan plato yüzeylerinin yüksek kesimleri ormanların yoğun olduğu alanlardır. Geçmişte muhtemelen daha yoğun orman örtüsü bulunan bu alanlarda; tarım arazisi kazanılması, hayvanların otlatılması, yakacak temin edilmesi, dikkatsizlik sonucu çıkan yangınlar gibi süregelen sebeplerle (Emiroğlu, 1972: 139) kırsal yerleşmeler ortaya çıkması ve antropojen etkilerle orman alanları bazı alanlarda seyrekleşmiş, bazı alanlarda da tamamen ortadan kalkmıştır. Kırsal kesimde ailelerin çoğunun yakacak olarak kullandıkları odunu ormandan sağlamaları, ormana yönelik tahribatın boyutunu arttırmaktadır. Nitekim, bu platoluk sahalarda ve İznik Depresyonunun yüksek yamaçlarındaki çalılık alanlar ile başta zeytin olmak üzere oluşturulan tarım alanları ve step sahaları bir kısım orman arazisinin antropojen etkilerle ortadan kaldırıldığı kanaatini oluşturmaktadır.

Araştırma sahasındaki köyleri, orman alanlarına uzaklık ve konumlarına göre gruplandırmak mümkündür. Yerleşmeler, ormana göre; orman içi, orman kenarı, orman yakını ve orman uzağı yerleşmeler şeklinde gruplandırılmaktadır (Emiroğlu, 1972: 139). Orman sahası ile ilişkileri yönünden bakıldığında, tüm köylerin ormanla ilişkisi bulunmasına rağmen, orman sahası ile ilişkilerin en fazla olduğu yerleşmeler, orman içi ve kenarında olan yerleşmelerdir.

Orman sahasına olan uzaklığı en fazla 10 km olan köyler, orman yakını köyler olarak kabul edilmektedir (Emiroğlu, 1972: 158). Araştırma sahasındaki köylerden 3'ü (%11,1) orman içi, 8'i (%29,3) orman kenarı, 16'sı (%59,3) ise en fazla sayı ile orman yakını köyler olup, orman uzağında köy bulunmamaktadır (Tablo 5).

Sahadaki orman içi köyleri; Dereyörük, Orhaniye ve Kazancı köyleridir. Özellikle Dereyörük köyü, çevresindeki plato sahalara göre oldukça derin olan Gökü vadi tabanı çevresindeki ormanlık alanlarla kuşatılmış durumdadır. Orman kenarı ya da orman yakını köylerin büyük bir kısmı geçmişte orman sahası içinde yer almakta iken, yoğun tahribatın etkisiyle orman alanlarının yoğunlaştığı kesimlerin dışında yer almaktadırlar. Günümüzde bu köyler çevresindeki genellikle ardıç, meşe türleri ve kızılçamlardan oluşan bozuk koruluklar şeklindeki dağınık gruplar, geçmişte bu kesimlerin de ormanlık sahalara

olduklarına işaret etmektedir. Sahamızda orman kenarı köyleri Adliye, Akçapınar, Belenalan, Bereket, Çerkeşli, Kızılöz, Medetli ve Selçik köyleridir (Tablo 5).

Tablo 5. Osmaneli ilçesinde köy yerleşmelerinin ormana göre konumları.

Ormana Göre Durumu	Köy Adı	Köy Sayısı	%'si
Orman İçi	Dereyörük, Orhaniye, Kazancı	3	11,1
Orman Kenarı	Adliye, Akçapınar, Belenalan, Bereket, Çerkeşli, Kızılöz, Medetli, Selçik	8	29,6
Orman Yakını	Ağlan, Avdan, Balçıkhisar, Borcak, Boyunkaya, Büyükyenice, Ciciler, Çiftlik, Düzmeşe, Ericcek, Günüören, Hisarcık, Oğulpaşa, Sarıyazı, Selimiye, Soğucakpınar	16	59,3
Toplam		27	100

Kaynak: Osmaneli Orman İşletme Şefliğinden alınan bilgiler ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.

Ormanlık alanların genellikle 200 m ile 2 km arasında değişen uzaklıklarda bulunduğu orman yakını köyler ise; Ağlan, Avdan, Balçıkhisar, Borcak, Boyunkaya, Büyükyenice, Ciciler, Çiftlik, Düzmeşe, Ericcek, Günüören, Hisarcık, Oğulpaşa, Sarıyazı, Selimiye, Soğucakpınar köyleridir. Orman yakını köylerden özellikle İznik Depresyonu kuzeyindeki plato sahasında bulunan Hisarcık, Boyunkaya, Ağlan ve Oğulpaşa köylerinde tarım alanı oluşturmak başta olmak üzere, yapı gereci ve yakacak temin etme, hayvan otlatma gibi sebeplerle tahribat daha fazla olduğundan ormanlık alanlar bu köylere daha uzaktır.

Yüzölçümü Büyüklüğüne Göre Köyler

Yerleşmelerde ekonomik faaliyetlerin devam ettirildiği belirli bir çevre ya da sınır bulunmaktadır. Kıy yerleşmelerinde bu sınır, yerleşme çevresindeki tarımsal ekonomik potansiyele bağlıdır. Çevrelerindeki geçim kaynaklarının çeşitlilik ve zenginlik durumuna göre, köylerin ekonomik faaliyet alanları artmakta ya da azalmaktadır. Doğal çevre şartlarının uygun olduğu yerlerde, ekonomik potansiyelin artmasıyla birlikte geçim kaynakları çeşitlenmekte ve insanların hayatlarını sürdürmeleri kolaylaşmaktadır. Bu yerlerde çeşitlilik ve potansiyelin fazla olmasıyla nüfus artmakta, yerleşmeler daha da sıklaşmakta ve sınırlar daralmaktadır. Geçim kaynaklarının sınırlı olduğu köylerde, ekonomik potansiyel tam olarak değerlendirilmesine rağmen, geçim sıkıntısı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle doğal çevre şartlarının geçim kaynaklarını sınırlandırdığı yerlerde kurulan köylerin yüzölçümleri daha fazladır. Öte yandan dağlık ve engebeli yerlerde kurulan köylerin yüzölçümleri genellikle daha fazla olurken, verimli ova ya da vadi tabanlarında kurulmuş köylerin yüzölçümleri daha küçüktür.

Araştırma sahamızı oluşturan Osmaneli ilçesindeki 27 köyün toplam alanı 49860 hektardır. Köy başına düşen ortalama arazi miktarı 1847 hektar kadardır. Ancak bu değer köylere göre farklılık gösterir. Köylerin yüzölçümleri 780 ha (Boyunkaya) ile 4550 ha (Medetli) arasında değişmektedir. Sahada bulunan 27 köyün (%51,9) yüzölçümü ortalamanın altında, 13 köyün (%48,1) yüzölçümü ise ortalamanın üzerindedir. Osmaneli'de 1000 ha'nın altında yüzölçümü olan 4 köy (%14,8) bulunmaktadır. Köylerin yarıya yakınına oluşturan 12 köyün (%44,5) yüzölçümleri ise 1001-2000 ha arasındadır. Yüzölçümleri 2001-3000 ha arasında olan 10 köy, sahadaki köylerin %37'sini

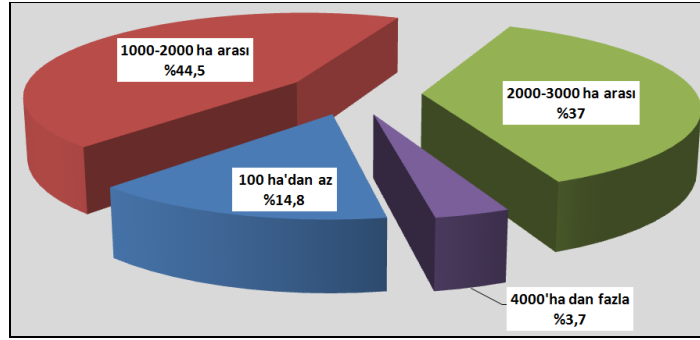
Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

oluşturmaktadır. 3001-4000 ha arasında yüzölçümü olan köy yoktur. 4000 ha'dan fazla yüzölçümüne sahip tek köy ise 4550 ha ile Medetli köyüdür (Tablo 6).

Tablo 6. Osmaneli ilçesinde köylerin yüzölçümü büyüklüklerinin oransal dağılışı.

Yüzölçümü (ha)	Köy Sayısı	%'si	Toplam Yüzölçümü (ha)	%'si	Ortalama Köy Büyüklüğü (ha)
1000'den az	4	14,8	3550	7,1	887,5
1000-2000	12	44,5	16800	33,7	1400
2001-3000	10	37,0	24960	50,1	2496
3001-4000	-	-	-	-	-
4000'den fazla	1	3,7	4550	9,1	4550
Toplam	27	100	49860	100	1847

Kaynak: Osmaneli Tapu Kadastro Müdürlüğü ve Osmaneli Kaymakamlığı köy bilgi formlarından.

Şekil 1. Osmaneli ilçesindeki köylerin yüzölçümü büyüklüklerine göre dağılışı.

Yüzölçümü az olan köylerden; Adliye, Dereyörük ve Orhaniye köylerinin nüfusları da azdır. Fakat, Kızılöz köyü gibi yüzölçümü büyük olup ta nüfusu az olan köyler de bulunmaktadır. Adliye, Boyunkaya ve Orhaniye köylerinin engebeli yüksek alanlarda, Dereyörük köyünün ise kısıtlı tarım alanları olan Göksu Çayı vadi tabanı çevresinde kurulması; nüfuslanmanın az olmasına neden olduğu gibi, kısıtlı kaynaklar buralardan göçleri de arttırmıştır. Ciciler köyü yüzölçümünün az olmasında en büyük etken ise, köy arazilerinin yer aldığı verimli Pamukova Ovası çevresinde yerleşme sayısının fazla olmasıdır.

Tablo 7. Osmaneli ilçesinde köylerin yüzölçümlerine göre dağılışı.

Yerleşme	Yüzölçümü (ha)	Yerleşme	Yüzölçümü (ha)
Adliye köyü	970	Düzmeşe köyü	2600
Ağlan köyü	1850	Ericcek köyü	1330
Akçapınar köyü	1390	Günüören köyü	1780
Avdan köyü	1180	Hisarcık köyü	1850
Balçıkhisar köyü	2900	Kazancı köyü	1170
Belenalan köyü	2750	Kızılöz köyü	2950
Bereket köyü	1400	Medetli köyü	4550
Borucak köyü	1490	Oğulpaşa köyü	2020
Boyunkaya köyü	780	Orhaniye köyü	860
Büyükyenice köyü	2380	Sarıyazi köyü	1000
Ciciler köyü	940	Selçik köyü	2220
Çerkeşli köyü	2060	Selimiye köyü	1360
Çiftlik köyü	2080	Soğucakpınar köyü	3000
Dereyörük köyü	1000	Toplam	52630

Kaynak: Osmaneli Tapu Kadastro Müdürlüğü ve Osmaneli Kaymakamlığı köy bilgi formlarından.

Yüzölçümü en fazla olan Medetli köyü arazisi; topoğrafya özelliklerinin etkisiyle dağınık ve geniş alana yayılmıştır. Medetli köyünün arazilerinin bir kısmı kuzeyde Göynük Çayı Vadisi çevresine, bir kısmı batıda Sakarya Nehri kenarına, bir kısmı da güneyde Karaağaç Ovası'nın ortalarına kadar uzanmaktadır. Yüzölçümü büyüklüğünde Medetli köyünden sonra ikinci sırada Soğucakpınar köyü bulunmaktadır. Bu köyün yüzölçümünün büyük olmasında, 1930'lu yılların sonlarına kadar köy statüsünde iken bu yıllarda Soğucakpınar köyüne dâhil edilen Kaşıkçı Mahallesi'ne ait alanların Soğucakpınar köyü sınırları içinde sayılmasının etkisi büyüktür.

Nüfus Büyüklüğüne Göre Köyler

Yerleşmeler kuruluş döneminde olduğu gibi, gelişme dönemlerinde de coğrafi çevreyle ilişki içindedir. Yerleşmelerin bazıları kuruldukları çevrenin coğrafi çevre koşullarına bağlı olarak hızla gelişirken, bazıları da kuruldukları ortam koşullarının olumsuz etkileriyle gelişme imkânı bulamamakta ve zamanla ortadan kalkabilmektedir (Mutluer, 1996: 208). Coğrafi çevrenin etkisi kırsal alanlarda çok daha belirgindir. Çünkü, kırsal yerleşmelerin ekonomisi tarıma dayanmaktadır.

Köy yerleşmelerinin nüfus büyüklüğü; toprak büyüklüğü ve niteliğine göre değişmektedir. Verimli tarım alanlarının bulunduğu, sulama imkânlarının yeterli olduğu ve birkaç ekonomik faaliyetin birlikte yapıldığı köy yerleşmelerinde, nüfus daha fazla artmaktadır. Ülkemizde verimli toprakların bulunduğu ve sulama imkânlarının yeterli olduğu ovaların çevresi yoğun nüfus barındırırken; tarım alanlarının sınırlı olduğu, sulamanın yeterli olmadığı, mera hayvancılığının yaygın olduğu dağlık ve engebeli alanlarda yerleşmeler seyrek, yerleşmelerin nüfusu ise azdır. Bu nedenle nüfus miktarı, yerleşmelerin kurulduğu çevrenin potansiyelini ortaya koyması ve ekonomik düzeylerini göstermesi bakımından önemlidir. Osmaneli ilçesinde de toprak verimliliği ve sulama imkânları ile yerşekilleri, kırsal yerleşmelerin nüfuslanmasında oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

Osmaneli ilçesinde bulunan 27 köyde, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; 2010 yılında 7096 kişi yaşamaktaydı. Ortalama köy nüfus büyüklüğü 262,8 kişi kadardı. Aynı yıl Türkiye genelinde bu oran 508,7 kişi (tuik.gov.tr) olup, araştırma sahasındaki köy nüfus büyüklüğünün 2 katına yakın bir değerdedi. İlçede nüfusu en az olan köy Kızıllöz (36 kişi), en yüksek nüfuslu köy ise Hisarcık (716 kişi)'tir (Tablo 9).

Türkiye'de köy yerleşmelerine fiziki planlama hizmetlerinin verimli bir şekilde uygulanabilmesi için, köylerin toplu dokulu olmasının yanı sıra nüfuslarının 500 kişi ve üzerinde olması gerektiği bazı coğrafyacılar tarafından belirtilmektedir (Doğanay, 1997: 255-256). Araştırma sahasındaki köylerin büyük bir kısmı bu değer altında nüfusa sahiptir. Engebeli alanlarda yer alan köylerde fiziki planlama hizmetlerinin uygulanması güçleşmektedir. Sahada engebeli arazilere sahip, tarım alanları kısıtlı köylerden göçlerin fazla olması ise, hizmet uygulamalarının ertelenmesine ya da geri plana atılmasına neden olmaktadır.

İlçedeki köyler nüfus büyüklüğüne göre incelendiğinde, en büyük oranı nüfusu 151-200 kişi arasında olan 5 köy (%18,6) oluşturmaktadır. Bu nüfus grubundaki köylerde toplam nüfus 853 kişi olup, toplam kır nüfusunun %12'sini meydana getirmektedir. Bu nedenle, bu nüfus diliminde yer alan köyler, sayı olarak ilk sırada bulunurken, nüfus miktarıyla 601 ve üzeri nüfus grubunun gerisinde kalmaktadır. 601 ve üzeri nüfus

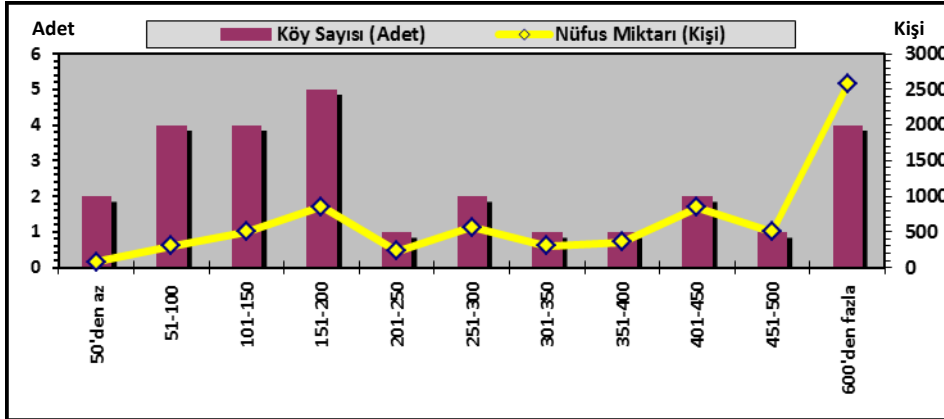
Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

büyükliğüne sahip 4 köyün nüfus miktarı 2571 kişidir. Araştırma sahasındaki kırsal nüfusun 1/3'ünden fazlası (%36,2) bu gruptaki köylerde yaşamaktadır.

Tablo 8. Osmaneli ilçesinde köylerin nüfus büyüklüklerine göre dağılışı ve kırsal nüfus içindeki oranları (2010).

Nüfus Grupları	Köy Sayısı	Toplam Köy Sayısına Oranı (%)	Nüfus Miktarı	Toplam Kırsal Nüfusa Oranı (%)
0-50	2	7,4	78	1,1
51-100	4	14,8	301	4,3
101-150	4	14,8	497	7,0
151-200	5	18,6	853	12,0
201-250	1	3,7	230	3,2
251-300	2	7,4	564	7,9
301-350	1	3,7	302	4,3
351-400	1	3,7	359	5,1
401-450	2	7,4	843	11,9
451-500	1	3,7	498	7,0
501-550	-	-	-	-
551-600	-	-	-	-
601 ve +	4	14,8	2571	36,2

Kaynak: TÜİK 2010 ADNKS nüfus sayımı sonuçlarından derlenmiştir.

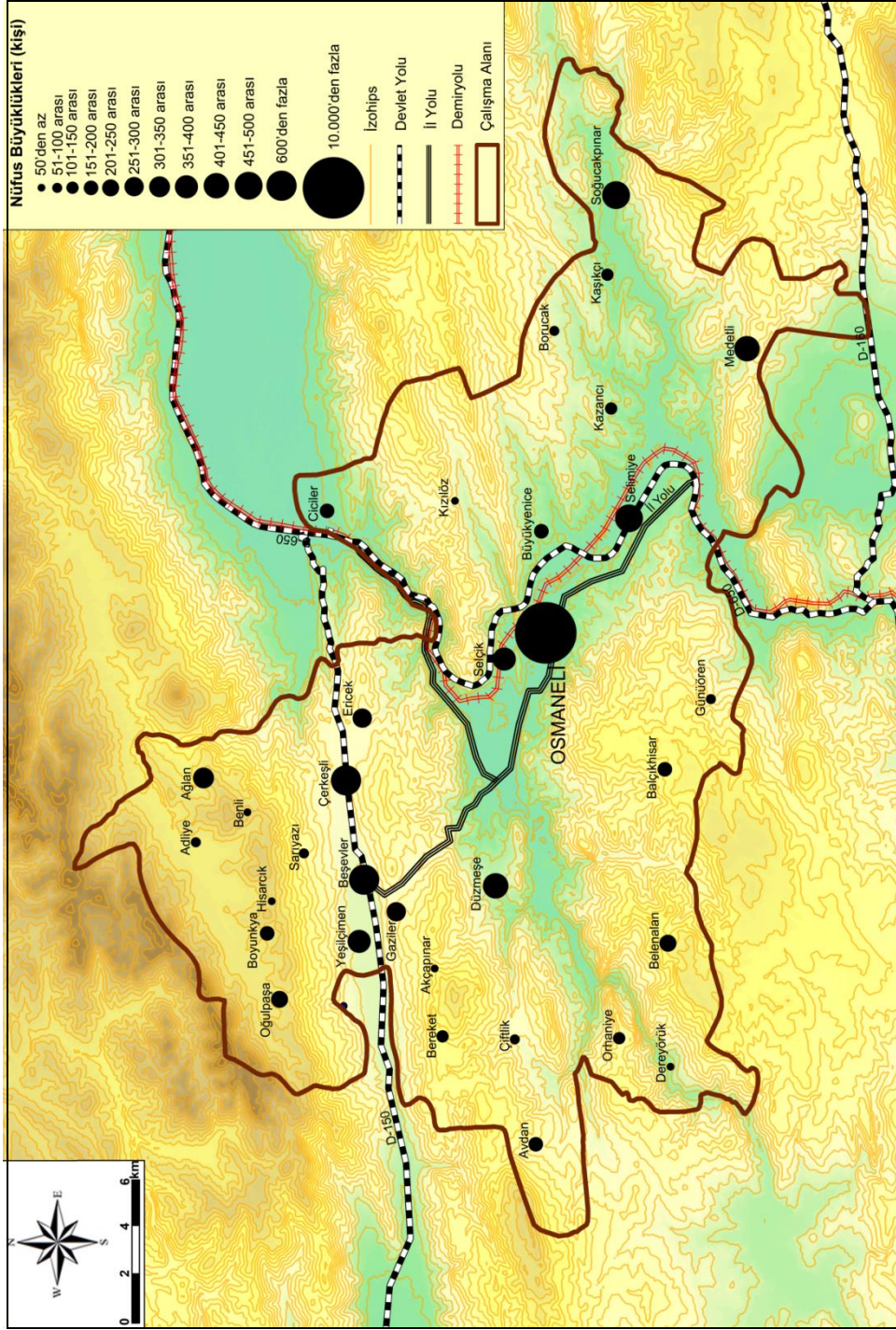

Şekil 2. Köylerin nüfus büyüklüğü gruplarına göre dağılışı ve nüfus miktarları.

Osmaneli ilçesinde, nüfusu 50 kişiden az olan 2 köy bulunmakta, bu köylerde toplam olarak 78 kişi yaşamaktadır. Bu köylerin ortalama nüfus miktarı 39 kişidir. Bu gruptaki köy sayısının toplam köy sayısına oranı %7,4 olup, toplam kırsal nüfus içindeki oranı ise sadece %1,1'dir.

Nüfusu 51-100 ve 101-150 arasında 4'er köy bulunmakta ve toplam köy sayısının %15'e yakın (%14,8) kısmını oluşturmaktadır. Araştırma sahasında köylerin genel olarak 51-200 arasındaki nüfus gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. 51-200 nüfus aralığındaki nüfus grupları birlikte incelendiğinde, bu aralıkta 13 köy bulunmakta olup, köylerin yarısına yakını (%48,1) oluşturmaktadır. Bu köylerde yaşayan nüfus ise 1651 olup, toplam kır nüfusunun %23,3'ünü meydana getirmektedir (Tablo 8).

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmanieli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Harita 4. Osmanieli İlçesinde yerleşmelerin nüfus büyüklüklerine göre dağılışı.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Daha önce de bahsedildiği gibi, ilçedeki yerleşmelerin nüfuslanmasını genel olarak coğrafi çevre şartları, tarım alanlarının genişliği ve topraklardan yararlanma durumu belirlemektedir. Dereyörük ve Kızılöz köylerinde 50'şer kişiden az nüfus yaşamaktadır. Bu köylerle birlikte nüfusu 51-100 arasındaki; Adliye, Borucak, Çiftlik, ve Günüören köyleri de dikkate alındığında; 100 kişiden az nüfus barından yani yöre şartlarına göre nüfusu az olan bu 6 köyün yer aldıkları çevrelerin engebeli yerler oldukları ve tarım alanlarının kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu köylerde tarımda sulama imkânlarının da yetersiz olması ve kuru tarım yöntemlerinin uygulanması gelir seviyesinin düşük olmasına neden olmaktadır. Bu durum ise göçleri tetiklemektedir. Dolayısıyla bu köylerde mevcut nüfus da giderek azalma eğilimine girmiştir.

Tablo 9. Osmaneli ilçesinde köylerin nüfuslarının dağılışı (2010).

Yerleşme	Toplam	Yerleşme	Toplam
Adliye	67	Düzmeşe	416
Ağlan	302	Ericcek	268
Akçapınar	296	Günüören	58
Avdan	156	Hisarcık	716
Balçıkhisar	156	Kazancı	133
Belenalan	230	Kızılöz	36
Bereket	121	Medetli	427
Borucak	94	Oğulpaşa	616
Boyunkaya	181	Orhaniye	103
Büyükyenice	164	Sarıyazı	140
Ciciler	196	Selçik	359
Çerkeşli	637	Selimiye	498
Çiftlik	82	Soğucakpınar	602
Dereyörük	42	Köyler top.	7096

Kaynak: ADNKS sonuçlarından derlenmiştir.

Nitekim 2000 yılında Adliye, Borucak, Çiftlik, Günüören, Dereyörük ve Kızılöz köylerinin toplam nüfusu 549 kişi iken, 2010 yılında 379 kişiye düşmüştür. Aradan geçen 10 yıllık bir süreçte bu köylerin nüfusu 170 kişi azalmış olup, % 31 oranında azalmıştır. Bu köyler içinde Borucak ve Günüören köylerinin nüfusları 100'ün üzerindeyken bu sayının altına inmiştir. Özellikle Dereyörük, Günüören ve Kızılöz köylerinde 10 yıllık bir süreçte nüfusun %35,4 ile %57,6 oranları arasında azaldığı tespit edilmiştir.

Çerkeşli, Düzmeşe, Hisarcık, Medetli, Oğulpaşa, Selçik, Selimiye ve Soğucakpınar köylerinin nüfusları; yüzölçümlerine göre tarım alanlarının fazla olması ve sulamalı tarımın yoğun olarak yapılmasından dolayı fazladır. Bu köyler içinde sadece Selçik köyünün nüfusu 400 kişiden az, diğerlerinin ise daha fazladır. Selçik köyü ise, Osmaneli ilçe merkezine en yakın köy olup, sadece 2 km uzaklıkta olduğundan köy halkı, ilçe merkeziyle özdeşleşmiştir. Bu nedenle, köy halkının bir kısmı köyden ziyade ilçe merkezinde yaşamayı tercih etmektedirler.

Çerkeşli, Hisarcık ve Oğulpaşa köyleri tarım alanları, sulamalı ziraat faaliyetlerinin yapıldığı verimli İznik Depresyonu çevresinde yoğunluk kazandığından, bu köylerin nüfusu zamanla artmış ve bu köyler ilçede nüfusu en fazla olan köyler durumuna gelmişlerdir. Bu çevrede geniş verimli arazilerin varlığı ve iklimin pek çok ürünün yetiştirilmesine olanak tanınması ile sulamanın kolay yapılabilmesi ve modern tarımsal yöntemlerin uygulanması polikültür bir ziraata imkân vermiştir. Hisarcık ve Oğulpaşa köy yerleşmelerinden bazı

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

aileler zamanla köylerini terk ederek İznik Depresyonu'nda yer alan arazilerinin yanına yerleşmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak, zamanla bu çevrede Oğulpaşa köyüne bağlı Yeşilçimen Mahallesi ile Hisarcık köyüne bağlı Beşevler Mahallesi oluşmuştur. Hatta, süreç içerisinde bu mahallelerde nüfus fazlalaştığından muhtarlıklar buraya taşınmıştır. Aynı durum Akçapınar köyü için de geçerlidir. Akçapınar köy yerleşmesi yüksek ve tarım alanlarından uzak bir alanda yer aldığından, bu köy yerleşiminin halkı sulama imkânlarının daha fazla olduğu İznik Depresyonu güney yamaçlarındaki tarım alanları çevresine yerleşmeye başlamış, zamanla burada Gaziler Mahallesi oluşmuştur. Akçapınar köy yerleşmesinde günümüzde sadece 2 aileden 8-10 kişi arasında bir nüfus yaşamaktadır. Bu durum, 2010 yılı ADNKS sonuçlarına göre; 296 nüfusa sahip olan köy nüfusunun büyük bir kısmının köye bağlı Gaziler Mahallesi'nde yaşadığını göstermektedir. Zamanla, bu köylerin mahalleleri köyün merkezi haline gelirken, köy yerleşmeleri ise bir mahalle görünümü kazanmışlardır.

Soğucakpınar köyü, nüfusu fazla olan köylerden biridir. Bu köye bağlı Kaşıkçı Mahallesi'nin Soğucakpınar köy nüfusunu artırıcı etkisi olsa da, köy nüfusunun büyük bir kısmı hâlâ Soğucakpınar köy merkezinde bulunmaktadır. Soğucakpınar köy merkezinin fazla nüfuslanmasında ise, Göynük Çayı Vadisindeki verimli tarım alanlarının etkisi oldukça fazladır.

Buraya kadar yapılan açıklamalara dayanarak, köylerin nüfus büyüklüklerini belirleyen temel unsurların, kuruldukları çevre şartlarına bağlı olarak; arazinin genişliği ve verimlilik durumları ile uygulanan tarımsal yöntemler olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ekonomik Faaliyetlerine Göre Köyler

Köy yerleşmelerinde temel geçim kaynağı; ekip-biçme, ekip-dikme ve hayvan yetiştiriciliğine dayanmakla beraber geçimi tarım dışı işlemlere dayalı yerleşmelere de rastlanmaktadır (Doğanay-Özdemir ve Şahin, 2011: 173). Araştırma sahasında köy yerleşmelerinin genelinde temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bazı köylerde arıcılık az miktarda yapılmaktadır. Türkiye'nin büyük bir kısmında olduğu gibi araştırma sahasında da köy yerleşmelerini tek bir ekonomik faaliyet alanıyla sınırlandırmak oldukça güçtür. Kırsal kesimdeki aileler, imkânlar ölçüsünde birden fazla ekonomik faaliyet alanıyla uğraştıklarından, köyleri ekonomik fonksiyonlarına göre sınıflandırmak oldukça zorlaşmaktadır. Fakat köyde ağırlıklı olarak yapılan ekonomik faaliyetlere göre sınıflandırma yapmanın ekonomik işlevler açısından fikir vereceği de bir gerçektir. Araştırma sahasında köyler ekonomik işlevlerine göre ekim-dikim ile ekim-dikim ve hayvancılığın birlikte ağırlıklı olarak yapıldığı köyler diye 2 şekilde sınıflandırma yapılmıştır.

Tablo 10. Osmaneli ilçesinde köylerin temel ekonomik faaliyetlere göre dağılışı.

Faaliyet Türü	Köy Sayısı	%'si
Ekim-Dikim	14	51,9
Ekim-Dikim ve Hayvancılık	13	48,1
Toplam	27	100

Kaynak: İlçe Kaymakamlığı ve İlçe Tarım Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

İklim şartlarının etkisi ve akarsu vadileri, verimli depresyon sahaları, parçalanmış plato yüzeylerinden oluşan topoğrafya şartlarının etkisiyle, köylerin tamamında ekim-dikim

faaliyetleri yapılmakla birlikte, bazı köylerde hayvancılık faaliyetleri de önem kazanmaktadır (Tablo 10). Sakarya Nehri ve kollarının oluşturduğu vadi tabanı çevreleri ve İznik Depresyonu doğusundaki köylerde ekim-dikim faaliyetleri olan toprağı işleme faaliyetleriyle birlikte hayvancılık da yapılmaktadır. Fakat bu çevrelerde sulamalı tarımın daha fazla olması ekim-dikim faaliyetlerinin hayvancılığa göre daha ağırlık kazanmasını sağladığı gibi, özellikle büyükbaş hayvancılığın ahır hayvancılığı şeklinde yapılmasına neden olmuştur. Sakarya Nehri vadi tabanı ve çevresinde, ekim-dikim faaliyetleri içinde sebze yetiştiriciliğinin daha fazla olduğu görülmektedir. Sakarya Nehri'nin geniş vadi tabanı ve çevresinde yer alan Selçik ve Selimiye köylerinde sebze yetiştiriciliği hâkimdir. İznik Depresyonu doğusundaki Çerkeşli, Ericek ve Sarıyazı köylerinde ise ekim-dikim faaliyetleri birlikte yapılmasına rağmen şeftali, zeytin gibi meyve üretimi daha fazladır. Oğulpaşa, Hisarcık ve Akçapınar köyleri Karadin Oluğu çevresindeki plato sahalarında kurulmuş olmalarına rağmen; son 45 yılı kapsayan sürede, kademe kademe daha alçaktaki İznik Depresyonu doğu kesimindeki Karadin Oluğu tarım alanları çevresine taşınarak, mahallelerini oluşturmuşlardır. Bu köy yerleşmelerindeki ailelerin büyük bir kısmının köy mahallelerine taşınması, köy bütünlüğünde öncelikli ekonomik faaliyetlerin değişmesine neden olmuştur. Yüksekte yer alan Oğulpaşa, Hisarcık ve Akçapınar köylerinde temel ekonomik faaliyet önceleri hayvancılık ve tahıl üretimi iken; İznik Depresyonu'ndaki mahallelerine taşınma ve bu mahallelerdeki nüfusun kalabalıklaşmasıyla sebze ve meyve yetiştiriciliği en önemli faaliyet haline gelmiştir. Oğulpaşa, Hisarcık ve Akçapınar köy yerleşmelerinde oturan aileler için halen en önemli geçim kaynağı hayvancılık olmasına rağmen, mahallelerdeki nüfusun fazla olması köy genelinde sebze-meyve üretiminin ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Temel ekonomik faaliyetinde değişiklik olan bir diğer köy ise Sarıyazı köyüdür. Çerkeşli Sulama Göleti'nin 1990'lı yıllarda yapılması ve sulama sistemlerinin faaliyete geçmesiyle, Sarıyazı köyü halkının İznik Depresyonu çevresinde yer alan tarım alanlarında sulu tarıma yönelmesi, hayvancılığın azalmasına buna karşın sulu tarımın ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Yüksek ve engebeli kesimlerinde yer alan köylerde, orman alanlarının etkisiyle tarım alanları parçalı ve dağınık özelliktedir. Bu köylerde sulu tarım yöntemlerinin yeterince uygulanamaması, ürün çeşitliliğinin az olması gibi etkenlerle ekim-dikim faaliyetlerinin yanında hayvancılık da önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir. İznik Depresyonu kuzeyindeki yüksek alanlarda yer alan Adliye, Oğulpaşa, Hisarcık ve Ağlan köy yerleşmelerinin geniş mera alanlarına sahip olması, mera hayvancılığının bu yerlerde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu köylerin çevresinde, yüksekliğin fazlalığından dolayı yetişebilen sebze ve meyve çeşitliliği az olduğundan, ekim-dikim faaliyetlerinde daha kazançlı olan domates ve fasulye yetiştiriciliği yoğunluk kazanmıştır.

Yörede bu faaliyetlere ek olarak bazı köylerde az da olsa arıcılık yapılmaktadır. İpekböcekçiliği ve koza üretimi ise 20-30 yıl öncesinde her köyde yapılan önemli bir ekonomik faaliyet iken, sebze ve meyve alanlarının artmasıyla birlikte ilaçlamaların yaygınlaşması, bu faaliyetin azalmasına neden olmuştur. İlçede, Günüören köyündeki bir kaç ailenin dışında ipekböcekçiliği yapılmamaktadır.

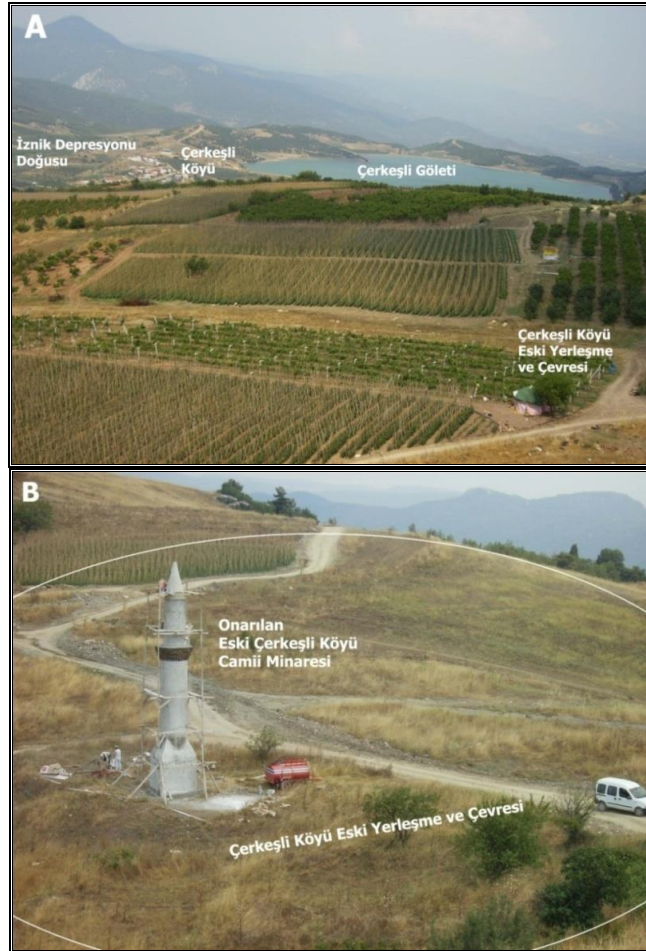
Yeri Değiştirilen Köyler

Yerleşmelerin kurulması, gelişmesi, büyümesi ve ortadan kalkmasında olduğu gibi yer değiştirmesinde de çeşitli doğal ve beşeri faktörler etkilidir. Korunma kaygısı ve savunma gereğiyle yüksek alanlarda kurulmuş yerleşmelerin zamanla bu durumun ortadan

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

kalkmasıyla alçak alanlara taşınması, ekonomik koşulların değişmesi, askeri nedenler gibi beşeri faktörler ile heyelan, deprem ve akarsu seviye değişiklikleri gibi doğal afetlerin sonucunda meydana gelen yer değiştirmeler en önde gelenleridir (Tuncel, 1977: 119-128).

Osmaneli'nin Çerkeşli köyü ilk olarak şu an bulunduğu alan üzerinde kurulmuştur. Korunma ve savunma gereğiyle, Osmanlı Devleti döneminde çete baskınlarının artmasıyla, kurulduğu yerin güneyindeki plato alanına taşınmıştır (Fotoğraf 7.B). 1960'lı yılların başlarına kadar burada varlığına devam eden köy; 1960'dan itibaren su sıkıntısı çekilmesi, korunma ve savunma gerekçelerinin ortadan kalkmış olması sebebiyle, tekrar alçaktaki eski kurulduğu alana geri taşınmıştır. (Fotoğraf 7.A). Köyün 1960'lı yıllardan önce bulunduğu platodaki eski yerleşmesinde günümüzde sadece temel kalıntıları ile köy camisinin minaresi kalmıştır (Fotoğraf 7.B).

Fotoğraf 7. A-İznik Depresyonu doğusundaki en eski yerine tekrar kurulan Çerkeşli köyü ile daha yüksekte kurulan eski Çerkeşli köyü ve çevresi.

B- Çerkeşli köyü eski yerleşmesi ve çevresinde onarılan cami minaresi ve konut temellerine ait bir görünüm.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Eski yerleşmenin bulunduğu plato çevresinde köylüye ait önemli tarım alanlarının bulunması ve Çerkeşli Sulama Göleti'nden yukarı kesimlere su pompalanarak, bu çevrede de sulamalı tarıma geçilmesi, köy halkının bu kesimde de daha fazla vakit geçirmesine neden olmuştur. Bu sebeple, eski caminin minaresi köy muhtarlığı tarafından onarılarak buraya tekrar bir mescit yapılacaktır. Aradan geçen 50 yıllık kısa bir süreçte, eski köy yerleşmesindeki yapılara ait malzemenin tamamen ortadan kalkması, köy halkının köyün eski yeri olan aşağı kesime tekrar taşınması sırasında konutlarındaki malzemeyi de tamamen taşıyarak yeni konutlarının yapımında kullanmasıyla ilgilidir.

Sakarya Nehri geniş vadisi kenarında kurulmuş olan Büyükyenice köyü de yer değiştiren köylerdendir. Sakarya Nehri yatağında zaman zaman meydana gelen taşkınlarla birlikte bu köy daha yüksek olan kuzeydoğusundaki tepelik alan çevresine taşınmıştır. Köyün yer değiştirmesi Çerkeşli köyüne göre daha eskiye dayandığından, bu yer değiştirmeye ilgili bilgilerimiz sadece köy halkıyla yapılan mülakatlar doğrultusundadır.

Sonuç

Osmaneli ilçesindeki köy yerleşmelerinin adları yerleşmelerin bulunduğu alanın tarihi ve coğrafi özellikleri hakkında genel bilgi vermektedir. Osmaneli ilçesinde adı fizik coğrafya ile ilgili olan köy sayısı 9, beşeri ve ekonomik coğrafya ile ilgili olan ise 18'dir.

Osmaneli çevresinde köy yerleşmelerinin dağılışında doğal çevre ve sosyo-ekonomik farklılıkların etkisiyle farklılıklar görülmektedir. Osmaneli ilçesinin akarsular tarafından yarılmış ve parçalanmış plato sahalarının geniş yer kaplaması, plato sahaları arasında yer alan vadi tabanları ve depresyon sahalarının varlığı sıcaklık, yağış, bitki örtüsü ve ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olmaktadır. İlçedeki köylerin 18'i platolarda, 5'i vadilerde, 4'ü ise ovaların çevresinde yer almaktadır. Araştırma sahasındaki köy yerleşmelerinden %66,7'si plato alanlarında (18 köy), %18,5'i vadilerde (5 köy), %14,8'i (4 köy) ise ovalarda bulunmaktadır. Bu köylerin 17'si (% 63'ü) yamaçlarda, diğerleri ise; etek, sırt, az eğimli yüzey ve düzlük alanlarda kurulmuşlardır. İlçedeki ova ve vadilerde yer alan yerleşmeler ekonomik faaliyetler açısından elverişli koşullara sahip olmaları sebebiyle nüfus büyüklüğü en fazla olan yerleşmelerdir. Sonuç olarak; jeomorfolojik özellikler başta olmak üzere yöredeki su kaynakları ve su temini, toprak ve iklim şartları gibi fiziki coğrafya etmenleri ile; ekonomik faaliyetlerin özellikleri, güvenlik ve savunma, ulaşım şartları gibi ekonomik, tarihi ve psikolojik etmenler de yer seçimi ve yerleşme üzerinde etkili olmuştur.

İlçedeki köy yerleşmeleri coğrafi koşullar ve ekonomik faaliyetlerin etkisiyle 100 metre ile 870 metre arasında yer almaktadır. Köylerin %22'si 100-200 m yükselti aralığında, %33'ü 201-400 m, %26'sı 401-750 m aralığında, %19'u ise 750 m den yüksekte bulunmaktadır.

İlçedeki 27 köy yerleşmesi ve köylere bağlı 5 mahalle yerleşmesinin tamamı toplu dokulu yerleşmelerdir. Bu yerleşmelerden 28'i sık toplu dokulu iken, 4'ü gevşek toplu dokuludur. Köylerin yerleşme dokusunda kuruldukları yerin topoğrafik şartları önemli bir etkidir. Çerkeşli köyü, Oğulpaşa köyünün Yeşilçimen Mahallesi, Hisarcık köyünün Beşevler Mahallesi ve Akçapınar köyü Gaziler Mahallesi'nde yerleşmeler gevşek göre kazanmıştır. Bunda en büyük etken ise bu yerleşmelerin diğer köy yerleşmelerine göre daha sonra ve mülkiyet durumuyla ilgili olarak mesken ve eklentilerin münferit tarla ve bahçelerin kenarlarında ya da yol üzerinde ortaya çıkmasıdır.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

Orman kenarı ya da orman yakını köylerin bir kısmı geçmişte orman içerisinde yer almakta iken günümüzde tarım alanı açma, yapı gereci ve yakacak temin etme ormanı bilinçsizce tahrip etme sebebiyle orman alanlarının yoğunlaştığı kesimlerin dışında kalmışlardır.

Osmaneli ilçesinde köylerin kuruldukları çevredeki jeomorfolojik özellikler, kırsal nüfusun ekonomik faaliyetlerinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Kırsal kesimdeki aileler, imkânlar ölçüsünde birden fazla ekonomik faaliyet alanıyla uğraştıklarından, Türkiye'nin büyük kısmında olduğu gibi Osmaneli'de de köy yerleşmelerini tek bir ekonomik faaliyet alanıyla sınırlandırmak güçtür. Bu durum köylerin ekonomik fonksiyonlarına göre sınıflandırılmasını zorlaşmaktadır. Bu nedenle köyleri ekonomik faaliyetlerine göre ağırlıklı olarak ekim-dikim ve ekim-dikimle birlikte hayvancılığın ağırlıkta olduğu köy olarak sınıflandırılmıştır. İlçede ağırlıklı olarak ekim-dikim faaliyetlerinin yapıldığı köylerin sayısı 14 olup, tüm köyler içerisinde %51,9 oranına sahiptir. Ekim-dikim faaliyetleriyle birlikte hayvancılık faaliyetlerinin de ağırlıkta olduğu köy sayısı ise 13'tür. Ekim-dikim faaliyetlerinde yetiştirilen ürünler yerleşmelerin ve tarım alanlarının bulunduğu çevrelere ve yükseltiye göre değişiklik göstermektedir. Vadi ve ova tabanlarında yetiştirilen bazı ürünlerin plato yüzeylerinde yetiştirilememesi buralarda ürün çeşitliliğini kısıtlamaktadır. Özellikle meyve üretimi ve çeşitliliği, sıcaklık şartları ve toprak özelliklerinin uygunluğu sebebiyle ova ve vadi tabanlarında yoğunken, yükseltiye bağlı olarak plato yüzeylerine doğru gidildikçe azalmaktadır. Plato yüzeylerinde sebze yetiştiriciliğinin meyve üretimine göre daha yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ekim-dikim faaliyetlerinin yoğunlukta olduğu yüksekliği az olduğu köylerde hayvancılık faaliyetleri özellikle büyükbaş hayvancılıkta besi hayvancılığı şeklinde iken, yüksekliği fazla olan plato köylerinde genellikle mera hayvancılığı şeklindedir. İznik Depresyonu doğu kesimini oluşturan Karadin Oluğu çevresindeki özellikle Çerkeşli köyü ve Hisarcık köyü Beşevler Mahallesi yerleşmeleri yaz aylarında yoğun sulamalı tarım faaliyetlerine bağlı olarak gününbirlik ve mevsimlik tarım işçisi almaktadır. Sulamalı tarımın yoğun olarak yapıldığı kırsal yerleşmelerde nüfus büyüklüğü de daha fazladır. Adliye, Boyunkaya ve Orhaniye köylerinin engebeli yüksek alanlarda kurulması, Dereyörük köyünün ise Göksu Çayı dar vadi tabanı çevresinde kurulması sebebiyle bu köylerin tarım alanları kısıtlanmıştır: Bu durum adı geçen bu köylerde nüfusun az olmasına neden olduğu gibi, kısıtlı kaynaklar buralardan göçleri de arttırmıştır.

Köy başına düşen ortalama arazi miktarının 1847 hektar olduğu ilçede, köylerin yüzölçümleri 780 ha (Boyunkaya) ile 4550 ha (Medetli) arasında değişmektedir. Köylerin yüzölçüm farklılıklarındaki en önemli etkenler; kuruldukları çevrenin jeomorfolojik özellikleri ve bazılarının daha önce köy statüsünde olan bazı yerleşmelerini bünyesine dahil edilmesi ile yüzölçümlerinin artmasıdır. Çerkeşli ve Büyükyenice köyleri de geçmişten günümüze fiziki ya da beşeri etkenlerle yeri değiştirilen köylerdir.

Araştırma sahasının İznik Depresyonu ve çevre plato alanlarında, başta Çerkeşli Göleti olmak üzere Oğulpaşa, Ağlan, Bereket, Çiftlik ve Adliye Göleti gibi bazı tarım alanı ya da hayvan sulama göletleri yapılmıştır. Bu göletlerin yapılmasıyla birlikte, başta Çerkeşli Göleti olmak üzere, bu göletlerden yararlanan köylerde sulamalı tarım faaliyetleri gelişmiştir. Bu durumda, ekonomik açıdan gelir seviyesinin yükselmesi ile hem bu köylerin göçlerle nüfus kaybetmesi önemli ölçüde engellendiği gibi bu köylerde nüfusun önemli miktarda artması da sağlanmıştır. Halen tamamlanmamış göletler olduğu gibi proje aşamasında olanlar da bulunmaktadır. Bu göletlerin de tamamlanması ve mevcut

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

göletlerden sistemli bir şekilde faydalanılması durumunda köylerin ekonomisinde önemli gelişmeler sağlaması beklenmektedir. Tarımsal faaliyetlerde en sıkıntılı durumlardan biri, üretilen ürünün pazarlanmasında köylerde sistemli bir şekilde kalkınma kooperatiflerinin kurulmamış olmasıdır. Fazla miktarda ürün elde edilen köylerde kalkınma kooperatiflerinin kurulması halinde, ekim ya da dikimden hasat etme ve pazarlanmaya kadar olan süreçte çiftçinin birlikte hareket etmesi ve yetiştirilen ürünün değerinde pazarlanması sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulak, Cengiz., *İzmit Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Akpınar, Erdal, *Şiran İlçesinin Coğrafyası*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007.
- Bilgin, Turgut, *Samanlı Dağları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını No: 1294, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını: 50, İstanbul 1967.
- Doğanay, Hayati, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.
- _____, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011.
- Hayati,-Özdemir, Ünal,-Şahin İ.Fevzi, *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s.172.
- Emiroğlu, Mecdi, "Türkiye Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1-2, Ankara 1972.
- Eröz., M., "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (11-13 Eylül 1984), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 17, Ankara 1984.
- Göney, Süha., *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1895, İstanbul 1975.
- İzbırak, Reşat, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Kitapları Dizisi No: 157, İstanbul 1992.
- Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Hicri 1307, s.174.
- Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Hicri 1324, s.349.
- Karaboran, Hilmi, "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma", *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer ve Kongre Bildirileri Dizisi: 17, Ankara 1984.
- Tanoğlu, Ali, "Türkiye'nin İrtifa Kuşakları", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 9-10, İstanbul 1947.
- Tanoğlu, Ali, *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1183, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı No: 45, Baha Matbaası, İstanbul 1966.
- Mutluer, Mustafa, "Edremit Yöresinde Kırsal Yerleşmelerin Coğrafi Dağılımı ve Nüfus Büyüklüğünü Etkileyen Faktörler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 8, İzmir 1996.
- Özçağlar, Ali, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, Ankara 1996.

Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi / Zafer BAŞKAYA

- Özden, M, *Bilecik İli Ağız İncelemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Şahin, İ. Fevzi, *Refahiye'nin Coğrafi Etüdü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.
- Tolun-Denker, Bedriye, *Yerleşme Coğrafyası (Kır Yerleşmeleri)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2275, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 93, İstanbul 1977.
- Tuncel, Metin, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20-21, İstanbul 1977.
- Tunçdilek, Necdet, *Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1283, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 49, İstanbul 1967.
- Yücel, Talip, "Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl: XXVI, Ankara 1988.
- 1924 Tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu, Madde: 2.
www.tuik.gov.tr

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

NECİP FAZIL'IN "ÇİLE" ŞİİRİNDE "YÜCE" VE "TRAJİK" ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

An Analysis Of The Concept Of "Exalted" and "Tragic" In "Çile" Of Poet Necip Fazıl Kısakürek

Okut. Muhammet HÜKÜM¹

Özet

Necip Fazıl Kısakürek kendi poetikasında, kendi şiirinin amacını “Allah’ı aramak” olarak özetlerken tüm sanat anlayışının “yüce” bir değer üzerine bina edildiğini de ifade eder. Fakat Necip Fazıl’ın yaşamı, sanat anlayışı, polemikçiliği, siyasi duruşu, politik seçimleri, aksiyoner kişiliği; belirlediği sanat anlayışı içindeki yolculuğuna oldukça farklı boyutlar katar. Bu yolculuk içerisinde şairin belirlediği ve sıkı sıkıya bağlandığı değerleri ve gerçek hayat arasındaki uyumsuzluk, şiirinin ve bunalımının kaynağını oluşturur. Yaşamı boyunca “yüce” değerler arasında seçim yapmak zorunda kalmanın ağırlığını yaşayan Necip Fazıl, bu sebeple trajik bir yazgıyla da yüzleşir. Bu trajik yazgının izleri sadece “Çile” şiirinde değil; hemen hemen Necip Fazıl’ın tüm eserlerinde hissedilebilir. Cumhuriyet dönemi Türk şiiri içinde, şiirin geçirdiği değişim evrelerinin sancılarını en derinden yaşayan şairlerden biri kuşkusuz Necip Fazıl Kısakürek’tir. Bireysel bunalımları ve Doğu mistisizminin ondaki derin etkisi onun şiirini “trajik” bir boyuta taşır. “Çile” şiiri bu çatışmanın en yoğun hissedildiği ve çözüme ulaştığı şiir olması hasebi ile şairin trajik yüzleşmesinin ve kırılmasının en açık biçimde gözlenebildiği şiiridir.

Anahtar Kelimeler: Estetik Kategoriler, Trajik, Yüce, Çile

Abstract

In his poetics, Necip Fazıl Kısakürek expresses the purpose of his poetry as “being in quest of Allah” thereby implying that his whole sense of art is built upon an “exalted” asset. However, Necip Fazıl’s life, sense of art, involvement in polemics, political attitude, political choices, passion for activities lay the ground for the conflict between his values and the real life. Under the burden of choosing between “exalted” values throughout his life, Necip Fazıl contends a tragic fate at the same time. The traces of such a tragic fate can be seen in not only “Çile” but also all other works of Necip Fazıl. Within the Republican period Turkish poetry, one of the poets who experienced the deepest travail of change phase that the poetry underwent, is doubtlessly Necip Fazıl Kısakürek. His personal melancholy and the deep effect of Orient mysticism on him, transform his poems into a tragic extent. This conflict can be mostly felt and solved in his poem called “Çile” and for

¹ Kilis 7 Aralık Üniversitesi Türk Dili Bölümü, mhukum@kilis.edu.tr

this reason "Çile" is the poem where one can observe poet's tragic confrontation and his crash most explicitly.

Keywords: Category of aesthetics, Tragic, Exalted

1. Estetik Kategoriler Olarak Yüce ve Trajiğin Necip Fazıl Şiirindeki Yeri

Milletler için şiir, yapısı itibarı ile sadece edebî zevk unsurunu dikkate alarak anlaşılacak ve üzerinde yorumda bulunulabilecek bir edebiyat ürünü değildir. Şiiri aynı zamanda bir milletin kültürel, sosyal, siyasi ve politik kodları o milletin dilinin içinde gizlidir. Bu kodlar o milletin dilini hazmetmiş ve bilinçaltına yerleştirmiş şairlerin şiirleri vasıtası ile toplumla tekrar buluşmak için kendine bir yol bulur. Bahsedilen sosyal, kültürel ve siyasi özellikler şiirin görünen maddi yüzünde kendini ele vermeyecek kadar derin olmakla birlikte kaynağını o milletin değerlerinden alır.

Şiir; edebi türlerin en eskisi olması hasebiyle insan ruhunun derinliğinde tecelli eden duygularının en açık hissedilebileceği alanlardan biridir. Estetikle ilgili gerek Batı'da gerek Doğu'da yapılan yorumlarda, oluşturulan kuramlarda şiir, odağa alınmıştır. Aristo, "Poetika"sında verdiği hükümleri manzum Yunan tragedyası üzerinden verir. Türk edebiyatında roman ve birçok diğer düzyazı türü geç olarak tanımlanabilecek bir dönemde gelişmiştir. Oysa şiir tüm diğer milletlerde olduğu gibi Türk edebiyatı için de hüküm verme noktasında daha güvenilir bir alandır. Batı düşüncesinin izini sürmek şiirde daha çetrefilli bir duruma kapı aralar. Geleneksel Türk şiirinin özellikleri ile Batı şiirinin tesirinin oluşturduğu şiir yapısı oldukça zengin ve takip edilmesi zor bir ifade biçimi oluşturmuştur. Bu ifade biçimlerini tanımlarken kullandığımız terimler Batı felsefesinin ve edebiyat teorisinin kesiştiği yerde oluşmuş terimlerdir. Fakat Türk şiiri, içinde estetik kategoriler belirirken 19. yüzyıla kadar kendi mecrası üzerinden; daha doğrusu Doğu geleneğinin yatağından akan bulanık bir nehir gibidir. "Klasik Türk şiirinin estetik kategorileri kendine özgüken 19.yüzyılda şiir, -değişmeye başlayan sanat anlayışına koşut olarak Batı'nın estetik kavramlarıyla anlamlandırılmaya, açıklanmaya başlanmıştır."

Necip Fazıl'ın şiirlerindeki trajik yazgının kaynağı, onun yaşamının ve fikrinin çelişkisidir. Kullanılan çelişki kavramı tutarsızlık manasında değil; kuvvetli zıtlıkların oluşturduğu gerilimin büyüklüğünü ifade eden bir terim olarak anlaşılmalıdır. Çocukluğundan itibaren zenginlik, imparatorluk bilinci, gelenek ve güç gibi "yüce"yi ifade eden kavramlarla birlikte büyüyen Necip Fazıl, bu yücelik ile insan olmak gibi aciziyeti kabullenme gerektiren bir varlık karmaşasını yaşamıştır. Bu çelişkiyi kendisi şöyle ifade ediyor:

" Zalim taraflarım da vardı. Zalimden mazluma ve mazlumdan zalime her an yer değiştiren bir karakter. Tezatlar kumkuması... Bir, kutup iklimlerinde beyaz ayıları kovalayan; bir ekvator sıcaklığında ceylanlarla ağlaşan, neşede de kederde de son derece mübalağalı garip bir mahlûk... Bu garip çocuk, hallere göre dehaya mı cinnete mi namzettir ?"

(Kısakürek, 2009: 80)

Şairin kendi karakteri üzerinden tespit ettiği çelişki; iki yüce değer arasında kalan şairin şiirinde deha ve cinnete akan kuvvetli bir çıkış noktası oluşturur. Neşede de kederde de en uç en yüce noktayı bulma arzusu iki odak arasında gerilen bir ruhun çıkardığı tınılara gebedir.

Necip Fazıl'ın hayatındaki en tesirli kişi olarak anlattığı küçük kardeşi Selma hakkındaki ifadeleri de bu yüce değerler arasındaki trajik çelişkiyi içinde taşır. "*Kafa Kağıdı*"nda anlattığı kardeşi Selma ile ilgili olaylar, onun trajik kırılma anını da göstermektedir.

"...Selma'nın gözleri içinde ya merhamet, ya da nefretin ışıldadığı bir kandildir yahut tevekkül veya şüphenin tüttüğü... Bazen de ve çok defa sönük ve bomboş."

(Kısakürek, 2009: 81)

Sanatçının zihnindeki bu trajik hâl elbette ki öncelikle kendi sanatçı kişiliğinin oluşumunda ortaya çıkar. Kaynağını Osmanlı ve Doğu Kültüründen alan bir yetişme tarzının "denize fırlatılan bir fes" (Kısakürek, 2009-II:23) gibi yok sayılıp Paris'le sınanması ve sınavın maddenin son haddine kadar devam etmesi şairin çelişkinin ve varoluş probleminin büyüklüğünü göstermesi açısından dikkate değerdir. Trajik çelişki kendinin yok saydığı "Kaldırımlar" şairliği dönemi ile sonraki dönemi arasındaki zıtlıkla sınırlı değildir. Daha sonra sanatının amacını belirlediği dönemde de hissettiği kuvvetli metafizik sıkıntı onun ve şiirinin trajik yazgısını besler. Çünkü onun şiiri, daima trajik olan duyguları düşündürmektedir." (Okay,1987:44). Onun şiirindeki trajedinin en kolay hissedilebileceği noktalar ölüm ve varlık hakkında yazdıklarıdır.

Bir yandan,

Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber...

Hiç güzel olmasaydı ölür müydü peygamber?...

(Çile, Güzel Şey:1977)

Öleceğiz müjdeler olsun, müjdeler olsun !

Ölümü de öldüren Rabbe secdeler olsun!

(Çile, Müjde: 1982)

Şeklinde poetikasında ifade ettiği "yüce" değere yaslanarak ölüm korkusundan kurtulurken; öte yandan "Nasıl?" adlı şiirinde:

"Başım çılgınlıkla çocuk, onu nasıl avutsam ?

Ne yapsam da ölümü bir saatçik unutsam ?..."

(Çile, Nasıl:1976)

İfadeleri, trajik bir korkunun şiirlerde gün yüzüne çıkmasıdır. Farklı şiirlerinden alınan dizeler, ölümün bilinmezliğinin ve korkutuculuğunun insan olmanın gerektirdiği duygular olduğunu hissettirir. Hem ölümü normal bir durum olarak telakki etmek hem de ölecek olmanın korkusu altında ezilmek büyük bir çelişki sebebidir. Şairin çelişkinin büyüklüğü, onun yaşam trajedisini de besler. Yaslandığı değerlerin yüceliği ile yaşamın gerçeği ve insanoğlunun ölümlülüğü- acizliği- arasındaki mesafe bu trajedinin korkunçluğunun boyutunun ölçüsüdür

Estetik bir değer olarak Kant tarafından tanımlanmadan önce de insanın doğasında var olan "yüce", insanın tabiatı anlamlandırma çabası içinde oluşturduğu metinlerde kendini gösterir. Gerek kutsal metinlerde, gerek Yunan tragediyalarında gerekse İslamiyet öncesi Türk şiirinde en azından Kant'ın belirlediği manada yüce zaten vardır. Bu, "yüce" kavramının insan ve şiirin öz nitelikleri ile ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Necip Fazıl'ın şiirlerinde ortaya çıkan "yüce" kavramı, hayatındaki çelişkinin ve trajedinin temel besleyenidir. Onun mutlak ve net biçimde belirlediği yüce, Allah'a ulaşma istencinin odağa alınarak belirlenmiş bir kavramdır. Fakat şairin bu kat'i yönelişinin trajik noktası yalnızlıktır. Öyle ki bu düşünüş tarzı "Allah'a imanını dahi yalnızlık penceresinden trajik

bir boyuta taşır. Bu durum şairin "Yalnızlığın ve yalnız Allah ile olmak mecburiyetinin en çileli, en işkenceli derecesi" (Kısakürek, 2009-I: 31) şeklinde ifade ettiği yaşamında yüce karşısındaki trajik ezilişi açıkça gözlemlenir.

Yücelikle trajik arasında var olan kuvvetli bağ, her konudaki hassasiyeti uç noktada olan şairlerde daha kolay ortaya çıkma imkânı bulur. Burke'nin korku ve dehşet duygusu ile karışık bir hoşlanma olarak ifade ettiği "yüce"; korku ve dehşet kavramları üzerinden "trajik"le ortak bir noktada kesişir. Bu bağ trajiğin içinde kendiliğinden var olan gömülü bir yüce ile ilgilidir. Nitekim trajik olan ile komik arasındaki esas fark, trajedinin yücelik duygusu uyandırmasıdır. Çünkü "Trajedide başka birinin iyiliği için büyük fedakârlıklar, tehlike anında cesur kararlar ve kanıtlanmış sadakat tasvir edilir." (Kant, 2010: 13) Aristo da Eski Yunan'da şiir şeklinde yazılan trajedilerin de temel amacının okuyucuda acıma ve korku hisleri uyandırmak olduğunu söyler. Yüce bir yönü ile insanoğlundaki haz dürtüsünü destekler. Fakat yücenin oluşturduğu hazda etik etkilidir. Trajik ise bir haz arayışı içinde amacına ulaşamamanın kırıklığını yaşamaktır. Trajik de bu bağlamda tamamen etik ve psikolojik bir temellendirme ile var olur. Bu iki olgunun; yani trajik ve yücenin Necip Fazıl'ın şiirlerinde kesişmesi bahsettiğimiz çelişkilerden dolayı kaçınılmazdır. Çünkü Necip Fazıl'ın hayatı ve şiiri yüce bir amaç uğrunda çarpışan şairin trajik yazgısıdır.

"Yücenin ifade ettiği haz sonsuzluğun karşısında yenilmekten duyduğumuz bir acı duygusunun karıştığı buruk bir hazdır."(Tunalı,1996: 245) Necip Fazıl için kendinden daha üstün bir varlığın olması birbiri ile çelişik iki tavra gebedir. Birincisi: yücelik karşısında sığınma ve kabullenme; ikincisi ise onun karşısında ezilme durumudur. Her ikisi duyguyu da uç noktalarda yaşayan şairi bugün değerli kılan, çilesinin büyüklüğüdür. Batı düşüncesi modernizmden sonraki algılamalarında yüce bir ruh ya da tanrı anlayışı karşısında trajik denebilecek bir konum almıştır. Bu, metinlerde daha çok aşkın bir büyüklük karşısında ezilme ve ondan kaçma şeklinde gözlemlenir. Batı düşüncesinin tanrıyı dünyadan kovma girişimi bu aşkın yücelik karşısındaki ezilişin açık bir göstergesidir. Bu düşünce ışığında Hartmann yücenin kudretli ve korkunç olma, kavrayıcı ve sarsıcı olma yönleriyle "trajik" olduğunu belirtir."(Tunalı; 1996:246). Necip Fazıl, yaşamındaki trajik kırılmayı ve hatayı Batı'da yaşamış olmanın birikimi ile doğu medeniyetinde yeni bir "yüce"lik inşa etme çabası içindedir. "Büyük Doğu" ismi ve içeriği ile böyle bir çabanın ürünüdür.

Türk edebiyatında kendine has bir felsefi şiir altyapısı kuran Necip Fazıl, şiirleri ve karakteri ile "Yüce"ye doğru kuvvetli bir akışı içinde barındırır. Fakat bu yüce, Batı'nın oluşturduğu ve yitirdiği yüce algısından oldukça farklıdır. Batı düşüncesi aşkın bir yüce anlayışının kapısı olan tanrı düşüncesini reddederken; Necip Fazıl için sanatın temel amacı "yüce" olma (Allah) aramaktır. Bu yüzden Necip Fazıl'ın şiirindeki yüce, aşkın bir değer olarak ortaya çıkar. Şiirlerindeki ve ruhundaki trajedi ise değişiminden önceki egosu ile kulluk bilinci arasındaki çatışmadan doğar. Bu manada daha seküler bir sıkıntı olarak trajik ile bağ kurar. Bu durum onun batı ile açıktan açığa yüzleşmesinin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu trajik yazgı ömrünün sonuna kadar onu takip edecektir. Aile yapısı, yetişme tarzı ve Batı'daki yaşantısı onun karakterine, iddialı olmak ve agresiflik gibi özellikler nakşeder. Bu uç algılamalar onun poetikasını ve tavırlarını belirleyecek kadar güçlüdür. Bu sebeple bahsettiğimiz özellikleri; onun imajlarına, siyasi duruşundaki ödünlüğüne, para ve kumar karşısındaki akıl almaz harcama ve kaybetme tutkusuna kadar birçok noktada onu ve şiirini etkilemiştir. Necip Fazıl'ın yaşamındaki bohem tavrı Batı kaynaklıdır. Daha çok Paris'te geçirdiği zamanın onun üzerindeki etkisidir. Ancak Türkiye'ye döndükten sonra

karşılaştığı durum ve olaylar onun sanatçı kişiliğinde de ruh yapısında da oldukça büyük değişiklikler yaratır. Özellikle poetikasındaki keskin dönüş, Batı'da yitirilmiş bir estetik kategorinin çilesini talep edecek noktaya ulaştığını işaret eder. Çünkü Kant tarafından Batı'nın yitirdiği bir estetik kategori olarak belirlenen "yüce"; büyük, görkemli ve gösterişli gibi madde odaklı kategorilere çoktan yenilmiştir. Necip Fazıl'ın "Çile" şiiri ise, "yüce" karşısında kulluk düşüncesini yitirdiği için ezilen ve Batı'nın değerleri üzerinden trajik yazgısıyla yüzleşen Doğu toplumlarının hikâyesidir.

18. yy'dan sonra "yüce" Avrupa toplumu ve şairi için bir baskı unsuru olarak görülmüş olsa da bu durum Türk şiiri için geçerli değildir. İslamiyet etkisinde gelişen Türk şiiri için en kuvvetli odak şüphesiz ki İslam dinidir. İslam dininde yücelik mutlak bir biçimde Allah'ın özelliği olarak tekrar tekrar belirlenmiştir. İslam'ın belirlediği bu mutlak yücelik duygusu Yunus Emre'den Mevlânâ'ya; Yahya Kemal'den Necip Fazıl Kısakürek'e kadar Türk şiirinin estetik yapısına nüfuz eder. Aslında Necip Fazıl Kısakürek'in iddialı ve kendine özgü şiirinin sesi Batı'da yitmiş olan yücelik duygusunun savunuculuğunu yapar:

"Ne ızdıraplı ve işkenceli tecellidir. Garba karşı Garphıya mukabil Şarklıyı müdafaa için bile hiç olmazsa Garplının ruh ve fikir mimarisine ermekten gayrı bir bir çare bırakmamış bir devrin içinden sesleniyoruz! Efendiler kendinizi ve mazinizi anlayabilmek için bir türlü kendiniz olamadığınıza göre hiç olmazsa –kötü niyetleri bir yana- sadece Avrupalı olunuz., razıyız. O zaman size diyeceğiz ki metot, sistem akıl, laboratuar ve en nadide zevk ölçüsüyle kâinatta tek esasın İslam olduğunu ısbata hazırız."

(Kısakürek, 2010-III:77)

Necip Fazıl Kısakürek'in şiiri kutsanmış bir amaca yönelmiş bir dil ve anlayış ihtiva eder. Bu bağlamda ahlaki bir çizgi üzerinde ilerleyen şiiri yüce ve trajik arasında zikzaklar çizerek şiirde oldukça kuvvetli bir gerilim yaratır. Bu ahlaki çizgiyi "İdelocya Örgüsü" kitabında ayrıntıları ile ifade eder. Özellikle bu kitabın "Devlet ve idare Mefkûremiz" bölümündeki "Başyüce" başlığı Necip Fazıl'daki yüce anlayışının siyasi-ideolojik yapı içindeki somutlaşmasının kaynağını doğrudan Allah'tan aldığını gösterir:

"Bütün salahiyetler beşeri haddin en üstünüyle eline teslim edilmiş kâmil ferdin, Allah'ı vicdanı ve milleti arasında terkibleştirmeye memur bulunduğu kâmil ahenk uğrunda, öz nefsinin selahiyetsizlikle son mertebeye indirmesi..."

(Kısakürek, 2010-III:291)

Necip Fazıl'ın döneminin sanat ortamındaki yalnızlığı da romantik ve hatta hayali denecek kadar ayrıksılığı da yüce karşısındaki tutumu sayesinde. Aksiyoner kişiliği ve ödünsüz siyasi-politik tavrı; onun yüceye trajik bir yalnızlık pahasına yönelişinin göstergesidir. Özellikle yalnızlık-yücelik ve trajik arasındaki ilişki yüce kavramının doğası ile ilgilidir. Çünkü "insanları diğer insanlarla birleştiren güzelin aksine yüce, insanı diğer insanlardan ayırır."(Tunalı, 2010:155) Şiirin trajikle kurduğu bağın ortaya çıkarılmasına belki bu kutsanmış yalnızlıktan başlamak gerekir. Çünkü trajik "özce estetik olmakla birlikte, çoğu kez etik ya da salt psikolojik bir olgu olarak anlaşılmıştır.

Necip Fazıl'ın şiirlerini topladığı kitaba da isim veren "Çile" şiiri, yüce ve trajiğe aynı yakınlığa sahip bir noktada anlam bulan bir kelimedir. Fakat bu kitap Necip Fazıl'ın tüm şiirlerini barındırmaz. Şair, Eski şiirlerini bu kitaba almamıştır. Gerekçesini: "Mal sahibi bensem bunları tanımadığım, istemediğim ve çöplüğe attığım bilinsin... İşte şiir kitabım bu, hepsi bu kadar ve bu kitaba gelinceye dek başka hiçbir şiir bana, adıma ve

ruhuma mal edilemez." şeklinde açıklarken poetikasında bahsettiğimiz biçimde metafizik sıkıntısı ve toplum arasındaki uyumsuzluğun trajikliğini de hissettirir.

Trajiği sadece Yunan Edebiyatının ve düşüncesinin pagan inançlarından beslenen bir kavram olarak anlamlandırmak bizi modern şiiri ve Necip Fazıl'ın şiirini anlamak noktasında yarı yolda bırakacaktır. Çünkü trajik kavramı insanoğlunun yaşam dediğimiz süreç içerisinde her dünya ile çarpışması sonucunda duyduğu acıyı haklı çıkarma ve tamir etme çabasıdır. Trajik "İnsan ile tanrı arasındaki çözülmez çelişki"nin (Nietzsche, 2010:61) ifadesidir. Elbette ki Necip Fazıl'ın kat'i imanı içeren sanat çizgisinde Allah ile kul arasındaki ilişkide bir çelişkiden söz edilemez; onun şiirlerindeki trajik, kusursuz ve ideal olanı ararken dünyayla çarpışmasıyla vücuda gelen metafizik ürpertinin çelişkisidir. "Toplumsal sorunlardan olabildiğince uzaklaşan ve insanın bireysel varoluşunu sorgulayan iç benliğe yönelen" (Korkmaz vd. 2007a: 238) Necip Fazıl'ın madde ve ruh arasında kendi içinde yaşadığı buhranlarla şiirlerinde trajikle bağ kurar. Biçim olarak da idealin ve düzenin peşinde olan Necip Fazıl'ın trajedisi sanat çizgisinin dışında; siyasi- politik ve aksiyoner kişiliğinde daha açık bir biçimde gözlemlenebilir. Allah'ın yüceliği karşısında insanoğlunun eksikliği olduğunu hisseden şair, bu düşünce altında dahi ezilir. Nitekim Necip Fazıl, bunu bir suç olarak kendi şahsiyetinde derinden hisseder. Batı düşüncesine göre de İnsanlık yararlanabileceği en yüce şeye büyük bir suç ve suçluluk duygusuyla ulaşır. Necip Fazıl'ın önceki şiirlerini bu anlamda "Çile"ye almadığı söylenebilir. Zira bu yüce yolunda ödediği bedel, belki de işlediği suçtur. Necip Fazıl'ın yaşam çizgisi değerlendirildiğinde trajik kırılmadan önceki yaşam tarzının yüceye ulaşmak için ödediği bir bedel olduğu düşünülmelidir.

2. Çile: Yüce'nin Trajedisi:

Türk dil kurumu sözlüğünde: "1. a) Zahmet, sıkıntı; b) Dervişlerin kırk gün süre ile kendilerine uyguladıkları zahmetli ve perhizli dönem" şeklinde açıklanan yüce kavramı estetik bir kategori olan "yüce" Türk şiirinde algılanan dini yüce algısı arasında bir köprü vazifesi görecektir biçimde kullanılır. Klasik Türk şiirinde "yüce" duygusu mutlak yüce olarak kabul edilen Allah'la birlikte anılan bir kavramdır. Necip Fazıl'ın şiirlerinde bina ettiği yüce kategorisi "Allah'a ulaşmak için çekilen zahmet" şeklinde tanımını bulur. Bu yüzden onun şiiri yüceyi ve trajiği içinde barındırır. "Çile" şiiri, Kitabın "Allah" olarak isimlendirilen ilk bölümünün ilk şiiridir. Bu durum dahi Şairin şiirinin yüce karşısındaki konumlanması ile estetik bir değer edinme gayreti içinde olduğunun göstergesidir.

Çile şiiri 1979 yılında, 29 dörtlük halinde yazılmıştır. Dörtlüklerin her biri xxyx şeklinde kafiyelenmiştir. Yarım, tam ve zengin kafiyelerin kullanımında şairin biçim konusundaki ustalığı hemen göze çarpar. Şiirin biçimsel özelliklerinin de şairin yüce karşısındaki tavrı ile ilgisi vardır. Öncelikle şiirin biçim üzerinden gelenekle kurduğu bağ bu ilgiyi kanıtlar niteliktedir. Bunun dışında "üstadın şiirlerinin dilbilimsel bir analizi yapıldığında şiirsel söyleminin emir kipiyle kurulduğu görülecektir. Özellikle 1934'ten sonra Şeyh Abdülhakim Avrası ile tanıştıktan sonraki şiirlerinde Necip Fazıl, fiilleri emir kipi ile kullanmayı öne çıkarmıştır. Emir kipi onda Kur'an'ın "Kün" emrinin (Nahl:40) bir varyantıdır."(Yavuz, 2008:214) Bu saptamalar Necip Fazıl'ın biçimde de yüce bir söylemin peşinde olduğunu gösteriyor.

...
Gezdiresin boşluğu ense kökünde

...

Nesin sen, hakikat olsan da **çekil!**
Yetiş körlük, **yetiş** takma gözde cam
Otursun bende her şekil;

...

Yalvardım **gösterin** bilmeceme yol
Ey yedinci kat gök, esrarını **aç**
Annemin duası düş de perde **ol**
Bir asa **kes** bana ihtiyar ağaç

...

Lügat isim **ver** bana kendi halimden
Herkesin bildiği dilden bir isim
Eski esvaplarım **tutun** elimden
Aynalar **söyleyin** bana ben kimim?

Kaçır beni âhenk, **al** beni birlik;
Artık barınmam gölge varlıkta.
Ver cüceye, onun **olsun** şairlik,
Şimdi gözüm, büyük sanatkârlıkta.
Diz **çok** ey zorlu nefis, önümde diz **çok!**
Biricik meselem, Sonsuza varmak

Şiirdeki biçimsel yücelik arayışı bir bakıma şairin etik tutumu ile ilgilidir. Apollonist bir tavrıdır bu. Çünkü "etik bir tanrı olarak Apollon, kendisi gibi olanlardan ölçülü olmalarını ve bunu koruyabilmek için de kendilerini bilmelerini ister. Bu sayede düzen istenci ve estetik güzellik zorunluluğuyla at başı gider." (Nietzsche, 2010:32)

Emir kipleri, keskin ve net imaj ve söyleyişle "yüce"den ve yukarıdan üslubuna orijinal bir renk katan şair, "Alelade insanla Tanrı arasında bir yerde (Okay, 1987:60) kendisini konumlandırır. Okura göre üstte Allah'a göre kulluk mertebesinde bulunan şair, yücelikten kendi benliğine düşen payı da alırken sesinin tüm heyecanı ile halk tarafından anlaşılmasını; onda egosu ile ülküsü arasında bir gerilim yaratacak boyuta ulaşır. Şiirinde bahsettiği "Çile"nin bir boyutu da "ruhu yok edilen bir milletin hayatını" (Uç, 2012: 47) anlatmaktadır. Bu da şiirinin trajik gerilimine katkıda bulunan bir unsurdur.

"Çile" şiirindeki yücelik arayışı ve trajik kategorisi sadece şiirin üslubunda ve dil yapısında kendini göstermez. Şiirin anlam tabakaları, imajları ve imgeleri büyük ölçüde yüce ve trajik arasındaki gerilime işaret eder. Şiir ilk dizelerinden itibaren "yüce" karşısındaki konumlanma kendini hissettirir. Şairin duyduğu sesin gaiblerden geliyor olması şairin kendinden menkul değerler oluşturmak isteğinde olmadığını öteden gelen bir sesi aktarma görevini üstlendiğini anlatır niteliktedir. Gaibden (bilinmezden) gelen ses emreden bir tonda daha üst bir konumdan gelmektedir. Üstelik sesin kaynağı belirsizdir. Nitekim Kant'a göre yücenin esas göstergelerinden biri belirsizliktir." (Kant,2010:9) Gaiblerden gelen ses, Necip Fazıl'ın yücelik karşısındaki tavrının öncelikle bir kulluk bilinci ile açıldığını gösterir. Bir başka yönü ile Necip Fazıl'ın ve insanoğlunun fikri çilesi, insanlığın acziyet duygusunun ifadesidir. Acziyet duygusunun kulluk bilinci ile uzlaştırılmaması sonucunda trajik bir kırılma ortaya çıkar. "Ense kökünde boşluğu gezdirmek" ifadesi; sürekli bir tecessüs içinde olmasına rağmen insanoğlunun izah edemediği bir korkusunun olduğunu gösterir. Göklerden gelen bu yüce emir sürekli onun

ensesinde olacaktır. Ölüm düşüncesi bu kesin hâkimiyetin ifadelerinden en net olanıdır. "Ölümlü çepeçevre sarılan insanın var olma sürecini özgürce ortaya koyamaması, Necip Fazıl'a göre insanın tek trajik gerçeğidir. Ruhun sonsuzluk iştiyakı, hayatın elden alınışı ve zamanın insanı kısıtlaması onun şiirlerinin temel çatışma noktasıdır." (Şahin,2009: 11) Bu insanoğlunun ve şairin trajik yazgısıdır. Trajik yazgı ile temas eden şairin bilinci bir değişim geçirir. Değişimin yine yüceden kaynaklandığı "sanki gök devrildi üstüme" dizelerinde gizlidir. En basit anlamı ile gök yücedir. Gökyüzünün insanın üzerine devrilmesi bu büyüklüğün altında ezilen insanoğlunun kaderini yansıtır. Şair öncelikle direnir fakat "künde üstüne künde" şeklindeki keskin imaj bilincin mağlubiyetini hissettirir. Yine bu dörtlük içindeki "uçtu tepemden birden bire dam" ifadesi yücelik karşısında maddenin ardına gizlenen insanoğlunun birdenbire yücelikle karşılaşması ile ortaya çıkan boşluğun ifadesidir. Araf suresinde

"Ne zaman ki, Musa, katımıza geldi, Rabbi ona kelâmıyla ihsanda bulundu. "Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana". dedi. Rabbi ona buyurdu ki; "Beni katıyyen göremezsin ve lâkin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de beni göreceksin". Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, Musa da baygın düştü." (Araf, 143-146)

Şeklinde Allah'ın yüceliğinin insanoğlu tarafından algılanamayacağı anlatılırken tecellinin doğrudan görülmesinin mümkün olmayışına işaret edilir. Dizelerdeki madde boyutunun yücelikle insan arasından uçması yüceliğin eziciliğinin daha katı bir biçimde algılanmasına vesile olur.

İkinci dörtlüğün son dizesi olan "Ok çektik yukardan, üstüme avcı" şairin kendini kurban; Allah'ı ise avcı ile ilişkilendirdiği bir benzetme üzerine kuruludur. Avcının yukarıdan oku çekmesi derdin yücelerden geldiğinin ve acıya sebep olduğunun göstergesidir. Şiirin devamında yücelerden gelen derdin "ateşten zehirini" tadan şair için bu zehir yokluğun kapısını aralar. Başlangıçta somut dünyanın anlamını temelden sarsılması ile başlayan süreç şairin bu büyük yıkım karşısında çaresizliğe düşmesine sebep olur:

*Ensemde örsünde bir demir balyoz,
Kapandım yatağa son çâre diye.*

(Çile, Çile:4-5)

Şiirin bundan sonraki kısmı bir yıkılışın öyküsü şeklinde devam eder. Ta ki bir kanlı şafakta bana (şaire) çil horoz, yepyeni bir dünya etti hediyeye."dizesine kadar. Bu dizeye kadarki kısım insanoğlunun yeryüzündeki trajik yazgısının melankolisini var çetrefilliğini yansıtır. Bunu da belki Türk şiirinin bu konudaki en kuvvetli dizeleri ile yapar. Bu yepyeni dünya ifade edilirken de şiirin trajik gerilimi düşmez. Maddi dünyanın yıkılışının şaire yaşattığı trajik durum şu dizelerde ne bir biçimde görülür:

*Aylarca gezindim, yıkık ve şaşkın,
Benliğim bir kazan ve aklım kepçe.*

...

*Bir fikir ki, sıcak yarada kezzab,
Bir fikir ki, beyin zarında sülük.*

Selâm, selâm sana haşmetli azâb;

(Çile, Çile:4-5)

Özellikle "*haşmetli azab*" ifadesinde, haşmet yüceliği; azâb ise trajiği ifade eden sembollerdir. Bu dize "yüce"yi isteyen ve onun karşısında ezilen şairin durumunu en açık biçimde ifade ettiği dizedir. Bu çelişki ve trajik ezilme

*Büyücü, büyücü, ne bana huncun?
Bu kükürtlü duman, nedir inimde?
Camdan keskin, kıldan ince kılıcın,
Bir zehirli kıymık gibi, beynimde.*

*Lûgat, bir isim ver bana halimden;
Herkesin bildiği dilden bir isim!
Eski esvablarım, tutun elimden;
Aynalar, söyleyin bana, ben kimim?
(Çile, Çile:4-5)*

Dizeleri ile şairin nefisin (Benliğini ve egosunu) yitirme sürecine kadar ilerler.

3. Kutlu Kurtuluş

İnsanoğlunun ölümlü olması yaşam odaklı bir düşünce için trajedinin ta kendisidir. Fakat bu trajediyi alt etmenin yolu şair için yüce ile çatışmak değil; Yüceliğin kaynağı olan Allah'a kulluk bilinci ile bağlanmaktır. İnsana bu trajediyi yaşatan, nefsinin maddeye bağımlı düşünmesi ve yaşamasıdır. Şairin belirlediği poetikaya göre insan bu kısır döngüden ancak ve ancak metafizik bir alana pencere aralayarak kurtulabilir. Kurtuluş "Rabbi bulmak" biçiminde ifadesini bulur:

*Atomlarda cümbüş, donanma, şenlik;
Ve çevre çevre nûr, çevre çevre nûr.
İçiçe mimârî, içiçe benlik;
Bildim seni ey Râb, bilinmez meşhûr!
(Çile, Çile:4-5)*

Zaten bu trajediyi yaşatan insanın madde ve mana arasındaki çelişkisidir. Bu çelişkiyi çözecek "hakikat bilgisi bir'sır'sır"dır. Bu sır benliğinden kurtulmayanlar için "açılmaya çalışıldıkça örtünen" bir sırdır. Yalnızca tasavvuf yoluna intisab etmiş olanlar bu sırda erebilirler. Çünkü onlar bu yolda kendi benliklerinden soyunmuş, kendi benliklerini unutmuş kimselerdir. Şair'e göre kişinin sırda erebilmesi, ancak "benliğinden kaçıp kurtulması" şartına bağlıdır. Böyle kimseler dünyadan ve dünyevi şeylerden elini eteğini çekmiş olup yalnız Allah'la meşgul olan kimselerdir. Onlar benliğinden kaçabilen ve nefsiyle mücadelede galip gelebilen insanlardır."(Güdek, 2005: 10) Mana lehinde bir çözüm ona rahatlama getirecektir:

*"Diz çok ey zorlu nefis, önümde diz çok!
Heybem hayat dolu, deste ve yumak.
Sen, bütün dalların birleştiği kök;
Biricik meselem, Sonsuza varmak."
(Çile, Çile:4-5)*

Sonuç olarak kaynağını İslam düşüncesinden alan ve kendini şiiri ile böyle ifade eden Necip Fazıl, yaşamı içerisinde iki karşıt durum arasında kalmıştır. Şiirindeki metafizik

yoğunluk ve derinlik varlığının önemli bir bölümünü bahsedilen çelişkiye borçludur. Karşıt durumlardan birincisi şairin Batı düşüncesinden edindiği benlik duygusunun tesiri altında gelişmiştir. Necip Fazıl Kısakürek Batı düşüncesinin pagan inançlarla ve Hıristiyanlık düşüncesi ile oluşturduğu püritanist düşüncenin doğuştan suçlu kıldığı insanoğlunun trajik tecrübesini yaşamıştır. Tüm şiir macerasında bu trajik tecrübenin izlerini görmek mümkündür. Şairin bu içinden çıkılmaz cendereden kaçmak için bulduğu yol imandır. Bunu şiirin son dörtlüğünde görmek mümkündür. "Çile" şiiri Necip Fazıl Kısakürek'in baht dönüşümünü ve trajik kırılmasını en etkili biçimde ifade eden şiiridir. Hem bohem, bunalımlı, ölüm korkusu karşısında ezilen bir şair hem de kurtuluş yolunu bulmuş ve onu okuyucularına anlatan bir mürşit tavrı şiirde gizlidir.

KAYNAKÇA

- Güdek Orhan "Necip Fazıl'ın "Visal" Adlı Şiiri" *Edebiyat Otağı*, Sayı: 6, Ankara, 2005, s. 1-8.
- Kant, İmmanuel, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, Hil Yay., İstanbul, 2010.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Babıâli*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2009.
- _____, *Kafa Kağıdı*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2009.
- _____, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *İdeolocya Örgüsü*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2010.
- Korkmaz, Ramazan vd. "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara, 2007.
- Nietzsche, Frederic, *Tragedyanın Doğuşu*, İthaki Yay., İstanbul, 2010.
- Okay, M, Orhan, Necip *Fazıl Kısakürek*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1987.
- Şahin, Veysel, "Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde "Hayat ve Ölüm" Trajedisi", *Erdem Dergisi*, Sayı 53, Ankara, 2009, s. 207-220.
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- _____, *Estetik Beğeni*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Uç, Himmet, *Necip Fazıl Kısakürek*, Bizim Büro Yay., Ankara, 2012.
- Yavuz, Hilmi, *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*, YKY, İstanbul, 2008.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE GAZİANTEP SAVUNMASI VE ŞAHİNBEY

Şahinbey and Gaziantep in the Turkish independence War

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL*

Özet

Tarihin en eski bölgelerinden olan Gaziantep, geçmişte birçok devletin ve uygarlıkların doğmasına kaynaklık etmiştir; Hurriler, Hititler, Asurlar, Persler ve Bizanslılar bunlardan sadece birkaçıdır. Antep bölgesi 7. Yüzyıldan itibaren Türk İslam devletlerinin egemenliğine geçmiştir. 16. Yüzyıldan itibaren ise tamamıyla Türk egemenliğine girmiştir. Önemli ticaret ve kervan yolları üzerinde kurulmuş olan şehir, birçok devletin saldırısına uğramaktan kendisini kurtaramamıştır. 20. Yüzyılın ilk yarısında ise önce İngilizlerin, sonrada Fransızların işgaline uğrayan şehir, geçmişte olduğu gibi bu emperyalist saldırılardan da kendisini kurtarmasını bilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antep, Milli Mücadele, Savunma, Kurtuluş, İngiliz, Fransız

Abstract

Gaziantep, one of the oldest cities in the world, has been the origin of numerous states and civilizations throughout history. Hurris, Hittites, Assyrians, Persians and Byzantines are just some of these civilizations. The Antep region has been under the domination of Turkish-Islamic states since the 7th century. It has been under total control of Turkish states since the 16th century. Located at the junction of significant trade routes, the city could not avoid being attacked by a great many states. Antep, which was invaded by the French and the British consecutively in the first half of the 20th century, succeeded in ridding itself of these imperialist offences.

Key Words: Antep, National Struggle, Defence, Independence, the British, the French

---

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Bugüne kadar elde edilen bilgilere göre, Ayıntab (Gaziantep) ilk Çağda Hititlerin sık sık uğradığı, yerleşime oldukça elverişli ve işlek yollar üzerinde kurulmuştur. Bir iddiaya göre şehrin kuruluşu M.Ö. 5600 yıllarına kadar uzanmaktadır.

Bunu sırasıyla Kudüs ve Konya izlemektedir¹. Kaynaklar şehrin önemli bir kavşak noktası olan ve bugün şehrin 10 km kuzeyinde bulunan "Doliche ", "Teluk", "Tulupa", Tell-Daluk "Dülük", "Dülük", "Dalük" adları ile anılan ve günümüzde Dülük Baba adı verilen yörede kurulduğu konusunda birleşmektedirler.² H. 1324 (1908) tarihli Halep Vilayeti Salnamesine göre şehrin 10 km kuzeybatısında bulunan Dülük'ün, H.800 (1391 - 1398) yıllarında terk edilerek merkezin bugünkü Gaziantep'e taşındığı Mahalli Mahkeme-i Şer'iyeye sicillerine atfen ileri sürülmektedir³.

"Ayıntab" adı ilk kez Urfalı Mateous'un 952 – 1136 ve Papaz Grigor'un 1136–1162 yıllarına ilişkin "Vekayiname" ve Zeylinde geçmektedir. Mateous 1124 ve Grigor 1155 yılları olaylarından söz ederken bu adı kullanmışlardır. Daha sonraları ise 1229 yılında ölen Yakut Amevi'nin "Mucem - Elbuldan" adlı coğrafya sözlüğünden kullanıldığı görülmektedir.⁴

Ayıntab, Arapça'da parlak pınar anlamına gelmektedir. İslam egemenliğinden sonra Ayıntab ismi giderek "Antep"e dönüşmüştür.⁵ Asur, Roma ve Bizans yönetimleri altında bulunmuş olan Ayıntab bölgesi Orta Çağda birçok mücadeleler sonunda Harun Reşit tarafından ele geçirilmiştir.⁶

Türkler buraya XI. yüzyılın sonlarına doğru kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardır. 1084 yılında Anadolu Selçuklu Devletinin yönetimine geçen Dülük 1098'de Edessa (Urfa) Kontluğuna , daha sonra Josselin de Courtenai tarafından Maraş senyörlüğüne bağlanmıştır. 1150 Tarihinde Kudüs kralı Baudovin Antakya'ya serbestçe gidip gelmek için şehri Nur Al Din 'e teslim etmiştir. Şehir bu kral ve onu takip edenler zamanında oldukça bayındır bir hale getirilmişken, 1270 yılında Moğol saldırısı⁷ sonrası, yıkılmış ve harap edilmiştir.

1388'de Türkmenlerden Emir Suli Mintaş'ın , 1400'de Timur'un , 1420'de ise Kara Yusuf'un hücumlarına uğrayan Ayıntab bu tarihten itibaren 1515 yılına kadar Dulkadirli yönetiminde kalmıştır. 1516'da ise Mısır yönetiminden Osmanlı yönetimine geçmiştir.⁸

Ayıntab, Osmanlı idaresinde Maraş'a bağlı sancak statüsünü XVIII. yüzyıl sonlarına kadar korumuştur. 19. yüzyılda ise yine Osmanlı Halep Eyaletine bağlanmıştır. 1536 tarihine kadar yalnız Antep sancağı olurken, 1543'te buraya Tel-Başer ve Nehr-ül ve Cevaz⁹ nahiyeleri de bağlanmıştır.

¹ Besim Darkot - Halit Dalloğlu, "Ayıntab" *İslam Ansiklopedisi*, C. II, s. 65.

² Nejat Göyünç "Gaziantep Tarihi İle İlgili Bazı Notlar", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu 22 Ekim 1999*. Gaziantep, 2000, s.45.

³ 1926 -1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umûmiye, İstanbul 1927, s. 948; Hüseyin Özdeğer, *On Altıncı Asırda Ayntab Livası*, İ.Ü. Rektörlük Y.N. 3506, İstanbul, 1988, s. 466.

⁴ Erdal Ceyhan, *Gaziantep Tarihi*, Gaziantep, 1999, s. 130.

⁵ Komisyon, "Ayıntab " *Yurt Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul, 1982, s. 2959.

⁶ a.g.m. s.2959.

⁷ a.g.m. s.2958.

⁸ a.g.m. s.2973.

⁹ a.g.m. s.2973.

Antep bölgesi, Osmanlı Devletinin yükselme döneminde oldukça bolluk ve bereket dolu bir yer olup, özellikle tahıl üretimi, zeytincilik ve bağcılık çok ileri bir durumdaydı. Çöküşle birlikte yöre de bu gidişattan nasibini alıyordu. Şehirde huzursuz günler başlıyordu. 1780 ayaklanması (Rişvan-Reyhanlı Aşiretlerinin), 1788 Daldabanoğlu İsyanı, 1790 Nuri Mehmet Paşa İsyanı, 1803 Kalender Paşa İsyanı¹⁰ ve 1831 Mısırlı İbrahim Paşa İsyanı bölge halkını huzursuz etmiştir.¹¹

1877-1878 Osmanlı - Rus savaşına imparatorlukta yaşayan azınlıklardan Ermeniler de katılmış ve bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu ve bölge insanlarını huzursuz etmeye başlamışlardır. 1830 yılında Amerikan Bord Birliği, Antep'teki Ermenilerle işbirliğine giderek Fransa denetimindeki Katolik Ermenilerin de desteğiyle Antep'te 3 Ocak 1876 yılında bir Tıp Fakültesi¹² açmıştır. Bu okulda Ermeni çocukları okuyorlardı ve buradaki eğitim ve öğretimin yönü ve hedefi hakkında Osmanlının pek fazla bir bilgisi yok idi. Bu durum giderek Türk - Ermeni birliğini bozmuş ve daha da ilerleyerek düşmanlık tohumları atılmaya başlanmıştır.

Antep halkı 1895 yılında "Maarifi Mahalliyeye" ismi altında bir öğretim kurumu açmıştır ve bu öğretim kurumunun adı ilerleyen zamanda "Âynül Maarif Cemiyeti" olmuştur ve bu cemiyet "Öğretmen Okulu" olarak faaliyet göstermiştir. 1913'te bağımsız sancak olan Ayıntab, I. Dünya Savaşı sonrası önce İngilizler, daha sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.¹³ 6 Şubat 1921 de ise Antep "Gazi" unvanını alarak Gaziantep olmuştur.

1. Milli Mücadele Döneminde Antep

Sömürgecilik faaliyetlerinin başlaması ile birlikte Doğunun tek hakimi olmak isteyen İngiltere, Hindistan yolu ve onun çevresinde kesinlikle kendisine rakip bir devlet istemiyordu. Oysa bölgede Fransa'nın ve Almanya'nın da bir takım emelleri vardı. Bu arada tarihin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir merkez durumunda olan Gaziantep üzerinde bulunduğu ticaret yollarının yanı sıra coğrafi konumuyla da, Orta Doğu'ya hakim bir noktada bulunmasından dolayı daha fazla dikkat çekmeye başladı. Sömürgecilik faaliyetlerinin ve nüfus politikalarının doruğa ulaştığı Milli Mücadele Döneminde Gaziantep'in yazgısı da bu Özelliğine bağlı olarak gelişti. 1912 yılında İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşmaya göre (ki bu anlaşma Osmanlının paylaşımını öngörüyordu) Suriye Fransa'ya bırakılacak, bölgenin diğer kısımları da İngiltere'nin olacaktı.¹⁴

Ancak İngiliz Kabinesi I.Dünya savaşının başlamasıyla Hindistan yolunun güvenliği için bölgeye asker göndermesinin yanı sıra, Mekke şerifi Hüseyin'le de antlaşma yaptı. antlaşmaya göre Şerif Hüseyin Osmanlı Devletine karşı ayaklanacak, başarılı olursa Filistin ve Irak dışında kalan bitin Arap yarımadasında ayrı bir Arap devleti kurması için yardımcı olunacaktır. Bu durum daha önce 1912 de yapılan antlaşma ile çelişiyordu. Fransa'nın itirazı üzerine iki devlet 1916 da temsilcilerinin adını taşıyan Sykes-Picot adında yeni bir antlaşma yaptılar. Bu Antlaşmaya göre Irak, Filistin, İngiltere; Suriye, Kilikya, Antep, Urfa, Maraş ise Fransa'ya bırakılıyordu. Arap yarımadasının geri kalan kısmında ise Şerif Hüseyin'e Arap devleti kurma imkanı veriliyordu.

¹⁰ a.g.m s.2973.

¹¹ a.g.m. s.2973.

¹² a.g.m. s.2973.

¹³ a.g.m. I.A. C.II. s. 66.

¹⁴ Sahir Uzel, *Gaziantep Savunmasının İçyüzü*, Ankara, 1952, s.77.

2. Antep'te İngiliz İşgal Dönemi

I. Dünya savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesinde Gaziantep'in işgali ile ilgili hiçbir hüküm bulunmuyordu.¹⁵ Oysa İngiltere bölgede çıkarları olduğunu ileri sürerek Suriye'deki Ermenilerle birlikte şehri işgal etti.¹⁶ Ve savunmasız insanlara çekilmez ve dayanılmaz eziyetler etti. İngiltere'nin bir diğer amacı da Suriye'deki Fransızları saf dışı etmek ve bölgenin kontrolünü elinde tutmaktı.¹⁷ Ancak bu hareketin ardından çıkarlarını kaybedecek olan Fransa'nın Anadolu ve İstanbul'un işgaline karşı direnen milli güçlere yanaşacağını düşünerek 15 Eylül 1919 tarihinde güçlerini bölgeden çekti. Antep bölgesini Fransızlara bıraktı. Musul karşılığında İngilizler 15 Ocak 1919 günü şehri işgal edip, 23 Ocak 1919 günü ise Hükümet Konağını eline geçirdiler.¹⁸ İngilizler, Antep halkına karşı çok kötü ve çirkin davranıyorlar ve bu arada Amerikan kolejini ve yerli Ermenilerin evlerini kışla ve karargah olarak da kullanıyorlardı. Şehirde haberleşmeyi engelleyen İngilizler¹⁹ sıkıyönetim ilan ederek, evlerde tek tek arama yaparak her türlü kesici-yaralayıcı bıçak, silah v.s gibi aletleri toplayarak İngiliz Komutanlığına teslim ediyorlardı. İngilizler bu işlerde Ermenileri de kullanmayı da ihmal etmiyorlardı.²⁰

İngilizlerin ve Ermenilerin yıldırma politikaları Antep'ileri daha çok güçlendirdi. İşgale karşı büyük bir miting düzenlendi. Bu mitingde Antep'in Suriye ile bir ilişkisinin olmadığı vurgulanarak işgal sert bir şekilde protesto edildi. Belediye Başkanı Lütfi Bey²¹ tarafından, bu gelişme ve Musul'u ele geçirme düşüncesiyle İngilizler bölgeyi Fransızlara terk ederek buradan ayrılmışlardır. Bu işgal yaklaşık bir ay sürmüştür. Antep 5 Kasım 1919 da Fransızlara bırakılmıştır.²²

3. Antep'te Fransız İşgali Dönemi

Lloyd George ile Clemenceau'nun 15 Eylül 1919 tarihinde anlaşmaları üzerine bölgeyi Fransızlara, bırakan İngilizler bölgede çok büyük olayların olabileceğini de söylüyorlardı.²³ Fransızlar bölgede ikili oynamaya başladılar; bir taraftan Antep bölgesindeki millîcilerle işbirliğine giderken, diğer yandan da İngilizler tarafından boşaltılan Suriye'den sonra Antep, Urfa ve Maraş'a asker gönderiyorlardı. Fransa'nın bu ikiyüzlü politikasını ve arkasındaki gizli gerçeği iyi gören Mustafa Kemal, Fransa'nın sırf kendi çıkarları için Türk Milli Mücadelesine taraftar görüldüğünü belirterek; "Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden, Urfa, Antep, Maraş'ı işgal eden bir devlet hiçbir zaman bizim dostumuz değildir"²⁴ demiştir.

¹⁵ Kültür Bakanlığı, *Atatürk ve Milli Dış Politikası 1919-1923*, C. I, Atatürk Dizisi 34, Ankara, 1991, s.29.

¹⁶ Jaeschke Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, TTK, Ankara, 1971, s. 32.

¹⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem yayınevi, İstanbul, 1983, s.101.

¹⁸ İhsan Ilgar, *Türk İstiklal Harbi*, BİT. D. 3. s.17; Abdulhaluk Çay, "Milli Mücadelede Gaziantep" *Şahinbey Semineri. O.D.A.Ü Gaziantep Makine Müh.*, (23 Aralık), Gaziantep, 1985, s. 19.

¹⁹ Maurice, Abadie, *Türk Verdünü Gaziantep:Antep'in Dört Muhasarası*, Gaziantep, 1959, s. 1.

²⁰ Lohanlızade Mustafa Nureddin, *Gaziantep Müdafası*, C. IV, Ankara, 1966 s. 49.

²¹ Çay, a.g.m. s. 20.

²² Erdal Ceyhan, a.g.e, s.107.

²³ Jaeschke, a.g.e s. 32., Abdulhaluk Çay - Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğuda Anadolu Kuvayı Milliye Hareketleri*, Ankara, 1990, s. 66.

²⁴ Rahmi Apak, Reşat Hallı, Kadri Coşkun, *Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, Genel Kurmay Harp Dairesi Yayınları, Ankara, 1965, s. 65 (M. Kemal ATATÜRK'ün 10.11.1919'da Sivas 'tan Bekir Sami Bey 'e çektiği telgraf.).

Fransa gayri resmi görüşmelerde bulunmak üzere Suriye'deki yüksek komiseri Georges Picot'u Aralık 1919'da Sivas'a göndermiştir. Picot geliş nedeninin bazı ekonomik ayrıcalıklar karşılığında Adana, Antep ve Urfa'dan çekilmek olduğunu belirtmişlerse de, Mustafa Kemal bunu kabul etmemiş ve Fransa'nın bölgeden derhal çekilmesini istemiş, aksi takdirde savaşılacağını belirtmiştir.²⁵

Mustafa Kemal Fransa'nın il yöneticilerine ve askeri yetkililere çok kötü davrandığını²⁶ Türklerden öç almak isteyen Ermenilerin silahlandırılarak köyleri bastırıp burada yaşayanları öldürdüklerini,²⁷ Antep'teki bir çok olayın müsebbibi olduklarını belirtiyordu. O sıralarda Antep'te bulunan Amerikan koleji müdürü de bunları doğruluyordu.²⁸

Fransa, I. Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkmıştı. Fakat buna rağmen gizli anlaşmalarla kendisine verilen bölgede bir takım ekonomik, siyasi ve kültürel faaliyetlerde bulunarak etkinliğini ve gücünü göstermeye çalışıyordu. Fakat gerçek şu idi ki Fransa, İngiltere'nin yanı başında olmak ve çıkarlarını en iyi şekilde korumak istiyordu. İşte bu nedenlerle zaman zaman ikili oynamaktan da çekinmiyordu. 1903 Maarif Salnamesine göre Antep'te ikisi idadi, beşi rüştiye olmak üzere 7 Ermeni okulu bulunuyordu ve burada Fransız öğretmenler ders veriyordu.²⁹

Fransa bölgedeki üstünlüğünü bu şekilde devam ettirmekteydi. Yine 1920 Şubat ayında bir açıklama yapan Başbakan Milerand ekonomik ve mali çıkarları üzerinde durmuş, 1916 gizli anlaşması ile Adana, Van Gölü ve Musul çizgisi içinde kalan İskenderun'un hinterlandı olduğunu söylemiş ve bölgenin kendileri için önemini vurgulamıştır

Çukurova'daki Fransız işgali ve meydana gelen olaylar Antep'te de duyulmuş ve halkta büyük bir infial yaratmıştır.³⁰ Fransızlar bölgedeki işgallerde Ermeni Lejyonlarını kullanmış ve bunlara Kilikya'da bir Ermeni Devleti vaadinde bulunmuşlardır. Bu maksatla bazı birlikleri Elbistan üzerinden Sivas'a, Urfa üzerinden de Diyarbakır'a saldırtmayı düşünüyorlardı. Bu nedenle bölgeye sürekli Ermeni göçmenlerin yerleşmesini sağlamaya çalışıyorlardı³¹

Fransız komutan General Gourand, bir beyanname yayımlayarak, bölge halkının emirle itaat etmesini istiyordu. İşte tüm bu gelişmelerin ışığında 29 Ekim 1919 günü Ermeniler, Fransızların da büyük desteğiyle şehre girdiler.³² Halk gelişmeleri hızlıca takip ederek, Fransız-Ermeni işbirliğini ilk günden itibaren protesto etmiştir. Sivas'taki Heyet-i Temsiliye de gelişmeleri yakından takip ederek işgali protesto etmiş, bölgenin savunması için her şeyin yapılacağını duyurmuştur.³³

²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Tamim Telgraf ve Beyannameler*, C. IV, Ankara, 1964, s. 130-131; Mahzar Mufit Kansu, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, Ankara, 1965, s.459-461.

²⁶ Atatürk, *Beyannameler*, C. IV, s. 133-137.

²⁷ Salahir R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, 1973 s. 199.

²⁸ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1990, s.161.

²⁹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara, 1987, s. 34.

³⁰ Kılıslı Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul, 1932, s. 32-33; Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 66.

³¹ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 66.

³² Çay-Kalafat, *a.g.e.* s. 66; Hulusi Yetkin-Mehmet Solmaz *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri*, Gaziantep, 1963, s. 20; Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep, 1968, s. 37.

³³ Bekir Sıtkı Bayka, *Heyeti Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974, s. 30-35.

Fransızların bölgede uyguladıkları politika az da olsa halkı ümitsizliğe şehir ve kasabaları terke zorluyordu. 5 Kasım'da Akyol Camiinde Türk Bayrağının Ermeni gençleri tarafından indirilmesi ve tüm diğer gerginlikler halkı patlama noktasına getirmiştir ki, bunun üzerine Fransızlar Ermeni alayına mensup birlikleri Antep'ten uzaklaştırmak³⁴ mecburiyetinde kalmışlardır (8 Kasım). Bu arada Mustafa Kemal Mudafaa-i Hukuk Cemiyetleri Merkezleri ile il ve ilçe idarecilerine gönderdiği bir emirle Fransız işgalinin A.B.D. nezdinde protesto edilmesini sağlamıştır.³⁵

İngiliz işgal döneminden itibaren şehirdeki direniş hareketini yönlendiren başta Antep halkı olmak üzere il ve ilçelerde Örgütlenmiş olan "Cemiyet-i İslamiye" cemiyetinin mazisi 1895'te kurulan "Maarifi Mahalliye" cemiyetinin kuruluşuna kadar inmektedir. Ancak daha sonra bu cemiyet, Antep savunmasında "Müdafaayı Hukuk Cemiyeti" adını alacaktır³⁶

Ermeni alayının şehir dışına çıkarılmasına karşın Türk-Ermeni çatışması durmuyordu ve olayları protesto için 23 Kasım'da "Cemiyet-i İslamiye" bir miting düzenlemek zorunda kalmıştı.³⁷

Bu arada Maraş bölgesinde çatışmalar durmak bilmiyordu. Antep il ve ilçelerinde "Kuvay-i İmdadiye" adıyla milis güçleri Maraş'a takviye olarak gönderiliyordu. Bu güçler, Maraş'a giden Fransız kuvvetlerine büyük zarar veriyorlardı.

Antep'te asıl büyük direniş 21 Ocak 1920 günü başladı. 11-12 yaşlarında Mehmet Kamil adındaki bir çocuğun annesine sarkıntılık eden iki Fransız askerine karşı koymak istemesi ve Fransız askerleri tarafından süngülenerek şehit edilmesi Antep'lileri harekete geçirdi.³⁸ Fransız işgal kuvvetleri yetkililerinin suçluların cezalandırılacağı vaadi de Antep'lileri durdurmada etkili olmadı.

Cemiyet-i İslamiye, Sivas Kongresi (4 Eylül 1919) beyannamesinin mutasarrıflığa gelmesinden sonra, Heyet-i Temsiliye şeklinde yeniden organize olarak Mudafaa-yı Hukuk Cemiyeti haline dönüşmüş ve şehrin savunması konusunda bazı kararlar almıştır.³⁹ Şehir 27 savunma bölgesine⁴⁰ ayrılırken milis güçler çeşitli adlar altında Fransızlara karşı çete savaşı vermeye başlamıştır. Bunlar arasında Polat Bey (Süvari Yüzbaşı Kamil), Şahin Bey (Antep'li Mehmet Sait), Karayılan (Maraş 'lı Kabalar Aşiretinden Memo Oğlu Mehmet) da vardı.⁴¹

Çetelerin ilk büyük başarısı 12-13 Ocak 1920 günü gerçekleşmiştir. Maraş'taki birliklerine erzak ve cephane götürmek isteyen 400 kişilik Fransız birliğinin tamamı Araplar köyü yakınlarında çevre köyler halkının da yardımı ile imha edilmiştir.⁴² Bunu Karayılan'ın 19 Ocak günü yaptığı Aksu baskını izlemiştir. Burada da bir Fransız işe

³⁴ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 67; Abadie, *a.g.e.*, s. 25.

³⁵ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 67; Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Savunması*, İstanbul, 1969, s. 2.

³⁶ Ünler, *a.g.e.*, s. 22.

³⁷ Ünler, *a.g.e.*, s. 27-28; Abadie, *a.g.e.*, s. 33.

³⁸ Ünler, *a.g.e.*, s. 27-28; Abadie, *a.g.e.*, s. 33.

³⁹ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 65; Selahaddin Tansel, *İstiklal ve istiklal Savaşı Büyük Zaferin 30. Yılına Armağan*, İstanbul, 1972, s. 275; Lohanizade Mustafa Nureddin, *Gaziantep Müdafası C.,IV*, Ankara 1966, s. 23.

⁴⁰ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s.68; Saral, *a.g.e.* s. 269; Lohanizade; *a.g.e.*, s. 27-28; Çay, *Şahinhey Semineri*, s. 22; Lohanizade, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁴¹ Çay-Kalafat, *a.g.e.* s. 68; Çay, *Şahinbey Semineri*, s. 22; Uzel, *a.g.e.*, s. 12.

⁴² Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68; Çay, *Şahinbey Semineri*, s. 22.

birliği Maraş'a gidiyordu ve tamamı yok edilmiştir.⁴³ Antep'liler, şehirlerini, yörelerini, onurlarını ve özgürlüklerini, vatanlarını korumak için şehrin 27 bölgesinde savunma bölgesi oluşturmuşlardı, bunlara ilave olarak da Fransızların, Antep'e giriş yollarını kapatma kararını almışlardı. İşte bunlardan önemli birisi de Kilis-Antep yolu idi ki buraya Şahin Bey isimli bir komutan atanmıştı. Fransızları, Kilis'ten Antep'e geçirmeyecekti. Kilis yolundaki bu çatışmalar çok çetin ve zorlu geçmiştir. Bu olayı yakından incelemek gerekir.

3.1. Antep'i Şehrini Savunuyor

29 Ekim 1919 tarihinde Ermenilerin de aralarında bulunduğu büyük bir grubun çılgın gösterileri içerisinde Fransızlar şehre girdiler ve hemen densizliklere ve aşırı hareketlere başladılar. Cuma günü göndere çekilen Türk Bayrağının, Ermeni gençleri tarafından indirilmesi yine aynı olayın Hükümet Konağında meydana gelmesi üzerine Antep halkı olayı büyük bir miting düzenleyerek protesto etti. Bu arada Cemiyet-i İslamiye bir bildiri yayınlayarak olayı kınadı.⁴⁴

1920 yılının Ocak ayında olaylar patlak verdi. İlk anda Antep-Maraş yolunun kesilmesini düşünen Yüzbaşı Asaf Bey kendi komutasındaki bir birlik ile Maraş savunmasına katılmak üzere Pazarcık'a gitmişti. Burada muhtelif çarpışmalardan sonra bu yol kesildi. Bu durum Fransızları, Katma'daki (Suriye) tümen komutanlığı güçleriyle Kilis-Antep yoluna yüklenmeye mecbur etti. Türk Kuvvetleri bu yolu Şahin Bey isminde bir komutanın yönetiminde savunuyorlardı. (Çeşitli safhaları olan bu yoldaki gelişmeleri daha sonra vereceğiz.) Fransızlar çok büyük kuvvetlerle bu yolu 3 ay gibi uzun bir zaman sonra ancak geçebildiler.⁴⁵ Şahin Bey'in ölümü üzerine Ankara'daki Kuvay-ı Milliye, milli kuvvetlerin yeniden düzenlenmesi için Kılıç Ali Bey'i Antep'e göndermiştir. Kılıç Ali, çeşitli grupları kendisine bağladıktan sonra Ankara'ya M. Kemal'e gönderdiği beyannamenin bir nüshasını da Fransızların Doğu Orduları komutanı General Goro'ya göndermiştir. 31 Mart 1920 tarihli bu beyannamede Fransızların yaptıkları kınanıyor, bağımsızlık ve özgürlük için her şeyin yapılacağı belirtiliyordu.⁴⁶ Aynı gün halka yayınlanan bildiride ise işgalcilere karşı "ya istiklal ya ölüm" kararı alınmıştır.⁴⁷

Kılıç Ali Bey, 2 Mayıs 1920 tarihli notasında asla Fransız egemenliğini kabul etmeyeceklerini ileri sürüyor ve şehrin derhal boşaltılmasını istiyordu. Fransa ise Suriye'deki problemler dolayısı ile barış yapmaktan yana görünüyordu. Nitekim, Beyrut'taki Kemalist eğilimli Haydar Bey, Binbaşı Reşit Bey ile M. Müfit'in General Gouraud ile yaptıkları görüşmeler de bu doğrultudadır. Fransızların barış isteği Türk heyetinin imza yetkisi olmadığı için ele alınmamış; görüşmelerin Ankara ile sürdürülmesi istenmiştir. Bunun üzerine General, bir heyeti Antakya üzerinden Ankara'ya gönderdi.⁴⁸

Taraflar durumu lehlerine çevirmeye çalışırken 28/5/1920'de yirmi günlük ateşkes kabul edildi.⁴⁹ Bu durum bölgedeki kuvvetlerimizin yeniden organize olmasına

⁴³ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁴ Uzel, *a.g.e.*, s. 11.

⁴⁵ Ünler, *a.g.e.*, s. 39-44; Uzel, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁶ Ünler, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁴⁷ Uzel, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁸ Mazhar Mufit Kansu, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Mustafa Kemal ile Birlikte*, C. II, Ankara, 1988, s. 558-566.

⁴⁹ Kansu, *a.g.e.*, s. 579 -580.

imkan yaratırken, diğer yandan da B.M.M.'nin muhatap tutulması İstanbul yerine Ankara'nın ağırlık kazandığını gösteriyordu.

Antlaşmada Pozantı, Antep, Maraş ve Urfa'nın boşaltılması, güvenliğin Türk birliklerine verilmesi koşulu da yer alıyordu. Ancak Ankara, Fransızların Suriye 'de durumu garanti altına aldıklarının farkına vararak barışın aldatıcı olduğunu gördü. 29 Temmuz 1920 günü Fransız birlikleri üzerine saldırı emri verildi. Fransızlar da Ermenileri Türk köyleri üzerine saldırıya kışkırtıyorlardı.⁵⁰

8 Ağustos 1920 tarihinde Türk Milli Kuvvetlerinin başına Özdemir Bey getirildi. Fransızlar, 11 Ağustos günü şehrin teslimini istediler. Bu gelişmeler üzerine Karatarla Camiinde bir toplantı yapılarak direniş kararı alındı. Bu arada Fransızlar "Mustafa Kemal ve kuvvetlerine itaat etmeyiniz, sizlere geniş refah sağlayacağız, bizlere teslim olunuz" diyorlardı. Özdemir Bey ise halkın moralini yüksek tutmaya çalışıyordu ve bu arada Ankara'dan yardım istiyordu.⁵¹ Özetle Antep savunması 27 Aralık 1920'de böyle bir hal almıştı. Özdemir Bey B.M.M.'ye yazdığı ve Hakimiyet-i Milliye'de yayımlanan mektubunda "Antep savunmasının bütün dünyaya ilanını isterken, baş sokacak bir kulübe bile yoktur" diyordu. Ölümü, mandaya tercih ediyordu. Şehirde açlık yokluk artık dayanılmaz olmuştu, çünkü hiçbir yerden yardım gelmiyordu. 6-7 Şubat 1921 günü şehir Özdemir Bey komutası ile birlikte terk edilmiştir. İçeride Heyet-i Merkeziye Reisi, Ferit, Kepkepzade Asım ve Mahmut Budeyri kalmıştı. 8 Şubat'ta Şih Camiinde yapılan toplantı ile şehir teslim oluyordu. 8 Şubat 1921⁵² Fakat işgal uzun sürmedi. Batı cephesindeki gelişmeler üzerine 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı. Fransızlar 25 Aralık 1921 'de Antep'i terk ettiler.

3.2. Şahin Bey ve Kilis Yolu Direnişleri

Asıl adı Mehmet Sait olan Şahin Bey Unvanı ona halk tarafından verilmiş bir isimdir. H.1293/1877 Doğumlu olan Şahin Bey, Antep Nüfusuna kayıtlı olup, 1899 yılında Yemen'e er olarak askere gitmiştir. Yemen'de Ayn-ül Cebel denilen yerde birlikleri sarılıp komutanları asi Araplar tarafından öldürülünce komutayı ele alıp huruç hareketiyle kurtulmayı başarmıştır. Bu arada başçavuşluktan Mülazım-ı saniliğe terfi ettirilmiştir.⁵³ 1911'de Yemen'den İstanbul'a gelen Şahin Bey, Trablusgarp savaşına gönüllü katılmış ve Mustafa Kemal'in birliğinde takım komutanlığı yapmıştır. Balkan savaşlarında ise Çatalca harplerinde bulunmuştur. Galiçya'da 15. Türk Kolordusunda savaşmıştır. 1917'de Sina cephesine gelen Şahin Bey, buradayken teğmenlik rütbesini almıştır. 1918'de İngilizlere, Mısır'da esir düşmüştür. Seyd-i Beşir Esir Kampında yaklaşık bir yıl kalmıştır. Mondoros Mütarekesi'nden sonra İngilizler, birçok esirle birlikte Şahin Bey'i de serbest bıraktılar. Bunun üzerine Şahin Bey İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye nazırı olan Cemal Paşadan görev isteyerek, Antep'e yakın Birecik Askerlik şubesine tayin edilmiştir. Fakat İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Sivas'a Mustafa Kemal'in yanına gitmiştir. Burada gerekli emirleri aldıktan sonra Antep'e gelmiştir. Antep Kuvay-ı Milliyesi ile temasa geçerek onun vermiş olduğu görevi gönüllü olarak kabul etmiştir.⁵⁴ Bu

⁵⁰ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*,. C. IV, Ankara,1966, s. 156.

⁵¹ Uzel, *a.g.e.*, s. 170.

⁵² Komisyon, *Devrim Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, C. I, İstanbul, 1981, s. 403-404.

⁵³ Ünler, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁴ Sadettin Gömeç, *Milli Mücadele 'de Antep*, Ankara, 1989, s. 38.

görev Kilis-Antep karayolunu korumaktı. Antep Kuvay-ı Milliyesi Maraş yolunu Fransızlara kapattıktan sonra bu yolun stratejik önemi daha da artmıştır. (58) Şahin Bey çevre köylerle de ilişkiye girerek tedbirlerini arttırıyordu.⁵⁵ Şahin Bey, Antep-Kilis yolu üzerinde bulunan Ulumahsere köyüne gelerek, kumandayı Karaca Kiya'dan teslim almıştı. Kendisi karargahını Çapallı köyüne kurmuştu. Savunmaya elverişli yerleri tespit ederek köylülerle yakın ilişkide bulunan Şahin Bey, Kilis Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ile de temasa geçmiştir.

3.2.1. Kilis Yolu Savaşları

Şahin Bey, Antep-Kilis yolu üzerinde üç savunma hattı kurmuştur. Birinci savunma hattı, Kızılburun denilen, Araplar Höyüğü ile Minedir köyleri arasındaki tepelerdir ve hattın genişliği 5 km'dir. İkinci savunma hattı ise Kapçağız köyünün batı yamaçları ile Kazıklı köyünün doğu ve batısındaki tepelerdir. Üçüncü savunma hattı ise Elmalı köyü ile Bostancı köylerinin kuzey sırtlarıdır.⁵⁶ Antep Heyeti Merkeziyesi Ali Nadi Bey'i kendisine yardımcı olarak verir. Hızlı bir şekilde teşkilatlanarak Kilis-Antep karayolunun kontrolünü ele geçiren Şahin Bey, 3 Şubat 1920 günü Kilis'ten-Antep'e gelen 150 arabadan oluşan Fransız işe kolunun büyük kısmını yok etmiştir. Baskından kurtulan Fransızlar Kilis'e geri dönmek zorunda kalmıştır.⁵⁷

18 Şubat 1920 günü ise iki dağ topu ve bir süvari takımının korumasındaki Fransız işe kolu, yine Şahin Bey tarafından geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. Yoldan geçemeyeceklerini anlayan Fransızlar Şahin Bey'e anlaşma teklifinde bulundular.⁵⁸ Bu yenilgiler işgal kuvvetleri karargahında büyük üzüntülere sebep olmuş ve kıta komutanı tevkif edilmiştir.⁵⁹ Barış teklifi Fransızlar tarafından kabul görmedi. Türkler, Ermenilerin çekilmesini ve iki Türk taburunun asayişini sağlamak üzere Antep'e gelmesini istiyorlardı.⁶⁰ 5 Mart 1920 günü Fransızlar yeni ve üçüncü bir denemeye giriştiler. Bunda da çetelerin hücumuna uğrayarak Kilis'e geri dönmek zorunda kaldılar, bir ölü ve iki yaralı ile.

Fransızlar, Antep, Urfa ve Maraş'taki garnizonlarına işe ve yardım göndermekte kararlı olduklarından Kilis-Antep yolunu geçmek için 17 Mart 1920'de yeni bir hareket başlatmak için Katma'dan Kilis'e doğru yürüyüşe geçtiler. Bu haberi alan Antep-Kilis Milli Kuvvetleri hareketi engellemek için çok çaba harcadılarsa da kötü hava koşulları bu çabaları boşa çıkarmıştır.

Kolonel Andrea Komutasındaki bu erzak kolu 25 Mart günü saat 15.00'da Kilis'ten hareketle yola koyulmuştur.⁶¹ Bu erzak ve işe naklini, üç tabur piyade, iki bölük süvari, bir dağ bataryası, ½ istihkam bölüğü, bir seyyar hastane ve dört yüz nakliye arabası gerçekleştirilmeye çalışılıyordu.⁶²

---

⁵⁵ Abadie, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁶ Gömeç, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁷ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68; Saral, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁸ Çay, *a.g.e.*, s. 19-24.

⁵⁹ Çay, *a.g.e.*, s. 19-24.

⁶⁰ Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68.

⁶¹ Uzel, *a.g.e.*, s. 18; Saral, *a.g.e.*, s. 125.

⁶² Uzel, *a.g.e.*, s.16; Ceyhan, *a.g.e.* s. 113.

Yolu geçmekte kararlı olan işgalciler büyük kuvvetlerle gelmişlerdi, çünkü bu kez Antep'teki birlikleri çok perişan bir durumdaydı. Şahin Bey ise çevre köylerden topladığı çetelerle savunma tedbirlerini sağlamlaştırmaya çalışıyordu.⁶³

Düşman birlikleri taarruz günü olarak 26 Mart gününü bekledi; Oylum köyünü geçen işgalciler, Kızılburun mevkiisini ve mevzilerini (Şahin Bey'in birinci savunma hattı) bataryalarla dövmeye başladılar. Şahin Bey yol üzerindeki bütün köprüleri atmış ve köyleri boşaltmıştı ve çeteleri kritik noktalara yerleştirmeye çalışıyordu. Düşman, köprüleri tamir ederken, Kilis Milli Kuvvetleri de baskınlar düzenliyorlardı. Beş saatlik bir çarpışmadan sonra Kızılburun tepeleri düşmanın eline geçti. Milli kuvvetler çözülmeye başladı.

Şahin Bey, yeniden tertip ve düzen almak için Kertil'de kurduğu ikinci savunma hattına çekilmek durumunda kalmıştır. 25/26 Mart 1920 gecesinin parolası "Maraş" idi. Çatışma başladı. Şahin Bey'in ve çetelerin çeşitli silahları ve cephaneleri bu kadar büyük ve üstün güce karşı koymaya yetmiyordu. Çetelerde moral bozukluğu giderek artıyordu. Bir saatlik bir çatışmanın ardından bu ikinci savunma hattı da çözülmüş oluyordu.⁶⁴

Düşman birlikleri geceyi Bostancık-Beşgöz köyleri arasında geçirecek, 28 Mart 1920 sabahı yürüyüşüne devam etti. Şafakla birlikte Bostancık köyü kuzeyindeki sırtlar ve Elmalı köyü kuzeyindeki tepeler yoğun topçu ateşine tutuldu. Şahin Bey düşmanı buradan Antep'e geçirmemek için elinden gelen her şeyi yapıyordu, ancak gücü buna kâfi gelmiyordu. Arkadaşlarının bir kısmı kaçmıştı ve kendisi son sözünü hatırlayarak "Benim cesedimi çığnemenen Antep'e giremezsiniz." demişti. İşte o sözünü tuttu ve düşmanın süngü darbeleri ile son nefesini verdi.⁶⁵

Şahin Bey'in ölümü Antep direnişinin yeni bir dönemini başlatmıştır. 1 Nisan günü başlayan bu direniş Fransızlara büyük zorluklar yaşatmış, Fransızlar zaman kazanmak için BMM Hükümeti ile barış yapmak istemişlerdir. Barış Temmuz sonuna kadar devam etmişti, görüşmeler ise Haziran başında sona ermişti.⁶⁶ BMM Hükümeti Miralay İrfan Bey'i Antep Bölge Komutanlığına atamıştı.⁶⁷

Türkler de yakında başlayacak olan şehir içi direnişlere hazırlanıyorlardı. Suriye'de derlenip toparlanan düşman kuvvetleri, Antep direnişini bir an önce yıkmak için saldırıya geçmişlerdi. Türk kuvvetleri ise bu saldırıyı Nafak bölgesinde durdurmaya çalıştıysa da başaramadı.⁶⁸ Fransız Kuvvetleri Antep'e girdi.

Bütün Osmanlı İmparatorluğu, Güneydoğu bölgesi ile birlikte Antep Bölgesi en büyük darbeyi de bu arada imzalanmış olan 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'ndan yemiştir. Çünkü anlaşma ile bu bölge Fransız mandaterliğine bırakılıyordu. Ancak, Antep'liler bıkmadan yorulmadan yeni bir savaşı dönemini tekrar başlatarak, 11 Ağustos 1920'den 8 Şubat 1921'e kadar yine savaştılar ve düşmanı hiç rahat bırakmadılar. BMM Hükümeti, Antep'lileri bu şanlı, onurlu ve de soylu mücadelelerinden dolayı, 6 Şubat 1921 günü 93 sayılı yasa ile "Gazilik" unvanı⁶⁹ ile onurlandırmıştır.

Antep'liler bu kötü günleri yaşarken Batı Cephesinden gelen iyi haberlerle kurtuluş günlerine her gün biraz daha yaklaşıyorlardı. İşte o gün gelmişti. 15 Mart 1921 günü Londra'da Türk Dışişleri Bakanlığı ile Fransız Delegasyonu'nun Antep, Adana ve

⁶³ Ünler, *a.g.e.*, s. 39.

⁶⁴ Ünler, *a.g.e.* s. 46; Çay-Kalafat, *a.g.e.* s. 68.

⁶⁵ Uzel, *a.g.e.*, s. 19; Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁶ Abadie, *a.g.e.*, s. 61; Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁷ Hulusi Yetkin., *a.g.e.*, s. 49-50; Saral, *a.g.e.*, s. 296; Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁸ *Kavanin Mecmuası*, C. I, 2. Baskı Ankara, 1341, s. 99; Çay-Kalafat, *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁹ Erdal Ceyhan, *a.g.e.*, s. 119; M. Birol Göngör, *Antep Harbi*, İstanbul, 2004, s. 356-361.

çevrelerinin Türklere geri verilmesi konusunda anlaşmaya varmaları üzerine şehir halkı büyük bir sevinç içine girdi. Bu anlaşma Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921) idi. 25 Aralık 1921'de Fransızlar, şehri boşaltarak Türklere teslim ettiler.⁷⁰ Antep Cumhuriyet'in İlanı'ndan sonra çıkarılan bir yasa ile il merkezi olmuştur.

Sonuç

Yaklaşık bir yıla yakın bir zaman aralıksız devam eden Antep savunması gerek uygulandığı gerekse sonuçları üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir tarihi olaydır. Antep savunmasına askeri, politik ve sosyal yönlerden bakıldığında, bunun bir şehrin savunmasından ötede bir anlam taşıdığı görülür. Birinci Dünya savaşı sonrası Osmanlı topraklarını kendi çıkarlarına göre paylaşan emperyalist İngiliz ve Fransız devletleri işgallerini de bu esaslar çerçevesinde yapmışlardır. Urfa ve Maraş'a gelen bu devletler Antep'e de bu maksatla gelmişlerdir. Çünkü Antep bölgenin en güçlü ekonomik giriş kapısını oluşturuyordu. Bu nedenlerden dolayı bölgede önce İngilizlerle çetin ve zorlu savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlar önceleri şehrin giriş yolları üzerinde başlamış, sonra da şehrin merkezinde 11 aya yakın sürmüştür.

Antep savunması Türk Kurtuluş Savaşının önemli bir abidesidir. Çünkü savunmanın süresi, savunucuları içinde buldukları, karşı karşıya kaldıkları koşullar bakımından düşmanla kıyas kabul edilmeyecek bir nitelik göstermektedir. Dünyadaki şehir savunma savaşlarını düşünelim: Plevne, Çanakkale, Verdün ve Stalingrat gibi şehir savunmalarında iki devletin modern orduları karşı karşıya savaşıyorlardı. Antep'te ise bir büyük modern orduya karşı her türlü yokluk içinde kıvranan bir halk dişiyle, tırnağıyla özgürlüğünü ve bağımsızlığını arıyordu. İşte bu kahraman şehre, başında M. Kemal'in bulunduğu B.M.M. tarafından, 6.2.1921 Tarihinde "Gazilik" unvanı verilmiştir.

Antep savunmasının en belirgin özelliği de tamamı ile bir halk hareketi oluşudur. Şöyle ki, hiçbir yerden ve hiçbir devletten bir kuruluşluk maddi yardım alınmamıştır. Halk her şeyi kendisi örgütleyerek; silahını, cephanesini ve erzakını kendisi sağlayarak bu mücadeleye atılmıştır. Antepli bunun bedelini de 6000 şehit vererek ödemiş ve sonunda açlığa yenik düşmüştür.

KAYNAKÇA

- Abadie, Colonel, *Türk Ver Dünü Gaziantep, Antep'in Dört Muhasarası*, Gaziantep, 1959.
Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem yayınevi, İstanbul, 1983.
Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara, 1987.
Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyeti Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974.
Çay, Abdulhaluk, "Milli Mücadelede Gaziantep" *Şahinbey Semineri. O.D.A.Ü Gaziantep Makine Müh. Gaziantep*, (23 Aralık) 1985.
Çay, Abdulhaluk-Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğuda Anadolu Kuvay-ı Milliye Hareketleri*, Ankara, 1990.
Ceyhan, Erdal, *Gaziantep Tarihi*, G.T.O., Gaziantep, 1999.
Darkot, Besim-Halit Dalhoğlu, "Ayıntab" *İslam Ansiklopedisi*, C. II, s. 64-67.
Gotthard, Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, TTK, Ankara, 1971.
Gömeç, Sadettin, *Milli Mücadele 'de Antep*, Ankara, 1989.
Göngör, M.Birol, *Antep Harbi*, İstanbul, 2004.

⁷⁰ Erdal Ceyhan, *a.g.e.* s. 119; Göngör, *a.g.e.* s. 356-361.

- Göyünç, Nejat, "Gaziantep Tarihi İle İlgili Bazı Notlar", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu 22 Ekim 1999*, Gaziantep, 2000, s. 45-48.
- İlgar, İhsan, *Türk İstiklal Harbi*, BİT. D. 3.
- Kansu, Mahzar Mufit, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, Ankara.1968.
- _____, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Mustafa Kemal ile Birlikte*, C. II, Ankara,1988.
- Kavanin Mecmuası*, C. I, 2.Baskı Ankara, 1341.
- Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul, 1932.
- Komisyon, *Devrim Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, C. I, İstanbul. 1981.
- Komisyon, "Ayıntab " *Yurt Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul, 1982, s. 2959.
- Kültür Bakanlığı, *Atatürk ve Milli Dış Politikası 1919-1923*, C. I, Atatürk Dizisi 34, Ankara, 1991.
- Mustafa Kemal Atatürk, *Tamim Telgraf ve Beyannameler*, C.4 Ankara, 1964.
- Nureddin, Lohanizade Mustafa, *Gaziantep Müdafası*, C.IV, Ankara, 1966.
- Özdeğer, Hüseyin, *On Altıncı Asırda Ayntab Livası*, İ. Ü. Rektörlük Y.N. 3506, İstanbul. 1988.
- Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1990.
- Saral, Ahmet Hulki, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, C. IV, Ankara, 1966.
- Sonyel, Salahir R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, 1973.
- Tansel, Selahaddin, *İstiklal ve istiklal Savaşı Büyük Zaferin 30. Yılına Armağan*, İstanbul, 1972.
- Uzel, Sahir, *Gaziantep Savunmasının İçyüzü*, Ankara, 1952.
- Ünler, Ali Nadi, *Gaziantep Savunması*, İstanbul, 1969.
- Yetkin, Hulusi, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep, 1968.
- Yetkin, Hulusi -Mehmet Solmaz, *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri*, Gaziantep, 1963.
- 1926 -1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umûmiye, İstanbul, 1927.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

ÇUKUROVALI ÂŞIK ALİ ANBARCI'NIN YÖRÜK ÜSTÜNE TÜRKÜLERİ

Ashig From Çukurova Ashing Ali Anbarci's Folk Songs for Yörük People

Yrd. Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ*

Özet

Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı Türk halk edebiyatı ve Türk kültürü açısından çok zengin bir değer ifade eder. Bu geleneğin temsilcisi olan âşıklarımız geçmişten geleceğe halkımızın duygu ve düşüncelerine tercüman olmuşlardır. Âşıklık geleneği Çukurova yöresinde bugün hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Çukurovalı âşıklar gelenek çerçevesinde, eski âşıkların usta malı eserlerinin yanında yeni ürünler de ortaya koymaktadırlar. Âşık Ali Anbarcı, Çukurova âşıklık geleneği içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çok sayıda eseri olan Ali Anbarcı yöredeki badeli âşıklardandır. Âşık Ali'nin eserleri içerisinde Yörüklerin hayatlarını konu alan türküleri dikkate değerdir. Bu türkülerde Yörüklerin kökenleri, günlük yaşantıları, âdet, gelenek ve inanışları hakkında bilgilere rastlamaktayız. Bu çalışmada Âşık Ali Anbarcı'nın Yörükler üzerine söylediği türküleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Ali, Çukurova, Yörük, Türkü

Abstract

The tradition of minstrelsy and the literature of minstrelsy are of vital importance in terms of Turkish folk literature and Turkish culture. As a representative of this tradition, ashig have become an important representation of our thoughts and feelings from past to the future. The tradition is still continued in Çukurova region. Under the perspective of this tradition, ashig from Çukurova not only present old ashig master works but also present new works. Ashig Ali Anbarcı has an important place in Çukurova's minstrelsy tradition. Ali Anbarcı, who has many works, is one of the (badeli) ashigs. Among the works of Ashig Ali, the folk songs, of which subjects are the lives of Yörük people, are notable. In these folk songs, data about the origins, daily lives, traditions, customs and beliefs of Yörük can be encountered. In this study, Ashig Ali Anbarcı's folk songs, which he sings for Yörük people, are going to be examined thoroughly.

Key words: Ashig Ali, Çukurova, Yörük, Folk Song

---

* Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, akarakas@cu.edu.tr

Giriş

Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı Türklerin İslâmiyet öncesi kültürel ve edebî hayatlarında olduğu kadar İslâmiyet kültür dairesine girdikten sonraki dönemde de oldukça önemli bir gelenek olmuştur. Tarihi süreç içerisinde Türk kültüründeki değişimlere paralel olarak âşıklık geleneği de zaman zaman değişikliklere uğramıştır. Özellikle İslâmiyet'in kabulü ve yeni yurt tutulan Anadolu'daki hayat tarzı âşıklık geleneği ve âşık edebiyatının değişim ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Türk kültür tarihi içinde ozanlık geleneği en eski ve köklü anlatım kurumlarımızdan biridir. Bu kurum tarihi süreç içinde geçirdiği kültürel değişim sonucu "âşıklık geleneği" biçiminde varlığını sürdürmüştür (Özarslan, 2001: 1). Anadolu sahasında XVI. yüzyıldan günümüze kadar geçirdiği aşamaları izleme imkânını bulduğumuz âşık edebiyatının ortaya çıkışı ve önceki dönemlere ait gelişim çizgisini belirlemek oldukça güçtür. Bu güçlüğü oluşturan faktörlerin başında Türklerin Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'da yeni bir yerleşik medeniyet kurmaları, yeni bir dini benimsemeleri, şiir ve musiki alanlarında birtakım değişiklikleri kabullenmeleri gelir (Düzgün, 2005: 169).

Bütün milletlerde olduğu gibi Türkler arasında da halk şairlerinin en eski devirlerden beri var olduğu görüşünü ortaya koyan Fuat Köprülü XVI. yüzyıla kadar Anadolu'da saz şairlerinin bulunduğunu ifade eder. Köprülü, milâdî V. yüzyılda Attilâ'nın ordusunda yer alan şairlerin, hükümdarlarının kahramanlıklarını, zaferlerini ve ölüm merasiminde ölümünden duydukları acılarını şiirlerinde anlattıklarını, halk şairlerinin varlığının İslâmiyet dairesine girdikten sonra da devam etmiş olduğunu, Gaznelilerde ve Karahanlılar devrinde halk şairlerine rastlandığını, Dîvânu Lûgâti't-Türk'teki o zamanın muhtelif musiki aletlerinin ve zengin halk edebiyatı ürünlerinin yer almasının damilâdî X-XI. yüzyıllarda Türk halk şairlerinin varlığının bir kanıtı olduğunu belirtir (Köprülü, 2004: 155-156).

Türk Saz Şiiri Tarihi'ni Orta Asya Türk edebiyatıyla başlatmak bir gelenek haline gelmiştir. Bunda, Türklerin, ilk edebî ürünlerini ortaya koyarken kopuzlarının refakatinde çalıp söylemeleri düşüncesi ön plânda yer almaktadır. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı hakkında bilebildiklerimiz kadar bilemediklerimiz de vardır ve bunlar bizim saz şiiri tarihimizi ele almamızda bazı güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Sakaoğlu, 1989: 105-106).

Âşık terimi, saz çalan, usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişen, belli bir meslekî zümreyi meydana getiren, irticali olan, atışma yapabilen ve bade içtiğini söyleyen veya en azından bunların büyük çoğunluğunu bünyelerinde toplayan şairleri içine almaktadır (Oğuz, 1994: 21).

Çukurova yöresi âşıklık geleneğinin eskiden beri güçlü olarak yaşadığı yörelerden biridir. Yörede geçmişte çok büyük ve usta âşıklar yetişmiş ve eserleri günümüze kadar taşınmıştır. Devam eden gelenek sonucunda günümüzde de önemli ve usta âşıklar yetişmiştir. Bu âşıklar da geleneği sürdürmek için çaba göstermektedirler. Çukurova yöresinde âşıklık geleneği ve âşıklık, bundan 20-30 yıl öncesine göre canlılığını kaybetmiş ve zayıflamış olsa da, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Geleneği temsil eden âşıklar yörede hâlâ yeni ürünler ortaya koymakta ve halkın duygularına tercüman olmaktadır. İnsanların ölüm ve diğer olaylar karşısındaki acılarını, sevinçlerini, özlemlerini türkülerle dile getirmektedirler. Aynı zamanda daha önceden gelenek içerisinde öğrendikleri usta malî eserleri de yerî geldikçe icrâ etmektedirler (Karakas, 2011: 40-74).

Yörede saz çalarak veya sazsız, doğaçlama şiir söyleyenlere "âşık", bu söyleme biçimine de "âşıklama" adı verilir. Âşık ağıt yakar, destan söyler, halk hikâyesi anlatır,

güzelleme düzer, öğüt verir, sevmeyeni yerer, yiğitleri koçaklar. Âşıklar yüzyıllardır süren sanatlarını birtakım kurallara göre uygulurlar. Çağların deneyim ve beğeni imbiğinden geçmiş kurallar bütününe “âşıklık geleneği” adı verilmiştir. Bu gelenek âşığın seslendiği kitlenin kültür düzeyi ve beğenisine göre şekillenir. Geleneği yönlendirip şekillendiren halktır (Artun, 1996: 34).

Âşığın şiirleri yaşadığı çevreyle ilgilidir. O nasıl şiirleriyle çevresini etkiliyorsa, yaşadığı çevre de âşığın şiirinin oluşmasında etken olacaktır. Âşığın doğa ile iç içe yaşamı onun yeteneği, anlatım gücü, duygu ve hayalleriyle birleştiğinde ortaya gerçek şiir çıkacaktır (Artun, 1996: 36).

Günümüz âşıklık geleneğinde olduğu gibi Adana âşıkları da şiiri doğaçlama ve yazma yoluyla yaratıyorlar. Geleneksel şiirin büyük bir bölümünde kalem veya önceden ezberleme yoktur. Âşık, ortamın anlam ve önemine göre saz eşliğinde doğaçlama şiir söyleyen sanatçıdır (Artun, 1996: 60).

Çukurova âşıklık geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan “Âşık Ali” mahlasını kullanan Ali Anbarcı 24.05.1949 tarihinde Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Kesikkeli köyünde dünyaya gelmiştir. Âşık, fakir bir aileye mensup dokuz çocuğun en büyüğüdür. Avşar soyunun takipçisi olan Anbarcı ilkokulu Kesikkeli’de bitirir. İlkokul çağlarında, gâh okuyarak gâh sığır güderek altı senede ilkokulu bitirir ve on üç yaşında ailesiyle birlikte Adana’ya yerleşir. Çukurova’ya has bütün halay oyunlarını bilen âşık; sanat müziği, halk türküleri, arabesk, bozlak, ağıt, barak, deyiş, senir, hoyrat, maya, gazel, misket ve Gâvurdağı anonimlerini söyleme yeteneğine sahiptir (Ekmekçi, 2006: 51).

Evlî ve yedi çocuk babası olan Ali Anbarcı’ya 1982 yılında rüyasında bir bade sunulur, badeyi içer ve âşıklık yaşamı bu süreçle birlikte devam eder. Gençlik yıllarından bu yana kendi imkânlarıyla yapmış olduğu 61 adet kasete eserlerini okuyan ve üç bine yakın eseri olan âşık yörede birçok âşığa rehberlik etmiştir (Ekmekçi, 2006: 51).

Çukurova âşıklık geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan Âşık Ali Anbarcı yöre insanı tarafından sevilip sayılan biridir. Ali Anbarcı'nın âşıklığı ve şiirleri ile ilgili üniversite öğrencileri tarafından birçok bitirme tezi hazırlanmıştır. Bunun dışında çeşitli dernek ve kuruluşlardan birçok ödül almış, yerel gazete ve dergilerde şiirleri yayınlanmıştır. Âşık Ali Anbarcı aşk, yiğitlik, toplum, zamandan yakınma gibi konulardan, içki ve sigaranın zararları gibi sosyal konulara kadar geniş bir konu yelpazesi içerisinde şiirlerini ortaya koymuştur. Kendi şiirleri dışında çeşitli ortamlarda usta malî şiirleri de okumaktadır.

Âşık şiirlerini yazarak oluşturmaktadır. Yazdığı şiirlerini ezgisiz olarak okuduğu gibi, çeşitli ortamlarda türkü olarak da icra etmektedir. Şiirlerine genellikle “sevgili okurlarım” diye başlaması da yazılı kültürün âşık üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Şiirlerini genellikle bir olay ya da gözleme dayandırarak yazan âşık geniş bir kitleye hitap etmeyi amaçlamaktadır. Âşığın şiirlerine başlık koyması da dikkat çekicidir. Yine kendi imkânlarıyla hem kendi eserlerini hem de usta malî bazı eserleri daha önceleri kasetlere, son birkaç yıl içerisinde ise CD ortamına okuyup bunları çoğaltmaktadır. Yaptığı bu CD’leri çeşitli ortamlarda satarak ekonomik olarak bir gelir elde etmektedir. Âşığın sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarının hepsinden farklı şekillerde yararlandığını görüyoruz.

Ali Anbarcı türkülerinin icrasından önce türkünün hikâyesini anlattığı bölümlerde, özellikle ağıtlarda, dikkat çekici şekilde başarılı bir taklit yeteneği sergilemektedir. Türkünün hikâyesini anlatırken sırası geldikçe kişilerin, sosyal çevre ve ağız özelliklerini de dikkate alarak, konuşmalarını aktarmaktadır. Acıklı olayların anlatımında da olayı yaşıyormuşçasına ağlayarak anlatımını gerçekleştirilmektedir.

Âşık Ali Anbarcı özellikle Çukurova'da yaşayan bazı Türk aşiretleriyle ilgili türküler söylemiştir. Anbarcı; Avşarlar, Varsaklar, Yörükler ve Ceritlerin günlük yaşamları, kültürleri ve güzelleri ile ilgili gözlemlerini ve bilgilerini türkülerde dile getirmiştir. Kendisinin de Yörük olmasından dolayı bu türden türkülerini daha çok Yörük hayatıyla ilgilidir. Bu türkülerde Yörüklerin yeme içme ve giyim-kuşam kültürleri, barınmaları, çeşitli âdet ve inanmaları, hayvancılıkları, çiftçilikleri gibi çok zengin bir içerikle karşılaşmaktayız. Bunun dışında özellikle Yörük güzellerine, onların öven türküler de söylemiştir. Âşık Ali'nin Yörükler üzerine söylediği türkülerini üç başlık altında değerlendirebiliriz:

1. Yörüklerin Günlük Yaşantısı ve Kültürüyle İlgili Türküler Yörük Derler

Sevgili okurlarım ben Âşık Ali, burada Yörüklüğü ve Yörükleri anlatacağım. Yörükler çok hassas insanlar olduğundan doğayı, doğal yaşantıyı, evreni çok severler. Yazın yaylaların serin çam kokulu havası, kışın dağ aralarının kuytu koyak yerlerini çok severler.

En çok sevdikleri iki şeyden biri yağlı peynir sıkması, ala yağlı ayran, diğeri de kuzu, oğlak sesi. Akşamüzeri sağılım vakti. Kuzuların, oğlakların eda ve name dolu sesleri dünyanın en güzel türküsünü söylüyormuş gibi gelir onlara. Yörükler misafirperver insanlar. Kendileri otağları olan çadırlarda yaşarlar ve misafirlerini de orda ağırlarlar. Kıl çadır pek ateş almaz. İyi gererler ipleri, sağlam çakarlar kazıkları. Dağ, büke kurarlar. Sel, yangın, deprem korkusu olmaz. Çok lezzetli ve doğal hayat yaşarlar. Hele korku nedir bilmezler. Elleri tetikte gözleri yarı açık uyurlar, hayvanlarına bir zarar gelmemesi için.

Yörük Derler

Kara çadır kurar dedem
Yörük derler hepimize
Yaylalarda otağımız
Yörük derler emmi bize

Bulut iner, kalır siste
Gül toplarız deste deste
Süt içeriz altın tasta
Yörük derler emmi bize

Koyun keçi mallarımız
Bu devranda hallarımız
Türkü söyler dillerimiz
Yörük derler emmi bize

Yünden, kıldan ipimiz var
Kardan beyaz sütümüz var
Bazlamamız sıkmamız var
Yörük derler emmi bize

Âşık Ali'm kaval çalsam

Güzellere dayı olsam
Aşiretin beyi olsam
Yörük derler emmi bize
(17.04.1987)

Güller Aydınlı

Bazı Aydınlı Yörükleri çadırlarını kurmadan önce çadırı kuracağı yere tarım ilacı olan DDT püskürtür, ondan sonra çadırını kurar, herhangi bir mikrop olmasın diye. Çukurova'dan aldığı sümbül kolonyasını veya parfümünü sıkır. Çadırın içini güzel kokular alır. İşte asalet bu. Aydınlı Türkmenleri sözleri senettir. Törelere çok bağlıdırlar. Neyin ne zaman yapılacağını takvim gibi bilirler. Dostuna saygılı, düşmana azgındır.

Lokman Aleyhisselam gibi bazı otların neye iyi geldiğini bilirler. Kendi ilaçlarını kendileri yaparlar. Ava çok meraklıdırlar. Av eti doğal yetiştiği için çok lezzetli olur. Tazı köpekleri eksik olmaz tavşan avı için. Bol tavşan avlar, lezziz tavşan eti yerler. Daima otu bol, merası geniş yere otağ ederler çadırı. Yörüklerin hayvanları doydu mu onların bayramı olur. Yüreğine bir gam kasavet çöktüğü zaman ya kavalını alır, ezgin ezgin çalar ya da senir havası bir türkü tutturur. Böyle özünü temizler, efkârı dağılır.

Güller Aydınlı

Mesken tutmuş kara dağın başını
Kolonya esansla güller Aydınlı
Hayal eder yavuklusunu eşini
Azıklar davara yollar Aydınlı

Sözü senet derse daha kaçamaz
Ahtı aman davasından geçemez
Yalan palan boş sözleri saçamaz
Faydasız kelamı sallar Aydınlı

Saygı duyar törelere hüküme
İlaç yapar hastasına hekime
El açtırmaz fakirine bakıma
Vaat ettiği sözü kollar Aydınlı

Avşar eder ördek ile kazlara
Evsin kurar göl kıyısı sazlara
Tazı salar, tavşan için düzlere
Ata kuralını beller Aydınlı

Tarihlerden gelir böyle töresi
Hiç silinmez yazı ile turası
Yeşil düzler hayvanlara merası
Zamanla yarışır yıllar Aydınlı

Yazar Âşık Ali'm böyle kederi
Gam eylemez kasaveti kederi
Baş tacıdır ömür boyu kederi

Hasta baş ucunda yeller Aydınlı
(13.08.1985)

Yörükler Nerede?

Eskiden yaylalara develerle, eşeklerle göçülürdü. Yol boyunda soğuk pınarların başında otağ yeri olurdu. Çadırlar kurulur, orada dem üstüne kekik çayı içilirdi. Saz çalan sazını alır, keman çalan kemanını alır gelir. Bir de cereden deri yapıştırmalı Kozan depleği olurdu. Kimileri türkü söyler, kimileri oynar, yaylanın tadı öyle gelirdi. Öyle yaylalara gitmek, öyle yayla yapmak Yörüklere haz verirdi. Her kadının elinde kirmeni olurdu. Kimi yün eğirirdi, kimi keçi kılı. Önce yün ve kıl taranır, burma yapılır. Kollara halka halka sarılır. Eğrilen ipler Toroslara çıkınca ısdarlar kurulur, kimi şalvarlık, kimi kaytanlık, yani kaputluk, kimi çadırlık dokur. O dokunmuşlardan şalvar, güdük yani gömlek, don yapılır çocuklara. Yörük kocaları hane halkına çeşit çeşit görev verir, herkes vazifesini bilirdi. Yörük koca da dolma tüfeğini, tütününü ve iyi öten keklüğünü alır, ilerdeki pınarın başına evsin kurar ve keklüklerin pınara su içmeye gelme zamanı keklük avlar, getirir. Çocuklar, kızlar yolarlar et kütüğünde kıyma yapılır. O kıyılmış keklük etinden mantı ve içli köfte ve bazlamalık açılır, arasına kıyma konur. Çiğ börek denir, o da tereyağı ile tavada kızartılırdı.

Develerin yaylalara giderken longurdak longurdak eden çanları, koyunların tıngırdak zilleri havaya hava katardı. Gel gel Mehmet Dayı da sen o günleri yaşama, Yörük olma. Deden kara çadır kursa da görsem. Yörüklük özümde taşar da taşar. Orta direğine sırtımı versem gözüme uykular düşer de düşer.

Akşam olur tarhana çorbası içilir, içilir ya üstünde melengiç kahvesi içilmez mi? Kahve içilir, kaçak Muş tütünü sarılmaz mı? Ah dede gel keyfim gel, der. Hani o Yörükler nerede?

Yörükler Nerede?

Kara çadır kurup kazık çakanlar
Katarlı develi Yörükler nerde
Elinde kirmeni koyun güderler
Elleri kınalı Yörükler nerde

Koyun kuzusuna meler koşardı
Çıngırak sesleri göğe taşardı
Tandır da sıkma börek pişerdi
Sıralı çadırlar Yörükler nerde

Koyunu sağıp da peynir çalardı
Tekneye su koyar kuzu sulardı
Ala keçi oğlağına melerdi
Dokuma şalvarlı Yörükler nerde

Âşık Ali dedem Yörük beyiydi
Toroslar Yörükler otağ yeriydi
Eski günler bu günlerden eyiydi
Havası kar temiz Yörükler nerde
(05.07.2000)

Göçer Yörükler

Sevgili Okurlarım,

Yörükler yaylalara çıkınca çadırlarını kurduktan sonra çocuklar mavi sümbüllerden toplar, deste deste eder, çadırların köşelerine bağlarlar. Çadırın içi burcu burcu kokar. Hele bir de yer döşeğine uzanır, uyur da şekerleme yaparsan uyan uyanabilirsen!

Yörüklerin belli yaylaları vardır. Kahramanmaraş Ahır Dağı, Keş dağları. Buralarda keklik çok olur. Hele koca boynuzlu geyikler, et ye, kebab ye, mantı ye, keklik etinden, geyik etinden ye. Akıllı Yörükler mavi sümbülleri sırtlarına iyice sürterler, ten kokusunun yerini sümbül kokusu alır. O kokuyu geyikler sever. Yörük oğlu tüfeğini alır, geyiklerin geleceği pınarın başına, çalılırların içine yatar. Geyik sulanmaya geldiğinde geyiğin birini vurup çadıra götürür. Orada Yörüklere yayla bayramı olur, ben de olsam. Yine akıllı Yörükler erkek kekligi bir kafese koyar, pınarın başına varır ve o erkek keklik öter. Yörük oğlu saklanır, gelen keklikleri avlar. Düğünlerde meşhur mantı yemeği yapılır.

Göçer Yörükler

Sümbül kokusuna, güle bayılır
Deste deste eyler biçer Yörükler
Kuzu sesi dört bir yana dağılır
Kuzuyu koyundan seçer Yörükler

Oğuz türkü Yörüklerin aslıdır
Çamlı beller yüreğinde yasıdır
Develeri türlü boncuk süslüdür
Gatarlar deveyi göçer Yörükler
Besmeleyle başlar bütün işine
Hayır diler rüyasına düşünce
Saygılıdır ata dede eşine
Yamaçtan yamaca geçer Yörükler

Hayat verir çayırlara çimene
Ocak üfler tütünecek dumana
Dayanamaz kavurmaya çamana
Soğuk pınarlardan içer Yörükler

Âşık Ali'm geçilir mi nazından
Tat alınır sohbetinden sözünden
Türkü çalar kavalından sazından
Güzellere kaftan seçer Yörükler
(07.08.1998).

2. Yörük Güzellerine Söylenen Türküler

Tekir Yaylası

Saygıdeğer Okurlar,

1976 yılının yedinci ayı içinde Tekir yaylasına bir düğüne gittik. Oda sohbeti çaldık, söyledik, sigara molası verdik. Ben Âşık Ali Anbarcı düğün evine yakın Üçoluk

denen pınara, bir su içeyim, diye geldim, orada bir güzele rastladım, çok güzeldi. Ben de o zamanlar yirmi altı yaşlarındaydım. Suyumu içtim, başımı kaldırdım. Kız destilerini doldurdu. Karşıma dineldi, kız bana baktı, ben kıza baktım. Çok güzeldi kız, geldiği yere doğru yürüdü.

Oradan gelen bir adama sordum. “Gardaş bu kız kimin kızı, çok güzelmiş”, dedim. Adam, “gardaş ekmeğinin kızı diyorlar. Bunlar Yörük, Karakeçili Yörükleri” dedi. Adama, “bak gardaş sana Karakeçili Yörüklerini anlatayım dinle”, dedim.

Yörüğün hasıdır Karakeçili
Ertuğrul Gazi'nin soyundan bunlar
Orta Asya'dan yönü seçili
Osmanlı'nın suyundandır bunlar

Adamdan ayrıldık. Yörük kıızı bana bakar da yüreğim durur mu? O Yörük güzeline bu türküyü söyledim.

Tekir Yaylası ve Yörük Güzeli

Tekir yaylasında bir güzel gördüm
Elinde destisi suya gidiyor
Geyinmiş alları sürmeler çekmiş
Gerdanda gülleri boya gidiyor

Bizim elde nice güzele erdim
Güzelin iyisin Tekir'de gördüm
Yörükmüş aslını soyunu sordum
Sandımkiye tülü maya gidiyor

Başında yazması sarı çiçekli
Gara şalvar geymiş salım sacaklı
Bakışları alev yalım sıcaklı
Baktı gözlerime soya gidiyor

Âşık Ali'm bakma kalırsın burda
Engeller bırakmaz ölürsün burda
Akıl mı bırakır yiğitte serde
Siyah kirpikleri de yaya gidiyor

Bir Yörük Kıızı

Sevgili Okurlarım,

Yörükler, Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Çeçen köyünden tarafa Anavarza'nın güney tarafına en az on kara çadır kurmuşlardı. Ben de Anavarza'nın doğu tarafındaki Kesikkeli köyündenim. Köyüme, babam öleli çok oldu, hasta anamı görmeye gidiyorum arabayla.

Çeçen köyüne bir kilometre ya var ya yok, bir Yörük kıızına rastladım. Arkasında bir at, yularından tutmuş, atın üzerindeki heybeye tenekelerle su yüklemiş, çekerek gidiyordu. Çok güzeldi. Elma yanaklı, saçlarını kırk iki belik yapmış, omzuna, sırtına doğru sermiş, elleri kınalı, gözleri sürmeli idi.

Çukurovalı Âşık Ali Anbarcı'nın Yörük Üstüne Türküleri / Ayhan KARAKAS

Durdum, “bacım sen hangi Yörüklerdensin” dedim. Kız, “ağabey biz Sarıkeçili Yörüklerindenik”, dedi. “Burada ne yaparsınız”, dedim. “Kışı burada çıkarırız, yazın yaylalara gideriz”, dedi. Öyle güzel Yörük övülmez mi? Ben de bu türküyü yazdım.

Bir Yörük Kızı

Kırmızı yazması kırk iki belik
Tanıdım gözünden bir Yörük kızı
Pınardan geliyor ardında gölük
Tanıdım yüzünden bir Yörük kızı

Dökülmüş omza sırma saçları
İnciyi andırır beyaz dişleri
Hilali gölgeler siyah kaşları
Tanıdım nazından bir Yörük kızı

Çiçekli şalvarı salınır yere
Çul bile örtünse yakışır sere
Her zaman minnetim böylesi yâre
Tanıdım sözünden bir Yörük kızı

Âşık Ali'm sordum Sarıkeçili
Pembe yanakları güller saçılı
Karmaşık gönlünde sevda biçili
Tanıdım pozundan bir Yörük kızı
(03.07.1996)

Yörük Kızı Fadime

Sevgili Okurlarım,
Adana'nın Kırıklı köyünden kuzeydeki Örcün köyünü geçince Kırıklı'dan Seyhan nehrine uzanan Kırıklı'nın Deresi var. Oraya koyun yetiştirenler çadır kurarlar, kışı da orada geçirirler, köy merası gibi bir yer.

Ben Âşık Ali oraya balık tutmaya giderim. Fadime'yi orada gördüm. Fadime on altı ya da on yedi yaşlarında çok güzel bir kız. Ben de aşk meşk yok, 61 yaşındayım; ama Âşık Ali'yim. O güzeli yaşatmak, gönüllere aktarmak için bu türküyü yazdım. Layık olanın hakkını vermek lazım. Karacaoğlan dedemiz de güzeli görünce dayanamaz, o güzeli övermiş, ben de öyle. Allah herkesi sevdiğine başışlasın. Güzele çirkin denmez, çirkine de güzel denmez. Yüz güzelliğinden gönül güzelliği daha iyidir.

Yörük Kızı Fadime

Şavkı ile yakar bütün cihanı
Edası endamı ballı Fadime'm
Yumsa gözlerini karartır günü
Kınalı elleri güllü Fadime'm

Hilaldir kaşları gözleri sürme
Yörügün hasıdır soyunu sorma
Fadime'mi gör de güneşi görme

Gamzeli yanağı allı Fadime'm

Kadife teninde sümbüller kokar
Tatlı dillerinden bal kaymak akar
Siyah saçlarını omuza döker
Yörükler içinde belli Fadime'm

Süzdü Âşık Ali'm gönül telinden
Koklansa doyulur gonca gülünden
Sarılır Fadime'm ince belinden
Arı balı ağzı dilli Fadime'm
(07.08.1983)

3. Yörüklere Söylenen Ağıtlar

Ömer'in Ağdı

Bir gün sabah Yörük kadınının biri koyunları sağar, kuzuları ayırır ve çadıra gelir. Oğlu Ömer'e, "oğlum kalk, baban seni bekliyor, kuzulara gidecen", der; fakat Ömer uyanmaz. Kadıncağız tekrar seslenir; fakat Ömer'den yine ses çıkmaz. Kadın oğlunun yanına varır, kolundan tutar ki vücudu buz gibi olmuş, Ömer ölmüş. Yüreği yanan anne feryat eder. Bütün oba toplanır, ağıtlar yakılır, dizler dövülür. Ben de o Yörük kadının dilinden şöyle bir ağıt söyledim:

Horozlar ötüyor yavrum
Uyan oğlum Ömer uyan
Baban guzuyu katıyor
Uyan guzum Ömer uyan

Uyku vakti geldi geçti
Tavuklar küllüğü eşti
Koyunlar dağları aştı
Uyan guzum Ömer uyan

Tarhanamız pişti yiyek
Unnukları yüke koyak
Kapımızdan düştü dayak
Uyan guzum Ömer uyan

Nazlı dezzen yannık yayar
Baban guzuları sayar
Feryadımı dağlar duyar
Uyan guzum Ömer uyan

Âşık Ali'm ağıt söyler
Acın yürekleri deler
Anan bacım her gün ağlar
Uyan guzum Ömer uyan

Gelin Döne

Gelin Döne bizim Kadirli yöresinin en güzel kızlarından biriydi. Bu Yörük kızının kar yağmış gibi yüzleri, pamuk gibi elleri, ceylan gibi gözleri, belinden aşağı dökülen siyah serpik saçları, dal gibi uzun boyu vardı. Güzelliği dilden dile yayıldı, on yerden düğün geldi, sonunda birine verdiler. Üç gün düğünü çalındı, davullarla, zurnalarla evlendiler. O zamanın modası olarak at ile gelin getirdiler. Üç dört sene çok mutlu yaşadılar. Elin nazarı mı değdi bilmem, Gelin Döne kanser hastalığına yakalandı. Kurudu, bir deri bir kemik kaldı ve bir süre sonra vefat etti. Bir zaman sonra Gelin Döne'nin kocası benden Döne'ye bir ağıt söylememi istedi. Zaten âşıklığın kuralı da budur, Gelin Döne'ye şöyle bir ağıt söyledim:

Dillerime oldun hece
Olmaz sabah bitmez gece
Tütmez oldu bizim baca
Ölme Döne'm kurban olam

Ne güzeldi ela gözün
Baldan tatlı şirin sözün
Mutlu günler ikimizin
Ölme Döne'm kurban olam

Saçlarına toka vurdum
İkimize yuva kurdum
Azrail'e karşı durdum
Ölme Döne'm kurban olam

Sağ başına hoca geldi
Zalım kanser seni buldu
Yavruların öksüz kaldı
Ölme Döne'm kurban olam

Âşık Ali'm yazık dedi
Tatlı candan bezik dedi
Zalım kanser seni yedi
Ölme Döne'm kurban olam

Sarı Ali'nin Ağdı

Sarı Ali babasının iki oğlundan biridir. Ali, babası ve anası gibi hiç mektep görmez, okuma yazma öğrenemez. Ömrü dağda bayırda çobanlık yapmakla geçer. Babası Sarı Ali'ye bir kaval yapar, Ali de kavalı çok güzel çalmasını öğrenir. Bu ara komşu kızı Fadime'ye sevdalanır. Fadime de Sarı Ali'ye sevdalanır. Ali, Fadime'nin ailesinin çadırının önünden geçerken güzel havalar çalar, Fadime de Sarı Ali'yi gülücüklerle karşılar. Bir gün Ali, dağda bayırda sinekler ısırdığı için, sıtmaya yakalanır. Sarı Ali gün gün erir, ateşi yükselir. Sarı Ali'yi Adana'ya doktora getirirler, doktor da grip, nezle gibi bir rahatsızlık olduğunu söyler, ona göre ilaçlar verir. İlaçlar Sarı Ali'ye hiç fayda etmez, daha da

Çukurovalı Âşık Ali Anbarcı'nın Yörük Üstüne Türküleri / Ayhan KARAKAS

ağırlaşır. Son anlarında Ali'yi Sıtma Savaş'a getirirler. O zamanlar sıtma hastalığı çok görülürmüş. Bu hastalığın çaresi olan kinin hapı da çok zor bulunurmuş. Sıtmalı bir hastanın en az sekiz gün kinin hapından içmesi gerekir. Sarı Ali'ye üç hap verirler, o da hiç fayda etmez. Ali, anasının gözlerine baka baka ölür. Bütün oba ağlar, feryat eder, ağıt söyler. Kimi Ali'nin esbabını alır ağlar, Fadime de kavalını öper, koklar ve ağlar. Bu olay üzerine ben de şu ağıdı söyledim:

Bizim ele bahar geldi
Kalk gidelim Sarı Ali'm
Sıtma sana sebep oldu
Kalk gidelim Sarı Ali'm

Anan bekler aç gözünü
Nolur dinle duy sözümü
Matem doldurdun özümü
Kalk gidelim Sarı Ali'm

Küstün bize el etmedin
Söz söyleyip dil etmedin
Kinin şifa hiç yutmadın
Kalk gidelim Sarı Ali'm

Sivrisinek yaktı seni
Ecel oldu çekti seni
Nasıl verdin tatlı canı
Kalk gidelim Sarı Ali'm

Âşık Ali'm bu yazılar
Anan üstüne bozular
Konu komşu hep sızılar
Kalk gidelim Sarı Ali'm

Sonuç

Çukurova âşıklık geleneğini sürdüren âşıklarımızdan biri olan Ali Anbarcı, kendisinden önce yaşayan usta âşıkların eserlerini icra etmekte hem de çok çeşitli konularda eserler vermeye devam etmektedir. Bu şekilde geçmişten geleceğe, çok önemli bir kültürel değer olan, âşıklık geleneğimizin sürdürülmesi adına önemli bir görevi yerine getirmektedir. Kendisi de Yörük olan Âşık Ali Anbarcı Yörükler ve Yörük hayatına çok ilgi göstermiş ve bunları türkülerine yansıtmıştır. Âşık Yörükler üzerine söylediği türkülerinde Yörüklerin ve yaşayışlarının değişik yönlerine yer vermiştir. Bunun dışında Yörük güzellerine söylediği türkülerin yanında ölenlerin arkasından da ağıt söyleme geleneğini devam ettirmiştir.

Âşık Ali Anbarcı'nın söz konusu türkülerinde Yörüklerin göçebe yaşam tarzına bağlı olarak yaz ve kış mevsimlerinde farklı yerlerde konaklamalarından, doğayı sevdiklerinden, yayla göçü âdetlerinden, çadırların nasıl yapıldığından söz edilir. Yörükler sözlerine güvenilir, töreye bağlı ve misafirperver insanlardır, ayrıca inançlıdırlar. Avcılık Yörükler arasında önemlidir ve göçebe yaşam içerisinde gereklidir. Yörükler avladıkları

hayvanları yemek hazırlamada kullanırlar. Yeme içme alışkanlıkları, Yörüklere özel yiyecek ve içecekler, uzun yaşamalarının yediklerine bağlanmasına türkülerde yer verilir. Hastalıklar için kendi ilaçlarını yaparlar, çok zorunlu olmadıkça doktora gitmezler. Konakladıkları yerlerde kurdukları çadırları ve giydikleri kıyafetlerin bir kısmını kendileri yaparlar.

Âşığın türkülerinde zaman zaman gördüğü ve beğendiği Yörük güzellerine de yer verilir. Bu türkülerde Yörük güzelleri övülür, güzellik unsurları değişik benzetmelerle vurgulanır. Ayrıca Âşık Ali Anbarcı Yörükler içerisinde ölenlerin arkasından ağıtlar da söylemiştir. Bu ağıtlarda; ölenin arkasından duyulan üzüntü, geride kalanların durumu, ölene seslenme ve ölenin övülmesi gibi unsurlara rastlıyoruz. Sonuç olarak Çukurovalı Âşık Ali Anbarcı Yörük üstüne söylediği bu türkülerle hem Yörükleri her yönüyle bize ve dinleyenlere tanıtıyor hem de geleneğin yaşatılması adına önemli bir görevi üstleniyor.

KAYNAKÇA

- Artun, Erman, Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Karahan Kitabevi, Adana, 2012.
- _____, Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymani, Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Adana, 1996.
- Durbilmez, Bayram, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Ürün Yayınları, Ankara, 2008.
- Düzgün, Dilaver, Âşık Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2005.
- Ekmekçi, Mansur, Yaşayan Çukurovalı Âşıklar ve Geleneğe Tabi Halk Şairleri Antolojisi, Adana Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Adana, 2006.
- Günay, Umay, Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Karakaş, Ayhan, Çukurova Türkü Söyleme Geleneğinde Hikâyeli Türküler (Adana-Osmaniye), Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Adana, 2011.
- Köprülü, M. Fuad, Edebiyat Araştırmaları 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Oğuz, M. Öcal, Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Özarslan, Metin, Erzurum Âşıklık Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- Sakaoğlu, Saim, Türk Saz Şiiri, Türk Dili-Türk Halk Şiiri Özel Sayısı, ss.105-250, TDK Yayınları, Ankara, 1989.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

1919-1920 YILLARINDA MÜFETTİŞLİK MÜESSESESİ

The Inspectorate Establishment During 1919-1920

Arş. Gör. Ökkeş NARİNÇ*

Özet

Müfettişlik Müessesesi, Milli Mücadele Dönemi öncesi, Milli Mücadele yılları ve Türkiye Cumhuriyeti devlet teşekkülünü sağladıktan sonra da Anadolu'da icra edilmiş bir müessesedir. Bu makale çerçevesinde Osmanlı Devleti'ndeki örnek uygulamalar ve Anadolu'da işgalci kuvvetlerin faaliyetlerinin başlayıp sürdüğü 1919-1920 yılları arası ele alınmıştır. 1914-1918 yılları içerisinde yaşanan savaş Osmanlı Devleti'nin de dâhil bulunduğu grubun mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Savaşlar Tarihi'nin kaçınılmaz bir gerçeği olan "Galiplerin Yaptırım Hakları" 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi ile Anadolu'da uygulanmaya başlanmıştır. Bu yaptırımların uygulanma sahası olan Anadolu'da işgal kuvvetlerine karşı tepki olarak milli direniş hareketi başlamıştır. Bu tepki dönemi içerisinde Müfettişlik Müessesesi, İşgalci kuvvetlerin talepleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Anadolu'yu kontrol altında tutmak amacıyla oluşturduğu bir kurum hüviyetini taşımıştır. Anadolu'ya bu amaçla görevlendirilen müfettişlerin en meşhuru 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'dır.

Anahtar Kelimeler: Müfettişlik, Milli Mücadele, Osmanlı Devleti, Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliye.

Abstract

Inspectorate was a mission which was executed in various purposes at Anatolia before the National War of Independence Period, during the National War of Independence years and after The Republic of Turkey establishing it's governmental structure. The period of the years between 1919 – 1920, when the activities between The Ottoman Empire and the Occupation Armies started and lasted, will be addressed in this article. The war during the years of 1914 – 1918 was concluded with the defeat of the group which The Ottoman Empire was included. "The Sanction Rights of the Winners" which is the unavoidable fact of the History of Wars, has been enforced in Anatolia with the Armistice of Mudros in 30 October 1918. The national resistance movement has started as a reaction against these occupation armies in Anatolia where it was the practice zone of these sanctions. During this reaction period the Inspectorate Establishment, held a role as an institution built with the purpose of having Anatolia under the control of Ottoman Empire with the demand of the

---

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, email:okkesnarinc@rocketmail.com

occupational armies. The most known one of these inspectors who were assigned to Anatolia with this purpose was the Inspector of the 9th Army, Mustafa Kemal Paşa.

Keywords: The Inspectorate, The National War of Independence Period, The Ottoman Empire, Mustafa Kemal, The National Forces.

Giriş

“Teftiş” kelimesi Arapça bir kelime olup, “*arama, sorup araştırma, tetkik etme, gözden geçirme, kontrol*” anlamı taşımaktadır¹. Teftiş eylemini gerçekleştiren görevliye ise Müfettiş denmektedir. Müfettiş kelimesi sözlükte; “*araştıran, teftiş eden, bir işin düzenli, yolunda olup olmadığını anlamak için o işin etraflıca üzerinde durmakla vazifeli bulunan kimse*” olarak geçmektedir².

Konumuz çerçevesinde incelenecek Umumi Müfettişlikler, ülkenin sosyo-ekonomik ve idari şartlarından doğmuş önemli siyasi ve idari yapılanmalar olarak Türk idare tarihinde yerini almıştır. II. Abdülhamit devrinden 1952’lere kadar değişim geçiren müfettişlikler, zamana ve şartlara göre “*Umumi Valilik, Eyalet Valiliği, Genel Valilik, Fevkalade Valilik, Hidivlik, Bölge Valiliği, Süper Vali, İnspektörlük, Genel Müfettişlik*” gibi isimler alarak varlığını sürdürmüştür³. Umumi Müfettişlikler II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Döneminde olduğu gibi Milli Mücadele Döneminde de tartışılmıştır. Özellikle 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 22. ve 23. maddelerinde Umumi Müfettişlik teşkilatlarının kurulması hususunda kanuni alt yapı hazırlanmış; ancak o günkü şartlar gereğince herhangi bir sonuç alınmamıştır⁴.

Tarihi süreç içerisinde “Müfettişlik” kurumunun geniş yetkilerle nasıl organize edildiğini anlamak için Osmanlı Devleti’nin söz konusu dönemlerde ki şartlarını iyi değerlendirmek gerekmektedir. 18. yüzyıl biterken Fransa’da gerçekleşen 1789 İhtilali’nin meşrulaştırdığı milliyetçilik düşüncesi sonucu değişen dünya sistemi, Osmanlı Devleti’ni de derinden etkilemiştir. Askeri ve siyasi bakımdan kendisini toparlayamayan Osmanlı’nın, 19. yüzyıl başlarında ihtişamlı günlerinden çoktan uzaklaşmaya başladığı ve Batılı devletler karşısındaki başarısızlıklarının askeri alanla sınırlı olmadığı, yapısal bazı tedbirlerin de alınmasının gerekliliği ve değişimin kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır⁵.

Sultan III. Selim’in kendi iç dinamikleri ile uygulamaya çalıştığı reformlar çare olmamış; Sultan II. Mahmut döneminde daha köklü reform hareketleri denenmiştir. Avrupa’ya gönderilen öğrenciler, Osmanlı Devleti için hayırlı olabilecek ve toparlanmayı gerçekleştirecek her şeyi vatanlarına taşımaya ve Padişah eli ile bunları uygulamaya koymuşlardır. Nitekim 1839 Tanzimat Fermanı da bu reformların resmîyet kazandığı ilk hamledir. Tanzimat Fermanı’nın ardından İslahat Fermanı ve nihayet Meşrutî düzen ve Kanun-i Esasi ile reformlar devam etmiştir.

¹ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yay., Ankara 2006, s. 1666.

² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2005, s. 712.

³ Erdal Aydoğan, “Üçüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, , Mayıs-Kasım Ankara 2004, s. 2.

⁴ Aydoğan, a.g.m., s. 3.

⁵ Semih Yalçın-Mustafa Turan vd., **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s. 34.

Bu şartlar altında değişim hareketleri Osmanlı toplumunu etkisi altına almıştır. Fransız İhtilali'nin milliyetçilik rüzgarına kapılan azınlıklar, ilan edilen fermanlar ve ortaya koyulan düzenlemeler sayesinde kendilerine devlet eli ile Avrupalı desteğini bulmuşlar ve menfi hareketlerini artırmışlardır. Artık azınlıklar, bağımsızlıklarını elde etmek isterken; onlara destek veren Avrupalı güçler ise Şark Meselesi adı altında Türkleri önce Balkanlardan, daha sonra da Anadolu coğrafyasından uzaklaştırmayı hedefleyen planlarını daha aleni bir şekilde uygulamaya koyulmuşlardır.

19. yüzyılı sıkıntı ve bunalımla geçiren Osmanlı Devleti, 20. Yüzyılda daha da artan siyasi, iktisadi ve sosyal problemlerle karşılaşmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı kurtuluşa çare olarak düşünülmüş fakat toplumsal huzur ve barış sağlanamamıştır. Aksine devlet içerisindeki aşırı özgür ortam kutuplaşmalara neden olmuştur. Devlet içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Ermeni toplumu, 3 Mart 1878 Ayastefanos ve bunu takip eden 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan sonra özellikle Rusların propaganda ve destekleri sonucu Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde isyanlar çıkartmıştır. Rusların azınlıklar üzerinde taleplerinin artırması Osmanlı idarecilerini bir çözüm arayışına yöneltmiş, bu amaçla 1913'te Doğu Anadolu Vilayetlerinde (Sivas, Erzurum, Mamuretülaziz(Elazığ), Diyarbakır, Van, Bitlis) geniş çaplı bir ıslahat yapılması gündeme getirilmiştir⁶. Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın da müdahil olduğu Doğu Anadolu Vilayetleri İslahat Müfettişliği kurulması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. 1914 Şubat'ında imzalanan mukavele ile ıslahat uygulamaya konulmuştur⁷. Buna göre; Umumi Müfettişler, Meclis-i Vükela kararıyla ve padişahın iradesiyle beş yıllığına atanacak; müfettişin yanında görev yapacak olan memurlar da yine Meclis-i Vükela tarafından atanacaktır⁸. Bunun için Umumi Müfettişin de onayı alınacaktır. Herhangi bir Osmanlı Nezareti ile çıkacak anlaşmazlığı Meclis-i Vükela çözüme kavuşturacaktır⁹.

Umumi Müfettişlerin görevi, yasaların uygulanmasını denetlemek, Valilerin de görüşünü alarak uygun görmedikleri yasalarda yapılması gereken değişiklikleri Babıâli'ye bildirmek ve bu konuda tasarı hazırlamaktır. Bir yerde yeni mülki makamlar ihdas etmeyi gerekli gören Müfettişler, Vali ve Kolordu Komutanının da görüşünü alarak tasarı hazırlayabileceklerdir; memurların tayininde ve ıslahatla ilgili her türlü işte geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Ayrıca bölgeleri içinde yasa ve nizamnamelerin uygulanması ile asayişten ve halkın refah ve huzurundan da sorumlu tutulmuşlardır. Müfettişler, bölgeleri içinde uygun gördükleri kenti kendileri için merkez seçebilecekler; bölgelerinde istedikleri sayıda telgraf memuru, jandarma ve asker bulundurabileceklerdir. Görev alanları içindeki orman, maden ve ziraat alanlarının işletilmesinden ve korunmasından da sorumlu tutulmuşlardır. Müfettişlik dairesinde görev yapan mülkiye, jandarma, nafia ve ziraat müfettişleri Umumi Müfettişliğe bağlı olacak ve raporlarını buraya iletceklerdir¹⁰.

Bu görev ve yetkilerin kararlaştırılmasının ardından Rusya ile varılan anlaşma neticesinde, bir Norveçli ve bir Hollandalı görevlendirilmiştir¹¹. 28 Nisan 1914'te Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır bölgesi genel müfettişliğine Norveçli Binbaşı Nicolas Hoff; Trabzon, Erzurum ve Sivas bölgesi genel müfettişliğine de Hollandalı Westenenk Dahiliye

⁶ Ayrıca Bkz: Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918**, Cilt V, TTK. Yay., Ankara: 1992, , s. 377-378.

⁷ Karal, **a.g.e.**,s.378.

⁸ Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yay., İstanbul: 2003, s. 31

⁹ Koçak, **a.g.e.**, s.32.

¹⁰ Koçak, **a.g.e.**, s. 32.

¹¹ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye 1908-1980**, C. 4, Cem Yay., İstanbul: 2002, s. 52.

Nezaretinin tezkiresi ile atanmıştır¹². Umumi Müfettişlikler, Osmanlı Devleti Rusya ile savaşa girince ve Doğu Anadolu bölgesinde Ermeni Komitacılarının isyan faaliyetleri artınca Dâhiliye Nezaretinin 28 Aralık 1914 tarihli kararı ile lağvedilmiştir. Bir gün sonra Heyet-i Vükela'nın aldığı kararla müfettişlerin tazminatlarının ödenmesi şartıyla görevlerine son verildiği açıklanmıştır. Müfettiş Hoff, müfettişlik görevi için Doğu Anadolu'daki bölgesine gitmiş; fakat Westenek, mıntukasına İstanbul'daki bürokratik işlemlerden dolayı gidememiştir¹³. Bu dönemde oluşturulan Müfettişlik kurumu, belirlenen görevler çerçevesinde başarılı bir işleyiş göstermemiştir. Birinci Dünya Savaşının cereyan etmesiyle de kurumun feshedildiği düşünülmektedir.

1918-1920 Arası Oluşturulan Müfettişlik Müessesesi

İstanbul Hükümeti, Müfettişlik hususunu I. Dünya Savaşı sonlarına doğru tekrar gündeme getirmiştir. 23 Ağustos 1918'de Erzurum, Van, Bitlis vilayetleri ile Erzincan sancağını içine alan "Vilayat-ı Müstahsile Müfettiş-i Umumiliği" kurulmuş, başına da uzun yıllar bölgede vali olarak görev yapmış olan Tahsin Uzer Bey getirilmiştir. Tahsin Uzer'in kısa bir süre görev yapmasının ardından yerine başka atama yapılmayınca müfettişlik sadece kâğıt üzerinde kalmıştır¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı toprakları Mondros Mütarekesine dayanılarak iç güvenlik, Devletin elinde bulunan az miktarda asker ile sağlanacak; aksi halde herhangi bir karışıklık çıktığı takdirde yine Mütarekeye dayanarak İtilaf kuvvetleri o bölgeyi zapt edebilecekti. Bu sebeple 1919 yılının başından itibaren ordunun yeni kadrosunun kuruluşu, silah ve cephanenin miktarının belirlenmesi çalışmalarına başlanmıştır. Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Mütareke devresi için 2 Ocak 1919 tarihinde General Sir Wilson'a sunduğu bir yazı ile orduyu, 9 kolordu ve 20 tümen hâlinde yeniden teşkilatlandırmak kararında olduğunu açıklamıştır¹⁵. Mütarekenamede elde kalacak kolordu, tümen, alay, tabur ve batarya miktarlarından bahs olunmayarak; sadece ordu mevcudu kayıt altına alınmıştır. Mütarekenamenin bu boşluğundan faydalanmak yoluna giden Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, zayıf da olsa ileride mevcutları arttırmak imkânını gizli tutmak düşüncesiyle, mümkün olduğu kadar çok sayıda kolordu ve tümen kadrolarını elde tutmayı uygun bulmuştur. Bunda; harp tecrübesi görmüş kıymetli subaylar için kullanma sahası bulundurmamak düşüncesinin de etkisi vardır¹⁶.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Harbiye Nezareti'nin Mütarekeden sonra İstanbul'a davet ettiği ordu komutanları burada boş durmamışlar, memleketin kurtuluşu için askerî sahada birtakım plan ve projeler hazırlamışlardır. Tarihe "Üçler Misâkı" adıyla geçen bu plana göre, Fevzi Paşa, Cevat Paşa ve Mustafa Kemal Paşa bir araya gelerek ilk önce üç ordu müfettişliğinin teşkilini gündeme getirmişlerdir. Bu misaka göre teşkil edilecek ordu müfettişlikleri ile ordunun denetim altına alınması, mümkün olduğunca bol miktarda silah ve cephanenin mütareke hükümlerine aykırı olarak Anadolu'daki depolarda toplatılması,

¹²Zekeriya Türkmen, **Vilayât-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914**, TTK Yay., Ankara: 2006, s. 58.

¹³Türkmen, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁴Türkmen, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁵Zekeriya Türkmen, "Türkiye'de Ulus Devletin Kuruluşuna Uzanan Süreçte Ordu-Millet Dayanışması", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 2007, s.66.

¹⁶Türkmen, **a.g.m.**, s. 67.

İtilaf devletlerine teslim edilmemesi, şehir İngiliz esareti altında bulunduğundan, İstanbul'dan verilecek emirlerin icra edilmeyip, Anadolu'da millî bir idare vücuda getirilmesi, Kuva-yı Milliye teşkiliyle düşmana karşı taarruzlarda bulunulması kararlaştırılmıştır¹⁷.

Mondros Mütarekesi'nin 5'inci maddesinde: "*Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askerî kuvvetin dışındakiler derhal terhis edilecek, bunların miktarı bilahare İtilaf hükümetleri tarafından kararlaştırılacaktır.*" hükmü yer almakta idi.¹⁸ Bunun yanında, ordu müfettişliklerinin kurulması ile Mondros Mütarekesi'ne göre savunmasız bir hâlde bırakılan memleketin birlik ve beraberliğinin yeniden tesisi düşünülmüştür. Bundan başka, lağvedilen ordu komutanlıklarının yerine son derece genişi mülki ve askerî yetkilerle teşkil edilen ordu müfettişliklerinin bir an önce faaliyete geçirilmesi, dağılmakta olan ordunun kontrol altına alınması planlanmıştır¹⁹.

Nisan 1919'da kuruluşu tamamlanan Ordu Müfettişlikleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) nin teklifi ile Harbiye Nezaretinin onayının ardından, 30 Nisan 1919 tarihli iradeyle resmîyet kazanmıştır. Buna göre, Osmanlı ülkesi üç ordu müfettişliğine bölünmüştür. Bütün askerî ve mülki birimlerin ordu müfettişliklerine bağlı oldukları prensibi kabul edilmiştir²⁰. Böylece bütün fonksiyonlarını yitirdiğine kanaat getirilen devlet merkezinin, bu şekilde bir yapılanma ile varlığı devam ettirilmek istenmiş ve Anadolu'da dağınık bir vaziyette bulunan ordunun yanına çekilmesi düşünülmüştür. Ordu Müfettişleri, İstanbul'daki hükümetin aksine artık Anadolu'da yeni bir ümit kapısının açılmasından yana olmuştur. Çünkü bunların içinde önemli bir yeri olan Mustafa Kemal Paşa, "*19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığım zaman Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran bir kuvvet vardı. İşte ben o kuvvete güvenerek işe başladım.*" diyerek İstiklal mücadelesine atıldığını belirtmiştir²¹.

Dönemin Hükümetinin görüşüne göre Müfettişler, İngilizlerin istekleri doğrultusunda, "Mütareke hükümlerinin tatbikini kolaylaştırmak, ötede beride dağınık hâlde bulunan orduyu terhis edip silah ve cephanenin teslimini kolaylaştırmak, Kuva-yı Milliye adı altında toplanan çeteleri dağıtmakla" görevlendirilmişlerdir. Bu şekilde görevleri belirlenen ordu müfettişliklerinden 1. Ordu Müfettişliğine Fevzi Çakmak (İstanbul), 2. Ordu Müfettişliğine Mersinli Cemal (Konya) ve 9. Ordu²² Müfettişliğine Mustafa Kemal (Erzurum) atanarak vazifelerine başlamışlardır²³. Atanan Müfettişlerin görev talimatları ise şöyledir: *Birinci Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği*, Yirmi Beşinci, Birinci ve On Dördüncü Kolordulardan oluşmaktadır. Mıntıkası bütün Rumeli ile Anadolu'dan Üsküdar, İzmit ve Bolu livalarını, Bursa vilayetiyle Balıkesir ve Çanakkale mutasarrıflığını ve geçici olarak İzmir-Afyonkarahisar hattının kuzeyinde İzmir vilayeti kısmını içine alan bölgedir. *İkinci Ordu Müfettişliği*, On İki ve Yirminci Kolordularla On Yedinci Kolordudan oluşmaktadır. Mıntıkası İzmir vilayeti, Muğla, Antalya, Silifke, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri müstakil mutasarrıflıklarını; Konya, Ankara, Kastamonu

¹⁷ Türkmen, a.g.m., s. 67.

¹⁸ Mütarekenin diğer maddeleri için bkz:” Standford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975)**, C. 2, E Yay., İstanbul:2006, s.390-391.

¹⁹ Türkmen, a.g.m., s. 68.

²⁰ Türkmen, a.g.m., s. 68.

²¹ Türkmen, a.g.m., s.68.

²² Daha sonra 3. Ordu olarak anılacaktır.

²³ Andrew Mango, **Atatürk**, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, s. 210.

vilayetlerini, İzmir vilayetinin İzmir, Afyonkarahisar hattı hariç güneyindeki kısmıdır. *Üçüncü Ordu Müfettişliği*, On Beş ve Üçüncü Kolordulardan oluşmaktadır. Mıntıkası Sivas, Trabzon, Erzurum, Van vilayetleriyle Tunceli ve civarını kapsayan mutasarrıflık bölgesini içermektedir²⁴.

Müfettişlik görevinde Mustafa Kemal diğer müfettişlere nazaran daha yetkili bir konumda olmuştur²⁵. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya görevlendirilirken genel olarak müfettişlere verilen görevlerin yanında ayrıca bu görevi başarabilmesi için ona ordunun dışında, bölgedeki bütün sivil memurlara da emir verebilme yetkisi verilmiştir²⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf devletleri temsilcilerine bildirilen maksadın dışında faaliyetlerde bulunması, işgal kuvvetlerinin kendisine karşı şüphelerinin giderek artmasına sebep olmuştur. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın Kuva-yı Milliye'den yana tavır sergilemesi, Mütareke hükümlerinin tatbikinde ağır davranması veya tatbik etmemesi bu şüpheleri zamanla daha da artırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki tavır ve hareketleri, İtilaf Devletleri'nin müfettişlik konusunda hükümete yaptırımında bulunmalarına yol açmıştır²⁷.

Mustafa Kemal Paşa, başlattığı bu mücadeledeki amacını Nutuk'ta şöyle açıklar: *“Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak, tam bağımsızlığı temin etmekle mümkündür.”* Bu maksatla başlatılan hareketin adı, Millî Mücadele olmuştur. Millî Mücadele, Türk milletinin bağrından çıkan millî ordu ile yapılmıştır. Millî devletin ilkeleri, Misak-ı Millî kararları ile belirlenmiş, millî meclis olan TBMM'nin açılışı ile Yeni Devletin temelleri atılmıştır. Mustafa Kemal'e göre, *“Türk'ün ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara milletçe silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu”*²⁸.

3. Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik talimatında belirlenenlerin tam aksine hareket etmesi, politikasını İngiltere'nin dümen suyuna göre yönlendiren Damat Ferit ve kabinesini tedirgin etmiştir²⁹. Ordu müfettişi ile hükümet merkezi arasında giderek hızlanan telgraf savaşından hükümetin askerî kanadını oluşturan Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti uzak durmaya çalışmış; Mustafa Kemal Paşa'yı tam olarak desteklemeseler bile tarafsızlığı yeğlemişlerdir. Bu sırada içinde bulunduğu nazik dönemi çok iyi kavrayan 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, devlet merkeziyle olan ilişkilerinde çok hassas davranmış; dengeleri mümkün olduğunca sarsmamaya çalışmış; hatta devlet merkezine gönderdiği telgraflarda bağlılığını bildirmiş; müfettişlik mıntikasında ihtiyaç duyduğu şeyleri sıralayarak, jandarma sayısının artırılması gibi taleplerde bulunmuştur³⁰.

Bütün bunlara rağmen, devam eden İngiliz baskı ve tazyiki, hükümet tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın Müfettişlik mıntikasından sık sık geri çağrılmasına sebep olmuştur. Sadrazam Damat Ferit ve Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a dönmesi için

²⁴ **Harb Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı 4, Vesika No: 74 Ayrıca Bkz. Ek 1 (Belgenin orijinali ve Latin harfli çevirisi ekte sunulmuştur.)

²⁵“Konya 2. Ordu Müfettişliğine atanan Mersinli Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal'e böylesine olağanüstü yetkilerin niçin verildiği konusunda Sadrazam'a şikayette bulunmasından bu durum anlaşılmaktadır” bu hususa bkz. Mango, **a.g.e.**, s. 211.

²⁶ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **a.g.e.**, s. 405.

²⁷ Türkmen, **a.g.m.**, s. 67.

²⁸ Türkmen, **a.g.m.**, s. 67.

²⁹ Türkmen, **a.g.m.**, s. 68.

³⁰ Türkmen, **a.g.m.**, s. 68.

yapılan daveti Paşa, gayet nazikçe reddetmiştir³¹. 2. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa ise hükümetin kararına uyarak İstanbul'a dönmüş ve Anadolu'da en kıdemli komutan olarak Mustafa Kemal Paşa kalmıştır³². Mustafa Kemal Paşa, Mersinli Cemal'in İstanbul'a gitmesini şöyle değerlendirecektir: “ *Konya'da bulunan 2. Ordu müfettişi (Mersinli) Cemal Paşa'nın on gün için izinli olarak İstanbul'a gittiğini öğrenmiş ve hayret etmişim. (Mersinli) Cemal Paşa ile Samsun'a çıktığım günden beri milli davayı gerçekleştirmek için işbirliği yapmak, askeri ve milli hazırlıklara girişmek ve teşkilat kurmak konularında haberleşmelerimiz vardı. Kendisinden ümit verici olumlu cevaplar almıştım. Benimle bu tarzda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi, akıllıca bir iş değildir*”³³.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a yapılan davete icabet etmemesi 7/8 Temmuz 1919 gecesi azledilmesine sebep olmuştur. Öte yandan, görevden alınmasından yaklaşık bir saat önce Mustafa Kemal Paşa da devlet merkezine gönderdiği telgrafta, çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ettiğini belirterek, Kuva-yı Milliye'nin bir ferdi sıfatıyla halkın içine katıldığını bildirmiştir³⁴.

Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul hükümeti tarafından müfettişlik tekrar uygulanmaya çalışılmıştır. İstanbul Hükümeti, 28 Nisan 1920 tarihinde Anadolu Olağanüstü Müfettişliğini kurmuştur. Müşir Zeki Paşa da Umumi Müfettiş olarak atanmıştır³⁵. Kazım Karabekir'in *İstiklal Harbimiz* adlı eserinde Zeki Paşa'nın göreve başlar başlamaz yayımladığı beyanname ile halkı padişahın etrafında toplamaya çalıştığı, bu çöküş günlerinde kurtuluşa yardımcı olmayıp düşmanların yapıcı kuvveti olduklarını belirtmektedir³⁶. Müşir Zeki Paşa'nın Beyan Metni şöyledir:

“ *Muamelat-ı mülkiye ve askeriyede salahiyet-i kamile ile tayin buyrulduğum Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumilik umuruna be-Tevfikihî taala mübaşeret eyledim.*

Ecdat-ı muhterememiz bidayet-i teessüslerinde nasıl ki bani-i muazzamaları etrafında toplanarak bir saltanat-ı muhteşeme teşkil etmişler bu sayede nasıl ki asırlarca idame-i mevcudiyet eyleyebilmişler ise bizlerin de haiz-i hilafet olan erike-i saltanat kurbünde ila maşallahu Taala yine mazhar-ı necat u tevfiakat olacağımıza imanum kavidir. Ve işte bu iman iledir kibütün vatandeşlerimin ecdad-ı izamlarına hayrül-halef buldukları kanaati iledir ki işbu mühim vazifeyi deruhte eyledim.

Hilkat-i Adem'den beri gelip geçmiş akvam arasında mağlubiyet acısını tatmamış hiçbir kavim yoktur ve yine tarihen sabittir ki felaketli günlerinde reis-i hükümetleri etrafında sınıksız toplanan kavimler inkıraz-ı muhakkaktan kurtulmuşlar ve pek az bir zaman içinde taze hayat kazanmışlardır. Yoksa değil tehlikeli anlarda, asude zamanlarda bile nifak u şikak bir heyet-i milliyenin şüphesiz mucib-i felakettir. Hususuyle makam-ı akdes-i hilafetin bi-kerem-i

³¹ Türkmen, **a.g.m.**, s. 68.

³² Türkmen, **a.g.m.**, s. 68. (Cemal Paşa, çıktığı 10 günlük izinden görevine tekrar dönmemiş ve daha sonra Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olarak görev yapmıştır. **Nutuk.**, s.34.)

³³ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2004, s. 34.

³⁴ Türkmen, **a.g.m.**, s. 68.

³⁵ Koçak, **a.g.e.**, s. 34.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz 3**, Emre Yay., İstanbul 1995, s. 1533.

hüdakarinde bulunmakla mübahi olan bizler de nifâkcüyâne ihtiras peşinde koşanlarımız yalnız vatanına, millete fenalık etmekle kalmaz. Namı saâif-i tarih-i İslam'da, lûgatlarda kayd ü zabtı geçer. İşte esnaf, rençber, asker, memur umum vatandaşlarımıza bu tarik-i sevabı hatırlatmağa müsaraat ediyorum. Vicdanından kopan şu nida-i felahdan müteessir olmayıp da şu felaketli demlerimizde yine ihtirasat peşinde koşanlar mutlaka bir ihanet meyli ile Osmanlılığın el-iyazü-billah izmihlaline savaşılanlardır. Bu gibileri memleketin selameti namına bila-imhal pençe-i kanuna teslim edeceğim. Bu hakâiki ve iğfâl olunduğunu idrak edenlere de yarım asırdan ziyade devam eden hizmetimi ve bi'l-umum arkadaşlarımca malûm olan ahde vefamı der-hatır ettiririm.

*Anadolu İslâhat Müfettiş-i Umûmisi
Zeki Paşa*³⁷

8 Mayıs 1920 tarihinde Umumi Müfettişin yetkileri açıklanmıştır. Buna göre Umumi Müfettiş, sıkıyönetim ilan etmeye, mevcut askeri teşkilatı lağvetmeye ve Kuva-yı İnzibatiye teşkil etmeye yetkili kılınmıştır³⁸. Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği, Kuvayı İnzibatiye'nin komuta heyeti ve yönetileceği birim olarak düşünülmüştür³⁹.

28 Nisan 1920 günü Safranbolu'dan Müttehit Gönüllüler Komutanı Dayızade Hacı İbrahim imzasıyla İstanbul Harbiye Nezaretine çekilen telgrafta “*İstanbul'dan İnebolu'ya top ve makineli tüfeklerle mücehhez bir askeri birlik göndererek Kastamonu'nun işgal edilmesi, Mustafa Kemal'in hattı ricatı kesilerek Anadolu'nun bütün kıtalarının tahtı hilafet ve saltanat etrafında toplanmasının sağlanması*” istenmiştir⁴⁰. Bu telgrafın Harbiye Nezaretinden, Kuva-yı İnzibatiye Özel Karargâh Erkânı Harbiyesine havale edilmesi, oradan da Müfettiş-i Umumiye'ye gönderilmesi, Milli Kuvvetlere karşı organize edilen bütün askeri harekâtın komuta merkezinin burası olacağı planlandığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Müfettişlik makamı 23 Mayıs 1920'de Süvari Binbaşı Fehmi adında bir subayı, İzmit çevresinde Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığının çalışmalarını rapor tutarak kendilerini bilgilendirmesi amacıyla, irtibat subayı olarak görevlendirmiştir. Bundan başka da Milli Kuvvetler aleyhinde bir harekete girişmemiştir⁴¹.

Esasında Zeki Paşa, Milli mücadeleye ılımlı bakan bir zihniyete sahiptir. Bunu da 31 Mayıs 1920'de *Alemdar Gazetesi*'ne vermiş olduğu bir demeçle ortaya koymuştur: “*Sulh şartları o kadar ağırdır ki bagilerin tedip ve tenkili işinde teenni zarureti vardır. Bu acı günlerde Hükümetle Kuvayı Milliye arasındaki tezat-ı nazarı bertaraf etmek ve Hükümet-i Seniye'nin teşebbüslerini güçlükten kurtarmak lüzumunu herkesin anlayacağını ümit ederim. İzmit Havalisi Komutanlığı icraatında serbesttir. Müfettiş-i Umumilik bu hareket ve teşkilat ile meşgul değildir.*” Bu demeç ile İzmit çevresinde gelişen olayların Müfettişliğin emriyle yapılmadığı ve Kuvayı İnzibatiye'nin kendi inisiyatifıyla hareket

³⁷ **Vakit**, 3. Sene, No: 893, 5 Mayıs 1336/ 1920. Ayrıca bkz. Zekai Güner-Orhan Kabataş, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basımı**, Sayı 38, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1990, s. 287.

³⁸ Koçak, **a.g.e.**, s. 34.

³⁹ Orhan Tınmaz, **Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Karşı Bir Örgüt: “Kuva-yı İnzibatiye”**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2006, s. 90.

⁴⁰ Tınmaz, **a.g.t.**, s. 92.

⁴¹ Tınmaz, **a.g.t.**, s. 93

ettiği vurgulanmaktadır⁴². Aynı gün Zeki Paşa, 31 Mayıs 1920’de kuvvetlerini serbest bırakmıştır⁴³. Zaten hükümet tarafından, çok büyük bir amaçla kurulan Müfettiş-i Umumilik olumlu ya da olumsuz hiçbir iş başaramadan tarihe gömülecektir⁴⁴.

6 Mayıs 1920 tarihli bir Kararname ile kurulan Anadolu Olağanüstü Müfettişliği, yine İstanbul Hükümeti’nin kararıyla 3 Kasım 1920 tarihinde lağvedilmiş ve Umumi Müfettiş Zeki Paşa da Genel Kurmay Başkanlığı’na atanmıştır⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa’nın 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişi Olarak Görevlendirilmesi

Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı tarihte Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı’na atanan Mustafa Kemal, kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılmış ve 13 Kasım 1918 günü İstanbul’a gelmiştir. O gün deniz ortasında demirlemiş düşman donanmasını gördüğü zaman yaveri Cevat Abbas’a söylediği söz “*Gelirler ve bir gün, geldikleri gibi giderler!*”⁴⁶ olmuştur. İstanbul’daki ilk işi sadrazamlıktan istifa eden Ahmet İzzet Paşa ile görüşerek ilerisi için alınacak yeni tedbirler üzerinde konuşmak olmuştur. Ardından padişahla ve Meclis-i Mebusan üyeleriyle görüşmelerde bulunmuştur. Amacı ulusal ülküye bağlı, ülkeyi bekleyen tehlikelere karşı bilinçli ve güçlü bir hükümetin işbaşına geçmesidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti tükenmiş bulunmaktadır ve Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti’nin kurtuluşunda ortaya atılan fikirlerin hiçbirisini beğenmemektedir; “*Milli egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!*” inancındadır. Bu inanca yönelik “*Hürriyet ve İstiklal benim karakterimdir*” diyecektir⁴⁷.

Mustafa Kemal ismini öneren Dâhiliye Nazırı Vekili Mehmet Ali Bey’dir. Damat Ferit birdenbire karar verememiştir. Mustafa Kemal’den biraz kuşkulandır; ancak bu görev Mustafa Kemal’i İstanbul’dan uzaklaştırmak için iyi bir fırsat sayılmaktadır. Bu şekilde hem işgal ihtimali önlenecek hem de Mustafa Kemal İstanbul’dan uzaklaştırılmış olacaktır. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal’i çağırarak sadrazamın düşüncesini açıklamıştır. Damat Ferit, Mustafa Kemal’in Anadolu’ya gidip Türklerle Rumlar arasındaki durum hakkında bir rapor hazırlamasını uygun görmüştür. Mustafa Kemal Paşa da bu amaçla kendisine önerilen 9. Ordu (15 Haziran 1919’da 3. Ordu adını almıştır.) Müfettişliği’ni kabul etmiştir. 30 Nisan 1919’da Paşanın 9. Ordu Müfettişliği’ne atanması Padişah Vahideddin tarafından onaylanmış ve Paşa, aynı gün hemen temaslara başlamış, görevinin sınırlarını çizmeye, savaş komitesine benzetilecek olan karargah heyetini tespite girişmiştir. 7 Mayıs 1919 tarihli talimatla, verilen yetki ve görevler kamuoyuna açıklanmış, yetki alanına giren askeri ve sivil makamlara iletilmiştir. Bu tarihî belge 4 maddeden oluşmaktadır⁴⁸.

Mustafa Kemal Paşa, bu geniş yetkilerin kendisine verilmesini Nutuk’ta şöyle açıklamıştır:

⁴² Tınmaz, **a.g.t.**, s. 93.

⁴³ Yücel Özkaya, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Sayı: 414, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., Ankara 1981, s. 94.

⁴⁴ Tınmaz, **a.g.t.**, s. 93.

⁴⁵ Koçak, **a.g.e.**, s. 34.

⁴⁶ Lord Kinross, **Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Altın Kitapları Yay., İstanbul 2007, s. 171.

⁴⁷ Mango, **a.g.e.**, s. 195.

⁴⁸ Belge’nin Orijinal Nüshası Ek-2 de sunulmuştur.

“Bu geniş yetkiyi, beni İstanbul’dan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla Anadolu’ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söyleyeyim ki bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul’dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe “Samsun ve havalisindeki asayişsizliği yerinde görüp tedbir almak için Samsun’a kadar gitmekti. Ben bu işin yerine getirilmesinin bir makam ve salahiyet sahibi olmaya bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O günlerde Genelkurmay’da bulunan ve benim amacımı bir ölçüde sezinleyen kişilerle görüştim. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiyle ilgili yönergeyi de ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa, bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda mührünü basmıştır.”⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919’da Bandırma Vapuru ile İstanbul’dan hareket etmiş ve 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkmıştır. İngilizlerin kontrolü altında olan ve sokaklarında İtilaf Devletleri’nden teşvik gören Pontusçu çetelerin dolaştığı Samsun’a⁵⁰ yapılan bu yolculuk, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu yolunda atılan ilk adım, Türk ulusunun hayatında bir dönüm noktası, yeniden doğuşunun müjdecisi olmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti, ihtişamlı günlerinden uzaklaştığı 19.yy. ve sonrasında, içine düştüğü bunalımdan çıkabilmek adına gerçekleştirdiği reform hareketleri ile Avrupalı devletlerin ağına daha derin bir şekilde takılmıştır. Kurtuluş için bir şeyler yapma umudu sönmüştür. Devlet’in istikbali için son bir hamle ihtiyacı duyulmuş ve bu da İttifak Grubu yanında Dünya Harbi’ne girilerek gerçekleştirilmiştir. Savaş sonrası imzalanan Mütareke ile Osmanlı Devleti artık fiilen yok olmuştur. Bu yok oluş aşlında var olma mücadelesinin ilk adımıdır.

Anadolu artık işgal altında ve hüviyetlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalan Türk milleti yüz yıllardır bir arada yaşadığı azınlıklar vasıtasıyla yurtlarında esir muamelesi görmekteydiler. Özgürlükleri kısıtlanan Türk milleti varlıklarını ve vatanlarını koruyabilmek için işgallere ve azınlıkların bölücü faaliyetlerine karşı durmuşlardır. Bu karşı duruş işgalci güçler tarafından güvenliklerine bir tehlike olarak değerlendirilmiştir. Padişah’a ve Osmanlı hükümetine; bu durumun Mondros Mütarekesi’nin uygulanması için sebep teşkil ettiği gerekçesiyle baskı yapmışlardır. Osmanlı Devleti ise böyle bir durumun gerçekleşmemesi için ve sükûnun sağlanması için bölgeye Müfettişler görevlendirmiştir. Bu Müfettişler Anadolu’da görev aldıkları mıntikalarda belirtilen isyan hareketleri ile alakalı bir durumla karşılaşmamışlardır.

Görev mıntikasına ulaştıktan sonra aslında olan bitenin algılanandan farklı olduğunu gören Mustafa Kemal Paşa, asıl amacı doğrultusunda harekete geçmiş, atmış olduğu adımların haber alınmasıyla İngiliz baskısına dayanamayan hükümet tarafından 7/8 Temmuz 1919’da görevinden alınmıştır. Fakat görevden alınma işlemi gerçekleştirilmeden birkaç saat evvel kendisi İstanbul’a bir telgraf çekerek istifa ettiğini belirtmiştir. Mustafa

⁴⁹ Atatürk, **a.g.e.**, s. 7.

⁵⁰ Mustafa Balcıoğlu, Kollektif Eser, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2011, s. 166.

Kemal Paşa artık sadece vatanını kurtarma ülküsü uğruna savaş veren bir fert olarak kalmıştır. Ama O, her ne olursa olsun bir Osmanlı Subayı, bir Komutandır. Hak ettiği makamı kuva-yı milliye ruhunda bulacak ve artık ülküsünü bu teşekkülde uygulamak adına harekete geçecektir. Tüm bunlar olurken ve Mustafa Kemal Paşa Anadolu’da yoğun bir şekilde halkı işgallere karşı bağımsızlık için örgütlemeye çalışırken, İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa ve O’nun oluşumuna karşı son koz olarak 28 Nisan 1920 tarihinde Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği oluşturarak başına da Müşir Zeki Paşa’yı atamıştır. Fevkalade Müfettiş Müşir Zeki Paşa kurtuluş hareketini durdurmaya yönelik pek fazla muvaffak olamamıştır. Nitekim Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği de 3 Kasım 1920’de fesh olunmuştur.

Müfettişlik Müessesesi 1918-1920 yılları arasında Doğu Anadolu Umum Müfettişliği, Birinci Ordu, İkinci Ordu, Dokuzuncu Ordu (3.Ordu) ve Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği olarak ihdas edilmiştir. Söz konusu bu Müfettişlikler 1919 öncesinde dış baskılar, 1919’da işgalci devletlerin baskıları sonucu oluşturulmuşken, 1920’de oluşturulan müessesenin ise İstanbul Hükümeti tarafından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı oluşturulduğu aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. 4, Cem Yay., İstanbul 2002.
- Atatürk ,M. Kemal, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2004.
- Aydoğan, Erdal, “Üçüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım Ankara 2004.
- Balcıoğlu, Mustafa, *Kollektif Eser, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2011.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2005.
- Güner , Zekai – Orhan KABATAŞ, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1990, Sayı 38.
- Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 4, Vesika No: 74
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz 3*, Emre Yay., İstanbul 1995.
- Karal, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918*, Cilt V, TTK. Yay., Ankara 1997.
- Kinross, Lord, *Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitapları Yay., İstanbul 2007.
- Koçak, Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yay., İstanbul 2003.
- Mango, Andrew, *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul 2000.
- Özkaya, Yücel, *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Sayı 414, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., Ankara 1981.
- Özsoy, Osman, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923 Olaylar-Belgeler-Gerçekler*, Timaş Yay., İstanbul 2007.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006.
- Shaw, Standford J. – Ezel Kural SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Reform,Devrim ve Cumhuriyet:Modern Türkiye’nin Doğuşu 1808-1975)*, E Yay., İstanbul 2006, C. 2.
- Tınmaz, Orhan, *Ulusal Kurtuluş Savaşı’na Karşı Bir Örgüt: “Kuva-yı İnzibatiye”*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2006.

Türkmen, Zekeriya, “Türkiye’de Ulus Devletin Kuruluşuna Uzanan Süreçte Ordu-Millet Dayanışması”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2007, Sayı 9.

_____, Zekeriya, *Vilayât-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Mufettişliği 1913-1914*, TTK. Yay., Ankara 2006.

Vakit, 3. Sene, No: 893, 5 Mayıs 1336/ 1920.

Yalçın, Semih- Mustafa TURAN, vd., *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.

Ek:1d

۱- مکتبک و قونار دورک بالاده قنار ایله و کالقی ترویر ایچمه ویره کئی باجه نمایانی
نطقه لر بولنه و لایقند منقصدک لوزیجه لوزیجه ایضایجه کورد.

۲- مکتبک و قونار دورک کئی منطقه لر کئی آسیسه و ساره ایله ایچمه لوزیجه لوزیجه
جوار قونار دو و مکتبکده جواره ایله کورد.

۳- مکتبک اریه بولنه قونار دور حرکت و آسیسه خصمانه لوزیجه لوزیجه مکتبک و مکتبکده
بسی معاملات زانیه قوه عمریه و ساره کئی خصمانه کئی آسیسه خصمانه لوزیجه لوزیجه ایچمه کورد و قونار
یا منطقه قونار لوزیجه و یا بر وظیفه خصمانه خصمانه لوزیجه لوزیجه و یا بر وظیفه مکتبک لوزیجه
بسی و یا طلبه و بر عهد- مع کئی سار خصمانه لوزیجه و مکتبک کوره رت مکتبک و بر وظیفه
قونار دو قونار لوزیجه عینا لوزیجه ایله کورد.

اهدافه لوزیجه -
مکتبک قونار لوزیجه
سور کوره

مکتبک لوزیجه -
مکتبک لوزیجه

Ek: I Transkripsiyon

Vesika No. 74 ✓

Babîâlî
Sadareti Uzmâ
Umuru Mühimme Müdiriyyeti

Ordu Müfettişlikleri hakkında talimat müsveddesi

Onüçüncü Kolordu Müstakillen Nezarete merbut olmak üzere mütebaki sekiz kolordu Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Müfettişliği namlarıyla üç Müfettişliğe taksim olunmuştur. Üç Müfettişlik maiyetinde bulunacak kıtaat ve hudutlarıyla Nezarete merbut kolordunun hudutları berveçhiatîdir: Müfettişlik ve Kolorduların hudutlarını gösterir kroki de merbuttur.

1 — Birinci Ordu Kıtaatı Müfettişliği: Yirmibeşinci ve Birinci ve Ondördüncü Kolordulardan mürekkeptir. Mıntakası bütün Elumeli ile Anadolu'dan Üsküdar, İzmit ve Bolu livalarını Hüdavendigâr vilâyetiyle Karesi ve Çanakkale mutasarrıflığını ve muvakkaten İzmir - Afyonkarahisar hattının şimalinde İzmir vilâyeti kısmını havidir.

2 — İkinci Ordu Müfettişliği: Oniki ve Yirincinci Kolordularla Onyedinci Kolordudan mürekkeptir. Mıntakası İzmir vilâyeti, Mentеше, Antalya, Silifke, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri Müstakil Mutasarrıflık-

Ek:1Transkripsiyon

- 2 -

... Konya, Ankara, Kastamonu vilâyetlerini, İzmir vilâyetinin İzmir, Afyon-
karahisar hattı hariç cenubundaki kısmı ihtiva etmektedir.

3 — Üçüncü Ordu Müfettişliği: Onbeş ve Üçüncü Kolordulardan mürekkep-
... Mıntakası Sivas, Trabzon, Erzurum, Van vilâyetleriyle Canik mutasarrıflık
... ihtiva eylemektedir.

4 — Ondördüncü Kolordu Karargâhı Balıkesir'den Bandırma'ya nakloluna-
... ve bu kolordunun emrine kendi fırkalarından başka İzmir vaziyeti dolayısıyla
... kolordusundan ayrı düşmüş bulunan Ellialtıncı Fırka yâni İzmir, Afyonkarahisar
... üstünde ve şimalinde bulunan kıtaat da verilecektir. Altmışbirinci fırka
... Karargâhını ve daha bir alayını Balıkesir'e nakleyliyecektir.

5 — Onyedinci Kolordu Karargâhı Aydın'da teessüs edecek ve İzmir-Afyon-
karahisar hattı cenubundaki kıtaat ve mntakasına kumanda edecektir.

6 — Onüçüncü Kolordu mntakası Bitlis, Diyarıbekir, Mamuretilâziz vilâyetle-
... Urfa, Maraş, Elbistan ve Ayıntap Müstakil Mutasarrıflıklarını ihtiva ey-
... etmektedir. Müfettişliklerle Onüçüncü Kolordu hakkındaki talimat: Müfettişlik
... Kolorduların vezaifi yalnız askerî olmayıp aynı zamanda da mülkîdir. 1 — İş-
... müşterek vezaif şunlardır:

a) Mıntakada asayiş-i dahilînin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin es-
... hüdusunun tesbiti.

b) Mıntakada ötede beride bulunan esliha ve cephanenin biranevvel top-
... ları olarak münasip depolara iddiharı.

2 — Müfettişlik ve Kolorduların balâda tadat edilen vezaifi tedvir için vere-
... gi bileümle talimatı mntakalarında bulunan vilâyetlerle mutasarrıflıklar doğ-
... rudan doğruya ifa edeceklerdir.

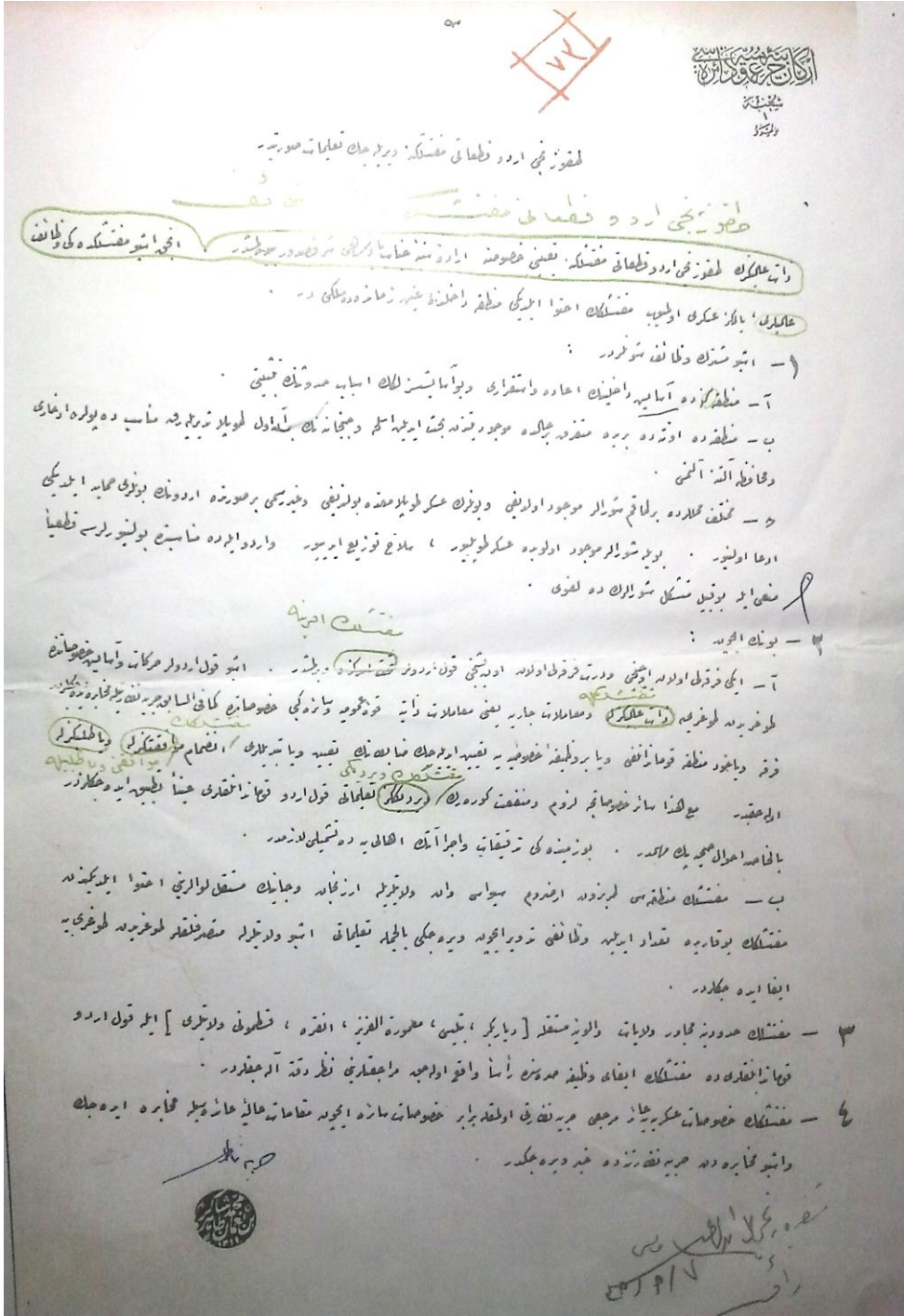
3 — Müfettişlikler ve kolordular kendi mntakaları civarlarındaki asayiş ve-
... saire işleri için doğrudan doğruya civar kolordu ve müfettişliklerle muhabere
... edeceklerdir.

4 — Müfettişlik emrinde bulunan Kolordular harekât ve asayiş hususâtında
... doğrudan doğruya Müfettişliğe ve muamelâtı cariye yâni muamelâtı zâtiye, kuv-
... vâ umûmiye vesaire gibi hususatta kemafissabık Harbiye Nezaretiyle muhabere
... edeceklerdir. Fırka ya mntaka kumandanlığı veya bir vazifei hususiyeye tâyin
... edecek zâbitanın tâyin veya tebdilleri Müfettişlik inzımam-ı muvafakati veya
... talimatıyla olacaktır. Mâhaza sair hususatta lüzum ve menfaat görerek Müfettişliğin
... verdiği talimatı Kolordu Kumandanlıklarını aynen tatbik edeceklerdir.

Mukabele olunmuştur.
Muammer Behiç
Rıfat

Ashna mutabıktır.
Mektubi Kalemi Müdürü
Süruri

Ek:2 Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkış Belgesi
(Belge üzerinde yapılan düzeltmeler orijinalinden mevcuttur.)

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

ATSIZ MECMUA ÜZERİNE

On The Atsız Mecmua

Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI*

Özet

1931 yılında yayım hayatına başlayan *Atsız Mecmua*, aralıksız olarak 17 sayı çıkar. Dergide halk edebiyatı, edebiyat, tarih, milliyetçilik, sosyal konular, çeşitli fikirler üzerine yazılar kaleme alınır ve şiir ve hikâye gibi edebi ürünler de yazılır. Halk edebiyatı alanında destan, halk hikâyesi, halk şiiri, atasözleri, maniler ve tasavvuf konusuna değinilir. Edebiyat konusunda dergiler ve yazmalardaki şiirler anlatılır. Tarih ve milliyetçilik konuları ise, daha çok Turan ve Türkçülük üzerine yoğunlaşır. Yayımlandığı dönemdeki sosyal konulara da değinen *Atsız Mecmua*'da komünizm karşıtlığı üzerine çeşitli yazılar da kaleme alınır. Makalede hem dergideki yazılar tahlil edilmiş hem de kaynakça kısmında dergideki yazıların künyeleri verilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Atsız Mecmua*, edebiyat, halk edebiyatı, tarih, milliyetçilik.

Abstract

Started in 1931 *Atsız Mecmua* (*Atsız Journal*) has been publish consecutively 17issues. In this journal folk literature, literature, history, nationalism, social issues, and some literay genres such as poems, short stories have been published. In folk literature epos, folk story, folk poem, proverb, mâni (quatrain) and sufism. In literature, has been told at this journal and poems in some manuscripts. As to the issues of history and nationalism, the most of the of the articles focused on Turan and Turkism. *Atsız Mecmua* addressed the social issues as well, and some articles on the anti-communism has been seen. In this article, articles in this journal have been examined on the one hand, and on the other hand a list including all materials published in *Atsız Mecmua*, has been given.

Key words: *Atsız Mecmua*, literature, folk literature, history, nationalism

---

*Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
sogukomerogullari@gantep.edu.tr

Giriş

Türk Ocaklarının kapandığı yıllarda çıkmaya başlayan *Atsız Mecmua*¹ dergisinin yayımlanış amacı Türk Ocağı'nın ve *Türk Yurdu* dergisinin eksikliğini gidermektir. Adını yayımcısı Hüseyin Nihal Atsız'dan alan² ve 15 Mayıs 1931 Cuma günü yayım hayatına başlayan *Atsız Mecmua*'nın imtiyaz sahibi Hüseyin Nihal Atsız'dır. İstanbul'da çıkmaya başlayan derginin kapağında "Aylı-Kurt" amblemi bulunmaktadır. Derginin başlığında ise, Ziya Gökalp'in "Ben, Sen, O yok.. Biz varız..." ve "Bütün Türkler bir ordu.. Katılmayan kaçaktır" gibi Türkçüleri birleştirmeye çalışan sloganlar yer alır. İlk sayısının başına Ziya Gökalp'in Çınaraltı yazısı konulmuştur. Bozkurt imzalı "Bir Kuş Bakışı" başlıklı yazıda I. Dünya Harbi ve Milli Mücadele sonrası dönemdeki Türk toplum hayatı üzerinde durulduktan sonra derginin amacı, "İşte bu mecmua halkın içine girecek onun ıstırapına ve sefaletine katılarak, köylümüzü ve köylerimizi kurtarmaya ve yükseltmeye çalışacak gençlerin mecmuası olacaktır."³ ifadeleriyle açıklanır. Ayrıca dergide yer alan yazıların Atsız'ın görüşleriyle kuvvetli bir uyum içinde olduğu görülür. "Her şey hesaba katılarak ele alındığında *Atsız Mecmua* açık olmayan bir biçimde siyasi imaları olan Türkler ve dış Türklerin kültürel yaşamına ağırlık veren ılımlı bir havadaydı."⁴ ifadelerinden derginin siyasi ve Turancı yönü de ön plana çıkar. Aralıksız olarak 17 sayı çıkabilen *Atsız Mecmua*, geleceğe ışık tutacak birçok milliyetçi gencin yetişmesini ve yeni Türkçü kadroların oluşmasını sağladığı gibi kendisinden sonra yayımlanacak Türkçü dergilere de örneklik vazifesi görür.⁵ Fethi Tevetoğlu *Atsız Mecmua* üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapılması gerektiği fikrindedir. Bundan dolayı makalede *Atsız Mecmua*'daki makaleler, şiirler ve diğer vurgulanan konular üzerinde durulacaktır.

Halk Edebiyatı Makaleleri

Avrupa'da doğan folklor disiplininin kökeninde Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri yer alır. Romantizm akımının "halk" hayatına karşı ilgi uyandırması sonucu halk edebiyatı anlayışı doğar. Alman filozofu J.G. Von Herder'in milliyet, milli ruh, halk edebiyatı, millî edebiyat ve millî kimlik konularında başvurulacak kaynakların başında halkı göstermesi, folklor çalışmalarının önem kazanmasına neden olur. Milletlin ve millî kültürlerin oluşturulmaya çalışılması, millet hayatında bir sürekliliğe sebep olur.⁶ Bundan dolayı Millî Edebiyat Dönemi sanatçıları ve Türkçü Turancılar halk edebiyatı kaynağından bolca faydalanırlar. Aynı kaynaklardan temelini alan *Atsız Mecmua*'da da halk edebiyatıyla

¹ Derginin adı olan, Hüseyin Nihal Atsız'ın yazılarında kullandığı ve daha sonra kendine soyadı olarak seçtiği "Atsız" Orta Asya Türk devleti Göktürk geleneğine bir göndermedir. Özellikle Türklerde kendine verilen görevi yerine getirmemiş ve kendini kanıtlamamış insanlar "Atsız" denmektedir. Nihal Atsız'ın bu adı kendine seçmesinin temelinde eski çağlara ve geleneklere duyduğu özlemi ifade ettiği gibi, henüz kendi görevini tamamlamadığını vurgulayan bir yapıya sahiptir. Bk. Günay Göksu Özdoğan, "Turan'dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 184-185.

² Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, (Çev. Mesut Akın), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 129.

³ Bozkurt, "Önsöz", *Atsız Mecmua*, S. 1, 15 Mayıs 1931, s. 1.

⁴ Jacob M. Landau, *age.*, s. 129.

⁵ Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler VII", *Türk Kültürü*, S. 304, Ağustos 1988, s. 499-503; Necmeddin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 10-11.

⁶ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 43.

ilgili birçok makale yayımlanır.⁷ Bu makaleler destan, halk şiiri, halk hikâyesi, Türk dünyası ve halk müziği, halk bilimi ve tasavvuf üzerinedir.

Destan üzerine *Atsız Mecmua* dergisinde Zeki Velidi Togan'ın "Türk Destanının Tasnifi"⁸ başlıklı yazısı halk edebiyatı temelli bir yazı niteliği taşır. Özellikle Anthony Smith'in ulusal mitoloji veya etnik köken ve soy mitlerinde bulunduğu motifler⁹ Zeki Velidi Togan'ın yazısıyla büyük bir benzerlik gösterir. Zeki Velidi Togan, millî destanlar konusu üzerinde dururken milletin yüksek millî duygularını ortaya çıkaran unsurlardan biri olarak destanları görür. Çeşitli dünya destanları hakkında bilgi veren yazar, destanların millî duyuş ve düşünüşün olgunlaştığı dönemlerde hayat bulduğunu, halk şairleri tarafından nesilden nesle aktarıldığını beyan eder. Aynı yazının devamı olan "Türk Destanının Tasnifi II"¹⁰ de diğer milletler gibi Türklerde de destan devrinin bittiğini demokrasi, komünizm ve faşizm dönemlerinin yaşandığı belirtilir. Daha sonra yazının yayımlandığı tarihlerde Türk destanının tasnifi için gerekli malzemelerin bulunduğunu düşünen Zeki Velidi Togan, ancak millî benlik ve tarih anlayışı noktasında bir istikrarın oluşmadığını da vurgular. Ona göre maziye yanlış yorumlamanın sonuçlarından biri olan Moğolları tanımaktaki eksikliğin sebebi ise, Safevilerdir. Çünkü onlar Moğollara düşman oldukları için Türkler arasında Türk destanı yerine, İran ve Şia destanlarını dâhil ederler. Buna karşılık yazara göre, Türk destanının bel kemiği Oğuz ve Moğol gelenekleridir. "Türk Destanının Tasnifi III"¹¹ yazısı öncekilerin devamıdır. Yazıda Batı Türklerindeki tarih görüşünün sistemli bir durumda olmamasından dolayı, Türk destanının 11. asırdan sonraki örnekleri ya İslam diniyle özdeşir ya da şekil değiştirmiştir. Ancak Togan makalede, İslamiyet'ten önceki Türk destanları üzerinde durur. "Türk Destanının Tasnifi IV"¹² yazısında destanların tasnifi konusundaki kaynaklar hakkında bilgi veren Zeki Velidi, destanların muttarit bir şekilde oluşmadığını onun muayyen şeklinin şairler tarafından verildiğini yazar. Çünkü destanın halk rivayetleri kısmındaki karışık bölümlerine tarih karışamaz ve tarihçiler onlara sadece bazı konularda yardımcı olabilirler. A. Baha "Bey Böyrek hikâyesinin Safranbolu kuzyaka rivayeti"¹³ ni derler. Mehpâre Nihal'in "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda "Kadın"¹⁴ yazısı, Türk mitolojinde kadın, erkek ve aile mefhumlarını anlatır. İlk önceleri Türk ailesinin "boy" kavramıyla kullanıldığını açıklar ve buna örnekler getirir. Kadınların Türk hayatında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulayan yazar, çocukların terbiyesine ve gençlere verilen önemi de ayrıca belirtir. Daha sonra İslam medeniyeti döneminde aile konusu üzerinde duran Mehpâre Nihal, Türklerin İslamiyet'ten önceki aileye bakışı ile sonraki bakışı arasında büyük bir fark olmadığını Orhan Gazi'nin hanımının orduyu

⁷ Jacob M. Landau, bu tür makaleleri genelde zararsız makaleler olarak değerlendirmektedir. Bk. Jacob M. Landau, *age.*, s. 129.

⁸ Zeki Velidi Togan, "Türk Destanının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 2-3.

⁹ Nizam Önen, *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 30.

¹⁰ Ahmet-Zeki Valîdî, "Türk Destanının Tasnifi II", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 27-30.

¹¹ Ahmet-Zeki Valîdî, "Türk Destanının Tasnifi III", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 51-55.

¹² Ahmet-Zeki Valîdî, "Türk Destanının Tasnifi IV", *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 99-102.

¹³ A. Baha, "Bey Böyrek hikâyesinin Safranbolu kuzyaka rivayeti", *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 255-260.

¹⁴ Mehpâre Nihal, "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda "kadın", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 134-135; "Türklerde ailenin tekâmülü ve bundan "kadın", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 159-160; "Türklerde Ailenin Tekâmülü ve bunda kadın", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 206-208; "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda kadın", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 269-272; "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda kadın", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 58-61.

kumanda etmesi örneğiyle açıklar. Devamında Anadolu Türkmenlerinde aile, Anadolu köylerinde aile ve Anadolu şehirlerinde aile konusu üzerinde durur ve uzun süren yazı dizisini tamamlar.¹⁵ Destan konusuyla ilgili Nihat Sami'nin "Bir Destan Parçası"¹⁶ başlıklı yazısı, Tatar unvanlı bir halk şairinin Kara Mahmut adlı bir beyi tanıtmaya üzerine kuruludur. Ayrıca Pertev Naili "Kerem ile Aslı hikâyesi ve Âşık Kerem"¹⁷ yazısında ilk önce söz konusu hikâye hakkında bilgi verdikten sonra hikâye metnini yayımlar.

Halk şiiri bağlamında Nihat Sami'nin "Tuna Boyunda Sazşairlerimiz"¹⁸ yazısında 14. yüzyıldan beri Tuna'nın halk şairleri için bir heyecan kaynağı olduğundan bahseder. Yazara göre, Tuna hakkında ilk yazılı halk şiirine 16-17. yüzyıllarda yaşayan Öksüz Âşık veya Kul Mehmet'te rastlandığını ifade eder. Rumeli'ye ait bir cönkte Süruri'nin şiirlerinden biri, Kul Mehmet'in türküsünden mülhemle yazılır. Nihat Sami saz şairleri ile ilgili yazı dizisine "Cezair Sazşairlerimiz"¹⁹ yazısıyla devam eder. Türk saz şairlerinin sahil ocaklarında ve donanmada mühim yerleri olduğundan bahseden Nihat Sami, 16. asırda Türk donanmasının güçlü olmasından dolayı denizcilğe ait birçok manzum ve mensur eser vücuda geldiğini anlatır. Bunlardan Cezayir'e ait şiirlerin varlığını ifade eder ve Afrika'nın şimal sahillerinde çok zengin bir Türk edebiyatının olduğu belirtir. İki tane denizcilik ile ilgili şairi belli olmayan şiiri tespit ederek onların hangi dönemde yazılmış olabileceğini ilmi yollarla anlamaya ve anlatmaya çalışır. M. Şakir "Sazşairlerine ait basılmamış parçalar"²⁰ derlemesinde yayımlanmamış koşma, semai, divan ve destanları yayımlar. Muallim Atabeyli Naci de "Eski Halk şairlerimize ait bazı parçalar ve vesikalar"²¹ da bir cönkte karşılaştığı destan parçalarını kaleme alır. Nihat Sami "Kâtibi, Gevheri ve Âşık Ömerden parçalar"²² ve "Köroğlu'nun iki şiiri"²³ yazılarında şairlerin yayımlanmamış şiirlerini neşreder. "Karaca Oğlan'ın basılmamış bir şiiri"²⁴ adlı yazının kime ait olduğu belli değildir ve yazıda şairin bir türküsü vardır. Yazının devamı olarak Niyazi Tevfik "Karaca-Oğlan'a ait basılmamış şiirler"²⁵ Çavuşoğlu Zeki "Karaca-Oğlan'a Dair"²⁶ yazısında Karacaoğlan'ın hayatıyla ilgili bilgi vererek kesin sonuçlara ulaşmasa da onun

¹⁵ "İş hayatında kadın" yazısında Türk kadının iş hayatına girişi ve Türk milleti için her birinin bir servet olduğunu belirtir. Bk. Dâniş Remzi, "İş hayatında kadın", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 223-225.

¹⁶ Nihat Sami, "Bir Destan Parçası", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 60.

¹⁷ Pertev Naili, "Kerem ile Aslı hikâyesi ve Âşık Kerem", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 157-161.

¹⁸ Nihat Sami, "Tuna Boyunda Sazşairlerimiz", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 39-40.

¹⁹ Nihat Sami, "Cezair Sazşairlerimiz", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 77-79.

²⁰ M. Şakir, "Sazşairlerine ait basılmamış parçalar", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 281-282; *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 57-58; "Basılmamış Halk Şiirleri", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 84; "Basılmamış Halk Şiirleri", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 104-111.

²¹ Muallim Atabeyli Naci, "Eski Halk şairlerimize ait bazı parçalar ve vesikalar", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 39-40.

²² Nihat Sami, "Kâtibi, Gevheri ve Âşık Ömerden parçalar", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 199-201.

²³ Nihat Sami, "Köroğlu'nun iki şiiri", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 283.

²⁴ "Karaca Oğlan'ın basılmamış bir şiiri", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 201.

²⁵ Niyazi Tevfik, "Karaca-Oğlan'a ait basılmamış şiirler", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 43-44.

²⁶ Çavuşoğlu Zeki, "Karaca-Oğlan'a Dair", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 30-33.

yüz yaşına kadar yaşadığını kanıtlamaya çalışır. “Demirci-Oğlu”²⁷ makalesinde 17. asır saz şairlerinden Demircioğlu tanıtılır. Benzer olarak M. Şakir “Dertli ve Şem‘î’nin basılmamış şiirleri”²⁸ ni derler. Daha sonra bulduğu şiirlerden birinin daha düzgün bir nüshasını bularak “Dertli ve Şem‘î’ye dair”²⁹ başlıklı yazıda tekrar okurla buluşturur. Ahmet Talât “Dertli’ye dair”³⁰ yazısında M. Şakir’in Dertli’ye ait olduğunu iddia ettiği şiirlerin ona ait olmadığını yazar. Kütahyalı Mehmet Halit “Kütahya halk şairlerinden Pesendî”³¹ yazısında doğum tarihi belli olmayan Pesendî hakkında bilgi verdikten sonra “Kalenderiye”³² sini; Abdülbaki de “Son asır Hamzavî şairlerden: Necmi”³² yazısında şair Necmi hakkında bilgi verdikten sonra onun devriyesini yayımlar. M. Şakir “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”³³ yazısında Sinop ve çevresine ait birçok cönk bulan müellif, bunlardan Sadettin Nüzhet B.’nin yayımlamadığı Bektaşî şiirlerini neşreder. Abdülbaki isimli bir yazar M. Şakir’in makalelerindeki eksikliği “Basılmamış Bektaşî Şiirleri Hakkında”³⁴ yazısıyla giderir. Buradaki bir metnin şairinin Hacı Hasan Nazif Dede olduğunu ifade eder. Caferoğlu Ahmet, “Azerbaycan halk edebiyatında “Sayacı” Türküsü”³⁵ makalesinde Sayacı türküsünün Azerbaycan göçebelerine ait bir türkü olduğunu vurgular. Sayacı ise, köyleri dolaşarak şiir söyleyen ve bunun karşılığında un, peynir, buğday ve arpa toplayan bir şairdir. Yazıda “Sayacı” kelimesinin etimolojik tahlili yapıldıktan sonra türkünün metni okuyucuya sunulur.

Halk hikâyesi konusundaki yazı olan “Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi hakkında yeni vesikalar”³⁶ Köprülüzade M. Fuat tarafından kaleme alınır. Yazıda Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman halk hikâyelerinin çeşitli rivayetleri hakkında bilgi verilir. Bilgi verilen rivayetler İlgin, Niğde, Safranbolu, Yeni Türkmen rivayetleridir. Bunlara ilave olarak çeşitli ek bilgiler de verilir.

Halk edebiyatıyla ilgili çeşitli çevirilere de yer verilir. Bunlardan ilki Abdülkadir İnan’ın Viktor Belayef’ten çevirdiği “Özbek Musikisi”³⁷ adlı yazıdır. İlk önce Özbek musikisinin altı adet müzik aleti ve “savtı” anlamında kullanılan “Şeş Makam”ın izahı

²⁷ Nihat Sami, “Demirci-Oğlu” *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 14.

²⁸ M. Şakir, “Dertli’nin ve Şem‘î’nin basılmamış şiirleri” *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 202-203.

²⁹ M. Şakir, “Dertli ve Şem‘î’ye Dair”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 225-226.

³⁰ Ahmet Talât, “Dertli’ye dair”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 227.

³¹ Kütahyalı Mehmet Halit, “Kütahya halk şairlerinden Pesendî”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 297-299.

³² Abdülbaki, “Son asır Hamzavî şairlerden: Necmi”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 231-233.

³³ M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 81; M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 114; M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 132; M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 204.

³⁴ Abdülbaki, “Basılmamış Bektaşî şiirleri hakkında”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 205.

³⁵ Caferoğlu Ahmet, “Azerbaycan halk edebiyatında “Sayacı” Türküsü”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 229-231; Caferoğlu Ahmet, “Azerbaycan halk edebiyatında “Sayacı” Türküsü”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 247-250.

³⁶ Köprülüzade M. Fuat, “Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi hakkında yeni vesikalar”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 239-246.

³⁷ Viktor Belayef, “Özbek Musikisi”, (Çev. Abdülkadir İnan), *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 30-33.

üzerinde durulur. Daha sonra Özbek musikisinde ilk önce mistik sonra Özbek feodalite devrinin etkisiyle askerî motifler ve marşlara benzeyen melodiler gelişir. Üçüncü dönem ise, Özbek sanatçılarının temsil ettikleri oyunlarda çalınan bölümdür. Özbek müziği genellikle halk müziği etrafında şekillenir. Ayrıca Sovyet musiki kültürünün de incelenmesi gerekir. Belayef, Özbek müziğindeki musiki aletleri üzerinde de durur. “Türkmen ve Özbek Musikileri”³⁸ yazısı Viktor Belayef’in yazısının devamı olup yine Abdülkadir İnan tarafından Türkçeye aktarılmıştır. Türkmen musikisi Kazak, Kırgız ve Özbek musikileri arasında mutavassıt bir yerdedir. Burada da “şeş makam”dan bahsedilir. Mahmut Ragıp’ın “Bizde koro ve repetuvarı”³⁹ yazısı yine müzikle ilgilidir. Koro ve repertuarının daha çok Kilise merkezli bir gelişim seyri üzerinde geliştiğini belirtir. Yazının devamında millî bir beste repertuarının oluşumu için gerekli şartlar üzerinde durulur. Ayrıca Türkiyeli bestekârların yazıları ve yabancı repertuar hakkında da bilgi verilir. Bu yazıların devamı Kösemihal Zade Mahmut Ragıp’ın “Urfa’nın musiki tarihindeki mevkii”⁴⁰ adlı yazıda “rehavi” makamı Türk ve İran müelliflerine göre açıklanır. Rehavi makamı ise, Doğu müziğinin “rast” makamından yükselen sesle vücut bulur. Devamı olan yazı “Benderî mekâmı”⁴¹ üzerinedir. Kelimenin etimolojik tahlilini yapan yazar, “bender” ile “tanbur” kelimesi arasında bir bağlantı kurar.

Halk bilimine ait yazıların da *Atsız Mecmua*’da yer aldığı görülür. M. Şakir’in “Sinop’ta atlar, atlarla alâkadar âdet ve telâkkilere dair notlar”⁴² başlıklı yazıdır. A. Rıza isimli yazar “Anadoluda sihirli taşlar”⁴³ yazısında Anadolu’nun çeşitli illerindeki kutsal sayılan taşlar üzerinde durur. Halk bilimi yazılarının farklı bir türü olan atasözleri Adnan isimli yazar tarafından yazılan “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı”⁴⁴ yazısında Türk atasözleri ile ilgili Şinasi’nin *Durub-ı Emsâl-i Osmaniye*, Ahmet Mithat Efendi’nin *Türki Durub-ı Emsâl*, Şair Hıfzı’nın *Manzûme-i Durub-ı Emsâl*, Vâcid’in *Durub-ı Emsâl*, Jan Dimitriyadis’in *Durub-ı Emsâl-i Osmaniye ve franseviyye*, Ahmet Vefik Paşa’nın *Müntehabât-ı durub-ı emsâl*, Necip Asım’ın *Millî Aruz*, Hâşım Veli’nin *Atalar sözü*, Sadettin Nüzzet-Mehmet Ferit’in *Konya vilâyeti halkiyat ve harsiyatı*, Arkadaş mecmuası koleksiyonu, Viyana Şarkiyat Mektebi’nin *Durub-ı Emsâl-i Osmaniye*, Venedik Ermeni Cemiyeti’nin *Turecskiya Paslovisi*, H. Zeynallı’nın *Azerbaycan Atalar Sözü*, Molla Mehmet Osmanoglu’nun *Hrestomatiya Osmanova (Osmanov Müntehabatı, Sefine ve Eş’ar*, Hâmit Mehmet Efendi’nin *Tercüme-i Mezâmin ül-emsâl*, Hâlis İbrahim Efendi’nin *Mecma*

³⁸ Viktor Belayef, “Türkmen ve Özbek Musikileri”, (Çev. Abdülkadir İnan), *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 103-107.

³⁹ Mahmut Ragıp, “Bizde Koro ve Repertuvarı”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 136-138; Mahmut Ragıp, “Bizde Koro ve Repertuvarı II”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 196-199.

⁴⁰ Kösemihal Zade Mahmut Ragıp, “Urfa’nın musiki tarihindeki mevkii”, *Atsız Mecmua*, S. 11, 15 Mart 1932, s. 272-277.

⁴¹ Kösemihal Zade Mahmut Ragıp, “Benderî mekâmı”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 12-13.

⁴² M. Şakir, “Sinop’ta atlar, atlarla alâkadar âdet ve telâkkilere dair notlar”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 164-167.

⁴³ A. Rıza, “Anadoluda sihirli taşlar”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 299-300.

⁴⁴ Adnan, “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 294-297; “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı II”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 19-21; “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı III”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 54-56; “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı IV”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 89-90; “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı 5”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 112-121.

ul-emsâl vel hikâyât ül-fârsye, Mustafa Nedim Efendi'nin *Tuhfet ün-Nedim*, Lazar Şaineau'nun *Romen Lisan ve Kültürü Üzerinde Şark Tesiri* ve *Milli Nevsal*, Ahmet Nazif Efendi'nin *ukud ül-lial fî tercüme tül-emsâl*, *Mecmuatür-risail*, Tekezade Mehmet Sait'in *Durûb-ı emsâl-i Türkiye*, İzzet Hamit'in *Mukayeseli Türkçe ve Fransızca durûb-ı emsâl*, Ali Emiri Efendi *Durûb-ı emsâl*, Mehmet Asım'ın *Darbimesellerimiz; delâlet ve kıymet-i tarihiye ve ahlâkiyeleri* (makale), Tahsin Ömer'in *Darbimesellerimiz hakkında tahlilî bir tetkikat*, Dr. Frayliç ve Mühendiz Ravlig'in *Türkmen aşiretleri*, Ekrem Reşat ve Osman Ferit'in *Nevsâl-i Osmani*, Hasan Lütfü ve Muzaffer Lütfü'nün *Türk atalar sözü, atalar sözü*, Hüseyin Kâzım Kadri'nin *Büyük Türk lûgati*, Moris Viker Havzer'in *Kitab-ı delil ül-idrâk fî lisân ül-etrâk*, Dr. Charles Welles'in *Türkçenin sarf ve nahvi*, Gordlefski'nin *Osmanlı halk edebiyatı numuneleri*, Amédée Jaubert'in *Grammaire Turke (Türk grameri*, meçhul *Tabuşmaklar (bilmece)* ve *her türlü halk arasında ayıtula turgan makaller (darbimesel)*, Dr. İgnaz Kunoş'un *Rumelisch-Türkischö-Sprichwerter*, meçhul *Hazih ir-risaleti min kelimati Oğuzname el-meşhuru be-atalar sözü*, J. a. Decourdemanche'nin *Mille et un proverbs Turcs*, Deli Lütfi'nin *Hazihi Menazırat (Uşlu Efendi ile vezirler münazarası)*, Abdülhak Hâmit'in *Sabru Sebat*, Güvâhi'nin *Pendname-i Güvâhi*, meçhul *Mecmua-i min nevadir ül-üdeba ve âsâr üz-zürefa*, Necip Asım *Eski Savlar* eserleri hakkında bilgi verilir. Ayrıca dergide maniler de toplanır. M. A. Baha "Safranbolu Manileri"⁴⁵; Müderris zade Selâhattin Sait "Kerkük Manileri"⁴⁶ni toplar. Hemşinli Tevfik ise "Hemşin Manileri"⁴⁷ni bir araya getirir. "Türkiye Manileri"⁴⁸ başlıklı yazıda Azerbaycan, Kerkük, Safranbolu ve Rize manileri bir araya getirilir. Benzer yazı ise Ahmet-Zeki Valîdi tarafından yazılan "Divân-ı Lugâtüt-Türk'ün telif senesi hakkında"⁴⁹ başlıklı yazısıdır. Yazının devamı ise "Mahmûd Kaşgarî'ye ait notlar"⁵⁰ başlığını taşır. O zamana kadar hayatı hakkında bilgi sahibi olunmayan Kaşgarlı Mahmut üzerinedir.

Diğer halk edebiyatıyla ilgili başlık, Abdülbaki'nin "Melâmîlik-Hamzavîlik ve Bâtınîlikte mütekabil tedahüller"⁵¹ makalesiyle müdahil olduğu tarikatlar veya tasavvuf konusudur. 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar bâtnî zümrelerin şîh-bâtınî bir tarzda geliştiğini belirttikten sonra kalenderîlik ve melâmetîlik ile Bâtınî zümrelerden abdallık ve Babâilîk arasındaki yakınlıktan bahseder. Mevlana'nın türbesinde de Horasan erenlerinin izlerinin olduğunu düşünen Abdülbâki, daha sonra Melâmî ve Hamzavîlerle Bâtınî zümrelerin bilhassa kalenderîlik ve Hurûfîliğin benzerliğine geçer. Burada çeşitli şairlerden örnekler vererek konuyu inceler. Konu hakkında yeterli malumat verdikten sonra bu mesleğin en

⁴⁵ A. Baha, "Safranbolu Manileri", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 57; A. Baha, "Safranbolu Manileri", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 84; A. Baha, "Memleket Manileri", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 133.

⁴⁶ Müderris zade Selâhattin Sait, "Kerkük Manileri", *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 110; Müderris Zâde Selâhattin Sait, "Memleket Manileri", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 133.

⁴⁷ Hemşinli Tevfik, "Hemşin Manileri", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 220.

⁴⁸ Bir Azerbaycanlı, Müderris zade Selâhattin Sait, A. Baha, Ahmet, "Türkiye Manileri", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 52-53.

⁴⁹ Ahmet-Zeki Valîdi, "Divân-ı Lugâtüt-Türk'ün telif senesi hakkında", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 77-78.

⁵⁰ Ahmet-Zeki Valîdi, "Mahmûd Kaşgarî'ye ait notlar", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 133-137.

⁵¹ Abdülbaki, "Melâmîlik-Hamzavîlik ve Bâtınîlikte mütekabil tedahüller", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 17-19; *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 34-38; *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 61-64.

önemli esaslarından biri “gavs” veya “kutb” olduğunu vurgular ve “Bursalı Hâşım Efendi”⁵² örneğini verir. “Yunus Emre’ye dair”⁵³ yazısında ise, Yunus Emre ile Sait Emre’nin farklı kişiler olduğunu açıklar.

Diğer Edebiyat Makaleleri

Namık Kemal tarafından yazılan “Kadro ve Ziya Gök Alp”⁵⁴ başlıklı yazıda *Kadro* dergisinin kıymetli bir mecmua olduğu ifade edildikten sonra kendi tezlerini savundukları kendilerinden önceki kıymetlere hücum ettikleri üzerinde durulur. Hücum edilen kişilerden biri de Ziya Gökalp’tır. Ziya Gökalp’ı dar ve tezsiz olarak değerlendirmelerine eleştiri getiren Namık Kemal, derginin okunması gerektiğini ifade eder. “*Fakat, çizmeden yukarı çıkararak şahsiyetleri boğazlamaya ve bugün göynümüzde yaşayan kıymetleri düşürmeye kalkan ve nihayet bizden önceki nesillerin yaptığı mukaddes ibtilâlleri birer beygir sürüsü içtimalarına benzetmek isteyen fena ve iğrenç kasıtlı yazıların da çelmeleyici tuzağına kapılmaktan sakınınız.*” der.

Karşılaştırmalı edebiyatın tartışmalı da olsa etkinlik gösterdiği alanlardan birisi imagolojidir. İmagoloji bir edebiyatta başka milletlerin imajını araştırmak anlamındadır.⁵⁵ Aynı minvalde *Atsız Mecmua*’da Kıvameddin isimli yazarın “Arap şiirinde Türkler”⁵⁶ başlıklı yazısını görmek mümkündür. Arap şair Ebu’l-Fityân Muhammed’in şiirlerindeki Türk imgesini değerlendiren Kıvameddin, şairin şiirlerinde övülen ve onun kavmi olan Türk milletinin haslet ve meziyetlerini de övdüğünü ifade eder. Bazen “Türk” kavim ismi olarak da kullanılır ve şiirlerinden biri Türklerin methi üzerine kuruludur. Yazının devamında bu örneklerine devam eder. Şerefeddin “Zemahşerî Divanında Türklere Dair Şiirler”⁵⁷ makalesinde ilk önce Zemahşerî’yi tanıtır ve sonrasında divanındaki Türkleri öven şiirleri Arapçadan Türkçeye çevirerek sunar.

M. Şakir “Yazmalar arasında edebî parçalar”⁵⁸ yazısında beş yüz ciltlik yazma nüshalar içerisindeki bir sayfada ya da sayfa kenarlarında bulunan Türkçe, Arapça, Farsça beyitler, kıt’alar, muammalar, tarihler gibi manzum eserleri inceler ve bulduğu çeşitli örnekleri yayımlar. Sadettin Nüzhet “Şeyh Galib’in Şuarâ Tezkiresi”⁵⁹ yazısında Şeyh Galib’in bilinmeyen bir eseri olan tezkiresi hakkında bilgi verir. Eserde Galib’in Mevlevî dervişlerini incelediği görülür. Yazının sonuna da eserin şairlere ait olan kısmı konulur.

⁵² Abdülbaki, “Bursalı Hâşım Efendi”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 80-83.

⁵³ Abdülbaki, “Yunus Emre’ye dair”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 139-144.

⁵⁴ Namık Kemal, “Kadro ve Ziya Gök Alp”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 302-304.

⁵⁵ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997, s. 76.

⁵⁶ Kıvameddin, “Arap şiirinde Türkler”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 11-12; “Arap şiirinde Türkler II”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 46-47.

⁵⁷ Şerefeddin, “Zemahşerî Divanında Türklere Dair Şiirler”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 65-67.

⁵⁸ M. Şakir, “Yazmalar arasında edebî parçalar”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 45-46; *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 87, “Bulunmuş Parçalar”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 162-163.

⁵⁹ Sadettin Nüzhet, “Şeyh Galib’in Şuarâ Tezkiresi”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 91-94.

Tarih İle İlgili Makaleler

Zeki Velidi'nin Darülfünun'daki derslerinden biri olan "Temür Bek'in İslamiyet'e Bakışı"⁶⁰ makale hâline getirilerek *Atsız Mecmua*'da yayımlanır. Makaleye göre Temür Bek zamanında Şamanizm ön plandadır, özellikle orduda İslamiyet'ten çok İslami Türk-Moğol ananelerini tercih eder. Temür ayrıca orduyu ve oğullarını molla ve şeyhlerin tesirinden korur, çünkü "*Onların bilhassa Müslümanlara karşı şefkatten, dünyayı terkten, tevazudan filandan bahsedip askerlik ruhlarını, maneviyatını kıracak hareketlerine karşı olsa gerektir.*" ifadesinde bulunur. Orduda tespit olunan Şamani âdetlerden bazıları tuğ alaslamak, ulcalamak ve yuğ merasimidir.

"Maziyi İnkâr Edenler, Darülfünun ve Millî Tarih Kongresi"⁶¹ başlıklı yazıda tarihin her milletin övünme kaynağı olduğunu ifade eder. Ancak, Batılılaşma hareketlerinin sonucu olarak belirli dönemlerde maziye sövmenin moda hâline geldiğinden de bahseder. Hatta bir müddet sonra bazı öğretmenler "Türk olduğuma pişmanım" demeye başlar. Batı ile Türkiye'deki tarih bölümlerini karşılaştıran yazar, Türk tarihindeki bazı yanlışların o dönemi olduğu gibi reddetmeyi gerektirmediği üzerinde durur. Ayrıca bölümlerin Türkleştirilmesi veya Türk'e uygun hâle getirilmesi yönünde telkinlerde bulunur. Buna örnek olarak da eski Türk hukuku yerine öğrencilerin Roma hukukunu öğrenmelerini gösterir.

Milliyetçilik ile İlgili Makaleler

Milliyetçilik düşüncesi içerisinde konulardan biri Turancılıktır. "Turan" terimi coğrafi ve siyasi olmak üzere iki anlamda kullanılır. Coğrafi anlamıyla, Sasani döneminde şimdiki Pakistan'a bağlı Belucistan eyaletinin kuzeydoğu kısımlarındaki serazad deve çobanlarından oluşan halkıyla ünlü bölgeyi anlatan ve İran'ın kuzeydoğusundaki bölge için kullanılan Turan; Maveraünnehir, Türkistan, Harzem, Horasan, Fergana ve Kaşgar gibi sınırlara isim olarak verilmiş olsa da, bunun yanı sıra birçok ülkeyi kapsayan geniş bir yurttur. Siyasi anlamda ise, Türklerin doğal birliği anlamını taşıyan, Türklüğün uzak mefkûresi olan, sadece Türkleri bir bayrak altında birleştirmeyi kendine amaç edinen Turan'ı bütün Türk boylarını içine alan Büyük Türkistan olarak tanımlamak yerinde bir tespit olur. Çünkü "Türk" kelimesi bugün yalnızca Türkiye Türklerini içine alan bir kavram hâline dönüşmüştür. Normalde Türk kavramı Tatar, Özbek, Kırgız, Yakut, Kıpçak, Oğuz boylarını içine alsa da, kültür yönünden ayrı bir duruma gelen Özbek, Kırgız ve Tatarlar Türk kültürü altında birleşirlerse Oğuz boyları içinde yer alırlar. Eğer ayrı kültürler oluştururlarsa, kendileri farklı isimlerle anılacaklardır. O zaman bütün eski Türk boylarını bir bayrak altında birleştirebilecek bir isme ihtiyaç duyulacaktır. Bu isim ise Turan'dır. Buna bağlı olarak Ziya Gökalp Turan'ı, "*Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmeye Turan denir.*" ifadeleriyle tanımlamaktadır. Buradan hareketle Ziya Gökalp'ın, "Turan" kelimesiyle "*Türklerin tek bir vatan üzerinde, tek bir millet halinde birleşmelerini anlatmak istediği söylenebilir.*" Ayrıca Ziya Gökalp'a göre bu fikir ileride gerçekleşebilecek bir fikirdir. Çünkü Turan'ı geçmişte Hunlar, Göktürkler, Avarlar, Uygurlar, Cengiz Han ve en son Timurular kurmuştur.⁶²

⁶⁰ Zeki Velidi, "Temür Bek'in İslamiyet'e Bakışı", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 7-11.

⁶¹ Boz Kurt (olması lazım), Maziyi İnkâr Edenler, Darülfünun ve Millî Tarih Kongresi", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 73-76.

⁶² Rıza Nur, *Türk Tarihi*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1972, s. 32-33; Osman Karatay, *İran ile Turan*, KaraM Yayınları, Ankara 2003, s. 25-28; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Yayınları,

Turancılık içerisinde önemli konulardan biri de Türk dünyası veya dış Türkler konusudur. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasından önce Türkçü-Turancılar fikirlerinin kökeninde Sovyetler Birliğindeki Türk kardeşler ve onların çektiği zulüm üzerine bina etmişlerdir. Bunun uzantısı olan komünizm karşıtlığı da yine aynı düşüncenin tezahürüdür.⁶³ *Atsız Mecmua*'daki Abdülkadir İnan'ın "Soviyet Ülkelerinde Yaşayan Türk Kavimlerine Dair İstatistik Malumat"⁶⁴ başlıklı yazı aynı düşüncenin uzantısıdır. Yazıda 1926 yılında Sovyetler Birliği'nde yapılan nüfus sayımına göre Türk kavimlerinin ve Türk ülkelerinin nüfus sayısı ve karakteristik özellikleri hakkında bilgi verir. Bu yazının devamı sayılabilecek "Türkistan (Orta Asya) Cumhuriyetleri Nüfusu"⁶⁵ yazısında Abdülkadir İnan, Rusların "Büyük Türkistan"ı "Orta Asya Cumhuriyetleri" adıyla tanıdığını belirtmesinin ardından bu cumhuriyetleri oluşturan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın nüfus sayıları hakkında bilgi verir.

Atsız Mecmua içerisindeki milliyetçilik düşüncesi, Türkçü-Turancıların üzerinde durdukları ırk üzerine inşa edilmiş Türk tanımından kaynağını alır.⁶⁶ Nitekim Hüseyin Nihal Atsız "Türkler Hangi Irktandır"⁶⁷ başlıklı yazısında bu konu üzerinde durur. Ona göre, sürekli üzerinde durulan Türklerin beyaz aryanı ırktan olduğuna dair fikirler doğru değildir. Çünkü bilimsel çalışmalar bunların doğru olmadığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türkler ve Moğolların birbiriyle akraba olduklarını ve Moğolların bir asker gibi davrandıkları üzerinde duran Atsız, Türk-Moğol akrabalığının bilimsel bir gerçek olduğunu ifade eder. Zaman ilerledikçe Türkler ve Moğollara atfedilen barbar düşüncesinin de değişeceğini savunur. Ona göre, Türk ırkı Altay veya Turan ırkıdır. Atsız, bu fikirleri ile Atatürk'ün kültüre dayalı millet düşüncesinin ve "Türk Tarih Tezi"nin karşısında bir görüş ortaya koyar. Irk üzerine inşa edilmiş Türk tanımının diğer tarafında Türk milletinin kendine has özellikleri veya olması gereken özellikleri yer alır. Bunlardan biri "Millî Ahlâk"⁶⁸ konusudur. Millî ahlâk, bireysel menfaatleri bir kenara bırakarak Türk milleti için

---

İstanbul 2004, s. 26-28; C. Osmanağaoğlu, *Ziya Gökalp'te Türkçülük Akımı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 26-28.

⁶³ Nizam Önen, *age.*, s. 315-316.

⁶⁴ Abdülkâdir İnan, "Soviyet Ülkelerinde Yaşayan Türk Kavimlerine Dair İstatistik Malumat", *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 6-7.

⁶⁵ Abdülkâdir İnan, "Türkistan (Orta Asya) Cumhuriyetleri Nüfusu", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 34-35.

⁶⁶ Nizam Önen, *age.*, s. 293.

⁶⁷ H. Nihâl, "Türkler Hangi Irktandır", *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 4-5; Nizam Önen'in "*Turancı Türkçülerin Cumhuriyet milliyetçiliği ile uyumsuz düşünceleriyle varlıklarını sürdürdüklerinin açık kanıtı olmuş, aynı zamanda onlara moral ve ivme kazandırmıştır. Bu dönemde Turancı Türkçü düşünce sahipleri ile Cumhuriyet yönetimi arasındaki ayrışma, Türk Tarih Tezi üzerinden gelmiştir.*" tespitinde bulunur. Bk. Nizam Önen, *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 255. Ancak bu görüş sadece bir yazıya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Fakat diğer yazıların çoğunda kurucu ideolojinin fikirleri görülür. Namık Kemal'in tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik olumlu tavrı, yabancı okulların da misyonerlik yapıldığı için kapanması isteği buna örnek olarak verilebilir. Köy üzerinde durulması Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir" sözüyle birçok yönden özdeşlik kurar. Ahmet Remzi'nin "Türk İstenografisi ve Memleketteki Lüzumu" makalesi Arap harfleri yerine Latin harflerinin nasıl insanlara kabul ettirilebileceğinin yollarını göstermeye yöneliktir. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, Türkçü Turancıların Cumhuriyet rejimiyle olan sıkıntısı sadece bir makaleye bağlı olarak kanıtlanmaya çalışılmıştır. Fikirde özelden genele gidildiğinden bazı yanlışlıklar vardır.

⁶⁸ Boz Kurt (olması lazım) "Millî Ahlâk", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 121-122.

çalışmak üzerine kuruludur. Halk için zararlı olan her şeyden uzak durarak bunlarla çarpışmaktır. Gençlerin kalplerine de bu unsur yerleştirilmelidir. Birçok aydının şarlatanlık, riyakârlık gibi hasletleri Doğulu olmaya bağlamaları millete ve ahlaka atılmış en büyük bühtandır. Aynı düşünce Osmanlı Devletini yıkıma götürdüğünden dolayı millî menfaatleri bireysel menfaatlerin üzerinde tutan atsız kahramanlar örnek alınmalı, Osmanlı Devletini yıkan insanlar Cumhuriyet tarihine bulaştırılmamalıdır. Aynı minvalde diğer üzerinde durulan konu, “Millî Benlik”⁶⁹ konusudur. Avrupa milletleriyle temasa geçen bütün milletlerin millî benlik yönünden sıkıntı yaşadıkları üzerinde durulan yazıda, bunlardan vazgeçilip millî benliğe inanmak gerektiği vurgusu yapılır. “Millî Gaye”⁷⁰ başlıklı yazıda da yine doktriner cümleler kurular. Ahlak, ilim, teknik, köyü yükseltmek ve şahsi ihtiraslardan sıyrılmak gerektiği üzerinde durulur. Millî amaca ulaşmanın yolu ise “Millî Uyanıklık”⁷¹’tir. Millî uyanıklığın temelinde Türk gençliği yatmaktadır. Batı’da birçok önemli olayın öncüsü gençler iken, Türkiye’de gençler bir figüran gibidir. “Millî Mefkûre”⁷² her milleti yükselten temel konudur ve taarruzidir. Her millet çoğalmalı ve gençliğine millî mefkûre vermelidir. “Filibe Lokantası”⁷³ millî bir mefkûre ihtiyacına cevap veren bir yerdir. Çünkü toplumsal hayatların inkişafında toplumsal muhitlerin tesiri inkâr edilemez. Çünkü millî mefkûresi olan gençlik, yabancı propagandaların tesiri altında kalmaz. Fakat Türk toplumunda “Millî Seciye buhranı”⁷⁴ yaşanmaktadır.

Türkçü-Turancılar köylüye yönelmekle kendi düşüncelerine dayanak bulma çabasındadırlar. Onlara göre, yozlaşmış olan şehirdeki aydının karşısına, yozlaşmamış köylüyü koymak lazımdır. Bu noktada Türkçü-Turancı düşünüşün değişim yerine geleneği ön plana alan ve geleneğe sadakati Türkçülüğün önemli özelliklerinden biri olarak gören bir yapıya sahip olduğunu yadsımamak gerekir.⁷⁵ Miroslav Hroch *Avrupa’da Milli Uyanış* kitabında köylülerin milletin oluşum süreci içerisindeki rolü üzerinde dururken iki konuda yoğunlaşır. Bunların ilkinde köylü nüfus bir milletin dili, etnik özgüllüğü ve kültürel devamlılığı açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. İkincisinde ise, modern milletin oluşumunun nihai başarısını getiren ilk karar köylülerin millî harekete girişleridir.⁷⁶ Her iki durumda da halk veya köylü milliyetçiliğin temelinde yer almaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ve Osmanlı Devleti’nin son yıllarındaki “halka doğru” hareketinin milliyetçilik çevresinde yorumu bundan dolayıdır. Milliyetçi ideoloji Hroch’un belirttiği çizgide köylüye dil, etnik özgüllük ve kültürel devamlılık yönleriyle bakar. Nitekim o dönem Türkçülerinin Anadolu köylüsüne bakışı da kültürel anlamdadır.⁷⁷ Bu doğrultuda “Halk ve Münevver”⁷⁸ adlı yazıda Türk münevverlerinin geçmiş zamanlardan beri halka karşı kayıtsız olduğu İstiklal Savaşı’ndan sonra halk ile kaynaştığı ve halka doğru bir hareket başlattığı üzerinde durur. Fakat zaman içinde yazarın “yarım münevver” adını

⁶⁹ Boz Kurt (olması lazım), “Millî Benlik”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 145-147.

⁷⁰ Boz Kurt (olması lazım), “Millî Gaye”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 213.

⁷¹ Boz Kurt (olması lazım), “Millî Uyanıklık”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 1-2.

⁷² Boz Kurt (olması lazım), “Millî Mefkûre”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Hazi,ran 1932, s. 25-27.

⁷³ Boz Kurt (olması lazım), “Filibe Lokantası”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 49-50.

⁷⁴ H. Nihâl, “Millî Seciye buhranı”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 27-28.

⁷⁵ Nizam Önen, *İki Turan*, s. 305-306.

⁷⁶ Miroslav Hroch, *Avrupa’da Milli Uyanış*, (Çev. Ayşe Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 233-236.

⁷⁷ Mehmet Soğukömeroğulları, *Fethi Tevetoğlu Hayatı, Sanatı ve Şairliği*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 103.

⁷⁸ Boz Kurt (olması lazım), “Halk ve Münevver”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 237-239.

verdiği bir grup her şeyi kendi refahına ve menfaatine göre düzenler. Bundan dolayı gerçek münevverler gelmeli ve halkı yarım münevverlerin elinden kurtarmalıdır. *Atsız Mecmua*'da Boz Kurt'un "İlerki İnkılâpçılara"⁷⁹ başlıklı yazısı Türkçü-Turancuların köylücülük düşüncesinin tam bir yansıması gibidir. İlk önce "Eğer her cemiyet içinde ezenlerle ezilenler bulunduğu inanyorsak, dünya cemiyetleri içinde asırlardanberi ezilen bir millet vardır. Türk milleti." ifadeleriyle Türk milletinin yıllardan beri çeşitli vesilelerle ezildiğini ifade ettikten sonra Türk köylüsünün sol görüşlü insanların ifade ettikleri devrim gibi görüşlerden veya modalardan habersiz olduğu üzerinde durulur. Eğer bu insanlar gerçekten samimi iseler Anadolu köylüsünün yanına giderler tespitinde bulunan Boz Kurt, Türk köylüsünün kendisi için çalışanı çabuk anlayacağından bahseder. Ayrıca "Onda büyük Türk tarihinin veraseti ve geçmiş asırların hayatındaki facialardan alınmış bir hayat terbiyesi vardır. Sâkin ve manasız görünen kabuğunun içinde derin duyuşlu ve şimşek sezişli bir ruh yaşar. İşte bu ruh, Türk ruhudur. Yeryüzünde bu toprak üzerinde ve bu millet içinde bir şeyler yapmak isteyenler her şeyden önce bu kütleyi ve bu ruhu okumalı ve tanımalıdır" ifadeleriyle Türk köylüsünü anlamak için yapılması gerekenleri sıralar. "Köycülük"⁸⁰ adlı yazıda Türkiye'nin gelişimi için ilk önce köyün gelişmesi gerektiği üzerinde durulur. Çünkü yurdun kurtuluşu köylerin kurtuluşuna bağlıdır. Bunun için köy evleri, elektrik, köy sokakları, okulları gibi köyün ihtiyaçları karşılanmalıdır.

Milliyetçiliğin diğer önemli konusu "Millî iktisat"tır.⁸¹ Ancak yazının adı ile içeriği örtüşmemektedir. İlk önce kapütilyasyonlarla yazıya başlansa da daha sonra Türk milletinin yaşadığı sefaletlere karşılık dik durduğu yazıda belirtilir ve doktrin konusunda bir şey söylenmez. "İktisat ve Millî müdafaa"⁸² aynı yazı minvalindedir. Buna göre orduya güç veren millî iktisat düşüncesidir. Millî iktisat el işleri, toprak, kudret (elektrik ve mihaniki kuvvetler), sermaye unsurlarından oluşur. Fakat bunlar gelişmemiştir. Bundan dolayı toprak işlenmeli, madenler gün yüzüne çıkarılmalıdır. Çünkü büyük devletler orduları ile büyük olsalar da ordulara kuvvet ve hareket veren iktisattır. "Millî Bütçe"⁸³ konusunda Fehmi Ragıp, Türk insanının dolayısıyla Türk köylüsünün vergisini verdiğiinden bahseder. Ancak vergi artırımlarının bir sonu vardır ve bu durumun halkın ve devletin zararına olacağından ithalatı bütçeden fazla yapmamak gerektiğini ifade ederek ulusal gelecek ve millî iktisadın buna bağlı olduğunu vurgular.

Sosyal Hayatla İlgili Makaleler

Sosyal hayatla ilgili meselelerden biri dil ve yazı meselesidir. Ahmet Remzi "Türk İstenografisi ve Memleketteki Lüzumu"⁸⁴ makalesinde, "Söylenen bir ifadeyi aynen zaptetmek maksadıyla tesis edilmiş seri yazı metotlarına istenografi denir" ifadesiyle "istenografi" kavramını tanımlar. Metinde Arap harfleri yerine yeni kabul edilen harflerin topluma nasıl kabul ettirebileceği üzerinde durur. Cevat Ekrem'in "Türkiyedeki Diller"⁸⁵

⁷⁹ Boz Kurt, "İlerki İnkılâpçılara", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 49-51.

⁸⁰ Boz Kurt (yazarı belli değil, ancak bu olmalı), "Köycülük", *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 97-98.

⁸¹ Boz Kurt (yazarı belli değil, bu olmalı), "Millî iktisat", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 189-191.

⁸² Boz Kurt (olması lazım), "İktisat ve Millî müdafaa", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 261-264.

⁸³ Fehmi Ragıp, "Millî Bütçe", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 217-219.

⁸⁴ Ahmet Remzi, "Türk İstenografisi ve Memleketteki Lüzumu", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 78-80.

⁸⁵ Cevat Ekrem, "Türkiyedeki Diller", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 125-127.

başlıklı yazısında Türkiye’de konuşulan dilleri ve bunlar üzerindeki eleştirilerini sosyolojik bir yöntemle eleştirir. İlk eleştirisi Zaza ve Kürt dilleri üzerine olup, ikinci olarak Türkçe ve Tatarca’nın ayrı bir lisan gibi algılanması üzerinde durur. Türkiye’de Türkçenin bazı bölgelerde zayıf kaldığını düşünen yazar, gençlerin bu yerlerde vazife alarak Türk dilinin hâkimiyetini temine çalışmaları gerektiğini tavsiye eder. Aynı yazının devamı “Türkiyede tahsil derecesi”⁸⁶ başlığını taşır. 1930 yılına göre yine sosyolojik metotla Türkiye’deki okuma oranını tahlil eden Cevat Ekrem, Latin harflerine geçişin okuma yazma oranındaki değişimi ne oranda gerçekleştirdiğini yeni yıllık çıkmadığı için bilmemektedir. Ancak eski yıllığa göre en az okuma yazma oranı Van ilindedir. Okuma yazma bilenler ise, sadece memur hayatının içerisinde olanlarda görüldüğünü belirtir. Okuma yazma sorununa çözüm olarak ise, radyoyu gösterir. D. Dumrul’un “Bugünün Silâhlarından: Radyo”⁸⁷ yazısında yirminci yüzyılın en büyük buluşlarından biri olarak radyoyu görür. Ancak Batılıların ve Rusların kendi fikirlerini yaymak amacıyla bu aleti kullandıklarını belirtir.

İkinci konu din meselesidir. “Açık Tekkeler”⁸⁸ makalesinde Namık Kemal inkılapların bütün hurafeleri yıktığını ve tekkeler kapanmış olsa da Hıristiyan tekkelerinin açık kaldığını ifade eder. Fakat daha sonraları bunlar da kapanır. Ancak yabancı milletlerin okulları açıktır ve bunlar misyonerlik faaliyetleri yürütmektedirler. Bundan dolayı Namık Kemal bu müesseselerin kapanmasını ister.

Üçüncü konu göçebeliktir. Muallim Atabeyli Naci “Göçebelğin İlgası”⁸⁹ yazısında Türk milletinin uzun yıllardan beri göçebe yaşadığını ve müellifin buna karşı olduğunu görülür ve ona göre bu durum kanayan bir yaradır. Derginin “Bugünün meseleleri” başlıklı kısmında H. Nihâl “Aynı tarihî yanlışlığa düşüyor muyuz?”⁹⁰ başlıklı yazısında bin yıldan beri millî kültürün ihmal edilmesinin Türk milletine zarar verdiğini anlatır ve bugün aynı tarihî yanlışlığa düşüyor muyuz? sorusunu sorar. Ona göre bu sorunun cevabı müspettir. Çünkü vaktiyle medeniyet değiştirilirken yapılan ve millî kültürü tehlikeye gark eden yanlışlıklar bugün de devam etmektedir. “Dertlerimizden Biri”⁹¹ başlıklı yazısıyla M. Oğuz H. Nihâl’i destekleyen görüşlerde bulunur.

Dördüncü konu eğitim, Safaattin Rıza’nın “Eski Tarihte: Mektep”⁹² yazısı ilk zamanlardan başlayarak okulun gelişim seyrini okurlara anlatır. İlk yazıda doğuda okulun din merkezli olduğunu üzerinde duran müellif, ikinci yazıda Eski Yunanistan’da okulun aile reisleri ve hükümete ait olduğunu ifade eder. *Atsız Mecmua*’nın ilk sayısı mayıs ayında yayımlandığından mühlhem Dede Korkut müstear isimli yazar “Yaz Tatilinde Talebe Seferberliği Ve Bunda Muallimlere Düşen Vazife” başlıklı bir yazı kaleme alır. Yazıda yaz tatiline girecek öğrencilere öğretmenlerin kendi derslerine göre vereceği vazifelerden bahsedilir. İrkil Ata, “Küçük Yazılar”⁹³ makalesinde yabancı mektepler, terbiyeler ve dil meselesi üzerinde durur. Bu okullarda yabancı terbiye ve dil öğretilmektedir. Yabancı dile

⁸⁶Cevat Ekrem, “Türkiyede tahsil derecesi”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 152-153.

⁸⁷D. Dumrul, “Bugünün Silâhlarından: Radyo”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 36-38.

⁸⁸Namık Kemal, “Açık Tekkeler”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 151.

⁸⁹Muallim Atabeyli Naci, “Göçebelğin ilgası”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 194-196.

⁹⁰H. Nihâl, “Aynı tarihî yanlışlığa düşüyor muyuz?”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 279-281,

“Aynı tarihî yanlışlığa düşüyoruz”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 290-292.

⁹¹M. Oğuz, “Dertlerimizden Biri”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 29-30.

⁹²Safaattin Rıza, “Eski tarihte: Mektep”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 130-131;

Safaattin Rıza, “Eski tarihte: Mektep II”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 157-158.

⁹³İrkil Ata, “Küçük Yazılar”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 80-81.

ihtiyaç olduğunu ancak liselerde düzgün bir yabancı dil eğitimi verilmediğini, öğrencinin üniversiteye geldiğinde bunun önemini anladığını vurgulayan İrkil ata, ayrıca Fransızca'nın artık çürüdüğünü ve başka yabancı dillere yönelmenin gerekliliği üzerinde durur. Liselerden sonra "Darülfünun Islahatı ve Yüksek Muallim Mektebi"⁹⁴ başlıklı yazıda yüksek Muallim Mektebi'nin sorunları üzerinde durur. Sorunlar bina yokluğu, anarşi ve idaresizlik, öğretim veya tedrisattır. Pertev Naili Boratav "Talebe Birlikleri Hakkında"⁹⁵ yazısında öğrenci birliklerini şarkılar, merasimler, gezintiler ve siyasi fikir münakaşalarının kuvvetlendireceğini anlatır. Freidrich Sternthal'den Türkçeye aktaran Sabahattin Ali'nin "Alman Darülfünunlarındaki Vak'alara Dair"⁹⁶ başlıklı yazıda Almanya'da üniversitede okuyan gençlerin ve hocaların memnuniyetsizliklerinden bahseder.

Beşinci konu ekonomidir. Zeybekoğlu Zeki'nin Gerard'dan çevirdiği "İktisadî buhran ve beynelmîl kredi"⁹⁷ başlıklı yazısı o yıllarda dünyada yaşanan ekonomik buhranı çeşitli devletlerden örnekler vererek açıklar. Ernst Wageman "İktisadî Buhran ve Kredi"⁹⁸ yazısı yine dünyadaki iktisat yönünden kötüye gidişi açıklar. Fehmi Ragıp da "Türkiyede elektrik"⁹⁹ yazısında Türkiye'de elektrik üreten fabrikalar konusuna değinen Fehmi Ragıp, Türkiye'deki elektrik fabrikalarının memlekete zararlı bir tarzda tesis edildiğini, sadece beşte bir nispetinde yararlı işler yaptığını yazar. Bundan dolayı, "Türkiyede elektrik istihşalâtını memlekete faydalı bir şekilde uyandırmak, canlandırmak ve organize etmek lâzımdır."

Altıncı konu ise yazarın bakışına göre, hoş karşılanmayan olay ya da fikirleri eleştirmeye yöneliktir. H. Nihal "Türk Vatanını Peşkiş Çekenlere"¹⁰⁰ yazısında 1932 yılının güncel konularından İngiltere'nin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e "Yüksek bir kumandan, asil bir düşman ve âlicenap bir dost şerefine" ifadesine karşılık Fransa gazetelerinde bir yaygara kopar. Özellikle Türkiye'nin güneyini İtalya'ya verme isteğinde bulunurlar. Buna

⁹⁴ Bozkurt (olması lazım), "Darülfünun Islahatı ve Yüksek Muallim Mektebi", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 97-99; Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Türkçülük, daha doğrusu Anadolu Türkçülüğü, politikasına ilk tepki Hüseyin Nihal Atsız'dan gelir. *Atsız Mecmua* adlı dergi çıkaran Atsız, bu dergide Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tarih tezine karşı çıkar. Daha sonra Zeki Velidi Togan ile Reşit Galip arasında çıkan tartışmada, Atsız ve arkadaşları hocaları Zeki Velidi tarafında yer alırlar. Buradaki tartışma konusu, Türklerin göçleri neticesinde dünya sınırlarının belli olduğunu söyleyen Zeki Velidi Togan'ın bu fikrine Reşit Galip'in karşı çıkmasıdır. Zeki Velidi bu tartışmadan sonra Türkiye'den ayrılmak zorunda kalır. Atsız'ın ise üniversiteden uzaklaştırılması gündeme gelir. Buna rağmen bir müddet daha üniversitede çalışan Atsız, üniversite üzerine eleştirilerini sert bir biçimde *Atsız Mecmua*'nın 17. sayısında dile getirmesi üzerine edebiyat fakültesi dekanı ile tartışması sonucu üniversiteden ayrılır ve Malatya ortaokuluna Türkçe öğretmeni olarak atanır. Bunun üzerine *Atsız Mecmua* 17. sayının ardından yayın hayatına veda eder. Bk. Nizam Önen, *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 254-257. Nizam Önen'in bahsettiği yazı "Darülfünun Islahatı ve Yüksek Muallim Mektebi" başlığını taşıyan yukarıda açıkladığımız yazıdır.

⁹⁵ Pertev Naili Boratav, "Talebe Birlikleri Hakkında II", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 91-92.

⁹⁶ Freidrich Sternthal, "Alman Darülfünunlarındaki Vak'alara Dair", (Çev. Sabahattin Ali), *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 89-90.

⁹⁷ M. L. Gerard, "İktisadî buhran ve beynelmîl kredi", (Çev. Zeybekoğlu Zeki), *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 287-290; *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 3-7.

⁹⁸ Ernst Wageman, "İktisadî Buhran ve Kredi", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 21-22.

⁹⁹ Fehmi Ragıp, "Türkiyede elektrik", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 15.

¹⁰⁰ H. Nihâl, "Türk Vatanını Peşkiş Çekenlere", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 56-57.

H. Nihâl'in cevabı üzerine kurulu olan yazıda, yazar Türkiye'nin bölünmez bir bütün olduğunu haykırır ve bu bölünmez bütünün herhangi bir parçasını almak isteyenler için, imalı bir şekilde, yolun açık olduğunu ifade eder. Çünkü birçok konuda Türk milleti Batı'dan geri olabilir, ancak harp ve kahramanlık meydanlarında Türk milletiyle boy ölçüşemeyeceklerini belirtir. Ayrıca Türk milleti eski zamanlardan beri asil bir millet olduğunu tüm cihana göstermiştir. Bunun yanı sıra unutulmamalıdır ki *"harp meydanında en mükemmel silahları kullanacak olanlar, onlarda pek az olan "erkekler"dir ve 10.000.000 kurt, 40.000.000 köpekten korkmaz."* H. Nihâl'in "Askerlik Aleyhtarlığı"¹⁰¹ makalesi askerliğe düşman olanları anlatan eleştirel mahiyette bir yazıdır. Bu yazıda ilgi çeken durumlardan biri milliyetçilerden biri kısmının da askerliğe düşman olmasıdır. Oysa Türk milleti için canını feda eden kahraman demektir. Ayrıca askerlik bir mekteptir. Bundan dolayı memlekette askerlik aleyhtarlığı yapan düşünceyi kırmak için ciddi bir muhalefet gereklidir. "Sadri E(r)tem Beye Cevap"¹⁰² başlıklı yazıda Hikmet Feridun Bey'le ilgili bir yazı kaleme alan Nihal Atsız'ın, yazara göre, fikirleri Sadri Ertem tarafından yanlış anlaşılır. Bunun üzerine Atsız, söz konusu yazıyı ağır bir dille kaleme alır.

Fikir Yazıları

Atsız Mecmua'daki fikir yazıları oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Ancak yine de yazıların gençlik ve fikir, kapitalizm eleştirisi ve antropoloji üzerinde durulur. Bunlardan gençlik ve fikir üzerine yazılardan biri olan "Bize bir "Gençlik" lâzımdır"¹⁰³ yazısı bir millet için gerekli zümrenin gençler olduğu üzerinde durur. Ahlak ve ilmî şuurla yetişen genç ülkesinin kötülüğüne işler yapamayacağını düşünen yazara göre, inkılabın en büyük eksikliği müşterek düşünen ve fiiliyata sahip olan gençliğin olmamasıdır. *Atsız Mecmua*'nın ikinci sayısında yer alan Boz Kurt'un "Gençlik ve Mefkûre"¹⁰⁴ yazısında ilk önce *Hayat* mecmuasını insana benzeten yazar, onun ölümünden bahseder. Ancak eleştirisi dergi içerisinde fikirden başka her şeyin olmasıdır. Gökalp'ı hatırlayan mütefekkir Türk milletinin derdine derman olan düşüncenin Fransızlar tarafından verilmesini tenkit eder ve gerçekten eleştiri gerekiyorsa buna Arap gençlerin daha çok ihtiyacı olduğu üzerinde durur. Yaşadıkları dönem yaşlı fikir adamlarının gençlere yönelik fikirsizlik eleştirilerine ise, gençliğin düşündüğünü ibraz ederek, *"Kafamızda ve kalbimizde bir şey olmadığını ve olamayacağını zannedenler müsterih olsunlar. Henüz Namık Kemal unutulmamış ve Gök Alpin kemikleri çürümemiştir."*¹⁰⁵ ifadeleriyle cevap verir. *Atsız Mecmua*'nın diğer sayısında Namık Kemal'in "Mefkûremin Faciası"¹⁰⁶ yazısı Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumdan hoşnut olmayan şairin iç dünyasını gözler önüne serer. Boz Kurt "Memleket Bilgisi"¹⁰⁷ başlıklı yazısında tercümeçilik faaliyetlerinin Tanzimat'la birlikte başladığını ve bir marifet hâlini aldığını ifade eder. Bu yol yanlış bir yol değildir, ancak Batı'dan yapılan tercümeçiler, gittikçe tesir sahasını artırmakta ve nüfuzunu belirgin hâle getirmektedir. Bunun sonucu olarak da yabancı devletlerin siyasal, sosyal ve kültürel

¹⁰¹ H. Nihâl, "Askerlik Aleyhtarlığı", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 100-103.

¹⁰² H. Nihâl, "Sadri E(r)tem Beye Cevap", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 85-88.

¹⁰³ Boz Kurt (olması lazım), "Bize bir "Gençlik" lâzımdır", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Nisan 1932, s. 285-287.

¹⁰⁴ Bozkurt, "Gençlik ve Mefkûre", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 25-27.

¹⁰⁵ Bozkurt, "Gençlik ve Mefkûre", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 27.

¹⁰⁶ Namık Kemal, "Mefkûremin Faciası", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 61-62.

¹⁰⁷ Boz Kurt, "Memleket Bilgisi", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 73-74.

durumlarını iyi bilen araştırmacılar kendi kültürlerine ait bilgilerden uzaklaşmaktadır. Yazı şu cümlelerle biter:

“Bilgiler, Mefkûreler, Hayatlar ve çalışmalar ancak kanını emdikleri millete ve memlekete faydalı oldukları ve onun ihtiyaçlarına müspet cevaplar vermeye çalıştıkları müddetçe yaşamaya hak kazanırlar. Ona yabancı kaldıkları ve ıstırapları karşısında bir şey yapamadıkları gün, parazit bir hayata dalmışlar demektir. Yoklukları varlıklarından faydalıdır.”

M. Emin'in "Onlara"¹⁰⁸ başlıklı yazısı ilk önce dinî, sonra şairler ve filozoflar devri yaşayan oradan da pozitivizmi gören insanlık tarihindeki merhalelerle başlar. Bu fikirleri ortaya atanların hepsinde bir peygamberlik sevdası vardır. Türkiye’de de bu sevdalılardan birinin, Marks’ın, ekonomiye dayalı fikirleri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. M. Emin bu fikirlerin tehlikeli olduğu üzerinde durur ve *Millî Hakimiyet* gazetesinde çıkan yazıya karşılık şu ifadelerle ondan beklediklerini sıralar: *“Millî Hakimiyet gazetesinden, Türk milletine, onun hürriyetine, inkılabına ve bugünkü rejimine titiz bir milliyetperver ruhu ile sahip ve hâkim olmasını bekler ve isteriz.”* Mehmet Emin’in fikirlerinin benzeri olan N. Bazilescu’nun “Kapitalizm Buhranı”¹⁰⁹ adlı yazı dizisi Safaattin Rıza tarafından Türkçeye aktarılır ve yazıda Marksizm’in eleştirisi yapılır. Aynı yazının devamında sermaye piyasası üzerinde durulur ve bireysel sermayenin Marks’ın ifade ettiği sermaye düşüncesine karşılık savunusu yapılır. Ayrıca işçilerin devlet elinde daha fazla sömürüldüğü vurgulanır. Devletin vazifeleri ve görevleri konusunda sosyalizmin devlet anlayışında yer bulan ticaret, iktisat ve sanayi konularındaki yaklaşımın doğru olmadığı vurgulanır. Yazı dizisinin sonunda da dünyadaki bireysel sermayenin çöküşü ve iktisadi buhran tartışılır. Farklı bir yönden ama yine Marksizm’in eleştirisi bağlamında “Türk işçileri”¹¹⁰ yazısı Demirci tarafından kaleme alınır. Buna göre, sosyalist ve komünistler işçinin haklarını savunmak yerine bunu bir propaganda aracı hâline getirmişlerdir. Fakat her şeyden önce Türk işçileri ve onların sorunları Türkçülerin meselesidir.

Ahmet Rıza “Türk Antropolojisine Methal”¹¹¹ yazısında Türkiye’de antropolojinin gelişimi üzerinde eleştirel bir yaklaşımla durur. Yazıya göre, Türk antropolojisini Türkiye’ye getiren bir Fransız profesördür. İlk Türk ise, Osman Şevki Bey’dir ve yerli olan kaynaklar bu kişinin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ilim ile Anadolu’da verilmek istenilen düşünce savaş yoluyla alınmayan Türkiye’yi fikir değişimiyle almaya çalışmaktadır. Buna göre, *“O erkânıharple bu âlimin davaları basittir. Bir geçmiş zamanların tarihini kaplıyan Türkler değiliz, sadece kadim Yunanlıların Anadolu’daki bakayasıyla karışmış, Rumlaşmış, ırkî ve tarihî verasetini kaybetmiş bir milletiz. Şu halde tarihimizle ırkımızla alâkamızı keserek kanımıza kan, medeniyetimize medeniyet katan bu yeni damızlık ırka yani*

¹⁰⁸ M. Emin, “Onlara”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 221-223.

¹⁰⁹ N. Bazilescu, “Kapitalizm Buhranı I”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 122-124; N. Bazilescu, “Kapitalizm Buhranı II”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 148-150; N. Bazilescu, “Kapitalizm Buhranı IV”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 192-194; N. Bazilescu, “Kapitalizm Buhranı V”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 214-217; N. Bazilescu, “Kapitalizm Buhranı”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 292-294.

¹¹⁰ Demirci, “Türk işçileri”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 160-162.

¹¹¹ Ahmet Rıza, “Türk Antropolojisine Methal”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 127-129; Ahmet Rıza, “Türk Antropolojisine Methal II”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 154-156; Ahmet Rıza, “Türk Antropolojisine methal”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 264-267.

Yunanlılara yaklaşmalıyız.” Yazının devamında Türk milletinin melez hatta Çerkez ve Rumlarla karışık bir millet olduğunu yazan Eugenne Pittard’ın bu görüşünün yanlış olduğunu savunan Ahmet Rıza, onun üç yüz kişi ölçerek yalan yanlış fikirler beyan ettiğini vurgular. Yazının devamında Türk kafatasının özellikleri üzerinde durularak yine Pittard’ın eleştirildiği dikkati çeker. Yazarın bu makaleleri Wellek’in tüm edebi oluşumların birliği düşüncesine yaklaşır.¹¹² Oluşturulmak istenilen edebiyatın temelinde ise, Batı edebiyatı veya Eski Yunan ve Latin edebiyatları vardır. Yahya Kemal’in de ilk Nev-Yunanilik kabul edip daha sonra reddetmesinin temelinde de yine aynı düşüncenin varlığını fark etmesi neticesinde olduğu söylenebilir. Nitekim Batı sürekli olarak Türk milletinin kimliği üzerinde oynama düşüncesiyle hareket ederken diğer taraftan Atatürk’ün Türk Tarih Tezi ile refleksiyle karşılaşır.

Edebiyat Eserleri

Atsız Mecmua dergisinde hikâye ve şiirlerin de yayımlandığı görülür. İlk hikâye Sabahattin Ali’nin “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi”¹¹³, “Kurtarılamayan Şaheser”¹¹⁴ başlığını taşır. İkinci hikâye ise, Şakir Ziya’nın “Deli”¹¹⁵ hikâyesidir. Diğer Y.D.’nin “Dönüş”¹¹⁶, “Şehitlerin Duası”¹¹⁷, “Erkek, Kız”¹¹⁸, “İki onbaşı”¹¹⁹ adlı hikâyesidir.

Dergide çeşitli şiirler de yayımlanır. Bunlardan ilki Atsız’ın “Bugünün Gençlerine”¹²⁰, “Koşma”¹²¹, “Türklerin Türküsü”¹²², “Topal Asker”¹²³, “Şehit Tayyareci ErkânıHarp Yüzbaşı Kâminin Büyük Hatrasına”¹²⁴, “İsimsiz”¹²⁵, “İsimsiz”¹²⁶, “İsimsiz”¹²⁷, “Toprak-Mazi”¹²⁸, “İsimsiz”¹²⁹, “İsimsiz”¹³⁰, “Ayrılık”¹³¹, “Yolların Sonu”¹³², Sabahattin Ali’nin “Rüzgâr”¹³³, “Nefes”¹³⁴, “Dağlar”¹³⁵, “Kara yazı”¹³⁶, “Mayıs”¹³⁷, “Unutamadım”¹³⁸,

¹¹² Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997, s. 63.

¹¹³ Sabahattin Ali, “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi”, *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 10-16.

¹¹⁴ Sabahattin Ali, “Kurtarılamayan Şaheser”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 125-133.

¹¹⁵ Şakir Ziya, “Deli”, *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 16-17.

¹¹⁶ Y.D., “Dönüş” *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 40-41.

¹¹⁷ Y.D., “Şehitlerin Duası” *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 64-67.

¹¹⁸ Y.D., “Erkek-Kız”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 85-88.

¹¹⁹ Y.D., “İki onbaşı”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 141-143.

¹²⁰ Atsız, “Bugünün Gençlerine”, *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 10.

¹²¹ Atsız, “Koşma”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 33.

¹²² Atsız, “Türklerin Türküsü”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 50.

¹²³ Atsız, “Topal Asker”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 82-83.

¹²⁴ Atsız, “Şehit Tayyareci ErkânıHarp Yüzbaşı Kâminin Büyük Hatrasına”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15Birinciteşrin 1931, s.123.

¹²⁵ Atsız, “İsimsiz”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 190.

¹²⁶ Atsız, “İsimsiz”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 218.

¹²⁷ Atsız, “İsimsiz”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 296.

¹²⁸ Atsız, “Toprak-Mazi”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 40-41.

¹²⁹ Atsız, “İsimsiz”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 74.

¹³⁰ Atsız, “İsimsiz”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 101.

¹³¹ Atsız, “Ayrılık”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 175.

¹³² Atsız, “Yolların Sonu”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 176.

¹³³ Sabahattin Ali, “Rüzgâr”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 42-43.

¹³⁴ Sabahattin Ali, “Nefes”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 64 .

¹³⁵ Sabahattin Ali, “Dağlar”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 161.

Celâl Sıtkı'nın "İç Sıkıntısı"¹³⁹, "Bir kibrit alev aldı"¹⁴⁰, "Bir kadın âşık oldu"¹⁴¹; Orhan Şaik Gökyay'ın "Koşma"¹⁴²; Nihat Sami'nin "Koroğlu'ya Destan"¹⁴³, "Bora"¹⁴⁴, "Koşma"¹⁴⁵, "Ayşeye"¹⁴⁶, "Namık Kemal"¹⁴⁷; Dâniş Remzi'nin "Türk Oğlu"¹⁴⁸, "Düğün Gecesi"¹⁴⁹, "Öz Türk"¹⁵⁰, "Mefkûre"¹⁵¹, "Enginde bir kaya"¹⁵²; Fuat Edip'in "Köylüyüm"¹⁵³, "Biz"¹⁵⁴; Ferit Ragıp'ın "Neslimin Şarkısı"¹⁵⁵; Ayşe Ferhunde "Durma çalış"¹⁵⁶ (İngilizceden); İ. Aydın'ın "Tütüncüler"¹⁵⁷; Yaşar Zeki'nin "Kaldırım topalları"¹⁵⁸; A. Fethi'nin "Deniz çocukları"¹⁵⁹, "Boz Kurt"¹⁶⁰, "Kuduz Köpek"¹⁶¹; S.R.'nin "Aşk"¹⁶²; Atlı'nın "Atlılar"¹⁶³; Ba. Ragıp'ın "Veda"¹⁶⁴; Galip Fuat'ın "Yıpranmış halılar"¹⁶⁵; Fevziye Aptullah'ın "Mehmetçiğe"¹⁶⁶, "Türkü"¹⁶⁷, "Akşam ve Çiçekler"¹⁶⁸; Hikmet Tuğrul'un "Gözlerinin karanlığında"¹⁶⁹, "Yunus Gibi"¹⁷⁰, "Eski Sevgili"¹⁷¹; Refik Fikret'in "Mumyalar"¹⁷²; Ekrem Mümtaz'ın "Gece"¹⁷³; Bedriye Sabit'in "Atsız'a"¹⁷⁴; Abdülbaki'nin

¹³⁶ Sabahattin Ali, "Kara yazı", *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 295.

¹³⁷ Sabahattin Ali, "Mayıs", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.

¹³⁸ Sabahattin Ali, "Unutamadım", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 138.

¹³⁹ Celâl Sıtkı, "İç Sıkıntısı" *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 44.

¹⁴⁰ Celâl Sıtkı, "Bir kibrit alev aldı", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 135.

¹⁴¹ Celâl Sıtkı, "Bir kadın âşık oldu", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.

¹⁴² Orhan Şaik Gökyay, "Koşma", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 63

¹⁴³ Nihat Sami, "Koroğlu'ya Destan", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 63.

¹⁴⁴ Nihat Sami, "Bora", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 85.

¹⁴⁵ Nihat Sami, "Koşma", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 191.

¹⁴⁶ Nihat Sami, "Ayşeye", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.

¹⁴⁷ Nihat Sami, "Namık Kemal", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 138.

¹⁴⁸ Dâniş Remzi, "Türk Oğlu", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 75.

¹⁴⁹ Dâniş Remzi, "Düğün gecesi", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 149.

¹⁵⁰ Dâniş Remzi, "Öz Türk", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 215.

¹⁵¹ Dâniş Remzi, "Mefkûre", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Nisan 1932, s. 288.

¹⁵² Dâniş Remzi, "Enginde bir kaya", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 132.

¹⁵³ Fuat Edip, "Köylüyüm", *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 98.

¹⁵⁴ Fuat Edip, "Biz", *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 146.

¹⁵⁵ Ferit Ragıp, "Neslimin Şarkısı", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 130.

¹⁵⁶ Ayşe Ferhunde, "Durma çalış", (İngilizceden), *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 154.

¹⁵⁷ İ. Aydın, "Tütüncüler", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 214.

¹⁵⁸ Yaşar Zeki, "Kaldırım topalları", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 226.

¹⁵⁹ A. Fethi, "Deniz çocukları", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 226.

¹⁶⁰ Ali fethi, "Boz Kurt", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.

¹⁶¹ Ali Fethi, "Kuduz Köpek", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 66.

¹⁶² S.R., "Aşk", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 262.

¹⁶³ Atlı, "Atlılar", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 263.

¹⁶⁴ Ba. Ragıp, "Veda", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 278.

¹⁶⁵ Galip Fuat, "Yıpranmış halılar", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.

¹⁶⁶ Fevziye Aptullah, "Mehmetçiğe", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 26.

¹⁶⁷ Fevziye Aptullah, "Türkü", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.

¹⁶⁸ Fevziye Aptullah, "Akşam ve Çiçekler", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 100-103.

¹⁶⁹ Hikmet Tuğrul, "Gözlerinin karanlığında", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 42.

¹⁷⁰ Hikmet Tuğrul, "Yunus Gibi", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 50.

¹⁷¹ Hikmet Tuğrul, "Eski Sevgili", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 138.

¹⁷² Refik Fikret, "Mumyalar", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.

¹⁷³ Ekrem Mümtaz, "Gece", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.

¹⁷⁴ Bedriye Sabit, "Atsız'a", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 98.

“isimsiz”¹⁷⁵ şiirleri yayımlanır. Fuat Edip’in “Bugünkü Şiir”¹⁷⁶ adıyla yayımladığı iki perdelik manzum piyes de *Atsız Mecmua*’da yayımlanır.

Dergide seyahat yazılarının da kaleme alındığı görülür. Ahmet-Zeki Validi “Seyahat notları-hatıra defterinden”¹⁷⁷ başlıklı yazısı seyahat yazısı türündedir ve yazıda Pertev Naili Boratav’la Abant yaylasına yaptıkları geziyi anlatır. Seyahat yazısının devamı Pertev Naili Boratav tarafından “Seyahat notları”¹⁷⁸ adıyla devam ettirilir. Mehmet Enver de “Yörük”¹⁷⁹ adlı yazısıyla Safranbolu’ya iki saat mesafede Akviran Harabeleri eteklerinde kurulmuş olan Yörük Köyüne yaptığı geziyi anlatır. Nesimî Âbidin “M.T.T. Birliğinin İnanadolu seyahatine ait notlar”¹⁸⁰ yazısı da bir seyahat yazısı özelliği gösterir. Birlik Anadolu’da Bandırma, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Çankırı, Kayseri ve Sivas’a gider ve bu şehirlerde gördüklerini kısaca yazıya döker.

Tanıtım Yazıları ve Diğer Konu Başlığı

Kösemihalzade Mahmut Ragıp, Pertev Naili Boratav’ın *Koroğlu Destanı* kitabının tanıtımını “Koroğlu Destanı Hakkında”¹⁸¹ başlıklı yazısında tanıtır. Hüseyin Nihal Atsız “İzmirden Sesler Hakkında”¹⁸² tanıtımda *Yedi İzmirli Gencin Şiir ve Hikâyeleri* kitabı hakkındaki fikirlerini yazar. Diğer tanıtım yazısı Namık Kemal’in “Ziya Gök Alpin Hayatı ve Malta mektupları”¹⁸³ adlı yazıda Ali Nüzhet Beyin neşrettiği bu kitap hem tanıtılır hem de olumlu eleştirileri yapılır. Kösemihal Zade Mahmut Ragıp Cemil Sena’nın *Estetik* adlı kitabını tanıtır.¹⁸⁴ Kösemihalzade Mahmut Ragıp Ahmet Baha’nın *Safranboluda Yürük düğünleri* adlı kitabını “Türk Folkloruna ait kıymetli Bir Eser”¹⁸⁵ yazısında tanıtır.

“Bin yıl önce yaşamış bir Türk hekimi”¹⁸⁶ başlığıyla Şerefeddin’e ait olan makalede İbn Kutteybe’nin Horasan’da bir Türk hekimi gördüğünü belirttikten sonra onun *Te’vil-i Muxtelef ül Hadis* kitabındaki parçayı aktarır.

¹⁷⁵ Abdülbaki, “isimsiz”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 133.

¹⁷⁶ Fuat Edip, “Bugünkü Şiir”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 148-151.

¹⁷⁷ Ahmet-Zeki Validi, “Seyahat notları-hatıra defterinden”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 162-163.

¹⁷⁸ Pertev Naili Boratav, “Seyahat notları”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 148-150; “Seyahat notları II”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 209-211; Pertev Naili Boratav, “Seyahat notları III”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 250-251.

¹⁷⁹ Mehmet Enver, “Yörük”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 278-279.

¹⁸⁰ Nesimî Âbidin, “M.T.T. Birliğinin İnanadolu seyahatine ait notlar”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 145-147.

¹⁸¹ Mahmut Ragıp, “Koroğlu Destanı Hakkında”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 69-70.

¹⁸² H. Nihâl, “İzmirden Sesler Hakkında”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 93-94.

¹⁸³ Namık Kemal, “Ziya Gök Alpin hayatı ve Malta mektupları”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 143-144.

¹⁸⁴ Kösemihal Zade Mahmut Ragıp, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 167-168.

¹⁸⁵ Kösemihalzade Mahmut Ragıp, “Türk Folkloruna Ait Kıymetli Bir Eser”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 67-69.

¹⁸⁶ Şerefeddin, “Bin yıl önce yaşamış bir Türk hekimi”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 33-34.

Sonuç

15 Mayıs 1931 yılında yayım hayatına başlayan *Atsız Mecmua* 17 sayı aralıksız olarak yayımlanır. Daha çok köy ve köylüyü kurtarmaya yönelik bir amaç üzerine çalışmalar yapılan dergide birçok makale ve edebiyat ürünleri kaleme alınır.

Avrupa'da doğan folklor disiplini millet olma bilincinin temelini halka ait ürünlerin toplanmasını sağladığı gibi, halk edebiyatı alanındaki çalışmalara da yön verir. Bundan dolayı *Atsız Mecmua*'nın buna önem verdiği ve halk edebiyatı üzerine birçok yazının dergide yer aldığı gözlemlenir. Bu makaleler destan, halk şiiri, halk hikâyesi, Türk dünyası ve halk müziği, halk bilimi ve tasavvuf üzerinedir. Destan üzerine Zeki Velidi Togan'ın çalışmaları oldukça büyük bir yer tutar. Ayrıca çeşitli destan parçaları da toplanır. Halk şiiri ve halk hikâyesi alanında yeni derlenen parçalara yer verildiği gibi, Türk dünyasındaki müzik çalışmaları üzerinde de durulur. Halk bilimi kavramı etrafında ise, atasözleri ve maniler toplanır. Tasavvuf konusu ise, şiilik ve batınlık çevresinde anlatılmaya çalışılır. Bursalı Hâşım Efendi ve Yunus Emre konusunda da bilgi verilir.

Tarih ve milliyetçilik iç içe girmiş iki konudur. *Atsız Mecmua* dergisinde tarihle ilgili olarak Timur zamanına değinilir ve diğer yazılarıyla çelişki oluşturmayacak şekilde Moğollar Türk olarak gösterilir. Bir de tarihe küfredenler yani maziye inkâr edenler eleştirilir. Dergideki milliyetçilik anlayışının temelinde Turancılık fikri yer alır. Turancılık fikrinin Türk dünyası yaklaşımı Sovyet Rusya'daki Türk nüfuslarını açıklamak biçiminde gün yüzüne çıkar. Diğer taraftan Turancılık fikri bağlamında Türk milletinin üstünlüğü düşüncesi üzerine de çeşitli yazılar kaleme alınır.

Sosyal konularda ise, dil, din, ekonomi, eğitim, göçebelik mefhumları üzerinde durulur. Dil konusunda Latin harflerinin kabulünden sonra yapılması gerekenler anlatılır. Diğer taraftan Türkiye'de kullanılan dillerin istatistiksel durumuna yönelik eleştiriler vurgulanır. Eğitim konusundaki sıkıntılar gözler önüne serilir. Türkiye'nin sorunlarından göçebelik mefhumuna da değinilir. Ayrıca dünyanın ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin ekonomik sorunları ve çözümleri üzerinde durulur.

Fikir yazıları ise, gençlik ve fikir, kapitalizm buhranı ve antropoloji bahsi üzerine kuruludur. Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin gençler olduğu ve onlarda geleceğe yön verecek yeteneklerin varlığı dergide vurgulanır. Marksizm'in sürekli olarak eleştirildiği ve sol görüşün köylü ve işçiyi kendi amaçlarına göre kullanmak istedikleri veya kullandıkları dergideki yazılarda görülür. Antropoloji sahasında ise, Türkleri savaşta yenemeyen Batılıların, fikir yoluyla onların millî benliklerine zarar vermek istedikleri belirtilir. Bunların yanı sıra dergide hikâye ve şiir gibi çeşitli edebiyat ürünlerine de yerilir.

Sonuç olarak, makalenin tasnifinde birçok madde kullanılsa da, dergideki yazıların çoğunun Türk milliyetçiliğini konu aldığı görülür. Özellikle Atatürk'ün fikirlerinin *Atsız Mecmua*'da desteklendiği dikkati çeker. Ancak Nizam Önen, Cumhuriyet yönetimiyle Türkçü-Turancılar arasında bir ayrışma olduğundan bahseder. Türk Tarih Tezi konusunda eleştirilerinin olduğu doğrudur. Ancak bunu özelden genele götürmek ciddi bir hatadır. Çünkü H. Nihal "Türk Vatanını Peşkiş Çekenlere" yazısında 1932 yılının güncel konularından İngiltere'nin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e "Yüksek bir kumandan, asil bir düşman ve âlicenap bir dost şerefine" ifadesine karşılık Fransa gazetelerinde bir yaygara kopar. Özellikle Türkiye'nin güneyini İtalya'ya verme isteğinde bulunurlar. Buna H. Nihâl'in cevabı üzerine kurulu olan yazıda, yazar Türkiye'nin bölünmez bir bütün olduğunu haykırır ve bu bölünmez bütünü her hangi bir parçasını almak isteyenler için, imalı bir şekilde, yolun açık olduğunu ifade eder. Çünkü birçok konuda Türk milleti Batı'dan geri olabilir, ancak harp ve kahramanlık meydanlarında Türk milletiyle boy

ölçüşemeyeceklerini belirtir. Sadece bu görüş bile Atsız'ın veya *Atsız Mecmua*'nın Cumhuriyet yönetimiyle bir problemi olmadığını ve Atatürk'ü koruduğu açıktır. H. Nihal'in Türk milletinin bölünmez bir bütün olduğu düşüncesi ile Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı arasında da büyük bir yakınlık mevcuttur. Ayrıca, Namık Kemal'in tekke ve zaviyelerin kapatılmasını savunması; Ahmet Remzi'nin Latin harflerinin halka nasıl kabul ettirileceğini açıklayan makalesi ile Atatürk'ün fikirleri ve yaptığı inkılaplar arasında yakın bir bağlantı vardır. Bundan dolayı, *Atsız Mecmua*'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetimi ve kurucu ideolojisi ile fikir yönünden uzak değil, hatta yakın olduğu söylenilebilir. Ayrıca makalelerde çeşitli problemlerin ve çözüm önerilerinin bulunduğu da gözlemlenir. Bu da 1931-1932 Türkiye'sinin anlaşılmasında ve anlatılmasında derginin önemli bir yerinin olduğunu kanıtlar.

KAYNAKÇA

Genel Kaynaklar

- Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997.
Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Yayınları, İstanbul 2004.
Hroch, Miroslav, *Avrupa'da Milli Uyanış*, (Çev. Ayşe Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
Karatay, Osman, *İran ile Turan*, KaraM Yayınları, Ankara 2003.
Landau, Jacob M., *Pantürkizm*, (Çev. Mesut Akın), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.
Osmanağaoğlu, Cihan, *Ziya Gökalp'te Türkçülük Akımı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2008.
Önen, Nizam, *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
Özdoğan, Günay Göksu, *"Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
Rıza Nur, *Türk Tarihi*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1972.
Seferciğolu, Necmeddin, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008.
Soğukömeroğulları, Mehmet, *Fethi Tevetoğlu Hayatı, Sanatı ve Şairliği*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
Tevetoğlu, Fethi, "Türkçü Dergiler VII", *Türk Kültürü*, S. 304, Ağustos 1988, s. 499-503.
Yıldırım, Dursun, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Makaleler

- (Yazarı belli değil), "Karaca Oğlan'ın basılmamış bir şiiri", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 201.
A. Baha, "Bey Böyrek hikâyesinin Safranbolu kuzyaka rivayeti", *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 255-260.
A. Baha, "Memleket Manileri", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 133.
A. Baha, "Safranbolu Manileri", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 57.
A. Baha, "Safranbolu Manileri", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 84.
A. Rıza, "Anadoluda sihirli taşlar", *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 299-300.
Abdülbaki, "Basılmamış Bektaşî şiirleri hakkında", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 205.
Abdülbaki, "Son asır Hamzavî şairlerden: Necmi", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 231-233.

- Abdülbaki, “Melâmîlik-Hamzavîlik ve Bâtınîlikte mütekabil tedahüller”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 17-19.
- Abdülbaki, “Melâmîlik-Hamzavîlik ve Bâtınîlikte mütekabil tedahüller”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 34-38.
- Abdülbaki, “Melâmîlik-Hamzavîlik ve Bâtınîlikte mütekabil tedahüller”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 61-64.
- Abdülbaki, “Bursalı Hâşım Efendi”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 80-83.
- Abdülbaki, “Yunus Emre’ye dair”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 139-144.
- Abdülkâdir, “Soviyet Ülkelerinde Yaşayan Türk Kavimlerine Dair İstatistik Malumat”, *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 6-7.
- Abdülkâdir, “Türkistan (Orta Asya)Cumhuriyetleri Nüfusu”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 34-35.
- Adnan, “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 294-297.
- Adnan, “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı II”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 19-21.
- Adnan, “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı III”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 54-56.
- Adnan, “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı IV”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 89-90.
- Adnan, “Darbimesel mecmuaları kitabiyatı V”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 112-121.
- Ahmet Remzi, “Türk İstenografisi ve Memleketteki Lüzumu”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 78-80.
- Ahmet Rıza, “Türk Antropolojisine Methal”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 127-129.
- Ahmet Rıza, “Türk Antropolojisine Methal II”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 154-156.
- Ahmet Rıza, “Türk Antropolojisine methal III”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 264-267.
- Ahmet Talât, “Dertli’ye dair”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 227.
- Ahmet –Zeki Valîdî, “Türk Destanının Tasnifi”, *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 2-3.
- Ahmet –Zeki Valîdî, “Türk Destanının Tasnifi II”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 27-30.
- Ahmet –Zeki Valîdî, “Türk Destanının Tasnifi III”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 51-55.
- Ahmet –Zeki Valîdî, “Türk Destanının Tasnifi IV”, *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 99-102.
- Ahmet-Zeki Valîdî, “Temür Bek’in İslamiyet’e Bakışı”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 7-11.
- Ahmet-Zeki Valîdî, “Divân-ı Lugâtüt-Türk’ün telif senesi hakkında”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 77-78.
- Ahmet-Zeki Valîdî, “Mahmûd Kaşgarî’ye ait notlar”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 133-137.
- Bazilescu, N., “Kapitalizm Buhranı I”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 122-124.
- Bazilescu, N., “Kapitalizm Buhranı II”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.7, 15

- İkinciteşrin 1931, s. 148-150.
- Bazilescu, N., “Kapitalizm Buhranı IV”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 192-194.
- Bazilescu, N., “Kapitalizm Buhranı V”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 214-217.
- Bazilescu, N., “Kapitalizm Buhranı”, (Çev. Safaattin Rıza), *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 292-294.
- Belayef, Viktor, “Özbek Musikisi”, (Çev. Abdülkadir İnan), *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 30-33.
- Belayef, Viktor, “Türkmen ve Özbek Musikileri”, (Çev. Abdülkadir İnan), *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 103-107.
- Bir Azerbaycanlı, Müderris zade Selâhattin Sait, A. Baha, Ahmet, “Türkiye Manileri”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 52-53.
- Bozkurt, “Önsöz”, *Atsız Mecmua*, S. 1, 15 Mayıs 1931, s. 1.
- Bozkurt, “Gençlik ve Mefkûre”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 25-27.
- Boz Kurt, “İlerki İnkılâpçılara”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 49-51.
- Boz Kurt, “Memleket Bilgisi”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 73-74.
- Boz Kurt (olması lazım), “Köycülük”, *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 97-98.
- Boz Kurt (olması lazım) “Millî Ahlâk”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 121-122.
- Boz Kurt (olması lazım), “Millî Benlik”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 145-147.
- Boz Kurt (olması lazım), “Millî İktisat”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 189-191.
- Boz Kurt (olması lazım), “Millî Gaye”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 213.
- Boz Kurt (olması lazım), “Halk ve Münevver”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 237-239.
- Boz Kurt (olması lazım), “Bize bir “Gençlik” lâzımdır”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Nisan 1932, s. 285-287.
- Boz Kurt (olması lazım), “İktisat ve Millî müdafaa”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 261-264.
- Boz Kurt (olması lazım), “Millî Uyanıklık”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 1-2.
- Boz Kurt (olması lazım), “Millî Mefkûre”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 25-27.
- Boz Kurt (olması lazım), “Filibe Lokantası”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 49-50.
- Boz Kurt (olması lazım), Maziye İnkâr Edenler, Darülfünun ve Millî Tarih Kongresi”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 73-76.
- Bozkurt (olması lazım), “Darülfünun Islahatı ve Yüksek Muallim Mektebi”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 97-99.
- Caferoğlu Ahmet, “Azerbaycan halk edebiyatında “Sayacı” Türküsü”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 229-231.
- Caferoğlu Ahmet, “Azerbaycan halk edebiyatında “Sayacı” Türküsü”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 247-250.
- Cevat Ekrem, “Türkiyedeki Diller”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 125-127.
- Cevat Ekrem, “Türkiyede tahsil derecesi”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 152-153.

- Çavuşoğlu Zeki, “Karaca-Oğlan’a Dair”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 30-33.
- D. Dumrul, “Bugünün Silâhlarından: Radyo”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 36-38.
- Dâniş Remzi, “İş hayatında kadın”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 223-225.
- Demirci, “Türk işçileri”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 160-162.
- Ernst Wageman, “İktisadî Buhran ve Kredi”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 21-22.
- Fehmi Ragıp, “Millî Bütçe”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 217-219.
- Fehmi Ragıp, “Türkiyede elektrik”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 15.
- Freidrich Sternthal, “Alman Darülfünunlarındaki Vak‘alara Dair”, (Çev. Sabahattin Ali), *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 89-90.
- H. Nihâl, “Türkler Hangi Irktandır”, *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 4-5.
- H. Nihâl, “Aynı tarihi yanlışlığa düşüyor muyuz?”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 279-281.
- H. Nihâl, “Aynı tarihi yanlışlığa düşüyoruz”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 290-292.
- H. Nihâl, “Millî Seciye buhranı”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 27-28.
- H. Nihâl, “Türk Vatanını Peşkiş Çekenlere”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 56-57.
- H. Nihâl, “Sadri E(r)tem Beye Cevap”, *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 85-88.
- H. Nihâl, “Askerlik Aleyhtarlığı”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 100-103.
- Hemşinli Tevfik, “Hemşin Manileri”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 220.
- İrkil Ata, “Küçük Yazılar”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 80-81.
- Kıvameddin, “Arap şiirinde Türkler”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 11-12.
- Kıvameddin, “Arap şiirinde Türkler II”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 46-47.
- Köprülüzade M. Fuat, “Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi hakkında yeni vesikalar”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 239-246.
- Kösemihal Zade Mahmut Ragıp, “Urfa’nın musiki tarihindeki mevki”, *Atsız Mecmua*, S. 11, 15 Mart 1932, s. 272-277.
- Kösemihal Zade Mahmut Ragıp, “Benderî mekâmı”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 12-13.
- Kütahyalı Mehmet Halit, “Kütahya halk şairlerinden Pesendi”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 297-299.
- M. Emin, “Onlara”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 221-223.
- M. L. Gerard, “İktisadî buhran ve beynelmilel kredi”, (Çev. Zeybekoğlu Zeki), *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 3-7.
- M. L. Gerard, “İktisadî buhran ve beynelmilel kredi”, (Çev. Zeybekoğlu Zeki), *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 287-290.
- M. Oğuz, “Dertlerimizden Biri”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 29-30.
- M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 81.
- M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 114.
- M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 132.
- M. Şakir, “Sinop’ta atlar, atlarla alâkadar âdet ve telâkkilere dair notlar”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 164-167.
- M. Şakir, “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 204.
- M. Şakir, “Dertli’nin ve Şem’î’nin basılmamış şiirleri” *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 202-203.

- M. Şakir, "Dertli ve Şem'î'ye Dair", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 225-226.
- M. Şakir, "Sazşairlerine ait basılmamış parçalar", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 281-282.
- M. Şakir, "Yazmalar arasında edebî parçalar", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 45-46.
- M. Şakir, "Sazşairlerine ait basılmamış parçalar", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 57-58.
- M. Şakir, "Yazmalar arasında edebî parçalar", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 87.
- M. Şakir, "Basılmamış Halk Şiirleri", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 84.
- M. Şakir, "Basılmamış Halk Şiirleri", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 104-111.
- M. Şakir, "Bulunmuş Parçalar", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 162-163.
- Mahmut Ragıp, "Bizde Koro ve Repertuarı", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 136-138.
- Mahmut Ragıp, "Bizde Koro ve Repertuarı II", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 196-199.
- Mehpare Nihal, "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda "kadın", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 134-135.
- Mehpare Nihal, "Türlerde ailenin tekâmülü ve bunda "kadın", *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 159-160.
- Mehpare Nihal, "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda kadın", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 206-208.
- Mehpare Nihal, "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda kadın", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 269-272.
- Mehpare Nihal, "Türklerde ailenin tekâmülü ve bunda kadın", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 58-61.
- Muallim Atabeyli Naci, "Göçebelğin ilgası", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 194-196.
- Muallim Atabeyli Naci, "Eski Halk şairlerimize ait bazı parçalar ve vesikalar", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 39-40.
- Müderriş zade Selâhattin Sait, "Kerkük Manileri", *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 110.
- Müderriş Zâde Selâhattin Sait, "Memleket Manileri", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 133.
- Namık Kemal, "Mefkûremin Faciası", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 61-62.
- Namık Kemal, "Açık Tekkeler", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 151.
- Namık Kemal, "Kadro ve Ziya Gök Alp", *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 302-304.
- Nihat Sami, "Tuna Boyunda Sazşairlerimiz", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 39-40.
- Nihat Sami, "Bir Destan Parçası", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 60.
- Nihat Sami, "Cezair Sazşairlerimiz", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 77-79.
- Nihat Sami, "Kâtibi, Gevheri ve Âşık Ömerden parçalar", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 199-201.
- Nihat Sami, "Köroğlu'nun iki şiiri", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 283.
- Nihat Sami, "Demirci-Oğlu" *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 14.
- Niyazi Tevfik, "Karaca-Oğlan'a ait basılmamış şiirler", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 43-44.

- Pertev Naili, "Talebe Birlikleri Hakkında II", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 91-92.
- Pertev Naili, "Kerem ile Aslı hikâyesi ve Âşık Kerem", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 157-161.
- Sadettin Nüzhet, "Şeyh Galib'in Şuarâ Tezkiresi", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 91-94.
- Safaattin Rıza, "Eski tarihte: Mektep", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 130-131; Safaattin Rıza, "Eski tarihte: Mektep II", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 157-158.
- Şerefeddin, "Bin yıl önce yaşamış bir Türk hekimi", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 33-34.
- Şerefeddin, "Zemahşerî Divanında Türklere Dair Şiirler", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 65-67.

Hikâyeler

- Sabahattin Ali, "Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi", *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 10-16.
- Sabahattin Ali, "Kurtarılamayan Şaheser", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 125-133.
- Şakir Ziya, "Deli", *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 16-17.
- Y.D., "Dönüş" *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 40-41.
- Y.D., "Şehitlerin Duası" *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 64-67.
- Y.D., "Erkek-Kız", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 85-88.
- Y.D., "İki onbaşı", *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 141-143.

Şiirler

- A. Fethi, "Deniz çocukları", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 226.
- Abdülbaki, "İsimsiz", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 133.
- Ali fethi, "Boz Kurt", *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.
- Ali Fethi, "Kuduz Köpek", *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 66.
- Atlı, "Atlılar", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 263.
- Atsız, "Bugünün Gençlerine", *Atsız Mecmua*, S.1, 15 Mayıs 1931, s. 10.
- Atsız, "Koşma", *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 33.
- Atsız, "Türklerin Türküsü", *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 50.
- Atsız, "Topal Asker", *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 82-83.
- Atsız, "Şehit Tayyareci ErkânıHarp Yüzbaşı Kâminin Büyük Hatırasına", *Atsız Mecmua*, S.6, 15Birinciteşrin 1931, s.123.
- Atsız, "İsimsiz", *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 190.
- Atsız, "İsimsiz", *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 218.
- Atsız, "İsimsiz", *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 296.
- Atsız, "Toprak-Mazi", *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 40-41.
- Atsız, "İsimsiz", *Atsız Mecmua*, S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 74.
- Atsız, "Ayrılık", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 175.
- Atsız, "İsimsiz", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 101.
- Atsız, "Yolların Sonu", *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 176.
- Ayşe Ferhunde, "Durma çalış", (İngilizceden), *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 154.
- Ba. Ragıp, "Veda", *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 278.

- Bedriye Sabit, “Atsız’a”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 98.
Celâl Sıtkı, “İç Sıkıntısı” *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 44.
Celâl Sıtkı, “Bir kibrit alev aldı”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 135.
Celâl Sıtkı, “Bir kadın âşık oldu”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.
Dâniş Remzi, “Türk Oğlu”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 75.
Dâniş Remzi, “Düğün gecesi”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 İkinciteşrin 1931, s. 149.
Dâniş Remzi, “Öz Türk”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 215.
Dâniş Remzi, “Mefkûre”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Nisan 1932, s. 288.
Dâniş Remzi, “Enginde bir kaya”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 132.
Ekrem Mümtaz, “Gece”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.
Ferit Rıfap, “Neslimin Şarkısı”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 130.
Fevziye Aptullah, “Mehmetçiğe”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 26.
Fevziye Aptullah, “Türkü”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.
Fevziye Aptullah, “Akşam ve Çiçekler”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 100-103.
Fuat Edip, “Köylüyüm”, *Atsız Mecmua*, S.5, 15 Eylül 1931, s. 98.
Fuat Edip, “Biz”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 146.
Galip Fuat, “Yıpranmış halılar”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.
Hikmet Tuğrul, “Gözlerinin karanlığında”, *Atsız Mecmua*, S. 14, 15 Haziran 1932, s. 42.
Hikmet Tuğrul, “Yunus Gibi”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 50.
Hikmet Tuğrul, “Eski Sevgili”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 138.
İ. Aydın, “Tütüncüler”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 214.
Nihat Sami, “Ayşe”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.
Nihat Sami, “Köroğlu’ya Destan”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 63.
Nihat Sami, “Bora”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 85.
Nihat Sami, “Koşma”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 191.
Nihat Sami, “Namık Kemal”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 138.
Orhan Şaik Gökyay, “Koşma”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 63.
Refik Fikret, “Mumyalar”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 51.
S.R., “Aşk”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 262.
Sabahattin Ali, “Rüzgâr”, *Atsız Mecmua*, S.2, 15 Haziran 1931, s. 42-43.
Sabahattin Ali, “Nefes”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 64 .
Sabahattin Ali, “Dağlar”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 161.
Sabahattin Ali, “Kara yazı”, *Atsız Mecmua*, S.12, 15 Nisan 1932, s. 295.
Sabahattin Ali, “Mayıs”, *Atsız Mecmua*, S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 23.
Sabahattin Ali, “Unutamadım”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 138.
Yaşar Zeki, “Kaldırım topalları”, *Atsız Mecmua*, S.9, 15 İkincikânun 1931, s. 226.

Manzum Piyes

Fuat Edip, “Bugünkü Şiir”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 148-151.

Gezi Yazıları

- Ahmet-Zeki Validi, “Seyahat notları-hatıra defterinden”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 162-163.
Boratav, Pertev Naili, “Seyahat notları”, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 148-150.
Boratav, Pertev Naili “Seyahat notları II”, *Atsız Mecmua*, S.8, 15 Birincikânun 1931, s. 209-211.

Atsız Mecmua Üzerine / Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

Boratav, Pertev Naili, “Seyahat notları III”, *Atsız Mecmua*, S.10, 15 Şubat 1932, s. 250-251.
Mehmet Enver, “Yörük”, *Atsız Mecmua*, S.11, 15 Mart 1932, s. 278-279.
Nesimî Âbidin, “M.T.T. Birliğinin İçanadolu seyahatine ait notlar”, *Atsız Mecmua*, S. 17, 25 Eylül 1932, s. 145-147.

Tanıtım Yazıları

H. Nihâl, “İzmirde Sesler Hakkında”, *Atsız Mecmua*, S.4, 15 Ağustos 1931, s. 93-94.
Kösemihal Zade Mahmut Ragıp, *Atsız Mecmua*, S.7, 15 İkinciteşrin 1931, s. 167-168.
Kösemihalzade Mahmut Ragıp, “Türk Folklorına Ait Kıymetli Bir Eser”, *Atsız Mecmua*, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 67-69.
Mahmut Ragıp, “Koroğlu Destanı Hakkında”, *Atsız Mecmua*, S.3, 15 Temmuz 1931, s. 69-70.
Namık Kemal, “Ziya Gök Alpin hayatı ve Malta mektupları”, *Atsız Mecmua*, S.6, 15 Birinciteşrin 1931, s. 143-144.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

**ADANA'DA YAŞAYAN BİR KARAGÖZ USTASI: MAHMUT HAZIM
KISAKÜREK (KUKLACI MAHMUT AMCA – HAYALİ MAHMUT)**

**A Karagöz Foreman, Living in Adana: Mahmut Hazım Kısakürek (Uncle Puppeteer
Mahmut- The Fictitious Mahmut)**

Doç. Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN*

Özet

Adana'da Geleneksel Gösteri Sanatları Topluluğu adı altında faaliyetlerini sürdüren “Kuklacı Mahmut Amca” (Mahmut Hazım Kısakürek), Karagöz oyunu ile geleneksel ve modern kukla oyunlarını sahnelemektedir. Uluslararası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği UNIMA'ya üye olan M. Hazım Kısakürek, 1992 yılından beri çocuklara yönelik olarak kâr-ı kadimden güncellediği sekiz Karagöz oyununu sergilemektedir. Bir kısmı özgün uyarlama, bir kısmı da adaptasyon olan bu oyunlar Romeo ve Juliet, Kazaya Dikkat, Çevre Canavarı, Deniz Sefası, Kanlı Nigar, Hamam Sefası, Cadılar, Salıncak Sefasıdır. Aynı zamanda geleneksel ve modern kukla yapıp oynatan Hazım Kısakürek, Karagöz'ün suretlerini de atölyesinde kendi hazırlamaktadır.

Çalışmamızda Adana'nın tek Karagöz ustası olan M. Hazım Kısakürek'in sanatçı yönü tanıtılacak, buradan yola çıkılarak Karagöz sanatının günümüzde yaşadığı ortam ve alanların belirlenmesine katkı sağlanmaya ve korunması için neler yapılabileceği sorularının cevapları verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karagöz, Hayali, Kukla, Gelenek.

Abstract

Kuklacı Mahmut Amca (Puppeteer Mahmut Hazım Kısakurek) who give himself the name of Traditional performance art group is performing traditional and modern puppet shows in Adana. M. Hazım Kısakurek, who is a member of UNIMA, has been performing eight Karagoz Shows, which are derived from 'Kâr-ı Kadim' and updated, to kids. The name of these shows, some of which are adaptation of original shows and some of which are adaptation with the present time issues, are “ Romeo ve Juliet, Kazaya dikkat, Deniz sefası, Kanlı Nigar, Hamam Sefası, Cadılar, Salıncak Sefası”. At the same time Hazım Kısakurek who manufactures traditional and modern poppet in his studio, manufactures Karagoz poppets in his studio.

In our study the only Karagoz artist of Adana M. Hazım KISAKUREK's artistic part will be introduced. And beginning from this point we'll try to contribute showing the

---

* Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rokusluk@cu.edu.tr

situations and areas where Karagoz performance survives to live and so on we’ll try to find answers on how to contribute and protect this art.

Key words: Karagöz, Hayalî, Dummy, Tradition.

Giriş

Yüzyıllar boyu Türk insanının duyu ve düşüncelerine aracılık etmiş, kimi zaman siyasal bir taşlamaya dönmüş, kimi zaman ise izleyicilerin yüzünde buruk bir gülümseme bırakan Karagöz oyununun geleneksel biçimiyle günlük yaşamımızdan çıkması uzun bir zaman almıştır. Çok değil, televizyon evlerimize girinceye kadar Ramazanların değişmez eğlenceleri arasında Karagöz perdeleri de vardı. Şimdilerde bu sanata gönül veren, bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda sanatçı, tekrar eski günlere dönebilmek için çırpınıp durmakta. Geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli türlerinden birisi olan Karagöz oyununu unutanlara hatırlatmak, bilmeyenlere öğretmek, bizlere düşen görevdir.

Biz de Karagöz’ün günümüzdeki durumunu yansıtan bir çalışmayla bu sürece katkı sağlamayı amaçlamaktayız. Adana’da “Geleneksel Gösteri Sanatları Topluluğu” nu kurarak Karagöz ve kukla oyunlarını sahneleyen Mahmut Hazım KISAKÜREK (Hayalî Mahmut–Kuklacı Mahmut Amca) de Karagöz oyunlarının ve kuklacılığın yaşatılması ve geleneksel sanatlarımızın benimsenmesi için çabalayan sanatçılarımızdan birisidir.

UNIMA üyesi olan ve 2001 yılında bu kurum tarafından ödüllendirilen Kısakürek, 1992 yılından beri Adana’da Karagöz ve kukla gösterileri yapmaktadır. Sanatçı, Karagöz tasvirlerini ve kuklalarını da atölyesinde kendi hazırlamaktadır.

Çalışmamızda, Adana’da Karagöz ve kukla sanatçılığı yapan Mahmut Hazım Kısakürek’in kimliği, sanata nasıl başladığı, ustalığı, repertuarındaki oyunlar, seyirci kitlesi, üyelikleri, ödülleri, katıldığı festivaller, geleneksel sanatların yaşatılması konusundaki görüşleri, tasvir yapıcılığı ve atölyesi ile ilgili bilgiler verilerek sanatçı yönü tanıtılacak; buradan yola çıkılarak Karagöz sanatının günümüzde yaşadığı ortam ve alanların belirlenmesine ve korunması için neler yapılabileceği konusuna katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız, Karagöz Ustası M. Hazım Kısakürek’le yapılan yüz yüze görüşmelere, kendisi tarafından bize verilen dokümanlara ve kamera çekimlerine dayanmaktadır.

Karagöz Ustası Hayalî Mahmut’un Kimliği

Adı – Soyadı, Unvanı

Hayalî Mahmut’un gerçek adı Mahmut Hazım Kısakürek’tir. Hayalî’nin verdiği bilgiye göre, hayalî olabilmek için ahilik kaynağından gelmek gerekir. Burada usta-çırak ilişkisiyle yürüyen eğitimin sonunda, usta tarafından hayalî unvanı verilir.

Mahmut Hazım Kısakürek kendi kendisini yetiştirdiği için Hayalî Mahmut adını da kendisi koymuştur. Kukla da oynattığı için, çocuklar kendisini, Kuklacı Mahmut Amca olarak tanımaktadırlar. Biz çalışmamızın bundan sonraki bölümünde kendisinden Hayalî Mahmut olarak söz edeceğiz.

Doğum Yeri ve Tarihi, Ailesi

Hayalî Mahmut 1954 yılında Adana'da dünyaya gelmiştir. Annesi Tekirdağ Çorlulu, babası ise K. Maraşlıdır. Babası, memuriyet dolayısıyla Adana'ya gelmiştir ve yerleşmiştir.

Öğrenim Durumu, Askerliği

İlköğrenimini İstanbul, Adana, Ankara K.Maraş illerinde tamamlayan sanatçı, lise mezunudur. Askerliğini 1974 yılında İzmir Söke'de yapmıştır.

Evliliği, Çocukları

1973 yılında yaptığı ilk evliliğinden 3 çocuk sahibi olan sanatçı, 1990 yılında ikinci eşiyle evlenmiştir. Yaptığı ikinci evlilikten iki çocuk sahibi olmuştur.

Karagöz Ustası Olmasını Hazırlayan Ortam ve Etmenler

Hayalî Mahmut, Karagöz çalışmalarına 1991 yılında başlamıştır. Ancak bu sanata başlamadan çok önceye dayanan tiyatro geçmişi, onun bu sanata ilgi duymasına neden olan en büyük etkenlerden birisidir.

1969 yılında, ortaokul son sınıf öğrencisiyken “Dost Oyuncuları Tiyatro Topluluğu” nda tiyatroya başlar. Çukurova Bölge Tiyatrosu, Çağ Tiyatrosu, Ankara Sanat Tiyatrosu, Adana Halk Tiyatrosu, Ankara Birlik Tiyatrosu, Yeni Ankara Tiyatrosu, Adana Halk Tiyatrosu gibi tiyatrolarda çalıştıktan sonra 1973 yılında evlenerek Adana'ya döner. Adana'da “Çağdaş Tiyatro” adında bir tiyatro kurar. Bu tiyatrodaki oyunlarını Belediyenin salonunu kiralayarak oynatmaktadır. 1974 yılında askere gittikten sonra dönüşte tekrar Ankara'ya yerleşir. Bir süre tiyatrodan koparak, babasıyla birlikte reklam işleri yaparlar. Ancak tiyatrosuz yaşayamayan Hayalî, tanıdık tiyatro ortamı nedeniyle tekrar Adana'ya döner. Ancak 1980'li yılların terörle karışık ortamında, Almanya'da yaşayan kız kardeşinin yanına gider.

Almanya'da hem çalışmakta hem de boş zamanlarında tiyatro yapmaktadır. Çalıştığı amatör tiyatrodaki, hem salon hem de sokakta oyunlar oynar. Almanya'da yaşayan Türklerin konumları, yaşantıları, azınlık diye nitelenebilecek Yunanlı, İspanyol, Hintli, Pakistanlı insanların sorunlarını anlatan kısa oyunlarında politik bir tavır da sergilemektedir.

1981 yılında Adana'ya döner. Belediye Şehir Tiyatrosu yeni kurulmuştur ve Nalınlar isimli oyunun provaları yapılmaktadır. Hayalî Mahmut, tiyatroya gider gitmez eline metinler verilir ve böylelikle şehir tiyatrosunda oynamaya başlar. Bir süre bu tiyatrodaki oynadıktan sonra 1452 sayılı yasayla görevden alınır.

Bundan sonraki süreçte pazarlamacılık yapar. Bir süre tencere pazarlar, bir süre ilaç firmasında çalışır. Ancak akli hep tiyatrodadır. 1452 sayılı yasanın takipçisi olur. Belediye Şehir Tiyatrosu yoktur artık ama kadroları durmaktadır. Söz konusu yasayla ilgili yeni düzenlemeler yapılır ve M. Hazım Kısakürek tiyatrodaki görevine döner. Ancak yine geçmişteki siyasi sebepler yüzünden, cuma günü işe başlatılır. Hafta sonu işe gelmediği gerekçesiyle pazartesi işine son verilir.

Bundan sonra televizyonculuğa başlayan Kısakürek, Adana'nın yerel kanallarında Kanal A televizyonu ve Tempo TV'de programlar yapmaya başlar. Ancak tiyatrodan yine

kopmamıştır. Adana'daki değişik tiyatrolarda oyunlar oynar. Bu tiyatrolarda rol aldığı bazı oyunlar; Keloğlan, Vatandaş Oyunu, Alo Orası Tımarhane mi? Teneke, Keşanlı Ali Destanı, Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz, Hamdi ve Hamdi, Meteliksiz Nasıl Milyoner Olunur? Ayı mı Dayı mı? Nalınlar, Üç Deste Aşk, Deli Deli Tepeli, Toros Canavarı, Peşinatsız Taksitle, Nasreddin Hoca vb.dir. Bu süreçte birkaç sinema filminde de rol almıştır.

Karagöz Oynatmaya Başlaması

Sanatçının Kukla ve Karagöz oyununa merak salması, 1990'lı yılların başında olur. O sıralarda, kreş ve anaokullarından çocuklara hitap edecek oyunlar sergilemesi yönünde teklifler almaktadır. Kendi ifadesiyle: "Kocaman adam, makyaj yapıp oynarsa çocuğu ürkütebilir." deyip başka bir şeyler hazırlamanın arayışına girer. Evinde bulunan Karagöz ve Hacivat figürleri için bir perde hazırlar, arkadan ışık tutar. Oluşturduğu bu amatör sahneyle ilk olarak kreşlerde gösteri yapmaya başlar. Çocuklar tarafından çok beğenilince de bu işe merak sarar. Hayali Mahmut'un Karagöz ve Kukla sanatına başlaması bu şekilde olur. Bu tarihten itibaren Karagöz'le ilgili yayınları toplamaya başlar ve koca bir kitaplık dolusu yayını biriktirir. O sıralarda Rus malları çoğalmıştır. Sokaklarda satılan bu mallardan birçok bebek kafası toplar. Onlar üzerinde biraz çalışarak saç, bıyık, sakal yapar. El kuklaları haline getirerek, kukla gösterilerine başlar. Bir arkadaşıyla yaptıkları bu gösteriler de büyük beğeni toplar. Bu esnada, çocukların günlük hayatta söyleyemedikleri şeyleri bu gösteriler sırasında rahatlıkla söylediklerini fark ettiğinde bu işi daha da ciddiye almaya başlar. Çocuklara mesaj veren, parmak emmenin, yemek seçmenin yanlışlığını anlatan eğitici nitelikteki oyunları yazarak oynatır. Bu sırada da Karagöz oyunu ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Kendi kendine yaptığı çalışmalarda plastik üzerine çizdiği figürlerle tasvir yapımını da öğrenmeye çalışmaktadır. Adana'da bu konuda kendisini yetiştirebilecek bir usta yoktur.

O tarihlere Seyhan Şenlikleri düzenlenir. Dönemin belediye başkanı, M. Hazım Kısakürek'e, kukla gösterilerini yapması için şenliklerde bir yer ayırır. Gösteriler için de çok iyi bir ücret verir. Hayali Mahmut, o günlerde Ünver Oral'ın "Kuklacı Kardeşler" isimli kitabını okumuştur. Aldığı bu maddi destek sayesinde arkadaşıyla birlikte İstanbul'a gider ve 118 bilinmeyen numaralardan telefonunu bulduğu Ünver Oral'ı ziyaret eder. Giderken hazırladığı kukla kafalarını götürmüştür; ancak plastikten hazırladığı Karagöz tasvirlerini götürmemiştir. Ünver Oral, bu görüşmede kendisine yardımcı olur ve yol gösterir. Kendisi de bu görüşme sonunda, hazırladığı figürlerin hiç de kötü olmadığını fark ederek daha da cesaretlenir.

Döndükten sonra deri malzeme alır. Kayınvalidesinin evinin bir bölümünü atölye haline getirir. İbişli Kukla oyunu için kukla hazırlar ve Cevdet Kudret'in "Kukla" oyunundaki oyunu uyarlar. Artık Karagöz figürlerini sahnelemeyi istemektedir. Kukla gösterisinin yanına bir de Karagöz figürü koyar ve oyunu öyle oynar. Güzel tepkiler alınca da Karagöz oynatma işine ağırlık verir.

1992 yılında "Geleneksel Gösteri Sanatları Topluluğu" nu kurar ve topluluğun genel sanat yönetmenliğini üstlenir. Geleneksel Türk Tiyatrosunun çağın teknolojisi ve gündemi ile yeniden ele alınıp geleneksel tatları ile korunarak yaşatılması ilkesi ile hareket eden topluluk; İbiş Kunduracı, Karagöz, Kanlı Nigar, Çevre Canavarı, (Karagöz ve Hacivat) Romeo ve Juliet, Karagöz'ün Gelin Olması, Hamam Sefası, Salıncak Sefası isimli geleneksel kukla ve gölge oyunlarının yanı sıra Turgut Bağır'ın yazdığı Karagöz ve Hacivat

“Cazular” gölge oyunu ile “Lokman Hekim ve Şahmeran Efsanesi” isimli kukla oyunlarını sergiler.

Topluluk bu oyunların yanı sıra M. Hazım Kısakürek'in yazdığı İbiş ve Nevruz, İbiş ve Hıdrellez, İbiş Kütüphanede gibi toplumsal değerlerimizi anlatan oyunları, İbiş Perili Konak, Karagöz Çevre Canavarı gibi geleneksel gölge oyunlarını, Karagöz sanatçısı İsmail Ökke ile birlikte Adana İl Kültür Müdürlüğü'nün organizasyonlarında sergiler.

25 Eylül 1999'da ise Türkiye'nin ve Adana'nın 3-9 yaş çocuklarına hitap eden ilk ve tek gölge ve kukla tiyatrosunu kurar. Arkadaşı Karagöz Sanatçısı İsmail Ökke ile birlikte Geleneksel Gösteri Sanatları Topluluğu olarak, bir özel okulun desteğiyle Adana Çakmak Plaza'da yan yana iki dükkanı kiralar. Duvarları yıkarak geniş bir gösteri salonu haline getirirler. Binadaki her türlü alt yapı düzenlemesini kendi elleri ile yaparak tiyatroyu açarlar. Ardından Aygaz firmasının ev kazalarını önlemek amacıyla 1998'de başlattığı “Aygaz Ev Kazalarına Karşı Uyarıyor” kampanyasında görev alırlar. Kendi yazdığı “Kazaya Dikkat” adlı oyunu 1998 yılından 2000 yılına kadar, Adana ve ilçelerinde 4000 öğrenci tarafından izlenir. 2000 yılında Doğu ve Güneydoğu illerinde turneye çıkarak Malatya, Elazığ, Van, Hakkâri, Şırnak ve Mardin'deki ilköğretim okullarında da oyunu sergiler. Kendisinin yazdığı ve resimlediği oyunun kitapçığı da öğrencilere dağıtılır.

Hayalî Mahmut, oyunlarında çocuklara yönelik eğitim amaçlı programlar hazırlayıp, onlara sosyal yaşamda nasıl davranmaları gerektiğine dair bilgiler vermektedir. Anaokulu ve kreşlerdeki çocuklara yönelik hazırladığı bu oyunlarda amacının “Miniklere Karagöz ve Hacivat'ı sevdiren, bu geleneksel sanatın tarihin tozlu sayfaları arasında kaybolmasını önlemek” olduğunu ifade etmektedir.

Son olarak Adana Defterdarlığı, verginin ne demek olduğunu anlatan bir oyun hazırlamasını sanatçıdan istemiştir.

Geçim Durumu

Sanatçı, Kültür Bakanlığı tarafından her yıl bir kere verilen kredi ile (2005'te 5.000 YTL), gösterileri için maddi bir kaynak bulmaktadır. Yılda 25 kere oyun sergileme karşılığında verilen bu para ile ancak çok temel malzemelerin harcamaları yapılabilmektedir. Çünkü oyunlar çoğunlukla ücretsiz sergilenmektedir. Bu nedenle oyunları için maddi kaynak arayışıyla zaman zaman sponsor arayışına girmektedir. Gölge oyunu ve kukla gösterileri, sanatçının hayatını sürdürebilmesi için gereken maddi katkıyı sağlamamaktadır. Hayalî Mahmut, bu işi geçimini sağladığı için değil, geleneğe duyduğu büyük sevgi ve tutku nedeniyle sürdürmektedir.

Bunun dışında geçimini sağlamak için Belediye Şehir Tiyatrosu'nda çalışmakta ve özel bir okulda tiyatro dersleri vermektedir.

Aldığı Ödüller

Hayalî Mahmut, UNIMA tarafından 2001 yılında “Geleneksel Türk tiyatrosunun araştırılması, yaşatılması ve tanıtılmasına emeği geçen sanatçı, bilim adamı, araştırmacı ve kurumlar çerçevesinde” merkez yönetim kurulunca seçilerek “UNIMA Türkiye Milli Merkezi Ödülü” ne lâyık görülmüştür.

Katıldığı Şenlikler, Festivaller

Mahmut Hazım Kısakürek'in yurt içinde ve yurt dışına olmak üzere katıldığı festival ve şenlikler şöyle sıralanabilir:

- 4. ve 5. Seyhan Kültür ve Sanat Festivali
- 7., 8. ve 12. Adana Altın Koza Kültür ve Sanat Festivali
- Aksaray Turizm Festivali
- 2. ve 4. Kültür Bakanlığı Uluslararası Geleneksel Tiyatro Festivali
- Mut Kayısı Festivali
- 6. Uluslararası Bursa Karagöz Festivali
- 1. Geleneksel Tiyatro Festivali–Eskişehir
- Adıyaman–Kâhta Uluslararası Kommagene Festivali
- Kastamonu 1. Çocuk Festivali

Sanatçı, yurt dışında ise iki şenliğe davetli olarak katılmıştır.

- Macaristan–Győr, Uluslararası Vaskasas Kukla Festivali
- Macaristan–Budapeşte, Kolibri Uluslararası Kukla Festivali

Bu iki yurt dışı şenliğine kendi maddi imkânlarıyla katılan sanatçı, daha sonra Fransa'daki 12. Worldwide Festival of Puppet Theatres 2000 ve Pakistan'daki S. International Puppet Festival Pakistan 2000 festivallerine davet edilmesine rağmen maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu etkinliklere katılamamıştır.

Üye Olduğu Kuruluşlar

Hayalî Mahmut, merkezi Fransa'daki bir UNESCO kuruluşu olan UNIMA (Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği) üyesidir.

Adana Tiyatro Derneği'nin hem kurucusu hem de yönetim kurulu üyesi olan sanatçı, Adana Sanat Konseyi'nde UNIMA temsilciliği ve yönetim kurulu üyeliği ve Kent Konseyi'nin Sanat Kurulu'nda da yönetim kurulu üyeliği görevlerinde bulunmaktadır.

Hayalî Mahmut'un Atölyesi

Hayalî Mahmut 1992 yılında Karagöz oynatmaya başlamasına rağmen atölyesini açması 1997 yılı bulmuştur. Kültür Bakanlığının UNIMA'ya ayırdığı bütçe çerçevesinde bu sanatı yapanları maddi anlamda desteklemesi sonucunda, Hayalî Mahmut da UNIMA'ya başvurmuş ve destek almıştır. O günden bu güne kadar cüz'i bir miktar da olsa her yıl aldığı destekle bu sanatı yürütebildiğini söylemektedir.

Aldığı paranın bir kısmıyla 1997 yılında Adana'da Tepebağ Mahallesinde bir ev kiralamış ve burayı Karagöz figürleri ve kukla yapım atölyesi haline getirmiştir. O zamanlar teknik konularda kendisine yardım eden İsmail Ökke ile beraber çalışmaktadırlar. Adana'nın en eski, tarihi mahallelerinden birisi olan Tepebağ'daki bu ilk atölye, aslında fiziki koşullar açısından çok yeterli değildir. Farelerin dolaştığı bu eski ahşap evde, zaman zaman fareler derileri yemekteler. Duvarları eskilikten döküldüğü için duvara telis gererler. Yağmur yağdığı zaman duvarlardan giren sular, Hayalî Mahmut'un kitaplarını kullanılamaz hale getirir. Elektrik tellerinin eksikliği nedeniyle yangın tehlikesi atlatırlar. 1997 Adana depreminde bina hasar görür ve içinde yaşamak tehlikeli bir hal alınca atölyeyi boşaltmak zorunda kalırlar. Eski atölyenin yakınında bir yere taşınırlarsa da buranın küçüklüğü yüzünden sığamazlar. Sonunda şu anda yaşamakta olduğu Sümer

Mahallesindeki evinin önünde bulunan müstakil eski bir eve atölyesini taşıyan Hayalî Mahmut, iki yıldır yalnız çalışmaktadır.

Kültür Bakanlığı'ndan aldığı desteğin, bu sanatı sürdürmesinde önemli bir katkı sağladığını söyleyen Hayalî, en azından kira ve malzeme giderlerini bu para ile karşılamaktadır.

Tasvir Yapımcılığı

Hayalî Mahmut, Karagöz tasvirlerini genellikle asetattan hazırlamaktadır. İstanbul'da bir imalathaneden asetat tabakalarını toptan satın almaktadır.

Plastiği tercih etmesindeki en önemli sebep, başlangıçta deri işlemeciliğini bilmemesidir. Deri figür işlemeyi öğreninceye kadar plastikle çalışmış, sonradan deri işlemeye de başlamıştır. Ancak bugün de plastiği tercih etmesinin bazı nedenleri vardır. Deriden yapılan figürler, perde arkasındaki ısının etkisiyle toplanmakta ve eski şekline dönmektedir. Perdedeki yansımaları da flulaşmaktadır. Oysa bu görüntü plastikte olmaz. Deride kullanılan boya ecoline boyadır. Deri, boyayı emsin diye yağlanır ama yine de bu boya suyla temas halinde bozulabilmekte, üzerinde lekeler oluşabilmektedir. Ancak plastikte böyle bir şey söz konusu değildir. Hayalî, plastiği pilot malzeme olarak kullanmakta, plastik eskidiği zaman deriyi kullanmaktadır.

Derinin plastiğe göre daha pahalı bir malzeme olması da, plastiğin daha çok tercih edilmesine neden olmaktadır. Deride desimetre hesabı yapılmaktadır. Şu günlerde bir desimetre 160 – 170 YTL civarındadır ve bir desimetreden sağlam olarak 8–10 tane figür çıkmaktadır. Bu figürleri satmak amacıyla üretenler de mevcuttur. Ancak Hayalî Mahmut, deriden ürettiği figürleri satmadığı için bunlardan maddi bir gelir elde etmemektedir. O, hazırladığı figürleri kendi çocuğu gibi gördüğünü söylemekte ve “İnsan kendi çocuğunu satabilir mi?” diyerek, bu figürlerle arasındaki duygusal bağı dile getirmektedir. Bu durumda da deriden figür yapmak maddi açıdan kendisine bir külfet getirmektedir. Tasvir yapımcılığını, sanatçı şöyle anlatmaktadır:

Eskiden figür yapımlarında deve derisi kullanılmaktaydı. Ancak günümüzde bu derinin bulunması zor olduğu için dana derisi kullanılmaktadır. Deri, tasvir yapımı için özel olarak tabakalanıp inceltilir, şeffaflaştırılır. Bu deriye yarma deri denir.

Hayalî Kısakürek, tabakalanmış deriyi Bursa'dan getirtmektedir. Hayalî Mahmut, iyi bir Karagöz ustası olmak için deri tabakalamayı da bilmek gerektiğini düşünüyor. Başlangıçta böyle düşünmediğini, ama sonra işin içine girince bu işin bir sanat bir de zanaat yönü olduğunu anladığını söylüyor. Ona göre, işin sanat yönü figürleri oynatabilmek, zanaat yönü ise figürleri yapmaktır. Karagöz ustası, tek kişidir. Söyleyecek sözü vardır. Söylenecek sözü de yalnızca kendisi söyler. Başkasının hazırladığı figürlere ses vermek yerine kendi figürünü seslendirmek daha doğru olur. Karagöz bireysel bir oyun olduğu için, Karagöz ustasının, işin hem sanat hem de zanaat yönünü iyi bilmesi gerekir.

Karagöz oyunu ustanın tek başına icra ettiği bir oyundur. Karakterleri oynatırken, ses farklılıklarını, nefes aralıklarını doğru verebilmek; farklı ağızları, farklı diyalektleri kullanabilmek, şarkı söyleyebilmek, deriyi işleyebilmek, boyamak, boyayı elde etmek, bütün bunlara dört kol çengi denir, dört kol çengi olabilmek gerekmektedir.

Deri seçilirken çok kalın ya da ince olmamasına dikkat edilir. Çünkü kalın ve ince derinin işlenmesi zor olur. İnceliği 1mm ya da 12 mikron civarındaki deri, daha rahat işlenmektedir. Derinin yüzeyinin de geniş ve düz olmasına dikkat edilir.

Deriye ilk önce, kurşunkalemle, yapılacak figürün kabası çizilir. Makasla kenarlarından kesilir. Sonra deri üzerinde figürün ayrıntıları çizilir. Nevregân adı verilen bıçakla, figürün içindeki ve dışındaki çizgiler üzerinde delikler açılır. Bu deliklere “Nevregân deliği” denir. Bu delikler hatları daha büyük kılmak için yapılır. Ayrıca figürlere estetik bir güzellik de katmaktadır. Deri üzerinde delik açıldıktan sonra derinin arkası da bizle düzeltilir. Plastik malzemenin işlenmesinde ise, delikler nevregânla değil de yakarak açılır.

Deri figür üzerinde delikler açılıp düzeltildikten sonra ön yüzeyi zımparalanır. Böylece deri yüzeyindeki bütün yağlı, paslı bölgeler alınarak temizlenir. Deri iyice temizlenip pürüzsüz hale getirildikten sonra, figürün ana hatları üzerinden çini mürekkebi ya da asetat kalem ile gidilerek hatlar belirginleştirilir. Deliklerin kenarları iyice belli olur.

Bu işlemin ardından figürlerin boyanmasına sıra gelir. Aslında deri malzemede en iyi sonuç veren, kök boyalardır. Ancak kökboyaları hazırlamak ayrıca bir uzmanlık gerektirmektedir. Safran, havuç, karalahana ve pek çok bitkinin işlenmesiyle elde edilen kök boyalar saf halleriyle kullanılamazlar. Bunlar ya alkolle ya da reçine ile karıştırılarak kullanılmaktadırlar. Kök boya hazırlamanın ayrı bir bilgi birikimi ve zaman istemesi nedeni ile bugün figürler su bazlı her türlü resim boyasıyla boyanmaktadır. Yalnız su bazlı boyaların kök boyadan farkı biraz daha şeffaf düşmesidir. Renkleri daha canlı düşürebilmek için birkaç kat boya sürmek gerekmektedir. Boyalar su bazlı olduğu için çok çabuk kurumaktadır. Figürler daha da koyulaştırmak istenirse arkadan da boyanır. Sonuçta cam gibi parlak bir renk tonu elde edilir.

Figür yapımındaki en büyük aşamalardan birisi olan boyama bittikten sonra, figürler zeytinyağına yatırılırlar. Bu işlemin amacı, deriyi iyice düzleştirmek ve boyanın deriye nüfuz etmesini sağlamaktır. Yoksa figüre geçecek su zerrelere, figürün boyasını bozacaktır. Yağlandıktan sonra figür üstündeki lekeler de kalmaz. Zeytinyağından çıkardıktan sonra figürler şeklini korusun diye kalıba yatırılır. Figür, yağı emdiği için delikler de biraz genişlemiş olur. Bu iş de bittikten sonra, son defa figürün dış hatlarına kontur yapılır. Bu işlemle ışık altında figür içeriye hapsedilir ve daha güzel görünmesi sağlanmış olur. En sonunda da katkıtle ya da misina ile delik yerleri birleştirme yerinden bağlanır. Katküt, bağırsaktan yapılan, ameliyatlarda kullanılan dikiş ipliğidir. Katküt sağlamlığı nedeniyle tercih edilir. Ancak zaman içinde oynaya oynaya kesilip kopabildiği için misina ipini kullanıyorum.

Plastik figürlerde ise birleştirme işi için telefon telini kullanmaktayım. Telefon telinin kırıldığı zaman çabucak değiştirilme kolaylığı vardır. Yanında yedeklerini taşıyorum, hemen yenisini takabiliyorum.

Hayalî Mahmut, figürlerinde, dönerlik de denilen firdöndü kullanmaktadır. Eskiden ustalar her figüre firdöndü yapmazlarmış. Ancak Hayalî, hazırladığı her figüre firdöndü yerleştirmektedir. Bugün gösteri yapılan salonların geçmişe oranla daha büyük olması nedeniyle kendi hazırladığı figürleri de kullandığı perde gibi eski figürlerden daha büyük yapmaktadır.

Oyun Takımında Kullanılan Malzemeler

Hayalî Mahmut, figürleri hazırlarken “Nevregân” denilen bir bıçak setiyle çalışmaktadır. Nevregân setinde “biz” de bulunur. Eskiden deriyi kesmek için deri makası kullanırlarmış. Nevregân bıçağını çelikten özel olarak yaptırmaktadır.

Bunun dışında gösteri için hazırlanan perde, aydınlatma için kullanılan spot ışıkları, malzeme sandığı bulunmaktadır.

Eskiden perdenin kenarındaki çerçeve için tahtadan kulübe kullanan Hayalî Mahmut, yeni perdesinde, alüminyum malzemeyi, daha kolay taşınabildiği için tercih etmiştir. Perdenin boyutları da geleneksel olandan daha büyüktür. İki metreye bir metre ölçüsündedir. Kurulduğu zaman, yanlarıyla 2,5 metreyi bulmaktadır. Günümüzde Karagöz, geçmişe göre daha büyük salonlarda sahnelendiği için perdeyi de figürleri de geleneksel boyutlarından daha büyük yapmaktadır.

Perdede eskiden mermerşahi kumaş kullanılmış. Ancak çok ince olan bu kumaşın, güçlü ışık altında Hayalî'yi de göstermesi nedeniyle, sanatçı, beyaz patiska kumaşını kullanmaktadır.

Eskiden aydınlatma aracı olarak mum kullanılmaktaymış. Artık bunun yerine Hayalî Mahmut tek spot ışığı kullanmaktadır. Gelenekte iki mum yakarak perde aydınlatılır. Ancak Mahmut Kısakürek, çift ışığın gölgeyi kaybettiğini düşündüğü için tek bir kaynaktan gönderdiği spot ışığını perdeye yansıtmaktadır.

Peş tahtası da Karagöz gösterisinde perdenin önemli elemanlarından. Figürlerle metin buraya konulur. Arka sahne gibi tanımlanabilir. Peş tahtasının üstünde delikler olur. Deliklere sopalar takılır. Sopaların üzerinde maşalar olur. Birden fazla figür kullanıldığı zaman peş tahtası işe yarar. Hayalî iki üç figürü eliyle tutar. Yardak da elinde figürleri tutabilir. Ancak sahnede 8-10 figürün yer alması gereken durumlarda bu sopalara takılan figürler sabitlenerek oyuna dahil olurlar. Bu şekilde peş tahtasının çok amaçlı kullanımı vardır.

Tasvirlerde Kullanılan Tipler

Hayalî Mahmut tasvirleri kendi yaptığı gibi kendi çizdiği tasvirleri de oynatmaktadır. Her oyun için ayrı figürler yaratmaktadır. Örneğin onun zennesi biraz daha modern görünümüdür. Zenne, kâr-ı kadim figürlerden biridir. Geçmişte, tiyatrolarda zenne rolü için erkekler kadın kılığına girmektedirler. Bu durum, figürlere de aynı şekilde yansımıştır. Hayalî Mahmut, kendi yazdığı son oyunu "Karagöz Romeo ve Juliet" için yeni figürler hazırlanmıştır. Bu oyunda Hacivat Romeo'nun babasını, Karagöz de Juliet'in babasını oynamaktadır. Karagöz ve Hacivat figürleri bu oyuna göre giydirilerek çizilmiştir. Yine aynı oyundaki Juliet, Romeo, aslen hırsız olan yönetmen de yeni figürlerdir.

Deniz Sefası oyunu için hazırladığı figürler içinde, Karagöz'ün balinanın içindeki hali, balina, ahtapot, deniz dalgası yeni figürler olarak sayılabilir.

Bir de sahnede söz söylemeyen ama oynayan tipleri vardır. İbrahim Tatlıses, Tarkan ve Asena figürleri perdede sadece oynarlar. Asena, aslında geleneksel bir tip olarak çizilmiştir. Klasik hali, kollarından sopalıdır. Ancak Hayalî Mahmut, zenne tipini tepeden sopalı yapmış, oyunu izleyen çocuklar ise Asena benzetmesini yapmışlardır.

Bunların yanı sıra klasik figürler, çebebi, narçın, bacı kalfa vs. Hayalî Mahmut'un elinde yeniden hayat bulmuşlardır.

Karagöz Müziği

Geleneksel Karagöz oyununda, Karagöz ustasının iyi şarkı söylemesi, müzik aletleri çalması beklenir. Eski Karagöz oyunlarında her oyun için belirli şarkılar vardır. Bu

şarkılar oyunun yapısıyla, karakteriyle özleşmiştir. Ancak çoğunun sözleri Osmanlıca olduğu için bugünün seyircisine dil olarak anlaşılmasız gelmektedir.

Hayalî Mahmut, sesinin şarkı söylemeye müsait olduğunu ama bu geleneksel şarkıları söylemek istemediğini belirtmektedir. Karagöz anlatmaya başladığı ilk yıllarda bu şarkıları söylediğini, ancak daha sonra metinleri sadeleştirip Türkçeye çevirmesine rağmen şarkıları Osmanlıca söylemesinin kendisini rahatsız ettiğini; bu nedenle de oyunlara uygun şarkı sözlerini kendisinin yazmaya başladığını ifade etmektedir. Perde açılmadan önce söylediği en eski şarkı “On kerre demedim mi sana” şarkısıdır. Çocuklara oynarken, bu şarkı onlar için bir şey ifade etmediğinden; “İşte geldim bu meydana, merhaba çocuklar merhaba” diyerek şarkılarına başlamaktadır. Ondan sonra söylediği bütün şarkılar doğaçlamadır. Bazen geleneksel Karagöz musikisinden şarkıları kullansa da hepsini söylememekte, bir dördlüğünü söyleyip geçmektedir. Çünkü günümüzde oyunlar, insanların bu işe fazla zaman ayırmamaları nedeniyle çok hızlı bir şekilde geçmek durumundadır. Kimsenin zamanını almamak, şarkılarla oyalanamamak için bir kuple verip geçtiğini söylemektedir.

Hayalî Mahmut, def ve nareke dışında müzik aleti kullanmamaktadır. Karagöz’ün aslında ağızıyla yaptığı sesin nareke ile zırlıta şeklinde çıktığını söyleyen Hayalî, bazen def ve narekenin efekt görevi yaptığını da söylüyor. Vızılta sesi verilirken ya da ürkütücü havayı anlatırken nareke kullanılabilir. Def ise birçok yerde kullanılabilir. Rüzgâr sesi ya da korkulu bir anı ifade etmek için vurmalar yapılır. Defin içine bilye ya da kum, çakıl atılarak deniz hışırtısı sesi elde edilir. Bazı eski ustalar aynı elleriyle hem figürleri oynatırlar hem de defi gerektiği yerde çalarak gerekmediğinde de ses çıkmayacak şekilde tutabilirlermiş. Bu son derece maharet gerektiren bir iştir. Defin çalınması işini yardak da yapabilir. Eski ustalar arasında ayaklarını kullanarak def çalabilenleri de vardır. Hayalî Mahmut, bir eliyle def çalarken diğer eliyle de figür oynatabilmektedir.

Canlı performansın yanı sıra oyunlarda müzikleri teypten de dinletebilmektedir. Piyasada satılan Karagöz oyun müziklerini, özellikle oyun başlamadan önce seyirciye dinletmektedir. Tarkan, İbrahim Tatlıses gibi kendisinin hazırladığı figürleri sahneye çıkardığıdaysa, bu sanatçıların kendi sesleriyle söyledikleri kasetleri kullanmaktadır. Karşı taraftan gelebilecek eleştiri ve cevap hakkından çekindiği için taklit yapmamaktadır.

Oyunlarındaki Yenilikler

Hayalî Mahmut oyunlarında geleneksel oyunlardan etkilendiği gibi müzik, dekor, figür, konu açısından yenilik arayışlarına da girmektedir. Tasvir yapımı ve Karagöz oynatıcılığının yanı sıra yeni ve günümüz hayatına uygun konuları içeren Karagöz oyun metinleri yazmaktadır. Bazı eski Karagöz oyunlarını da sadeleştirip uyarlayarak oynatmaktadır.

Figürlerinin yapımında da geleneksel figürlerin yanında bugünün dünyasında yer alan insan tiplerine yer vermektedir. Örneğin modern genç kız, delikanlı ya da Tarkan, İbrahim Tatlıses, Asena gibi medyatik tiplere deride hayat vermiştir. Yeni göstermelikleri çizerek perdede kullanmıştır. Örneğin perdede bulutlar koymuş ve onları gezdirmiştir. Ama zaman içinde bunun fazla ayrıntı olduğunu, izleyicinin pek ilgilenmediğini görünce kaldırmıştır. Oyun bitiminde jenerik hazırlayıp, görevlilerin, çalışanların isimlerini yazıp makara ile yukarıdan akıtarak perdeden geçirmiştir.

Perdedeki ışık tekniklerinde de yenilik arayışı içindedir. Son oyununda perdeye önden projeksiyonla dekor bindirip, arkadan da lokal nokta ışıkları vurdurarak bu ışıklar altında iki figürü oynatmış ve güzel bir görsel farklılık yaratmıştır.

Hayalî Mahmut'un Karagöz Oyunu ile İlgili Görüşleri, Sanatı Yaşatma Konusundaki Önerileri

Karagöz Oyununun Türk Kültürüne Girişi

Hayalî Mahmut ile yaptığımız görüşmede, onun Karagöz oyununun doğuşundan gelişimine, bugün içinde bulunduğu durumdan geleceğinin ne olacağına dair fikirlerini dinledik. Bu bölümde, sanatçının Karagöz oyunun dünü, bugünü ve yarınına ilişkin görüşlerine yer vereceğiz.

Hayalî Mahmut'a göre; *“Karagöz oyununun daha doğrusu gölge tiyatrosunun kökeni, Uzak Doğu ve onun ritüelleridir. Bu tür, Sri Lanka ve Seylan'dan sonra Japonya'ya girmiştir. Ama asıl kaynağı Orta Asya'nın güneydoğusudur. Türkler'de gölge tiyatrosundan ziyade kukla vardır. Bir görüş de bu oyunun Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan alınıp getirildiği yönündedir. Endülüs Emevileri'nden İspanya'ya, İspanya'dan Haçlı Seferleriyle Anadolu'ya Edirne üzerinden girmiştir. Edirne'de Karagöz Festivali yapılmaktadır. İspanya, Macaristan, Yunanistan'da da Karagöz vardır. Yunanistan'daki Karagöz oyununda, Hacivat bizim Hacivat'a benzer. Ancak Karagöz tiplerini birbirinden oldukça farklıdır. Oysa İspanya'daki Karagöz tipleri, bizim Karagöz'ün bire bir aynısıdır. Zaten Karagöz figürüne bakıldığında, başındaki şapkası, üzerindeki eteği ile çingene havası vardır. Çingeneler Haçlı Seferlerinde eğlence olarak askerlerin yanlarında gezdirilmiş. Bu oyun, çingeneler kanalıyla da Anadolu'ya girmiş olabilir. Bir de Sultan Orhan döneminde yaşamış iki inşaat ustası oldukları yönünde bir hikâye var. Bursa'da Karagöz, Hacivat ve Şeyh Küşteri'nin mezarları var. Bu hikâyenin de ne kadar doğru olduğu bilinmiyor.”*

Karagöz oyunu ne kadar bize aittir gibi bir yaklaşım Hayalî Mahmut'a yanlış gelmektedir. Ona göre Karagöz sanatı evrensel bir sanattır. *“Bu noktada Karagöz'ün bize ait olduğunu söylemek fazla milliyetçilik olur.”* diyor.

Sanatı Yaşatma Konusundaki Önerileri

Hayalî Mahmut, arkadaşlarıyla beraber, hiçbir maddi beklenti içinde olmadan yaşatmaya çalıştığı Karagöz Oyunuyla ilgili olarak fikirlerini, bu sanatı yaşatma konusunda neler yapabileceğini, 1997 yılında Çukurova Gazeteciler Cemiyet'inde bir basın toplantısı düzenleyerek anlatır. Adana Geleneksel Gösteri Sanatları Topluluğu'nun bir yetkilisi olarak, geleneksel sanatların dünü ve bugünü hakkında düşüncelerini sıralayan Hayalî Mahmut'un sözlerine aynen yer veriyoruz:

“Bir ülkede sanatın halka ulaşip bütünleşmesi, alıcı olan toplumun, geleneksel sanat ve kültür kaynaklarından en üst ölçekte yararlanmasıyla olanaklıdır. Konu tiyatro olunca, bu kural daha da mutlaklaşmaktadır. Türkiye'de özü ve biçimiyle kendine özgü kimliği ve kişiliği olan bir ulusal Türk tiyatrosu oluşturmak, buradan geniş halk kitlelerini kucaklayan çağdaş, evrensel bir tiyatro sanatı yaratabilmek için kendi kültür kaynaklarımıza dönüp bakmak zorundayız. Bu topraklarda Anadolu insanına yapılacak olan tiyatroyun, tıpkı bir ağacın, üstünde yaşadığı topluma gönderdiği köklerden beslenmesi gibi, Anadolu halkının gerçeğine, gelenek-görenek ve kültür-sanat birikimine

uzanması, bu damarlardan beslenmesi, rengini, kokusunu, dokusunu, buradan aldığı besinle oluşturması gerekir.

Bugün geldiği noktada, geleneksel gösteri sanatlarımız olan Karagöz, Kukla, Ortaoyunu, Meddah, Hokkabazlık, yok olmakla karşı karşıyadır. Bu sanatlarımız, günümüzde az sayıda sanatçının kendi sınırlı olanaklarıyla yaşatmaya çalıştığı; seyircide nostaljik bir etki yaratmaktan öteye geçemeyen gelişmemiş, ilkel bir sanat olarak unutulmaya yüz tutmuştur. Sanatçısı gibi izleyicisi de tükenmekte olan bu sanatlarımızın, devletin yetkili kurum ve kuruluşlarınca veya özel kuruluşlar tarafından desteklenmeye, yaşatılıp geliştirilmeye ihtiyacı vardır.

Öykünmeci bir anlayışla, kendi öz kaynaklarından uzaklaşıp batı tiyatrosu geleneğini izleyerek kişilikli bir Türk tiyatrosu oluşturulamayacağı ortadadır. Türk tiyatrosunun Tanzimat'la birlikte batılaştırma yönünde kazandığı ivme, onu giderek halktan kopuk bir grup aydın, okumuş, entelektüel kesimin alıcısı olduğu, ölüme terk edilmiş bir sanat haline getirmiştir.

Halk ve köylü tiyatrosu geleneğimizin biçim, teknik ve konvansiyonlarından en üst düzeyde yararlanarak, bu toprakların tiyatrosunu var edip, seyircisiyle bütünleştirmek yolundaki çalışmaları, sistemleri, bilinçli ve bilimsel bir yaklaşımla ele alıp gerçekleştirmek görevimiz olmalıdır. Bunun için yapılacak ilk iş, bu sanatlarımızı en otantik haliyle de olsa yaşatmak, sanatçıları destekleyerek özendirmek ve yaygınlaştırmak, bu kültür değerlerinin yok olmasını engellemektir. Sonra da bu sanatların önündeki engelleri kaldırıp sorunlarını çözmek, geliştirilmesi için yapılacak çalışmaları projelendirmek amaçlanmalıdır. Ancak sanatı yaymak ve hazırlanan projeleri sanatseverlere sunmak için maddi kaynak gerekmektedir. Devlet sanata katkı sağlamayınca, bu sanatı yaşatmak için sanatçılar "çağdaş dilencilığe başvurmakta, basın toplantısıyla destekleyici ve kaynak arayışına girmektedir. Oysa güzellik yarışmaları adı altında yapılan yarışmalara harcanan paraların üçte biri, bu sanatlara harcansa, bu geleneksel sanatlarımız uluslararası boyutlara taşınır."

Hayalî Mahmut, geleneksel tiyatromuzun içinde bulunduğu durumu, arkadaşlarıyla bu şekilde ifade ederek kamuoyunun ilgisini çekmeye çalışmaktadır. Katıldığı iki yurt dışı festivalde gördüğü şey, diğer ülkelerin gölge ve kukla sanatçılarının her türlü maddi destekle en son teknolojik donanımla sahne almalarına rağmen, bizim teknolojik yetersizlikler içinde yine de gösterilerimizle öne çıkmamız ve ödüller almamızdır. İmkân verilirse, pek çok yurt dışı festivallerde ülkemizi temsil edecek ve geleneksel gösteri sanatlarımızı yaşatacak olan Karagöz ve Kukla sanatçılarımız, ne yazık ki, maddi koşulların yetersizliği, devletin ve özel sektörün ilgisizliği karşısında dışa açılmamakta, hayal kırıklığı içinde ama yine de bir umutla, sanatlarını yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Hayalî Mahmut'a göre Karagöz sanatını günümüzde icra eden sanatçı sayısı son derece azdır. Ancak yeni yetişen kuşak içinde, bu işe meraklı olan gençler de vardır. Bu gençlerin sadece bir hevesle bu sanatı icraya başlamaları gerektiğini söyleyen Kısakürek, meraklıların bu sanatı ustalarından öğrenmelerini ve layıkıyla icra etmelerini istiyor. Bugün Anadolu'yu gezerek Karagöz oyunu oynatan bazı gençlerin, en temel Karagöz tekniklerinden bile habersiz olarak oyunlarını sergilediklerini, tamamen tüccar zihniyetle hareket ettiklerini, bu sanatı tanıtır ve sevdirmek ve yaşatmak gayesinden çok para kazanmayı hedeflediklerini yapılan uyarıları ise tehdit olarak algılayıp saldırıya geçtiklerini de sözlerine ekliyor. Bu tür durumların yaşanmaması için, sanatın yaşlı, tecrübeli ustalarının gençlere sahip çıkmaları gerektiğini, tasvir yapımından oynatmaya, kendi bilgi ve

görgülerini yeni kuşak Karagözcülere aktarmakta cimri davranmamaları gerektiğine inandığını ifade ediyor. Aslında ne kadar çok sanatçı bu sanatı icra ederse o kadar iyi olur. Ancak her şeyin bir kuralı, bir usulü vardır. Oyunun inceliklerini bilmeyen, kendisini yetiştirememiş Karagözcülerin piyasada gösteri yapmaları, bu sanata yarardan çok zarar getirecektir.

Ona göre bazı Karagöz sanatçıları, Karagöz oyununu hâlâ ilk günlerindeki haliyle sergilemeye devam ediyor ve ilgi görmüyor. “Bugün Karagöz oyunu, artık yetişkinlere hitap edememektedir. Seyirci kitlesi artık çocuklardır. Çünkü yetişkinler bu oyuna ilgi göstermemektedirler. Ne yazık ki, artık Karagöz kreşlerde, anaokulları ve ilkokullarda çocukların anlayacağı bir dille yeniden düzenlenen yazılan metinlerle onlara hitap eden müziklerle canlandırılan bir gösteri haline gelmiştir. Bu oyunlar günümüze uyarlanırsa, Karagöz çağdaştırılıp perdeye güncel sorunlar yansıtılırsa bu gelenek niye yaşamasın?”

“Bazı çevreler de Karagöz’ü siyasete alet etmektedir. Demokratik bir ülkede herkes düşüncelerini özgür bir biçimde ifade etmekte serbesttir. Ancak Hayali Mahmut bu noktada beliren bir tehlikeye dikkati çekiyor: Karagöz oyunu bir siyasi görüşün propaganda aracı olarak kullanılırsa, taraflı olur ve bir kesim benimserken toplumun diğer kesimleri bu sanatı benimsemez ve sahiplenmez. İşte en büyük tehlike de burada ortaya çıkar. Karagöz’ü yaşatmanın, gelecek kuşaklara aktarmanın en önemli taraflarından biri de budur. Karagöz oyununda mutlaka bir mesaj vermek gerekiyorsa, insanlığa hizmet edecek en genel mesajlar verilerek, bu sanatın herkese hitap etmesi sağlanmalıdır.

Geçmişte bunun benzer örneklerine farklı şekilde rastlanmıştır. Bazı çevreler bir dönem Karagöz oyununun pornografik gösterimlerini halka sunmuşlardır. Toramanlı Karagöz denilen bu Karagözde erkekler arasında kahvehanelerde gösteriler yapılmış olabilir. Ancak bu durum Karagöz’ü aileden soyulayarak yalnız erkeklerin seyrettiği bir gösteriye dönüştürmüştür. Siyasi açıdan yaklaşımlar, Karagöz’ün bazı çevrelerden dışlanmasına neden olduğu gibi bu tür pornografik yaklaşımlar da Karagöz sanatını aileden uzaklaştırmış, seyirci kitlesini daraltmıştır.

Bu tür yaklaşımlar Karagöz oyununun geleceğini etkilemekte, ona zarar vermektedir. Bu nedenle UNIMA ve MEB ortak bir çalışma yapmış UNIMA tarafından kaleme alınan yazı valiliklere ve oradan da okullara gönderilmiştir. Buna göre okullarda bu tür gösteri yapanların UNIMA üyesi olmasına dikkat edilmesi istenmiştir. Ancak bu yazı sadece bir rica, bilgi olarak sunulmuştur. Hiçbir yaptırım gücü bulunmamaktadır.

Hayali Mahmut, yeterli devlet desteği sağlanırsa, Karagöz oyununun geleceğinden umutla bahsetmektedir. Ona göre bu sanatı icra eden ustalar bu işi tamamen kendi fedakârlıklarıyla götürmektedirler, çünkü Karagöz ustalığı para kazandıran bir meslek değildir. Bu işi yapan insanlar maddi beklenti içinde olmadan, büyük bir sevgi ile mesleklerini icra etmektedirler. Kültür Bakanlığı’nın bu sanatçılara yılda bir kere verdiği toplu para ise her şeye rağmen çok işe yaramakta, sanatın yaşatılması için destek olmaktadır.

Karagöz oyununa meraklı, usta olamayan hevesli gençler de yetişmektedir ve böyle giderse bu sanat dalı ölmeyecektir. Ancak en önemli konu, bu alanda, devlet nezdinde kurumsallaşmaktan geçmektedir. Kültür Bakanlığı bünyesindeki “Geleneksel Türk Tiyatrosu Genel Müdürlüğü” ne yazık ki sadece ismi olan; ama kendisi teşekkül etmemiş bir birim olarak durmaktadır. Maliye Bakanlığı’ndan her hangi bir bütçe ayrılmadığı için bu birim faaliyete geçememektedir.

Hayali Mahmut, bu müdürlüğün faaliyete geçmesi halinde Adana'daki gösterileri hayal etmekte ve: “*Şimdi düşünebiliyor musunuz? Adana Devlet Tiyatrosu bünyesinde bir Geleneksel Türk Tiyatrosu Genel Müdürlüğü kurulmuş ve orada da bir kadro oluşturulmuş, bahar geldiğinde de Adana'nın bütün bağlarında, bahçe ve parklarında geleneksel oyunlar, ortaoyunu, Meddah, Kukla, Karagöz oyunlarının sergilendiğini düşünün. O zaman kent nasıl olur bir düşünün.*” sözleriyle duygularını bizimle paylaşmaktadır.

Karagöz oyununun yaşatılmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında en büyük görev kurumsallaşmayı başlatmasıyla devlete düşmektedir. Bugün kendi kısıtlı olanaklarıyla ama bu sanata duydukları karşılıksız sevgiyle ayakta kalmaya çalışan bir avuç Karagöz ustası, ancak bu yolla koruma altına alınabilir ve sanatın yaşaması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- And, Metin, “Karagöz Üzerindeki Bilgilere Yeni Katkılar”, *Türk Dili Dergisi*, Halk Edebiyatı Özel Sayısı, C. XIX, S. 207, 1 Aralık 1968.
- _____, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu I-II*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1977.
- _____, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.
- _____, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1985.
- Akçura, Gökhan, “Karagöz Modern”, *Virgül Dergisi*, 2006, s. 93.
- Çolakoğlu, Gözde, “Türk Kültürünün Temsilinin Görsel ve İşitsel İfade Biçimi ve Günümüze Yansıması: Karagöz”, *Müzikoloji Sempozyumu*, 6-8 Ekim 2005, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- _____, ”Karagöz Musikisi” Kocaeli Üniversitesi-Motif Vakfı, *Halk Kültürlerini Koruma-Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Sempozyumu*, 16-18 Aralık 2005, Kocaeli.
- Hınçer, İhsan, “Gölge Oyunlarının ve Karagöz’ün Doğuşu”, TFA No:119, İstanbul, 1959.
- Karagöz Kitabı, Hazırlayan: Sevgül Sönmez, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kaya, Azat, “Karagöz ve Balıkesirli Karagöz-Kukla Sanatçısı Hayali İbrahim Pirinç”, *1. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Balıkesir, 1999.
- Koçak, Aynur, “Karagöz Oyunlarında Zeybek”, *Zeybek Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Muğla Üni. Yayınları, Muğla, 2004.
- Kudret, Cevdet, *Karagöz*, C.1, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1992.
- Mutlu, Mustafa (1975), “Karagöz Tasvirlerinin Yapımı”, *Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı*, KB Yayınları, Ankara, 1975.
- _____, “Dünden Bugüne Karagöz Tasvir Yapımcılığının Gelişmesi”, *4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiriler*, C.3, KB Yayınları, Ankara, 1992.
- _____, *Karagöz Sanatı ve Sanatçıları*, KB Yayınları, Ankara, 2002.
- Nutku, Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Oral, Ünver, “Karagöz İçin Yeni Bir Muhavere”, *Türk Folkloru Araştırmaları*, KB Yayınları, Ankara, 1986.
- _____, *Karagöz Perde Gazelleri*, KB Yayınları, Ankara, 1996.
- _____, *Karagöz ve Plastik Tekniği*, MEB Yayınları, Ankara, 2001.
- _____, *Kukla ve Kuklacılık*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ritter, Helmut, “Karagöz Maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, MEB Yayınları, Ankara, 1977.
- Sakaoğlu, Saim, “Türk Gölge Oyunun Kişileri Üzerine Bir Sınıflama”, *Türk Dili Dergisi*, S.602, TDK Yayınları, Ankara, 2002.

Adana'da Yaşayan Bir Karagöz Ustası: Mahmut Hazım Kısakürek (Kuklacı Mahmut Amca – Hayali Mahmut) / Refiye OKUŞLUK ŞENESEN

_____, *Türk Gölge Oyunu Karagöz*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
Şaul, Mahir, “Taklitler Güldürüsü ve Cemaatler Toplumu Karagöz Mizahı Üzerine Bir Deneme”, Boğaziçi Üniversitesi, *Halkbilimi Yıllığı*, B.Ü Folklor Kulübü Yayınları, İstanbul, 1975.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

**19. YÜZYILIN SONLARI 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI VE
CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM ANLAYIŞINA AMERİKALI
MİSYONERLERİN YAKLAŞIMI***

**American Missionaries' Approach To The Ottomans' And Republican Understanding
Of Education In The Late 19th And Early 20th Centuries**

Arş.Gör. Dr. Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN**

Yrd. Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ***

Özet

Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde geniş bir çalışma alanı bulan Amerikalı misyonerler, okullarında okuttukları tarih derslerinde Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasında etkili olmuşlardır. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ve 1810 yılında Boston'da kurulmuş olan Amerikan misyoner teşkilatı "American Board Of Commissioner For Foreign Mission" adlı cemiyetin çatısı altında bulunan Amerikan okullarının tarih müfredatı Osmanlı Devleti ile uyumlu olmamıştır. Amerikan misyoner okulları, eğitim amaçlarını objektif ilkelere saptırıp kuruldukları yerlerdeki azınlıkların milli uyanışlarını hızlandırmada bir araç olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmada Amerikan misyonerlerin Osmanlı topraklarında açmış oldukları okullar ve söz konusu okullarda tarih dersleri ele alınmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde uygulanmaya çalışılan eğitim politikaları genel çerçevede değerlendirilmiştir

Anahtar Kelimeler: Amerikan, Misyoner, Eğitim, Tarih

Abstract

American missionaries, who had many opportunities of being engaged in educational activities during the Ottoman Regression Period, became influential on awakening of Armenian nationalism by means of the history lessons taught in their schools. American schools were affiliated with the "American Board of Commissioner for Foreign Mission", as an American missionary association founded in 1810 in Boston functioning across the Ottoman country. However, the curriculum of history taught in those schools was not compatible with that of the Ottoman State. The American missionary schools manipulated educational activities for arising national consciousness among minorities in

*Bu çalışma KATÜ Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü tarafından II. Uluslararası Tarih Eğitim Sempozyumunda (14-16.6.2012) sunulan tebliğde genişletilerek hazırlanmıştır.

** Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mhalifeoglu@kilis.edu.tr

***Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü

the areas they were serving. In this study, schools opened by American missionaries across the Ottoman territory and history lessons taught in those schools are investigated. Educational policies implemented during the Ottoman and Republic Period are addressed in general terms.

Key words: American, Missionary, Education, History

Giriş

19. yüzyılın sonlarından itibaren ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler genellikle siyasi alandan çok ticari alanda yoğunlaşmıştır. Bunun en önemli nedeni ABD'nin Avrupa meselelerinden uzak kalmayı ön gören Monroe Doktrindir. Ancak yüzyıla damgasını vuran sömürgecilik yarışından ABD'nin uzak kalması da beklenemezdi. Avrupalı devletler gibi açık emperyalist bir politika izlemeyen ABD, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasında farklı bir yol izledi. Bundaki en önemli etken, Avrupa devletlerine göre Osmanlı Devleti'ne uzak olması, bağımsızlığını geç sağlayan genç bir devlet olmasıdır. Batılı devletlerin emperyalist amaçlarla yöneldiği Osmanlı topraklarından faydalanmak isteyen ABD, ticari münasebetlerini geliştirmek ve Monroe Doktrinden taviz vermeden kendisi için en akıllıca olan yöntemi belirlemeliydi. Bu amaçla tacirleri ve misyonerleri kullanarak Osmanlı topraklarında kalıcılığını sağlamaya çalıştı (Erdoğan,2005: 17). ABD, bunu yaparken azınlıklara ayrı bir ilgi gösterilmişti. Esas itibarıyla bu ilgi, dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin sınırlarındaki enerji-petrol kaynaklarını kontrol etmek, sınırları yeniden çizilmekte olan bölge üzerinde süre giden uluslar arası rekabette dünya çapında güç dengelerini lehine çevirmek amacına yönelikti. Bölgedeki gayrimüslim azınlıklara yönelik eğitim faaliyetleri de bu anlamda ayrı bir yer tutmaktaydı (Çukurova,2007: 616).

Osmanlı topraklarında misyoner örgütleri içerisinde en etkili olan Hristiyan mezhebi Protestanlık. ABD'de kök salmaya başlayan Protestanlık, 1810 yılında Boston'da kurulan The American Board Of Commissioners for Foreign Missions (ABC FM) adlı misyoner örgütün Anadolu ile temasları,1820 yılında İzmir'e gelinmesiyle başlamıştır (Erdoğan,2012: 97).

Önceleri İzmir ve İstanbul gibi kıyı şehirlerine gelen Amerikalı Protestan misyonerleri daha sonra iç kesimlere doğru faaliyet alanlarını genişletmişler ve Osmanlı topraklarını Avrupa, Doğu, Batı ve merkezi Türkiye olmak üzere dört misyon bölgesine ayırmışlardı (Bağçeci,2008: 173). Amerikan Board'ın birçok Protestan misyoner teşkilatlarından daha etkili olması, maddi yeterlilik ve gelen desteğin çokluğu ile ilgiliydi (Akyul, 2007: 43).

Amerikan Boardlar Misyonerlik faaliyetleri ana amacını belirlemiş ve Şark Hristiyanlığını Protestanlaştırma gayreti içinde olmuştur. Bu anlamda Bursa'ya gelmiş olan bir Amerikalı misyoner mektubunda Anadolu'daki Hristiyanlar hakkında; *"...bu Hristiyanlar gerçek dini inançtan, gönülden iman etmekten bihaber ve bilgisizliklerinin yanı sıra pek çoğunun ahlaki değeri de tamamen bozulmuştur. Büyük çoğunluğunda yüzeysel bir dindarlık hakim. Çok az hakikatin bilincinde.."* demekteydi (Schneider,2009:56-57).

Müslümanları Protestanlaştıramayacaklarını anlayan Amerikalı misyonerler (Bayram, 2006: 41), ikinci grup olarak Yahudileri seçmişlerse de bunun da imkansız olduğunu görmüşlerdi. Müslümanların ve Yahudilerin din değiştirmeye yanaşmalarında

dinlerine olan sıkı bağılıkları etkili olmuştur. (Erdoğan, 2012:153). Misyon okulları, daha sonra Gregoryen Ermeniler, Ortodoks Rumlar ve Ortadoğu'daki diğer küçük Hristiyan gruplar üzerinde yoğunlaştılar(Davison, 2012: 670).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, yarı sömürge durumuna gelmişti. Cemaat liderleri dindaşlarını kendi yasalarına göre yönetmek hakkına sahipti. Osmanlı Devleti'nin savaş alanlarında yenilgi ile ayrılmasıyla savaşı kazanan Avrupalı devletlere imtiyazlar vermesine neden oldu. Devletin ekonomik iflasına neden olan kapitülasyon haklarından başta Fransa olmak üzere birçok devlet yararlanmaya başlamıştı. Osmanlı topraklarında daha da etkili olmak isteyen Avrupalı devletler, Osmanlı yönetiminde yaşayan dindaşlarını koruma bahanesiyle devletin iç işlerine karışmaya başlamışlardı. Avrupa'da Sanayi Devrimi sonucu başlayan seri üretim, yeni hammadde ve pazar arayışını doğurdu(Erdoğan,2003:147-148). 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idari, ekonomik, siyasi, eğitim alanlarında tamamıyla bir çöküşe doğru sürüklendiği, içindeki gayrimüslim unsurların yabancı devletler tarafından destek gördüğü bir süreç olarak tanımlanabilir.

1- Osmanlı Devleti'nde Genel Eğitim ve Tarih Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi, Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğindedir. Bu sistem, İslami medeniyet temellerine dayalı olarak, kendi içinde bir bütünlük göstermekteydi. Eğitim öğretim, dini bir görev olarak kabul edilmiş, sadece hayırseverlerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüş olduğundan devletin görev alanı dışında bulunmaktaydı. Geleneksel eğitim kurumları arasında sadece “askeri eğitim” ve “yöneticilerin eğitimi” devlet eliyle yürütülmekteydi (Arı, 2002: 182- 183).

Osmanlı Devleti klasik çağında eğitim dinsel esaslı olup ulemanın elindeydi. Genel manada İmparatorluğu kapsayacak bir eğitim düzeyi mevcut değildi. Her Müslüman çocuk sıbyan ya da günümüz ilkokullarına karşılık gelen mahalle mekteplerinde din ağırlıklı eğitim almaktaydı. Buradan mezun olan çocuklar isterlerse medreselere devam edebilirlerdi. Medreselerden mezun olanlar kadı, müderris veya müftü olarak ulema hiyerarşisine dahil olurlardı. Medreseler de mahalle mekteplerine benzer biçimde vakıf müesseseleri olup devlet kontrolünden özerkti. Görüldüğü gibi modernite öncesi Müslüman kurumsal eğitimi, dinsel esaslı olup İmparatorluğunun tüm kesimini kapsamamaktaydı(Somel,2012:685-686).

Osmanlı modernleşmesinin en önemli belgesi olan Tanzimat Fermanı; can, ırz ve mal ehemmiyeti, vergi reformu, iltizamın kaldırılması, zorunlu askerlik meselesine, yargıda adalette yer vermişse de eğitime yer vermemişti. Askeri ve meslek okulları hariç, sivil Müslüman tebaaya yönelik eğitim 1856 öncesinde Tanzimat reformcuları tarafından esas olarak ulema kesiminin kültürel ve toplumsal sahası dahilinde görülmekteydi. Dünyevi ve deneysel nitelikli fen ve sosyal bilimlerin öğretilmesi sadece askeri ve sivil meslek okulları için geçerli olabilirdi (Somel,2012: 688-690).

Tanzimat döneminde yenilik hareketinin başında bulunanlar, tarih disiplini lüzumlu görmekteydiler. Tanzimat liderlerini yetiştiren, yeni bir dünya görüşünün, yeni bir siyasi idealin geliştiği çok ileri bir muhit olan Tercüme Odası Mektebinde Tarih-i Umumi okutulmaktaydı. Daha şümüllü bilgileri öğretecek programa sahip bir memur mektebine ihtiyaç duyulmasıyla açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye'de tarih derslerine yer verilmekteydi. Mekatib-i Umumiye Nezaretinin tesisi ve bütün maarif müesseselerin oraya verilmesinden sonra idadi derecesinde olmak üzere 1859'da Mekteb-i Mülkiye kurulmuştur. Mektebin birinci ve ikinci sınıflarında tarih dersleri okutulmaktaydı. Bunların dışında açılan çeşitli

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

amaç ve özellikteki okullardan, Orman ve Maadin Mektebinde Tarih-i Tabii, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede Tıp Tarihi, Kaptan ve Çarkçı Mektebinde Bahri Tarih, Kız Sanayi Mektebinde Muhtasar Tarih, Mekteb-i Küttab-ı Askeride Tarih-i Osmani, Tarih-i Umumi, Mimarlık Fenn-i Resim ve Mimari Mektebinde Tarih ve Asar-ı Atika dersleri verilmekteydi(Türk, 2006: 35-37).

1856 Tanzimat Fermanı eğitime yer vermekte bunun getirdiği planlama doğrultusunda eğitimin artık devlet politikasında yer alması gereğiyle eğitim işlerinin kabinedeki bir nazır tarafından yürütülmesi için 29 Nisan 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştu. İlköğretimdeki esaslı düzenleme ise; 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle yapılarak ilköğretime giren tarih dersi yeni teşkil edilen öğretmen okullarında yerini almaktaydı.(Türk, 2006: 335-336).

Nizamname ile birlikte her seviyedeki tarih öğretimini resmi ders programına koyarak, İmparatorluğun her yerinde uygulanmak üzere kurumsallaştırılmış oldu. Tarih dersleri, Türk tarih bilgisini vermenin ötesinde Tanzimat Fermanı anlayışıyla gündeme gelen Osmanlı Vatandaşlığı kimliğini inşa etmek amacını benimsediği için, programın bel kemiğini “Hanedan Tarihi” oluşturmaktaydı. Tanzimat, İmparatorluğun dağılışını önlemek için haklar bakımından eşit, din ve mezhep ayırımı gözetmeyen bir toplum yaratmaya çalışıyor, Osmanlı Hanedanını da bunun merkezine yerleştiriyordu. Bu bakımdan özellikle okullarda okutulan tarih derslerinin kapsamı da Osmanlı Tarihi ile sınırlandırılmaktaydı. Nizamname ile belirtilen eğitim programında tarih dersleri şöyleydi: Sıbyan Mekteplerinde (İptidai) : Muhtasar Osmanlı Tarihi (Kısaltılmış Osmanlı Tarihi), Rüştüye Mekteplerinde: Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmani, İdadilerde: Umumi Tarih, Sultaniye Edebiyat Şubesinde: Tarih-i Osmani ve Umumi Tarih(Türk, 2006: 50-51) olmak üzere benzeri okullarda bu tarz tarih dersleri verilmekteydi.

Bir başka ifadeyle Tanzimat döneminin başında, Osmanlı eğitim sistemi ve bu sistem içinde yer alan medreselerinin, Avrupa'nın tüm dünyayı sarsan ve etkileyen bilim-teknikteki ilerleşiminin karşısında sönük kalması nedeniyle Batı tarzı okulların açılarak ilim ve eğitim kurumlarında yenilikler, ardi ardına gelmeye başlamış oldu. Yabancı okullar, özellikle de Amerikan kolejleri Tanzimat döneminde belirgin bir şekilde başlayan Batı düşünce sisteminin yerleşmesine öncülük etmişlerdi (Biçer, 2010:197).

Batı tipi öğretmenler, devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirildi. Medreseler, vakıf kuruluşları olduğu için, devlet bunlardan desteğini çekmesine rağmen varlıklarını sürdürmüşlerdi. II. Abdulhamid döneminde medreselere kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf tutulması, çok sayıda öğrencinin bu kurumlara hücum etmesine neden oldu. Bu durum, reform girişimlerini engellemiştir. Medreselerde din derslerinin ağırlıklı olması buralardan yetişenlerle mekteplerden yetişenler arasında zıt hayat görüşlerinin oluşmasına yol açmıştı (Ergün,1997:54-55). Dolayısıyla Tanzimat ile İkinci Meşrutiyet arasında da İslam tarihi üzerinde eğitim sistemi devam ettirilmekle birlikte ümmet tarihine paralel olarak gelişen yeni bir tarih anlayışı ortaya çıkmıştır (Yüzer, 2006: 1).

Genel anlamıyla denilebilir ki Osmanlı eğitim sistemi içinde Cumhuriyet'e kadar Türkiye'de “İslam Tarihini” esas alan bir tarih görüşü ile “Osmanlı Devleti Tarihini” esas alan bir Osmanlı tarih görüşü bulunmaktaydı. Medreselerde “*İslam Tarihi*” mekteplerde ise “*Osmanlı Tarihi*” okutulmakta(Ergün,1997:155) ve Türk tarihi Osmanlılardan ibaretmiş gibi değerlendirilerek İslamiyet öncesi döneme değinilmemekteydi(Yüzer, 2006:10). Ayrıca 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı medreselerinde okunan ve okutulan derslerde büyük değişiklik olmadığı gibi medrese düzeninde zaman içinde bozulmalar yaşanmıştır(Mefail, 2008:33)

2-Amerikan Okullarında Genel Eğitim ve Tarih Eğitimi

Avrupa da bilim-teknikteki gelişmelere yol açan Fransız devrimi, sonrasında ortaya çıkan sanayi devrimi iktisadi ve sosyal değişimin hızlanmasına yol açtı. Bu gelişmeler tarihin bilim olarak gelişimini tamamlaması sonucunu doğurdu. Tüm bunlar 19. yüzyılda tarih biliminin yöntem ve teknik olarak doğuşunu sağladı. Bu gelişmelere paralel olarak tarih ilmi aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kimlik oluşturma ve devletin ideolojisinin geniş kitlelere benimsetilmesinde daha fazla önem kazanmaktaydı. Avrupa ülkelerindeki okullarda tarih dersleri artık “*muayyen bir gayeyi*” temine hizmet edecek surette okutulmaya başlanmaktaydı. Böylelikle Avrupa’da tarih eğitimi ulusal kimlik yaratmak ve güçlendirmeyi bir araç haline getirmeyi amaçlamaktaydı (Türk, 2006: 33-34).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde başlatılan reformlar, Müslümanlardan çok gayrimüslimlerin yararına olmuştu. Osmanlı yöneticilerine göre; Osmanlı topraklarındaki mevcut müesseseleri ve nizami yenileştirip çağa ayak uydurmak değil onların yerine Avrupalı usulleri olduğu gibi almanın yeterli olacağı düşüncesi hakimdi. Böylelikle Osmanlı aydınları, gerek gayrimüslim unsurları devlete ve ülkeye bağlayabileceklerini gerek Avrupalı devletleri memnun edebileceklerini düşünmüşlerdi. Bu doğrultuda 1839 Tanzimat Fermanı ile liberal hukuk sistemini, 1856 Islahat Fermanı ile liberal kültür anlayışıyla birlikte liberal politik sistemi hedef alan reformları, Osmanlı topraklarında uygulamaya başlamışlardı (Kodaman, 1987:109-110).

Islahat Fermanı ile sağlanan vicdan hürriyeti prensibi çerçevesinde mezhep değiştirme serbestliğinden de yararlanan Protestan misyonerler, eğitimi, Protestanlaştırma programının bir parçası ve aracı olarak gördüklerinden çeşitli seviyelerdeki okulların sayılarında artışlar görüldü. Yabancı okulların açılıp çoğalmasında, azınlıklara tanınan geniş hakların yanı sıra kapitülasyonlarında etkisi söz konusuydu. Böylelikle misyoner okulları içinde en etkili olanları Amerikan okulları tarafından açılmış oldu (Sezer,1999:6-8).

Islahat Fermanı ile yeniden yapılacak kilise, hastane okul ve mezarlıklar için ruhsat alınmasına rağmen okulların açılışında ruhsat alınmamıştı. Bunun üzerine Osmanlı döneminde eğitim alanında yapılan en önemli düzenleme 1869 Maarf-i Umumiye Nizamnamesiydi (Altın, 2008:272). Buna göre Protestan ve öteki yabancı okullar, padişahın izni ile açılabilirdi. Nitekim 1876’da tahta çıkan II. Abdulhamid’e1893 yılında Maarif Nazırı Zühtü Paşa tarafından verilen raporda 284 okulun kendi döneminden önce, mevcut olan 392 Protestan okulundan 108’nin kendi döneminde açıldığı ve mevcut okullardan sadece 51’inin ruhsatlı olduğu belirtilmişti. Söz konusu raporda 1869 tarihli Nizamnamenin uygulama alanında göz yumma ve kayıtsızlığın yabancı okulların açılmasında etkili olduğu ifade edilmişti (Akyüz,2001:221). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yabancılara resmen okul hakkı tanınıp, azınlıklara dahi okullarının ruhsata bağlanması mecburiyetinin 1856 Islahat Fermanı ile konulduğu düşünülürse okulların keyfi bir biçimde açılabilirdiğini ifade edebiliriz(Vahapoğlu, 1990:76).Misyonerlerin yoğun faaliyet gösterdikleri Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, Suriye, Beyrut, Halep, Sivas, Erzurum gibi vilayetlerde sadece birer maarif müdürü görev yapması gerekli tetkiklerin yeterince yapılmasını, engelleyen en önemli sebeplerden biriydi (Bağçeci, 2008: 187).

Misyonerler kurdukları misyonların yanı sıra ilk, orta ve yüksek seviyelerde açtıkları okulları ile Protestanlaştırma faaliyetlerine girişmişlerdi. Bu derece örgütlü ve planlı bir faaliyet sonucunda hem mezheplerini yaymaya hem de azınlıkları etkileyerek

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

onların Osmanlı Devleti'nden kopmalarına yardımcı olmaya çalışmışlardı. Bu alanda en önemli Protestan kolejleri İstanbul ve Beyrut gibi merkezlerde açılmıştı. Bunlar arasında 1863'te İstanbul'da Cyrus Hamlin isimli bir misyonerin açtığı Robert Koleji anılmaya değerdir. Kurucuları, yönetimleri ve çoğu öğretim elemanı misyonerlerden oluşan bu Kolej'in 1863- 1903 tarihleri arasındaki mezunlarının çoğunu Bulgar öğrenciler oluşturmaktaydı. Yine, Kolej'in ilk Bulgar mezunlardan beşinin Bulgaristan'da başbakanlık görevi bulunduğu ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Bulgar kabinelerinden her birinde en az bir Robert Kolej mezununun yer aldığı görülmüştü. Bunun yanı sıra Kolejde Almanca, İngilizce, Ermenice, Bulgarca olmak üzere on beşe yakın değişik dilin öğretilmesi Kolej'in çok yönlü amaçlarını ortaya koymasından önemli bir husustur (Sezer,1999:174).

1877-78 Türk-Rus Harbinde Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu imzalanan 1878 Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'a bağımsızlık derecesinde muhtariyet verilmişti(Kocabaş,2002:155). Robert Koleji, Bulgar Devleti'nin kurulmasında eğitim yönüyle ilgilenmişse de Avrupa'da Bulgarlar lehine bir kamuoyu oluşmasında da çok büyük katkıda da bulunmuştu. Bulgar ayaklanmasının bastırılması esnasında yaşanan olaylar, Avrupa kamuoyuna çok büyük katliamlar olarak takdim edilmiş ve Bulgar isyancılar amaçlarına ulaşmışlardı. Amerikalı misyonerler, ayaklanmanın bastırılmasında Osmanlı kuvvetlerinin Bulgarları katliama tabi tuttıkları şeklinde doğru olmayan haberleri Avrupa gazetelerine göndererek onların dikkatini çekmeyi başarmışlardı (Ulusoy, 2005: 43).

Anadolu'daki Amerikalı misyonerler, 1891'e kadar 9 kolej kurmuşlardı. Bunlar İstanbul'da Robert Koleji (1863), Beyrut'ta Beyrut Üniversitesi (1864), İstanbul'da Amerikan Kız Koleji(1873), Antep' de Merkezi Türkiye Koleji (1876), Harput'ta Fırat Koleji (1878), Maraş'ta Merkezi Türkiye Kız Koleji (1882), Merzifon'da Anadolu koleji (1886), Tarsus'ta Paul Enstitüsü (1888) ve İzmir'de Uluslar arası Koleji (1891) idi (Kopar,2009:165).

1880'de eğitim sisteminde yeni bir aşamaya geçen misyonerlerin yanı sıra Ermeniler, Türkiye'de uygun bir yere gelmenin eğitim alanında diğer milletleri geçmekten olduğuna inanmış ve bu isteği misyonerler güçlü bir şekilde tatmin etmişlerdi. Sonuç olarak bu yıllarda eğitim kurumlarının sayısı giderek artmaya devam etmişti. (Danacıoğlu,1987:69) Amerikan okulları sayesinde Ermeniler, dillerini ve tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrenmekle birlikte Batı'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik ilerleme idealleriyle tanışma fırsatı da bulabildiler. Amerikan misyonerlerince Ermenilere verilen silah ve paranın yanı sıra Ermenilerin, Müslümanlara karşı kendilerini daha üstün görmeye başlamaları Osmanlı topraklarında açılan Amerikan okulları eşliğinde başlamıştı (Polat, 1989: 439).

1880 yılı Amerikan Board okullaşma oranlarına baktığımızda Batı Türkiye Misyonunda 6 adet yüksek okul ve ruhban okulu açılarak bu okullarda Board teşkilatı kendi kadrolarını yetiştirmeye başlamıştı. Bursa'da bu dönemde geçici hizmet veren bir yüksek okul bulunmakta 85 kız öğrencinin bulunduğu iki adet yatılı okul hizmet vermekteydi. Bursa'da en etkili kurum Bursa Amerikan Kız Kolejiydi. Talas'ta (Kayseri) bulunan Amerikan Koleji çok etkili olup bölge genelinde 1735 öğrenci bulunmaktaydı. Başkent İstanbul'da 8 eğitim kurumu olup burada bulunan ruhban okulunun 72 öğrencisi bulunmaktaydı. Genelde öğrenci sayısı 355 olan İstanbul'da Anadolu'da bulunan kolejlere göre daha etkisiz olduğu görülmekteydi. Eğitim faaliyetleri diğer istasyonlara göre düşük olan Manisa'da 7 okul'da toplam 313 öğrenci varken Merzifon'daki Anadolu Kolejinin etkisinden dolayı eğitim üst düzeydeydi. 20 okul bulunan Merzifon'da toplam 815 öğrenci

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

bulunmaktaydı. İzmit'te Amerikalılar 16 okul açmış ve 626 öğrenciyi eğitmişlerdi. Etkili illerden biri olan Sivas'ta 13 okulda 705 öğrenci eğitim görmüştü (Öztürk ve Yıldız, 2007: 66-67).

Protestan misyonerler, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başındaki faaliyetleri itibarıyla ayrılıkçı Ermeni, Bulgar ve Rum hareketleri ile iç içe ve o nispetle Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum sergilemişlerdi. Osmanlı topraklarına geldikleri ilk günlerden itibaren buldukları bölgenin dini, sosyal, etnik, siyasi ve ekonomik durumları hakkında merkezlerine raporlar yazmışlardı. Bu tür öncü misyonerlerin tespitleri ışığında belirlenen yerlerde istasyonlar kurulmuş ve misyonlar faaliyete geçmişti. İstasyonların temsilcilerinin katılımıyla misyonlar, yıllık faaliyetlerini gözden geçirme ve yeni faaliyetleri planlama toplantıları yapmışlardı. Her istasyon bu misyon toplantısına bir faaliyet raporu ile gelmiş, bu raporlar birleştirilerek misyonun yıllık faaliyet raporu oluşturulmuştur (Turan,1999:1551).

Bu okullarda üzerinde önemle durulan dersler sadece Ermenice ve din dersleri değildi. Tarih derslerine oldukça önem verilmekteydi. Dr. Nişan Amiralıyan, Avedis Bulgurcuyan, Hagop Kalemkaryan, Simon Kpeliyan ve Aharon A.Şıracıyan isimli beş Ermelerin de görev yaptığı Maraş'ta açılan orta dereceli Yüksek Erkek Akademisinde Ermenice ve İncil derslerinin yanında, Ermeni tarihi, genel tarih, coğrafya derslerinin de okutulması bunun bir göstergesiydi. Asıl amaç, Ermenilerin beyinlerinde unutulmuş tarihlerini tekrar canlandırarak, bağımsız bir devlet kuracakları bir coğrafya yaratmak ve etnik duygularını kuvvetlendirmektir (Alan,2010:161-162).

Misyonerler tarafından kurulan ilkokullarda Ermenice imla, Ermenice, orta dereceli okullarda Ermenice yazma, Ermeni dilinin grameri ve söz dizimi (setanks), kolejlerde Ermenice eski Ermeni müelliflerin eserleri, eski Ermeni dili grameri, genel tarihten ilköğretim tarihi, medeniyet tarihi gibi dersler verilmekteydi. Bu okullarda Amerikalı misyonerler, hürriyet düşüncesinin propagandasını yapmakta, Osmanlı Devleti'nin idare şeklinde memnuniyetsizlik düşüncesini ve siyasi sistemin değişmesi gerektiğini telkin etmekteydiler. Özellikle eski Ermeni lisanı dersleri ile Ermeni müelliflerin eserlerinin okutulduğu derslerde, öğrencilere eskiden Ermenistan'ın müstakil olduğu sık sık anlatılmaktaydı (Bağçeci,2008:178-179).

1895 yılından itibaren Türk çocuklarının da kayıt olmaya başladığı Amerikan okullarında Ermenicenin diriltilmesi, Türk-İslam düşmanlığının köruklenmesi ve Amerikan hayranlığının uyandırılması yönünde etkili olmuştu. Kayıt olan Türk çocuklarına Hristiyanlığı telkin edebilmek için Amerika'ya gönderilme vaatlerinde bulunulmuştu (Tural,2001:11).

Van istasyonunda kurulan Ermeni okullarının müfredat programında Amerikalı misyoner oldukça etkili olmuşlardı. Bu okullarda, Avrupa kaynaklarından derlenerek hazırlanmış ya da bu kaynakların çevirisi olan kitaplar okutulmuştu. Ermeni dili, dini ve edebiyatı ile ilgili derslerin yanında, Türkçe, Fransızca, astronomi, matematik, anatomi ve genel tarih gibi derslerin de olduğu görülmekteydi. Bu okulların müfredatında yer alan özellikle tarih, coğrafya ve edebiyat ders kitaplarında; bağımsız Ermenistan, yüceltirilmiş Ermeni tarihinden bahsedilmişti. Dağıtılan ders kitaplarında Ermeni haritası ve arması bulunmaktaydı. Anadolu'daki misyoner okullarından bazı farklılıklar gösterse de; temel prensipler, Amerikan eğitim sisteminden alınmıştı. Bütün sistem, Ermenice önem arz etse de İngilizceye dayanmaktaydı. Tarih ve coğrafya dersleri misyonerler tarafından verilmekte ve öğrencilere özellikle fiziki coğrafya derslerinde ülkelerin yerleri öğretilmekteydi. Tarih derslerinde ise, hem ulusal hem uluslararası tarihleri hakkında bilgiler verilmekteydi.

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Misyonerler, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan okullarda tarih dersinin gerçekçi olarak verilmediğine inanmakta ve Boston'a gönderdikleri raporlarında bundan sıkça bahsetmekteydiler (Erdoğan, 2008: 184).

Harput'ta açılan Fırat Koleji'nin eğitim dili diğer Amerikan okullarından ayrılarak Ermeniceydi. Bunun dışında okulda İngilizce ve Türkçe de öğretilmekteydi. Özellikle Kolejin yüksek kısımlarındaki dersleri öğrencilerin daha iyi anlayabilmeleri ve Amerikan ders kitaplarını daha kolay takip edebilmeleri için iyi bir İngilizce eğitimi verilmekteydi. Kolej, Amerika'daki eğitim sistemi ve derslerine benzer bir eğitim vermekteydi. İngilizce, Türkçe, Cebir, Tarih vb. gibi dersler İncil'le birlikte okutulmaktaydı. Türkçe dersleri, daha çok mecburiyet karşısında verilen ihtiyari ders olarak görülmüş ve o şekilde okutulmaktaydı. Özellikle Ermeni dili ve tarihi dersleri de özellikle Amerikan okullarının bütün ünitelerinde okutulmaktaydı (Açıkses,2003:101-102 ve148).

Osmanlı tebaası olan Ortodoks Hristiyanların Protestanlaştırılmasında önemli mesafeler kaydeden misyonerlerin çalışmaları neticesinde 1904 yılında Osmanlı topraklarında 675 Amerikan okulu ve 34. 317 öğrenci olduğu kaydedilmişti. Bu dönemde Osmanlı'da okullaşma oranının % 10'ların altında olduğu ve çoğunlukla gayrimüslimlerin gittiği yabancı okulların eğitim kalitesinin daha yüksek olması toplumu dönüştürmede bu okulların oynadıkları rolün önemini ortaya koyuyordu (Kaymakcan,2005:28).

Amerikan okullarının müfredatlarına baktığımızda dil öğretimi, fen bilimleri programın çekirdeğini oluşturmakta ve program, dinsel eğitimle desteklenmekteydi. Mesela Merkezi Türkiye Koleji'nin (Antep) 4 yıllık Bilim Bölümünde tarih dersleri birinci sınıfta Antik Tarih, ikinci sınıfta Ortaçağ ve Modern Tarih, üçüncü sınıfta 19. Yüzyıl Tarihi ve son sınıfta Tarihin Anlamı şeklinde düzenlenmişti (Taşkın,2007:154).

Merkezi Türkiye Koleji'nin de yukarıdaki derslerin yanı sıra Ermeni öğrencilere yönelik ayrılıkçı fikirleri içeren dersler verildiği görülmekteydi. 1888 yılında Antep Maarif Müdürü tarafından okulun kütüphanesinde Osmanlı Devleti ve İslam dini aleyhinde 80 cildin üzerinde kitap tespit edilmişti. Ayrıca kolej, diğer Ermeni okullarıyla da irtibat halindeydi. Bu okullarda okutulan kitaplar arasında Ermenistan tarihi ile ilgili kitaplar bulunmakta ve gençler, uyuşu oldukları devlete ve Müslüman ahaliye karşı düşmanca hislerle donatılmaktaydılar. Derslerde Ermeni haritaları kullanılmaktaydı. Antep ile birlikte Ma'muratü'l-aziz, Van, Erzurum, Diyarbakır, Maraş, Urfa gibi şehirlere gönderilen zararlı kitap ve risalelerden çoğu ise devlet tarafından müsadere edilmekteydi. (Yıldırım, 2009:57)

Amerikan okullarında işlenen derslerde özellikle Ermeni öğrencilerde milliyetçilik duyguları uyandırılırken Türk Milletine ve Türk Devletine düşmanlık da ihmal edilmemekteydi. Amerikalı misyonerler, derslerde Amerikan hayranlığı ve Hristiyanlık sempatanlığı oluşturma çabası içine girmektedirler. Ancak Türk öğrenciler için aynı yöntem ve öğretim geçerli olmamaktaydı. Dinî azınlıklar Milliyetçi olmaya teşvik edilirken Türk öğrencilerine de Milliyetçilik/Türk Milliyetçiliği "kötü/çağ dışı düşünce" şeklinde gösterilmeye ve benimsetilmeye çalışılmıştır (Küçük, 2009:170)

Maraş Amerikan Erkek Lisesi'nde İncil Tarihi ve Genel Tarih dersleri verilmekteydi. Maraş Amerikan Kız Lisesi'nde İncil Tarihi, Ermeni Tarihi, Hristiyanlık Tarihi, Eskiçağ ve Modern Tarih haftalık dersler olarak verilmekteydi (Çabuk, 2008: 37-39). Maraş Protestan İlahiyat Okulunda Kilise Tarihi, Dinler Tarihi, Eski Ermenice dersleri verilmekteyken Maraş Merkezi Türkiye Kız Koleji'nde Genel Tarih, Dinler Tarihi dersleri verilmekteydi (Çabuk, 2008,41-49)

Tarsus Amerikan Koleji'nde ikinci sınıfta ortalama üç saat Genel Tarih, üçüncü sınıfta Felsefe Tarihi, dördüncü sınıfta 3 saat Eğitim Tarihi, dört saat ise Hristiyanlık

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Tarihi dersleri işlenmekteydi (Halifeoğlu,2007:51-52). Türk yetkilerce bu derslerin verilmesiyle Amerikan kolejlerinin fesat yuvası haline geldiğini beyan eden raporları sürekli olarak Amerikan Board Misyon üyelerince inkar edilmiş ve kanunların dışına çıkmadıklarını belirtmekteydi. (The New York Times, 3 Sep.1903).

Amerikan okullarında sadece Ermeni tarihi dili ve tarihi dersleri işlenmemekteydi. Osmanlı dil edebiyatı ve tarihi, Türk ve dünya tarihi okutulmaktaydı. Çağdaş tarih dersleri Türk tarihi ile ilişkilendirilerek karşılaştırılmalı anlatılırken, Osmanlı tarihi derslerinde Ermeni tarihi anlatılmıştır (Çukurova, 2007: 618). Amerikalı misyonerlerce, Ermeni diline ve kültürüne uygun olarak dini ve kültürel yayınlar, Ermenice gramer kitapları, ilahi ve müzik kitapları yüksek okul ve kolej öğrencileri için Ermenice astronomi, fizyoloji, antropoloji, coğrafya sosyoloji olmak üzere dini içerikli ders kitapları hazırlanmıştı. Misyoner Cyrus Hamlin'in Ermenilerin de yardımıyla yaptığı Upham'ın Ruh ilmi (*Mental Philosophy*) ve Wayland'ın Ahlak ilmi (*Moral Philosophy*) adlı kitapların Ermenice çevirileri yapılmıştı. Bu eserlerin yanında eğitici broşürler ve *Zornıça* (Sabah Yıldızı), 1832 tarihli Gençlik Dostu, 1921'de İzmir'de çocuk dergisi olan "Demet" ve büyükler için "Yıldız", Ermenice olarak İstanbul'da piyasaya sürülen gençlik dergisi "*Hai Badani*" gibi birçok dergiler de yayımlanmıştır (Küçük,2009: 168-169).

Amerikan müesseseleri ile Ermenilerin eğitim görmesi ve istihdam edilmesi sağlanmıştı. Misyonerler tarafından Ermenilere sağlanan imkanlarla Osmanlı Devleti'ndeki toplumsal denge sarsılmış, Ermenilerin, Batılılar ve Batı fikir akımlarıyla doğrudan temasa geçerek Ermeni milliyetçiliğın hızla yükselmesine neden olmuştu. Misyonerlerin, Ermenilere verdiği en önemli destek kendilerinin seslerinin Batı kamuoyunda duyulmasına yardımcı olmalarıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Amerikalı misyonerlere daima şüphe içinde bakmış, olabildiğince onları kontrol altında tutmaya çalışmıştı. Osmanlı yetkililerin bilinçaltına yerleşen bu şüphe, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikan vatandaşlarına yönelik izlenecek politikanın ipuçlarını vermekteydi.

3-1914 ve 1923 Yılları Arası Amerikan Okullarının Faaliyetleri ve Bu Okullarda Okutulan Dersler

20.yüzyılın ilk yarısına kadar Avrupa tarih yazıcılığı, dünya tarihini Batı'nın "merkezinde" tarihe indiriyor, uygarlığın bütün başarılarını Avrupalılara mal ediyor, o sistemin dışındaki ülke ve halkları ise tarihsizleştirerek mutlak bir durağanlık içindeymişler gibi resmediyor ya da yalnızca Batı ile temasa geçtikleri andan başlayıp basit bir zaman fasılasıyla Batı'nın gelişimini biraz geriden tekrarlayan bir tarihleri olduğu kabulleniyordu (Aslan,2004: 82).

Bu anlayış içinde Osmanlı ülkesinde yer alan yabancı ve azınlık okullar Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bazı sıkıntılar içinde kendilerini bulmuşlardı. Bunun ilk işareti Savaş'ın başladığı 1914 yılında kapitülasyonların Osmanlı Devleti tarafından kaldırılmasıyla başlamıştı. Bu, yabancılara verilen ikamet özgürlüğü, mesken dokunulmazlığı, seyahat ve ticaret özgürlüğü, belli teminatlar mucibince yerel mahkemelerden muafiyet, aynı milliyete mensup yabancılara münhasır, kendi kanunlarını başka memleketlerdeki vatandaşlarına uygulama hakkı gibi hakların ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Bu haklar Türkiye'de çalışan Amerikalılar ve iş adamları için oldukça önem arz etmiş ve bu karara oldukça tepki gösterilmişti. Ayrıca ülke içindeki yabancı postaneler kapatılmış, haberleşmenin İngilizce yapılması yasaklanmıştı (Jenkins, 2008:203-206).

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Kapitülasyonların kaldırılması, Amerikan kamuoyunda Türkiye'deki Amerikan okullarının tehlikede olduğu ve Amerikan vatandaşlarına kötü davranıldığı noktasında fikirler ağırlık kazanmasına yol açmıştı (Vakit, 9 Haziran 1922). Ancak Osmanlı Devleti, Amerikan kurumlarıyla herhangi bir düşmanca tavır içinde olmadığını belirtmiş, aksine müesseselere zarar verilmeyeceği noktasında sürekli teminat vermişti (Açıkses, 2003: 296).

Osmanlı Hükümeti'nin aldığı bu önlemlerin dışında yabancı okullar ile ilgili bir takım düzenlemeler içine girmiş ve sıkı tedbirler almıştı. Bu amaçla 20 Ağustos 1915 tarihinde Özel Okullar Yönetmeliği çıkarılmıştı (Taşkın 2007: 213). Buna göre;

- Bütün öğrencilere Türk dili öğretilecek
- Öğretim Müfredatı Maarif Vekaleti'nin kontrolünde olacak
- Dini ayinlere katılma mecburiyeti ortadan kaldırılacak
- Bir okulun sahip olabileceği mülkiyet miktarına hükümet karar verecektir şeklinde talimatlar verilmişti (Jenkins, 2008: 203). Talimatnamenin devamında Türkiye Tarihi ve Coğrafyası Türkçe olarak Türk öğretmenlerce okutulacaktır şeklinde devam etmekteydi (Akyüz, 2001:253).

Osmanlı hükümetinin yönetmelik kararlarına Amerikan kolejlerinin riayet ettiğini pek görülmemekteydi. Mesela Antep'te bulunan Merkezi Amerikan Koleji, Türkçe ders kitapları okutmak yerine okul yönetimi, 1914- 1915 eğitim yılında ilk kez detaylı Ermeni edebiyatı okutmuş, Ermenice ders saatlerini arttırmış, üst sınıflara başka dillerde Ermeniceye çeviri dersler vermişti. Yine hükümet politikaları uyarınca kolej arazi ve binaları 1914'e kadar vergiden muaf iken, 1914'te vergiye tabi tutulması üzerine Amerikan Sefareti devreye girmiş ve vergiler tehir (ertelenmiş) edilmişti. Yine söz konusu okula politik meseleler derslerde işlenmekle birlikte okul kütüphanesinde Türkçe ve Arapça kitaplar % 11.3, Ermenice kitaplar %17.6, İngilizce ve Fransızca kitaplar % 71'lik dilimi oluşturmaktaydı. Okulun sıkıntı çektiği savaş yıllarında Amerikan Board, mali desteğini çekmeye başlamıştı (Çukurova,2007:618-619).

Amerikan okullarının esas aldığı dil esasında İngilizceydi. İstanbul Kız Koleji müdirelerinden Mary M. Patrick'e göre İngilizce dünya dili olma yönünde ibresini yükseltmişken uluslararası ilerlemenin yolu da İngilizceden geçmekteydi. Okulun hazırlık kısmında okumaya hak kazanabilmek için yeterli İngilizce düzeyine sahip olunmalıydı. Bayan Patrick, Savaşın devam ettiği yıllarda eğitim faaliyetlerini sürdüren kolejin müfredatında bulunan tarih ve coğrafya derslerinden duyulan rahatsızlığı dile getirirken arkeoloji, matematik, felsefe gibi derslerle eski dillerle ilgili çalışmalarını rahatlıkla yaptıklarını ifade etmekteydi (Patrick, 2001: 70-114).

Amerikan misyonerler, özellikle Ermeni okullarını kullanarak Milli Mücadele döneminde Osmanlı Devleti aleyhine çalışmışlardı. Tarsus'taki Amerikan Koleji, Milli Mücadele döneminde cephanelik haline getirilmişti. 1914'lerde öğrenciler tamamen silahlandırılmıştı. Nitekim Tarsus, Fransız kuvvetlerince işgal edildiğinde, işgal kuvvetleri komutanlık merkezlerini Kolej'in tam karşısına kurmuşlardı. Bu durum, Kolej'in işgal süresi boyunca Fransız kuvvetlerine danışmanlık yaptığının göstergesiydi (Akyul, 2007: 88).

Antep'teki Amerikan Koleji'nde de aynı faaliyetler içinde bulunmuştu. Fransızların Antep'i işgal etmeleri sırasında, her türü faaliyet bu okulda planlanıp uygulanmıştı. Okul bu dönemde işgal kuvvetlerinin karargahı haline gelmişti. Kolej, öğretim hayatı boyunca altı papaz müdür tarafından yönetilmişti. Bunlar fırsat buldukça

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

halkı ve öğrencileri, devlet aleyhine organize edip, kışkırtmaktan çekinmemişlerdi (Ertuğrul,2005:230).

Amerikalı misyonerlere ait olan Merzifon Amerikan Koleji de ülke bütünlüğüne aykırı hareketler içine girmişti. Söz konusu okulun Türk hocalarından biri olan Zeki Ketani Efendi, Türk öğrencilerin edebiyat topluluğunun toplantısından sonra evine giderken öldürülmüş ve okul çalışanları, bu cinayetin Amerikan ve Hristiyan bir okulda kendilerine yardım ettiği gerekçesiyle Türkler tarafından işlendiğini ifade etmişlerdi (White,1995:246).

1915 yılına gelindiğinde birçok bölgede olduğu gibi Urfa'da Ermeni isyanları başlamıştı. Bu bölgedeki Ermeniler, misyonerlerle işbirliğine gitmekle birlikte iki Fransız, iki İngiliz ve Amerikan yetimhanesi Müdürü misyoner Lesli ve diğer yabancı uyruklular, Amerikan Yetimhanesi'ni karargah haline getirerek silahlandırmışlardı. Amerikan elçisi durumla ilgili olarak haberdar edilmiş olmasına rağmen, teslim ol çağırısına ateşle karşılık verilmiş, Ermeni elebaşları kaçmayı başarmışsa da yabancı uyruklu olarak dokuz kişi tutuklanmıştı. Tutuklanmış olan Amerikalı misyoner Lesli, tutuklu olduğu sırada intihar etmiş (Açıkses,2003:299) ve duruma ilgili olarak Antep'te bulunan Dr. Shepard'ın N. W. Peet'e yazdığı 19 Kasım 1915 tarihli mektubunda Lesli'nin ölümünün 30 Ekim'de gerçekleştiği, sabit hezeyanlarının olduğu ve karbolik asitle kendini zehirlediğini belirtmekteydi (Microfilm, Reel 505).

Anadolu'da Ermenilerin terör eylemleri sonucu Osmanlı Devleti'nin almak durumunda kaldığı "sevk ve iskan kanunu" Amerikan misyonerlerin Batı ve Amerikan kamuoyuna karşı kullandığı bir koz haline gelmişti. Ermenilerin sıkı savunucusu olan Vahan Kardaşyan, misyonerlerin Amerikan çıkarlarına hizmet ettiğini ve Türkiye ile alınacak kararlarda misyoner tavsiyelerinin dikkate alındığını belirtmişti (The New York Times,23 June.1918).

Ermeniler rahatça propagandalarını sürdürmeye, ihtilal ve milliyetçilik fikirlerini gençlere ve Ermeni toplumuna aktarmaya çalışırken, Avrupa'ya "Ermenilere zulüm ve işkence yapılıyor" hatta katlediliyor fikrini benimsetmeyi ihmal etmemişlerdi. Böylece sözde Ermeni devletinin temellerinin atılabilmesi için gerekli olan kamuoyunun oluşturulması amaçlanmıştı. Nitekim Talat Paşa raporunda pek çok Ermeni gencin Amerikan okullarında tahsil gördükten sonra tahsillerinin geri kalanını Amerika'da devam ettiklerini ve ülkeye döndükten sonra Ermeni okullarına öğretmen olarak tayin edildiklerini belirtmişti. Böylelikle Ermeni çocukların beyinlerini bir misyonerden daha fazla ABD propagandacısı kesilerek yıkamaya çalıştıklarını dile getiren rapor, gençlerin kafalarına istiklal fikrinin sokulmaya çalışıldığını da belirtmişti (Akçora,1990:4).

1917 yılına gelindiğinde Amerika ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle misyonerlerin birçoğu Türkiye'yi terk etmişti. Savaşın sonlarına doğru Türkiye'de kalan misyoner sayısı yalnızca 38 olmakla birlikte Amerikan enstitülerinin çoğu savaş nedeniyle zarar görmüş ya da Türk askeri birliklerince müesseselere el konulmuştu. İstanbul'da bulunan Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji 1914 ve 1917 yıllarında Türk otoritelerince yardım almayı sürdürebilmişlerdi Bu durum, Osmanlı Devleti'nin ABD ile ilişkilerini iyi tutma arzusunda olma gayretinden başka bir şey değildi (Helseth,1957:59-60).

Amerikan okullarının faaliyetleri ve bu okulların cephanelik amaçlı kullanıldığına dair birçok ihbar Osmanlı yetkililerine gelmekteydi (ATASE, ISH, Kutu No: 571, Gömlek No: 62). Amasya Merkez Komutanı Nurettin Paşa, Erkan-ı Harbiye Umumi Riyasetine 12. 02. 1921 tarihinde gönderdiği telgrafında, söz konusu Merzifon'daki Amerikan Koleji ve hastanesinde yer altında gizli geçitlerin ve depoların olduğuna, silah, bomba, top, tüfek

gibi cephaneliklerin bu okulda saklandığına dair ihbar aldıklarını belirtmiştir. Okulda yapılacak aramada memurların okul çalışanlarına nazik olmalarının bununda Amerika ve Türkiye ilişkileri açısından önemine değinilmiştir. Yapılan aramalarda silah, bomba bulunamamış ancak 1904'ten beri kurulmuş, Yunan bayraklarıyla donatılmış bir Pontus Kulübü ortaya çıkartılmıştı (Bayram,2006:51). Pontus Rum Devleti'nin haritaları, Pontus arması ile Osmanlı silahları ile donanmış kişilerin fotoğrafları bulunmuştu. Burada ele geçen iki misyonere ait mektupta; kolejin yakınında Rumlarla ortak hareket edileceği ve karargah olarak kullanılacağı bildirilmişti. Yunanistan'dan gelmiş, bir diğer mektup, kolejle irtibatın olduğunu göstermekteydi (Haydaroğlu,2003:34). Fotoğrafları olan kişilerin kim olduğu sorulduğunda ise, kolej çalışanlarından tutarsız yanıtlar alınmış ve sonunda elde edilen bilgi ve belgelere dayanarak altı kişi tutuklanmıştı. Bakanlar Kurulu kararı ile okul, 21 Mart 1921'de kapatılmıştı (Erdoğan, 2005: 38-39).

Maraş Amerikan Okulu, Maraş'ın işgal günlerinde Fransızlarla işbirliği yaptığı için faaliyetlerinden men edilmişti. Antep Amerikan Okulu, İstiklal Harbi Yıllarında Fevzi Çakmak Paşa'nın gönderdiği müfreze tarafından topa tutulmuş ve daha sonra halk tarafından yerle bir edilmişti (Sevinç, 2004: 353).

St. Paul Koleji (Tarsus Amerikan Koleji) 1923 yılında Hristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştı. Bu konudaki en ciddi suçlama, kampusta yapılan Hristiyan ayinlerine Türk çocuklarının da katılmış olmasıydı. Okul yönetimi tarafından kapatılma kararına itiraz edilerek, Müslüman öğrencilerden ve velilerinden kendilerinin zorla kiliseye getirilmediğine, tamamen kendi istekleriyle geldiklerine dair imzalı belgeler alınmış ve okulun tekrar açılması için müracaatta bulunmuştu. Bu süreçte okulun yeniden açılması için Osmanlı makamlarının diplomatik yollarla baskı altına alındığı da görülmekteydi. Batı Anadolu'daki Yunan zulmünü, hazırladığı raporla dünya kamuoyuna duyuran Amerikalı komutan Amiral Bristol bile Tarsus Amerikan Okulu'nun kapatılmasından duyduğu üzüntüyü Osmanlı makamlarına bildirmiştir. (Uğuz, 2012:348)

Misyoner faaliyetleri, 1922 yılında Mustafa Kemal'in bütün Amerikalıların Türkiye'den kovulması emrine kadar devam etmişti.(Açıkses,2003:307). Bu kararın verilmesinin ana sebebi olarak, Protestan misyonerlerin ülkedeki Ermeniler, Süryaniler ve Kürtler gibi Türk olmayan unsurlarla aktif bağlantıları olduğu yolunda genel bir kanaatin oluşması etkili olmuştu. Misyonlar için bundan sonraki dönemler daha da sıkıntılı olmaya devam edecekti (Oymak, 2010:111-112).

4-Cumhuriyetin İlanından Sonra Misyoner Okullarının Statüsü

Yeni Türk Devleti'nin kurulmasıyla yapılan tarih çalışmaları, “ Türk Tarihi” açısından yeni bir dönem başlatmaktaydı. Bunda, Cumhuriyet öncesi tarih anlayışında Türkleri ve Türkiye'yi anlatan ders kitaplarının azlığı etkili olmaktadır. Meşrutiyete kadar, hatta Meşrutiyet döneminde dahi milli tarih anlayışı içinde yazılan eserler oldukça az bulunmaktaydı. Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik anlayışı ve bu bağlamda Türkçülük hareketi içerisinde yer alan aydınlar, daha sonra Cumhuriyet döneminde “Milli Tarih” anlayışını oluşturmakta ve yapılan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktaydı(Aslan,2004: 83)

Bu bağlamda Protestan misyonerler, özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet Hükümeti'nin politikaları nedeniyle gerileme dönemi içine girmişlerdi. Bu gerileme döneminde misyonerlik çalışmaları ağırlıklı olarak yerli Protestanlar tarafından yürütülmüştü. Amerikalı misyonerler açısından kurumsal çabalardan çok bireysel çabaların ön plana çıktığı bir süreçti (Ateş, 2006:77).

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Lozan Konferansı'na gözlemci olarak katılan Amerika heyeti, İsmet Paşa ile zaman zaman temaslarda bulunmaktaydı. Bu temaslarda İsmet Paşa, Amerikan Board başkanı James L. Barton'a Amerikan okullarının Türk kanunlarına uymaları şartıyla eğitim-öğretim faaliyetlerine devam edebileceklerinin güvencesini vermekteydi(The New York Times, 8 Dec.1922) Lozan'daki Amerikan Heyeti, kapitülasyonların korunmasını, Amerikan eğitim ve din kurumlarına çalışma bağımsızlığının tanınmasını istemekteydi. Türkiye'nin Lozan'ı 24 Temmuz 1923'te imzalamasından sonra, iki devlet arasında 1917'de kesilen ilişkileri yeniden tesis etmek amacıyla 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması ile Türkiye'deki Amerikan kültürel ve dini kurumları, yeni Türk Devleti tarafından tanınmıştı. Buna karşılık Amerikalı temsilcileri de yeni Türk devletinin sınırlarını ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdi (Sezer,1999:48).

Yeni Türk devletinin kurulmasıyla eğitimdeki ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla "Milli Devlet" ilkesi adı altında eğitimde millilik esas alındı. Öğretimde birliğin sağlanması için 3 Mart 1924'te Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılmasından sonra aynı gün kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim ve öğretim kurumları MEB'e bağlanmaktaydı. Azınlık ve yabancı okullar da MEB'e bağlanarak öğretim birliği sağlanması amaçlanmaktaydı. Türk okulunun denetleme ve düzenlemelerine azınlık ve yabancı okullar sert tepkiler göstermişlerse de yeni Türkiye Devleti, öğrencilerinin çoğunluğu Türklere meydana gelen yabancı okulları Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda eğitim yapmaları şartıyla varlıklarını sürdürmelerine izin verebileceğini çoğu kez belirtmişti. Dolayısıyla kapitülasyonların kaldırılması ve milli bağımsız bir devlet konumuna gelmesi ile artık yabancı okulların kapatılması başta Amerika ve diğer büyük devletlerin tepkisine yol açmıştı (Sezer,1999:44-45).

Amerika ile imzalan 1923 tarihli anlaşma sonrası Amerikan Board, eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmeyeceği noktasında tereddüt yaşamış ancak 11 Eylül 1924'te Türkiye'de kalma kararı almıştı (Ateş, 2006:76). Türkiye'de kalmaya karar veren Amerikan Board, aldığı tahribatlara rağmen çalışmalarını sürdürerek ilgilerini Müslümanlara yönelmeyi tercih etmişti.

Amerikan Board, Türkiye'de kalma kararını sessiz Hristiyanlık etkisi stratejisi ile açıklamıştı. Bu strateji içindeki anahtar kavramlar, "anonim Hristiyanlık", "kişisel yaklaşımlar", "hayat meselelerine dair sohbetler", "aile yaşamı" ve "ahlaki üslup" gibi ifadeler bulunmaktaydı (Oymak, 2010:111)

Yeni Türk devletinin aldığı önlemlere karşılık Amerikan misyonerlerinden gelen tepkilere yer veren The New York Times, Amerikan okullarında yabancı dilin Türkçenin gölgesinde kalması, Türk tarihi ve Türk dili derslerinin mutlaka ders müfredatında yer almak zorunda olması ve okulların MEB tarafından denetlenmesinin Amerikan okullarının kuruluş gayesine ters düşmesi gibi eleştirilerini manşetlerine taşımaktaydı.(The New York Times, 11 Nov. 1922).

Her ne kadar Amerikalı okullarının zararlı faaliyetlerine karşın önlemler alınmaya çalışılmış ve eğitimde de millilik politikası izlenilmiş de Türk eğitim sistemini modernize edilebilmesi için yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştı. Türkiye'ye gelen birçok eğitimcinin misyoner teşkilatları kanarıyla gelmesi oldukça dikkat çekicidir. Eğitim alanlarındaki çabalarıyla bilinen Ford Vakfı, Türk eğitiminin problemlerine gönüllü olarak el atmış, finansman sağlanması, araç ve gereçlerin temin edilmesine yardımcı olmaktadır. Ford Vakfı eğitim uzmanlarından Ohilip H. Coobs, F. Champion Vard ve Louis Smith

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Türkiye'ye gönderilen önemli kişilerdi. Bu uzmanların tüm masrafları söz konusu vakıfça karşılanmaktaydı (Ertuğrul,2005:251-252).

Bir yandan Türk eğitimini en ileriye taşıma amacı noktasında yabancı uzmanlarla iş birliğine girilmekle birlikte bu alanda kanunlar da çıkmaya devam etmekteydi. 22 Mart 1926'da Öğretimi Birleştirme yasası ile MEB'e verilmiş olan tüm eğitim hizmetlerinin nasıl ve ne biçimde yürütüleceği bir esasa bağlanmaktaydı (Karagözoğlu,1985:198). Böylelikle bir ABCFM kurumunda okutulan her ders kitabının içerisinde Haçlı Seferleri, Türk insanların geri kalmışlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırları gibi konularda Türkleri alçaltıcı ifadelerin olup olmadığının tespiti için dikkatli davranılması gerektiği anlaşıldı. Bu hassasiyetin farkında olan Amerikan misyonerleri, Türkiye sınırları dahilinde yaşayan ya da daha önceden yaşamış olan gayrimüslim unsurlara ilişkin milli terimleri de derslerde işlememek durumundaydılar(Stone, 2011:366-367)

Türkiye'nin izlediği milli ve laik eğitim politikası sıkı bir şekilde devam ederken Amerikan kolejlerinde yaşanan bazı olaylar Türk-Amerikan ilişkilerini sıkıntıya sokmaktaydı. 1928 yılına Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde biri Rum diğeri Maltalı iki yabancı öğrenci, Türkiye haritası üzerinde delikler açarak sınıf içinde bu eylemlerini teşhir etmiş ve Türkiye'yi küçük düşüren sözler sarf ettikleri için okuldan atılmışlardı (Bulut,2008:153).

Buna ilaveten Türk öğrencilerin Hristiyanlaştırıldıkları da zaman zaman görülebilmekteydi. Bursa Amerikan Kız Lisesi'ne devam etmekte olan üç Müslüman Türk kızının Hristiyanlığı seçmesi Hristiyanlaştırma faaliyetinin de bir örneğiydi. Bu olay Türk kamuoyunu, basını ve hükümetini Amerikan okullarına karşı harekete geçirmiş, Bursa Amerikan Kız Lisesi ile birlikte bazı Amerikan misyoner okullarının kapatılmasını gündeme getirilmişti. Ancak o sırada Türkiye'de görev yapan Amerikan elçisi Mr. Grew alınan karara tepki göstermiş ve durumu ABD Sekreteri Mr. Frank Billing Kellog'a bildirmişti. Washington'da bulunan Türk sefiri ile görüşülmüş, alınan kararların geri çekilmesi istenilmişti. Aksi takdirde Amerika'da bulunan Türk aleyhtar lobilerin hareketlerine müsaade edilebileceği belirtilmişti. Bunun üzerine Türk Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras (1883-1973) ile Mr. Grew'in müzakereleri sonucunda durum Amerika'nın istekleri doğrultusunda halledilmişti (Kopar,2009:153).

Bursa Amerikan Koleji hadisesinden sonra bazı Amerikan okullarının devlet eliyle kapatılması söz konusu olmuştu. Bunlardan bir tanesi Maraş'taki Amerikan koleji ve onlara ait kurumlardı. Bu kurumlar, Milli Mücadele döneminde Fransızlarla işbirliği halinde olmuştu. Maraş'taki Amerikan kurumları, bölgeye 1932 yılında gelen İsmet İnönü'nün ziyareti sonrasında kamu bedeli 30000 lira ödenerek faaliyetlerine son verilmişti.(Çabuk,2008:62) Bir başka olay da 1931 yılında Adana Amerikan Kız Koleji'nde yaşanmıştı. Bu okulda öğretmenlik yapan Bayan Grace Towner, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni aşağılamaktan yerel mahkemede yargılanmışsa da okul öğrenci ve velilerinin tepkileri nedeniyle olay büyütülmemiş ve bu olaya rağmen okul, kapanmamıştı (The New York Times, 5 April.1931)

Türkiye bulunan Amerikan okullarında bir takım sıkıntılar yaşanmakla birlikte Amerikalı Müsteşar G. Howland Shaw'un Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 25 Şubat 1932 tarihli raporunda iki soruna değinmekteydi. Bunlardan ilki, yabancı öğrencilerin Türk dilini öğrenmeye devam etmesi ikincisi de Tarih Tahkik Heyeti'nce zorunlu kılınan ders kitaplarına Türk tarihinin yer verilmesiyle ilgiliydi. Raporda Türk eğitim politikasındaki "millilik politikasındaki" kararlığa ve bu kararlılık karşısında Amerikan okullarının adaptasyon sıkıntılarına değinilmekteydi (NAMP, Roll 12)

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

1933 yazında Ankara'ya gelen Luther Fowle, Bakan Dr. Reşit Galip Bey olmak üzere MEB yetkilileri ile temasta bulunmuştu. Bu görüşmelerde ilk olarak gelişmekte olan Amerikan okullarının Türk yetkili makamlarınca lise safından ziyade teknik ve mesleki eğitime yönelik bir program seçmeleri ve İkinci olarak da Türk okullarında Amerikalı eğitimcilerin kullanılması üzerinde durulmuştu. Ayrıca Türk Bakan, Mr. Fowle'ye Türk okullarında İngilizce öğrenimin öneminden ve daha yakın entelektüel iletişimin öneminden bahsedilmişti. Bu amaçla son üç yılda Ankara'da ciddi çalışmalar başlatılmıştı. Bu çalışmalar için MEB'in öğrencileri Amerika'ya gönderme talebi, MEB'deki İlköğretim Müdürü Ragıp Nurretin Bey'in Amerika'daki Türk öğrencilere ilk müfettiş olarak atanması, tüm ülkede Türk okullarındaki İngilizce öğretmenlerine kurs vermesi için Robert Koleji'nden Lawrence Fawcett'in görevlendirilmesi sayılabilir. Amerikan ve Türk eğitimcileri arasındaki iş birliği Türk Hükümeti tarafından görevlendirilecek Amerikalı eğitimciler tarafından gerçekleştirilmesi amaçlanmıştı. Zamanla Türkiye'de Amerikan okullarında daha az olmakla birlikte Türkiye'deki Amerikan Kurum personel sayısı savaştan önce 250 iken bu rakam 1933'te yaklaşık 80 civarında bulunmaktaydı (NAMP, Roll 12).

Türk dili ve tarihi üzerine Ankara'da başlatılan çalışmalar, Amerikan okullarını sıkıntıya sokmaktaydı. Sıkıntılarının esas nedeni, Türk vatandaşı olmayan öğrencilerin Türk dili çalışmaya devam etmesi ve ders kitaplarına Türk tarihin alınmasıydı. Amerikalıların Türk eğitim politikalarına kendi programlarından kısmen ayrılarak yer vermek durumunda kalmaları Amerikalı kolejlerinin uyum sorununu beraberinde getirmekteydi. Bu arada 1934 yılında Türkiye'de Amerikan elçisi olarak görev yapan Robert P. Skinner verdiği raporunda Türk eğitim sistemi hakkında. "...Cumhuriyet rejimi altındaki Türkiye, Türk yaşam çerçevesini radikal biçime değiştiren sosyal ve kültürel bir devrimden geçiyor. Konuşulan dili etkilediğinden, devrim hala devam ediyor" (NAMP, Roll 12) şeklinde düşüncelerini belirtmekteydi.

Yeni Türk Devleti'nin eğitim üzerine aldığı önlemler ve kararlılık neticesinde Amerikan okulları bundan böyle İncil öğretimi ve Hristiyanlık ayinleri gibi geleneksel misyonerlik faaliyetlerini terk etmeyi kabul etmekteydiler (Stone, 2011:368)

Amerikan okulları, kapasitelerini doldurmuş ve iki savaş arasında binlerce Türk gencini eğitmişse de Türkiye'deki Hristiyan sayısındaki artış bununla orantılı olmamıştır. Amerikan Hükümeti, eğitim kurumlarının getirilen yeni düzenlemelere ayak duymalarını belirtmekle birlikte gayri resmi desteğini Amerikan okullarından çekmemiştir. Diğer yandan, bu okullar, Batılı kültür ve ideallerinin yayılmasını temin ederek Amerikalılar ve Türkler arasında az sayıdaki bağlantıların sürmesinde de etkili olmuşlardır. Tüm bunlarla birlikte eğitim, 20. Yüzyılda da Türkiye'deki Amerikalıların önde gelen eylemlerinden biri olmuştur (Trask, 1959:247-250)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan ekonomik sorunlar devletin tüm kurumlarını etkilediği gibi eğitim kurumlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Osmanlı eğitim kurumlarında kalite açısından düşüş yaşanırken yabancı ve azınlık okullarında da artış yaşanmıştır. Bu okullardan biri olan Amerikan okulları, dini propaganda faaliyetleri yanında kendi kültürlerini Amerikan anlayışı içinde yaşatmaya çalışmışlardır. Ayrılıkçı fikirlerin barınağı olarak çalışan bu okullar kendi dillerinde eğitim yapılması ve ders kitaplarının Osmanlı döneminde bir takım önlemlere rağmen denetlenememesi birçok olumsuz durumun da yaşanmasına neden olmuştur. Amerika,

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler içine pek girmemekle birlikte emperyalist politikalarını özellikle misyonerleri vasıtasıyla sürdürmüştür. Parçalanmakta olan Osmanlı Devleti'nde sürdürmek istedikleri politikalar çerçevesinde Ermenileri kullanmışlardır. Bu amaçla Ermeni milliyetçiliğin uyanması için Amerikan okullarında tarih derslerinde din tarihinin yanı sıra Ermeni tarihine, Ermeniceye yer verilmiştir. Yaklaşmakta olan Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Amerikalı misyonerlerce ve yetkililerce sürekli olarak Ermeniler desteklenmiştir.

Milli Mücadele döneminde Ermenilerin düşman güçleriyle ittifak yapması ve Ermenistan devleti kurma çabalarında Amerikalı misyonerlerinde etkileri bulunmaktadır. Bu okulların ayrılıkçı fikir ve tutumları, Osmanlı döneminden kalan yenileşmeyi bekleyen eğitim kurumları Tevhidi Tedrisat kanunuyla belli bir düzene sokulmaya çalışılmıştır. Milli eğitim politikaları misyonerlerin tepkisine yol açmışsa da yeni Türk devleti içinde barınmak isteyen Amerikan okulları Türk kanunlarına uyma kararı almışlardır.

Zamanla sayıları azalan bu okullar, daha çok yabancı dil öğretme, batı tekniğinde eğitim sistemi oluşturma, daha nitelikli eğitim verme gibi konularda. Bu amaçla çağdaş Türk gençlerinin yetişebilmesi için Batının ilminden faydalanmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk içinde Amerikalılarında bulunduğu birçok bilim adamını Türkiye'ye davet etmiştir. MEB'in başkanlığında Türk tarih bilinci de işlenerek Batı ilim ve fenni teorik ve pratikte en çağdaş haliyle Türk eğitim sistemine uyarlanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ATASE, ISH, Kutu No: 571, Gömlek No: 62, Belge No: 62-3.

American National Archives

Papers of The American Board of Commisioners For Foreign Missions- Microfilm Reel 505.

National Archives Microfilm Publications

Records of TheDepartment of State Relating to Internal Affairs, Microfilm Publication M1224, Roll 12.

Gazeteler

Vakit 9 Haziran 1922, No: 1614.
The New York Times, 3 Sep.1903.
The New York Times,23 June. 1918.
The New York Times, 11 Nov. 1922.
The New York Times, 8 Dec.1922.
The New York Times, 5 April.1931.

Kitap, Dergi ve Tezler

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

- Açıkses; Erdal, *Amerikaluların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, T.T.K Yay., Ankara, 2003.
- Akçora, Ergünöz, Urfa'da Çıkardıkları İsyân ve Talat Paşa'nın Raporu", *XI. TÜRK Tarih Kongresi*. 5-9 Eylül, Ankara, 1990, s. 1-21
- Akyul, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Misyonerlik Faaliyetlerinin Etkileri (1839-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*. B. 8, Alfa Yay., İstanbul, 2001.
- Alan, Gülbadi, Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S: 10., Kayseri, 2001, s.183-208.
- Altın, Hamza, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, 2008, s. 271-283.
- Arı, Asım, "Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: 22, S: 2, 2002, s. 182-192.
- Aslan, Betül, "Türkiye'de Milli Tarih Anlayışı Bağlamında Dünden Bugüne İnkılap Tarihi Dersleri", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:9, 2004, s. 81-109.
- Ateş, G. Kenan, *Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Çözülme ve Misyonerlik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya, 2006.
- Bayram, Sadi, "Amerikalıların Eğitim Faaliyetleri (Merzifon Anatolia Kolej IV)", *Tarih Kültür Dergisi*, Nisan, 2006, S: 232, s. 49-53.
- Bağçeci, Yahya, "Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlerinin Ermenilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri", *Turkish Studies*, Volume: 3/ 4, Summer, 2008, s. 169-192.
- Biçer, Baykal, "Türkiye'de Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Okulları ile Amerikan Kolejlerinde Felsefe Grubu Derslerinin Öğretimi (1839-1922)", *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, Vol:2, No: 3, 2010, s.195-211.
- Bulut, Semih, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Çabuk, Mustafa, *Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Maraş,2008.
- Çukurova, Bülent, "Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, S: 40, Kasım, 2007, s. 615-623.
- Danacıoğlu, Esra, *Anadolu'da Amerikan Misyoner Faaliyetleri(1820-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1987.
- Davison, Roderic, "Osmanlı Türkiyesi'nde Batılı Eğitim", *Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu (Tanzimat)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.
- Erdoğan, İ. Dilşen, *Amerikan Misyonerlerin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyânları (1896)*, IQ Yay., İstanbul, 2008.
- _____ "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni İsyânlarının Çıkmasındaki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi, *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Isparta: S: 9, Isparta, 2003, s. 147-166.
- _____, "Merzifon'da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Araştırma Dergisi*, C: 4, S:11, 2005, s. 17-43.

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

- _____, “Amerikalı Protestan Misyonerlerin Raporlarına Göre İzmir İstasyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, S: 33, 2012, s. 97-108.
- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitim Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1997.
- Ertuğrul, Halit, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, B.9, Nesil Yay., İstanbul, 2005.
- Halifeoğlu, *Tarsus Amerikan Kolej’inin Kuruluşu, Gelişimi ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.
- Haydaroğlu, İ. Polat, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri”, (*Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., B.3, Ankara, 2003.
- Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:17, S:I, 2, 2008, s. 25-46.
- Helseth, A. William, *Turkey And The United States*, Princeton University, Washington, 1957.
- Jenkins, D. Hester, *Robert Kolej’in Kızları*, Çev: Ayşe Aksu, Dergah Yay., İstanbul, 2008.
- Karagözoğlu, G. (1985). “ Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: II, S: 4, Kasım, s. 193-213.
- Kaymakcan, Recep, “Türkiye’de Misyonerlik ve Din Eğitimi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S:12, 2005, s. 25-39.
- Kocabaş, Süleyman, *Türkiye’de Gizli Tarih III Misyonerlik ve Misyonerler*, Vatan Yay., İstanbul, 2002.
- Kodaman, Bayram, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1987.
- Kopar, Metin, “Amerika ve Amerikan Misyonerlerin Bu Sorundaki Rollerini”, *Erciyes-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmaları Sempozyumu (EUSAS-II)*, C: III, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 2009, s.159-176.
- Küçük, M. Alparslan, “Anadolu’da “Protestan Ermeni Milleti”nin Oluşumu” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50:2, 2009, s.153-186.
- Oymak, İskender, (2010). *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2010.
- Öztürk, Ayhan ve Yıldız, Özgür, *Amerikalı Protestan Misyonerlerin Türkiye’deki Faaliyetleri (1820-1938)*, Arka Oda Yay., Kayseri, 2007.
- Patrick, M. Mary, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871-1924)*, Çev:Şeyma Akın, İstanbul: Tez Yay., İstanbul, 2001.
- Polat, İlknur, “ Atatürk ve Milli Eğitim”, *Atatürk Yolu*”, Yıl: 2, S: 3, 1989, s. 437-445.
- Schneider, E. C. A, *Bursa Mektupları (Bir Osmanlı Kentinde Müminler ve Kafirler)*, Degah Yay., İstanbul, 2009.
- Sevinç, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yay., B.4, İstanbul, 2004.
- Sezer, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*. Ankara: T.T.K. Yay., Ankara, 1999.
- _____, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Ekim, Ankara, 1999, s. 169-183.
- Somel, S. Akşin, “ Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler” *Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu (Tanzimat)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

- Stone, Frank, *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi(Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları)*, Dergay Yay., İstanbul, 2011.
- Taşkın, Faruk, *Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji (1876-1924)*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2007.
- Trask, R. Reed, *The Relation of The United States and Turkey 1927-1939*, The Pennsylvania State University, August 1959.
- Tural, Sadık, *Ermeni Meselesine Dair*, Atatürk Kültür Başkanlığı Yay., Ankara, 2001.
- Turan, Ömer, “19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C: III, 4-8 Ekim, Ankara, 1999, s. 1547-1564.
- Türk, İ.Caner, *Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2006.
- _____, “ Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Tarih Müfredat Programları-Tarih Öğretim Usulleri”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi(KKEFD)*, S: 14, 2006, s. 333-346.
- Uğuz, Şaban, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Tarsus'ta Eğitim” A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 47, Erzurum, 2012, s. 319-354.
- Ulusoy, Şaban, *Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2005.
- Vahapoğlu, Hidayet, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1990.
- Yıldırım, M. Ali, “ XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab Kazasında Ermeni Milliyetçiliği ve Amerikalı Misyonerler” *Erciyes-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmaları Sempozyumu (EUSAS-II)*, C: III, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 2009, s. 53-63.
- Yüzer, Arzu, *Atatürk Döneminde Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Çalışmalar (1918-1938)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006.
- White, George, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Çev: Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitapevi., İstanbul, 1995.

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE KAMU DÜZENİNİN İŞLEYİŞİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR ÜZERİNE

Discussions About The Factors Affecting The Public Order In Ottoman State In The Second Half Of XVIth Century

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Yazıcı*

Özet

Osmanlı Devleti'nde hem İslamiyet'in hem de eski Türk geleneklerinin belirlediği ölçüler çerçevesinde idarecilerin en önemli görevi halkın can ve mal güvenliğini sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak dönemden döneme değişen bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Fakat devletin içinde bulunduğu mali, siyasi ve askeri şartlar ortaya konan düzenlemelerin işleyişine menfi yönde tesir etmiştir. Çalışma, XVI. Yüzyılın ikinci yarısına ait arşiv vesikaları ışığında, Osmanlı Devleti'nde kamu düzeninin işleyişine olumsuz yönde etkileyen bu durumlar ile devletin aldığı tedbirleri konu edinmektedir. Kaynak olarak hem devlet merkezinin ilgili konudaki görüşlerini ortaya koyan merkez evrakı(mühimme defterleri) hem de bu emirlerin uygulama alanı olan yerlerde tutulan yerel kaynaklar(şer'îye sicilleri) kullanılmıştır. Çalışmanın amacı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğunda mevcut mali, askeri ve idari uygulamaların kamu düzeninin sağlanmasına olan etkisini saptamak ve bu etkinin olumsuz yönlerini ortadan kaldırmak amacıyla yapılan değişiklikleri saptamaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kamu Düzeni, Suç, Ceza, Kefalet Sistemi, Yeniçeri, Kürek Cezası

Abstract

Within the extent determined by both Islam and old Turkish traditions, the most important duty of the governors is to ensure life and property security of the public. To do so, various regulations were put into effect changing from period to period. However, financial, political and military conditions of the state had some important impacts on the working of the regulations. The present study, in light of the archive documents belonging to the second half of 16th century, looks at the conditions negatively affecting the functioning of public order in Ottoman state and measures taken by the state against these conditions. As resources, the present study made use of central documents (mühimme defteri) including the opinions of the central government about the issue and local documents (şer'îye sicilleri) kept in places where the central regulations were put into effect. The purpose of the present study is to investigate the effects of financial, military

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.myazici@mu.edu.tr

and administrative conditions in Ottoman state in the second half of 16th century on the maintenance of public order and amendments carried out to eliminate the negative influences of these conditions.

Key Words: Ottoman state, Public order, Crime, Punishment, Surety system, Janissary, Penal Servitude

Giriş

Kamu düzeninin işleyişine mevcut hukuki yapı ve kolluk faaliyetleri önemli ölçüde etki etmektedir. Bu iki yapının işleyiş ve faaliyetlerinde meydana gelecek aksaklıklar kamu düzenini olumsuz etkilemektedir. Bunların yanı sıra devletlerin idari, askeri ve iktisadi yapıları ile yaşanan birtakım sosyal hadiseler de bazı durumlarda kamu düzenine olumsuz etkide bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin olumsuz etkisi mevcut/geleneksel uygulamalardan kaynaklandığı gibi süregelen bir takım idari, askeri ve iktisadi yapılarda meydana gelen değişikliklerden de kaynaklanmaktadır. Bu etkilenmelerin devlet açısından en önemli yanı sosyal hadiselerle oranla bu yapı değişikliklerinin kamu düzenine olan olumsuz etkisinin daha kontrol edilebilir olmasıdır. Sonuçta idari, askeri ve iktisadi kurum ve uygulamalarda meydana gelen değişiklikler büyük oranda devlet eliyle olmakta ve olumsuz etkilenmeler karşısında devlet hazırlıksız yakalanmamaktadır. Tabii burada yönetici kadroların yapılan değişikliklerin sebep olabileceği olumsuzluklar karşısında öngörülü davranışlarının da önemli olduğunu söylemek gerekmektedir.

Sosyal hadiselerin kamu düzenine etkisinin iki farklı yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu olayların toplum üzerinde yaptığı değişiklikler neticesinde kamu düzeninin olumsuz etkilenmesidir. İkincisi de sosyal hadiseler neticesinde meydana gelen gelişmelerin devletin kurum ve kuruluşlarına yaptığı tesir neticesinde oluşan yeni durumların kamu düzeni üzerindeki olumsuz etkisidir. Devletlerin askeri, idari ve iktisadi yapılarında meydana gelen değişimler ve yaşanan sosyal hadiseler sonucunda alınan tedbirlerin rasyonelliği kamu düzeninin işleyişini de olumlu yönde etkilemektedir. Bu tedbirlerin bir kısmı geleneksel tedbirler olup her türden değişim karşısında kamu düzeninin işlemesine olumlu yönde katkı sağlamıştır. Bir kısım tedbirler de yaşanan gelişmeler karşısında alınmış ve kamu düzenine etkisi uygulanabilirliğine göre değişiklik göstermiştir.

“*Emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker*”¹, Hz. Muhammed'in peygamberlik görevinin ve kendisinden sonra gelen halifelerin vazifelerinin özünü ifade eden Kur'anî bir terimdir. Bu esas dâhilinde İslam halifeleri yönettikleri toplumun ahlaki değerlerini korumakla ve topluma zarar veren hareketleri önlemekle yükümlüdürler². Bu yükümlülüğün sadece halifelere ve onların vekilleri olan devlet görevlilerine ait olmayıp, bütün Müslümanlara ait bir vazife olduğu konusunda ileri sürülen görüşler vardır³. Fakat

¹ İyiliği emretmek ve kötülüğü men etmek anlamına gelen ifadenin geçtiği ayetin tamamı şu şekildedir: “*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa eren onlardır.*” Bkz. *Kur'an*, 3/104; İfadenin anlamsal açıdan aynı veya benzer olduğu ayetler için bkz. *Kur'an*, 9/71, 112; 11/116.

² Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.70.

³ Gerekçe olarak “*Onlar(o müminlerdir ki) eğer kendilerine yeryüzün de bir iktidar mevki(işiyasal iktidar) verirsek dosdoğru namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten*

görevin bütün Müslümanları kapsayıcı olmasının, vazifenin düzenli ve organize bir şekilde yürütülmesini imkânsız kılacağından hareketle devlet yöneticilerinin aktif rol almaları gerektiği belirtilmiştir. Kur'an'da belirtilen bu esasın uygulanması farklı devirlerde ve farklı koşullarda kurulan İslam devletlerinde doğal olarak farklı şekilde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu görev halife-sultana ait olmakla birlikte devlet görevlileri tarafından yerine getirilmekteydi. Yargı ve yürütme görevi halife-sultan adına onu temsil eden kadılar ve ehl-i örf tarafından yürütülmekteydi. Ehl-i örf doğrudan doğruya devletin icra kuvvetini ve otoritesini temsil eder ve kadının verdiği kararlar onlar tarafından yerine getirilirdi. Ulema haricinde devletin icra kuvvetini temsil eden devlet memurları ehl-i örf sınıfını oluştururdu⁴. I. Süleyman kanunnamesinde, ehl-i örf'ün kadı kararı olmadan para cezası toplayamayacağını belirleyen bir maddesinde görevin genel adı olan ehl-i örften daha belirgin olarak vergi toplayanlar veya dirlik sahipleri diye bahsedilmektedir⁵. Osmanlı Devleti'nde temel idari birim olan sancaklarda kamu düzeninin sağlanmasından birinci derecede sorumlu olan ehl-i örf mensubu sancakbeyidir. Sancakbeylerine gönderilen hükümlerde onlara bu görevi hatırlatılmakta ve gerekli tedbirleri alarak belgelerin ifadesiyle “*memleket ve re'âyâ kemâl-i emn ve emân ve refâhiyet ve itminan üzere*” olması için “*sancağının hıfz ve siyânetinde bir vechle ihtimam ve hüsn-i tedbîr ile ikdâm eylemesi*” ve “*kemayen-bağî şehri muhafaza*” etmesi emredilmektedir⁶. Kolluk görevinin -özellikle de sancakların merkezi olan şehirlerde- en önemli uygulayıcılarının subaşı ve muhtesib olduğu anlaşılmaktadır. Subaşı asayiş olaylarını takip ederken, muhtesip de iktisadi hayatın kontrolünü üstlenmiştir.

1-Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzenini Olumsuz Etkileyen Durumlar

a-Serbest Tımar Uygulaması

Serbest tımar uygulamasının amacı, büyük gelir kaynaklarının tek elde toplanmasını önlemek ve görevlilerin yerel kuvvet kazanarak mütegalibeye dönüşmesini engellemektir⁷. Bu amaçla, sancaktan sancağa değişen oranda bir kısım tımarlar serbestlik statüsünde üst düzey beylere gelir olarak verilir. Bu türden serbestlik üzere verilen tımarlarda şer'i ve örfi vergilerin tamamı serbest tımar sahibine aitti. Konumuz açısından

---

vazgeçirmeye çalışırlar. (Bütün) umurun akıbeti (nihayet) Allah'a(râci') dir .” ayetinde geçen müminler kelimesinin bütün Müslümanları kapsar bir ifade olduğu gösterilmiştir. Bkz. *Kur'an*, 22/41.

⁴ H. İncelik, “Örf”, *İA.*, C.IX, s.480-481; Halil İncelik, *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 27.

⁵ L.Pearce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005*, s.423; U. Heyd, *Ottoman Criminal Law, Oxford 1973*, s.89.

⁶ Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, *Yayına Hazırlayan: Halil Sahillioğlu, IRCICA, İstanbul 2002*, s.279; MD:46, s.130, Hüküm No:260(10 Ramazan 989/8 Ekim 1581); Yine birkaç sancakbeyine gönderilen hükümde, sancağın, sancakbeyine tevcih olunmasında öne çıkan amacın sadece sancağın mahsulünü zapt eylemek olmadığı aynı zamanda reayanın korunup kollanması ve sancağın düzeninin sağlanması gerektiği emredilmekte ve bu konudaki özürlerin makbul olmayacağı, ihmalleri durumunda azille yetinilmeyip siyaset olunacakları belirtilmiştir. Bkz. BA., Mühimme Defterleri, (MD) 53, s.109, Hüküm No:302(26 Receb 992/3 Ağustos 1584)

⁷ Ö.Lütfi Barkan, “Tımar”, *İ.A.*, C.12/1 s.311; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK, Ankara 2006, s.130.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

cürm ü cinayet vergisinin de içinde bulunduğu bâd-i hevâ vergisinin tamamının serbest tımar sahibine ait olması, bu topraklarda güvenliğin sağlanması görevinin de tamamen onun sorumluluğunda olduğu anlamına gelmekteydi. Sancak dâhilinde bulunan serbest olmayan tımarların *cürm ü cinayet* vergisi ise, sancakbeyi ve tımar sahibi arasında paylaşılmaktaydı. Bu türden serbestlik üzere verilen ve serbest olmayan tımar bölgelerinin sancak içerisinde ayrı ayrı bölgeler olarak değil de iç içe geçmiş halde bulunması, güvenlik açısından birtakım problemlere ve görevliler arasında yaşanan yetki çatışmalarına sebep olmaktadır⁸.

Serbest tımar bölgelerinde suç işleyen şahısların kadının hükmü neticesinde cezalandırılması görevi, tamamen serbest tımar sahibine aitken, sancaktaki serbest olmayan tımarların güvenliğinden sorumlu beylerbeyi veya sancakbeyi subaşlarının, sık sık bu bölgelere müdahalelerde buldukları ve suçlulardan para cezası aldıkları veya bedeni cezaları yerine getirdikleri görülmektedir. Bu türden pek çok şikâyet serbest tımar sahipleri tarafından merkeze intikal ettirilmiş ve gönderilen hükümlerde sancakbeyi ve beylerbeyi subaşlarının serbest tımar bölgelerinde işlenen suçlara müdahale etmemesi emredilmiştir. İstisna olarak sadece ilgili serbest tımar sahiplerinin suçluları yakalamak hususunda yardım talepleri olması durumunda subaşlarının gerekli müdahalelerde bulunması istenmiştir⁹. Yine Niğbolu Kanunnamesinde serbest tımarlarda siyaset cezasının sancakbeyi marifetiyle verileceği bir istisna olarak bulunmaktadır¹⁰.

Sancakbeyi ve beylerbeyi subaşlarının, serbest tımar bölgelerine müdahalelerinin altında yatan en önemli neden suçlulardan alınacak para cezaları hususudur¹¹. Trabzon Sancağının Maçka Nahiyesi Çeribaşısı olan şahıs çeribaşılığına ait tımarların kanunen serbest olması gerekirken Sürmene Nahiyesinde bulunan Makavale adlı köyün *resm-i arusiye* ve *cürm ü cinayet*ine Sürmene Nahiyesinin zeametini tasarruf eden zaimin müdahale ettiğini belirterek şikâyetçi olmuştur. Mahkemeye söz konusu tımarın serbestlik üzere olduğuna dair hüküm de sunulmuştur. İlgili hüküm mahkemede incelendiğinde; çeribaşılık tımarının serbest hükmünde olduğu ve ilgili şahsın elinde çeribaşısı olduğuna dair berati varsa kimsenin müdahalede bulunamayacağını belirtildiği anlaşılmıştır. Davalı olan Sürmene Nahiyesi zaimi ise kanıt olarak *defter-i hakaniyi* göstermiş ve orada ilgili köyün *resm-i arusiyesinin* kendisine hasıl kaydedildiğini belirtmiştir. Kanunen serbestlik üzere olan tımarlarda bütün vergiler tımar sahibine gelir yazılmışken mahkemece anlaşmazlık konusu olan *cürm ü cinayet* vergisine vurgu yapılmadan sadece 40 akçe *resm-i arusiyenin* 30 akçesinin çeribaşısıya 10 akçesinin de zaimine ait olmasına karar verilmiştir¹².

Serbest tımarlarda güvenlik açısından karşılaşılan en önemli problem sancak içerisinde suç işleyen şahısların kaçarak buralara saklanması ve serbest tımar sahiplerinin

⁸ Ö. Ergenç, *Bursa*, s.130-131; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s.263.

⁹ *MD*:3, Hüküm No:355(27 Zilhicce 966/30 Eylül 1559)

¹⁰ Ö. Lütfi Barkan, XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları Kanunlar I, İst., Bürhaneddin Matbaası, 1943, s.268.

¹¹ Sancakbeyi ve beylerbeyi subaşları tarafından suçlulardan alınacak para cezaları noktasında serbest tımarlara yapılan müdahalelerle ilgili olarak bkz. *MD*:28, s.347, Hüküm No:879(22 Şaban 984/14 Kasım 1576); *MD*:35, s.6, Hüküm No:7(15 R.Ahir 986/21 Haziran 1578); *MD*:62, s.186, Hüküm No:415(22 R.Evvel 996/20 Şubat 1588); Trabzon şehrinin subaşısı olan şahsın şehir içinde serbestlik statüsünde bulunan bir mahallenin *cürm ü cinayet*ine müdahalesi ile ilgili olarak bkz. *Trabzon Şer'iye Sicili (TŞS) 1818*, s.113(13 C. Evvel 972/17 Aralık 1564)

¹² *TŞS:1815*, s.40(Selh-i Muharrem 965/22 Kasım 1557)

“*tumarımız serbesttir*” denilerek suçluları sancakbeyi ve beylerbeyileri subaşlarına teslim etmemesidir. Bu problem ile ilgili olarak da oldukça çok sayıda şikâyet merkeze intikal etmiştir. Gönderilen hükümlerde serbest tımarlara sığınan suçluların subaşılara teslim edilmesi, para cezası alınarak serbest bırakılmaması emredilmiştir¹³.

Serbest tımarların sancak içerisinde güvenlik açısından sancakbeylerinin kontrolünde olan serbest olmayan tımarlara olan oranı sancaktan sancağa değişmektedir. Örneğin, Ankara Sancağı'nda serbest olmayan tımarların sınırlı sayıda olması Ankara sancakbeyinin güvenlik açısından daha geniş bir alana hükmetmesi sonucunu doğurmuştur¹⁴. Hüdavendigar Sancağı'nda ise sancakbeyinin yetki alanı sancak içerisindeki serbest tımarların oranının yüksek olması nedeniyle kısıtlıydı. Nitekim Hüdavendigar sancakbeyi olan Abdulgafur, sancak içerisindeki tımarların çoğunun serbestlik üzere olduğundan şikâyetle suçluların gereği gibi cezalandırılmadığını belirtmiştir¹⁵.

Herhangi bir suça karışan şahısların sancak içinde bulunan serbest tımar bölgelerine sığınmalarının yanı sıra farklı sancaklara da kaçtıkları görülmektedir. Bu tür suçluların takibi ve cezalandırılması sancak içinde farklı bölgelere kaçan suçluların cezalandırılmasından daha zor olmaktadır. I. Süleyman dönemi ceza kanunnamesinde bu konuda bir takım düzenlemeler bulunmaktadır. Hırsızlık suçlularının işledikleri suç müteakip başka bir sancağa gitmeleri durumunda eğer siyaset cezasına çarptırılmışlarsa suç işledikleri sancakta cezanın uygulanacağı belirtilmiştir¹⁶. Yine hırsızlık suçu ve adam öldürme suçu işleyip para cezasına çarptırılan ve başka bir sancağa kaçan suçlulardan da eğer vardığı sancakta ilgili para cezası alınmışsa geri döndüğünde bir daha para cezası alınmaması öngörülmüştür¹⁷.

b-Yeniçeriler ile Yerel Halk ve Devlet Görevlileri Arasında Yaşanan Huzursuzluklar

Yeniçerilerin taşrada bulunan kalelere yerleştirilmesi, II. Mehmed döneminde uçta bulunan beylerin devlet için sorun teşkil edecek duruma gelmelerini önlemek amacıyla başvurulan bir yöntemdi¹⁸. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de sancaklarda çeşitli nedenlerle karışıklıkların artmasıyla irili ufaklı bütün kentlere yeniçeri birlikleri yerleştirilmiştir. Taşrada görev alan yeniçerilerin en önemli görevi iç ve dış düşmanlarla karşı mücadelede sultanın gücünü temsil etmeleri idi. Bunun yanı sıra şehirlerde Müslümanlarla, gayrimüslimler arasında vukuu bulacak çatışmaların önlenmesi, yolculukları esnasında elçilere eşlik edilmesi, kervanların ve hazineye taşınan malların

¹³ MD:9, s.35, Hüküm No:93(27 Ramazan 977/5 Mart 1570); MD:14, s.523, Hüküm No:729(Selh-i C.evvel 978/30 Ekim 1570);MD:16, s.237, Hüküm o.458(8 Zilhicce 979/22 Nisan 1572); MD:27, s.209, Hüküm No:481(18 Şevval 983/20 Ocak 1576); MD:36, s.183, Hüküm No:498(17 Safer 987/15 Nisan 1579);MD:58, s.29, Hüküm No:87(21 R.Evvel 993/23 Mart 1585)

¹⁴ Ö. Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.62; Ö. Ergenç, *Bursa*, s.128.

¹⁵ MD:30, s.9, Hüküm No:19(20 Muharrem 985/9 Nisan 1577)

¹⁶ İlgili kanun “*hırsız kangı sancakda ise siyaset ol yerde ola*” şeklindedir. Bkz. U. Heyd, *Ottoman Criminal Law*, s.90.

¹⁷ U. Heyd, *Ottoman Criminal Law*, s.90.

¹⁸ II. Mehmed döneminde bu amaçla 1460 yılında Korint Kalesine 400, 1461'de Trabzon Kalesi'ne 400 yeniçeri yerleştirilmiştir. Bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye I.*, s.116-117.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

korunması gibi görevleri de bulunmaktaydı¹⁹. XVI. yüzyılın sonlarına kadar ehl-i örf kamu düzeninin sağlanmasından sorumluyken, yeni şartların ortaya çıkmasıyla taşrada bulunan yeniçerilere yasakçı adı altında görevler verildi²⁰.

Kentlerde bulunan yeniçeriler ile gerek yerel halk ve gerekse diğer devlet görevlileri arasında kamu düzenini olumsuz yönde etkileyen çeşitli problemler yaşanmıştır. Kamu düzeninden sorumlu devlet görevlileri ile yeniçeriler arasında gerçekleşen anlaşmazlıkların en önemli nedeni, bu birliklerin buldukları bölgenin sancakbeyi veya beylerbeyine bağlı bulunmalarından ve herhangi bir suça karıştıklarında aynı suçu işleyen sıradan bir reyanın verdiği tepkinin kat kat fazlasını göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, subaşıl kulluk görevleri esnasında herhangi bir yeniçeriye suç işlerken denk geldiğinde ve yakalayıp mahkeme huzuruna çıkarmak istediğinde çoğunlukla şiddete ve hakaretlere maruz kalmışlardır²¹. Yine suç işlendiği duyumu nedeniyle basılması gereken bir ev yeniçeriye ait olduğunda kolluk görevlileri daha temkinli davranma ihtiyacı hissederlerdi. Ayrıca işledikleri bir suç neticesinde farklı birtakım cezalandırma usullerini de talep ettikleri ve bunun da birtakım problemleri beraberinde getirdiği görülmektedir. Kıbrıs yeniçerileri herhangi bir olaya karıştıklarında gereken cezanın beylerbeyi divanında verilmemesini talep etmişler ve gönderilen hükümde talepleri kabul edilerek suç işleyen yeniçerilerin ağalarının evinde cezalandırılması emredilmiştir²². Yine Kıbrıs yeniçerileri herhangi bir suça karıştıklarında eğer haklarında salb cezası verilmişse cezanın İstanbul'da bulunan yeniçerilere uygulandığı gibi gizli uygulanması talebinde bulunmuşlardır. Merkezden gönderilen hükümde bu özel cezalandırma usulünün sadece merkezde bulunan yeniçerilere ait bir hak olduğu belirtilerek talepleri reddedilmiştir²³. Yeniçerilerin ehl-i örfün yanı sıra özellikle XVI. yüzyılın sonlarına doğru kamu düzeninin sağlanmasından sorumlu tutulmaları da zaman zaman yetki çatışmalarının yaşanmasına neden olmuştur. Budin Kalesinde bulunan yeniçeriler ile bazı tımar ve zeamet sahipleri arasında gerçekleşen bir olayda tımar ve zeamet sahipleri açıkça yeniçerilerin varlıklarından rahatsız olduklarını beyan etmişlerdir²⁴.

Gerek incelenen şer'îye sicilleri ve gerekse merkeze kadar yansıyan kayıtlar yeniçerilerin buldukları kentlerde yerel halk ile birtakım sorunlar yaşadığını göstermektedir²⁵. Nitekim H.1000(M.1591-92) yılında Erzurum şehrinde bulunan yeniçeriler ve şehir ahali arasında yaşanan bir husumet neticesinde halkın yeniçeri

¹⁹ H. İnalçık, *Klasik Çağ(1300-1600)*, s.123.

²⁰ Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.72.

²¹ *TŞS:1817*, s.45(19 C.Ahir 972/22 Ocak 1565)

²² *MD:43*, s.165, Hüküm No:299(21 C.Ahir 988/3 Ağustos 1580); *MD:46*, s.53, Hüküm No:66(27 Receb 989/27 Ağustos 1581)

²³ *MD:24*, s.184, Hüküm No:492(11 Muharrem 982/3 Mayıs 1574)

²⁴ *MD:6*, Hüküm No:127(5 Safer 972/12 Eylül 1564)

²⁵ Sicillerde yeniçerilerin davalı olarak buldukları kayıtlara örnek olarak bkz. Bursa Şer'îye Sicili, (*BŞS*) 120, s.9(26 Muharrem 991/19 Şubat 1583), s.13(21 Safer 991/16 Mart 1583); *BŞS:121*, s.39(2 Muharrem 992/15 Ocak 1584); *BŞS:137*, s.7(Evail-i Zilhicce 992/4-13 Aralık 1584), s.23(Evasıt-ı Receb 992/19-28 Temmuz 1584), s.70(Evasıt-ı Safer 993/12-21 Şubat 1585); *TŞS:1817*, s.45(19 C.Ahir 969/24 Şubat 1562); *TŞS:1818*, s.125(12 C.Ahir 972/15 Ocak 1565); Davacı olarak buldukları kayıtlar için bkz. *BŞS:121*, s15(21 Safer 991/16 Mart 1583),s.27(Evahir-i Zilkade 991/6-15 Aralık 1583); *TŞS:1816*, s.64(17 Şaban 968/3 Mayıs 1561); *TŞS:1818*, s.50(19 Receb 972/20 Şubat 1565)

odalarını basarak eşyalarını yağmadıkları anlaşılmaktadır²⁶. Yeniçeriler ile halk ve devlet görevlileri arasında yaşanan bir ilginç olay Tırhala kasabasında yaşanmıştır. Tırhala Sancağı'nda bulunan yeniçerilerin merkeze intikal ettirdiği şikâyetinde, kasaba ahali ile çeşitli devlet görevlilerinin ölen yeniçerilerin defnedilmesine müsaade etmedikleri, yeniçeri çocuklarının mektebe alınmasına engel oldukları, yeniçerilerin evlerine gidilmemesi ve onlara selam verilmemesi hususunda telkinde buldukları, ayrıca yeniçerilerin mahkemede davacı veya davalı olarak buldukları durumlarda kiminin müddei kiminin de şahit bulunması sonucu davaların seyrini yeniçeriler aleyhine olumsuz yönde müdahaleleri olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra kasabada iki yeniçerinin katledildiği ve bir ihtiyar yeniçerinin de yaralandığını bildirmişlerdir. Devlet merkezi Tırhala kasabasında yaşanan olayların ciddiyetini kavramış olacak ki davanın orada görülmesi mümkün olmazsa tarafların İstanbul'a gönderilmesini Yenişehir ve Tırhala kadılarında istemiştir²⁷.

Yeniçerilerin maruz kaldıkları sorunların yanı sıra çeşitli kentlerde halka zulüm ve baskılar yaptıkları da anlaşılmaktadır. Taşrada bulunan yeniçerilerin halkın para ve mallarına el koydukları, reayadan biriyle sorun yaşadıklarında bunu mahkemeye taşımak yerine kendilerine göre onları cezalandırdıkları, hatta çeşitli darb ve adam öldürme olaylarına karıştıkları görülmektedir²⁸. Selanik Kalesi kapısında bekleyen yeniçerilerin, kaleye çeşitli yiyecek maddelerini satmak için getirenlerden bir miktar para talep etmeleri sonucu şehre mal getirenlerin sayısı azalmış ve bu da şehrin zahire ihtiyacının gereği gibi karşılanamamasına neden olmuştur²⁹. Bu türden olayların merkeze intikal etmesi neticesinde çoğunlukla yeniçerilerin neden oldukları huzursuzlukların ortadan kaldırılması için merkezden bir görevli gönderilmiştir.

c-Meyhaneler ve İçki Tüketimi

Osmanlı Devleti'nde, Müslüman reayanın içki kullanımı ile ilgili yasaklamalar bulunmasına rağmen incelenen sicillerdeki kayıtlara ve merkeze yansıyan şikâyetlere bakıldığında şehirlerde içki tüketiminin devam ettiğini söylemek mümkündür. İncelenen sicillerde şehirlerde işlenen suçlar içerisinde ilk sırada içki içme suçu gelmektedir³⁰. Tabi

²⁶ MD:67, s.205, Hüküm No:507(Evasıt-ı C.ahir 1000/25 Mart 1591-3Nisan 1592); Erzurum'da yeniçeriler ile halk arasında yaşanan bu husumet, Vezir-i azam Ferhad Paşanın azledilmesi ve üçüncü defa Siyavuş Paşa'nın vezir-i azam olması ile sonuçlanmıştır. Yaşanan gelişmelerle ilgili olarak bkz. *Naima Tarihi*, C.I, s.66-68.

²⁷ MD:70, s.100, Hüküm No:194(14 C. Evvel 1001/16 Şubat 1593)

²⁸ Eflak Vilayetinde yeniçerilerin halka yaptıkları zulümler ile ilgili olarak bkz. MD:70, s.240, Hüküm No.468(27 Muharrem 1001/3 Kasım 1592); Havza Kasabasında yeniçerilerin sebep oldukları zulümler ile ilgili olarak bkz. MD:69, s.177, Hüküm No:355(20 R. Evvel 1000/5 Ocak 1592); Anabolu(Mora) Sancağında yaşanan sorunlar ile ilgili olarak bkz. MD:73, s.5, Hüküm No:10(7 Zilhicce 1003/13 Ağustos 1595); Cezayir-i Garp Eyaletinde yaşanan sorunlar için bkz. MD:30, s.228, Hüküm No:532(13 R.Evvel 985/31 Mayıs 1577) ; Erzurum Beylerbeyliğinde yaşanan sorunlar için bkz. MD:70, s.1, Hüküm No:1(Evasıt-ı R.Evvel 1000/27 Aralık 1591-5 Ocak 1592)

²⁹ MD:73, s.126, Hüküm No:295(Selh-i Şaban 1003/9Mayıs 1595)

³⁰ Bursa şehrine ait sicillerde kamu düzenini ihlal eden toplam 1085 kaydın 311'i içki içme suçu ile ilgilidir. Bkz. BŞS:137, 121,120; Yine Trabzon şer'îye sicillerinde kamu düzenini ihlal eden toplam 245 kaydın 88'i içki içme suçuyla ilgilidir. Bkz. TŞS: 1815,1816,1817,1818,1819.

burada dikkat edilmesi gereken husus, diğer suçların bir kısmının da özellikle de genel ahlaka aykırı suçların da bünyesinde içki içme suçunu barındırmasıdır.

Şehirlerde bulunan gayrimüslim nüfusun varlığı meyhanelerin işletilmesini beraberinde getirmiştir. Devletin meyhanelerin kaldırılması ve içki yasakları konusundaki düzenlemelerine rağmen içki tüketiminin önüne geçilememiştir³¹.

d-İltizam Usulü

Osmanlı Devleti'nde kamu düzeninin sağlanması görevi çoğunlukla mukataa adı altında iltizam usulü ile gördürülmekte idi. Böylece *cürm ü cinayet* vergisinin de içinde bulunduğu bad-ı hava vergisinin üzerine hasil yazıldığı askeri sınıf mensupları iltizam usulü ile bu vergilerin toplanmasını ve kamu düzeninin sağlanmasını ayak amillerine ya da pare voyvodalarına devretmekteydiler. Pare voyvodaları iltizam ettikleri meblağı peşin ve taksit olarak dirlik sahibine ödedikten sonra, bu parayı çıkarmak için çeşitli kanuna aykırı baskı yollarına başvurmuşlardır³². Önceden bu tür vergilerin toplanması emanet usulü ile yapılırken sonradan haslara daha sonra da zeamet ve timarlara kadar sirayet eden iltizam usulü ile toplanması reyanın aleyhine olumsuz sonuçlar doğurmuştur³³.

Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren gelir-gider dengesinin bozulması, ekonomik nedenlerle mukataaların kısa sürelerle el değiştirmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim Bursa şehrinde zeamet mukataası dolayısıyla subaşılık görevi 1 Eylül 1590'dan 30 Kasım 1592'ye kadar olan yaklaşık iki yıllık sürede beş kez el değiştirmiştir³⁴. Bunun sonucu olarak şehirde görev yapan kolluk mensupları da değişmiş ve görev alanlarını yeteri kadar tanımayan kolluk mensuplarının şehirde kamu düzenini sağlaması zorlaşarak otorite sağlanması hususunda problemlere neden olmuştur. Mukataaların kısa sürelerle el değiştirmesi devlet merkezi açısından da vergilerin gereği gibi tahsil olunamaması anlamına gelmekteydi. Halep defterdarına ve birer suretleri de Şam, Van, Diyarbakır, Bağdat, Basra ve Erzurum defterdarlarına gönderilen hükümde mukataaların kısa zamanda el değiştirmesinden şikâyetle emin ve mültezimlerin mukataalarla ilişkilerinin kesilmeden el değiştirmesine müsaade edilmemesi sert bir ifade ile emredilmiştir³⁵.

Kamu düzeni görevini iltizam usulü ile üzerine alan şahıslar mukataa bedelini çıkarmak amacıyla görev yaptıkları bölgelerde reayaya çeşitli zulümler yapmışlardır. Subaşılardan, kadı hükmü olmadan reyanın cerime namıyla haksız yere paralarını aldıkları³⁶, kadının verdiği ağır bedeni cezaları uygulamak yerine suçluların paralarını alarak onları serbest bıraktıkları, kanuna aykırı olarak suçlulardan fazla para alarak reayaya bir takım hileli yollarla suç isnat ettikleri, kadının hükmü neticesinde para cezası alınmasına neden oldukları görülmektedir. Örneğin, Manisa şehrinde gerçekleşen bir içki içme hadisesi

³¹ Muhammed Yazıcı, "Osmanlı Dünyasında İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler(XVI. Yüzyıl)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/8, Aralık 2012, s.1317-1332.

³² H. İnalçık, *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet*, s.112-113.

³³ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vuku'at Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008, s.151.

³⁴ Ö. Ergenç, *Bursa*, s.146.

³⁵ "...ihmal ve müsaheden ziyade hazer idesin bu zamanı sair zamana kıyas itmeyüb tekrar bu husus için hükm-i şerifim varmaktan gereği gibi ihtiyat eylesin." Bkz. MD:42, s.185, Hüküm No:577(7 Muharrem 989/11 Şubat 1581)

³⁶ MD:52, s.12, Hüküm No.34(2 Ramazan 991/19 Eylül 1583)

neticesinde Manisa subaşı suçludan toplamda 804 akçe para cezası almıştır. Şahsın mahkemeye başvurması neticesinde bu paranın 220 akçesinin geri ödenmesine hüküm olunmuştur³⁷. Reayaya yapılan bu zulümler ile ilgili olarak merkeze yansıyan pek çok şikâyet bulunmaktadır. Bu şikâyetlerin bir kısmında, bu tür zulümlerin önü alınmazsa *terk-i diyar* edileceği ve bu hareketin de devlet hazinesine zarar vereceğine yönelik vurgu yapılarak gerekli önlemlerin alınması istenmiştir³⁸.

Zanlı olarak hapiste tutulan ve yapılan soruşturmalar neticesinde suçsuz olduğu anlaşılan şahıslara mahkemece subaşılardan kendilerinden para cezası alınıp alınmadığı sorulmakta ve haksız yere reayadan para cezası alınmasının önünün nadir de olsa kadı tarafından engellenmeye çalışıldığı da belgelere yansımıştır³⁹. Yine subaşılardan zanlı olarak gördükleri kişilerden para cezası alınması hususunda mahkemeye yaptıkları başvuruların da kadı tarafından reddedildiğine rastlanılmıştır⁴⁰.

Mukataaları üzerine alan şahısların herhangi bir suçta karışmış kişiler olması da kamu düzeninin sağlanması yerine büsbütün bozulmasına neden olmaktadır. Örneğin, Karaman Vilayetinde hırsızlık suçunu işlemiş ve mahkemede yargılanmış olan şahısların *cürm ü cinayet* vergisini toplamak ve kamu düzenini sağlamak görevini kendileri gibi hırsız olan kişileri kefil göstermek suretiyle iltizam usulüyle üzerine aldıkları ve kadı ile müşterek çalışmaları gerekirken çoğu defa onu saf dışı bırakarak reayaya çeşitli baskılar yaptıkları görülmektedir⁴¹.

e-Askeri Sınıfın Farklı Cezalandırma Usullerine Tabi Olması

Askeri sınıftan olanlar özellikle ceza kanunları itibariyle fiili bir imtiyaza sahip idiler. Halktan olanları ehl-i örf hemen yakaladığı halde askerden olanlar için kendi zabitlerinin bu işi yapması zorunluluğu vardı. Bu ise suçlu askeri kişinin ya korunmasına ya da zaman kazanarak delilleri kaybetmesine hatta savuşup gitmesine fırsat veriyordu⁴². I. Süleyman dönemi ceza kanunnamesinde ilmiye sınıfından olanlar ile yeniçeri ve sipahilerin cezalandırılmaları hususunda düzenlemeler bulunmaktadır. Ellerinde padişah beratı bulunan ilmiye sınıfı mensupları herhangi bir suçta karıştıklarında ve tazir cezası gerektiğinde bu cezanın uygulanmaması ve kadının onları bir daha böyle suç işlememeleri için azarlamasının tazir cezası yerine geçeceği yine hapis edilmeleri gereken durumda kefilleri varsa hapsedilmemeleri belirtilmiştir. Kanunnameye ilmiye sınıfından olanlara ek olarak kul sınıfından olanlar ile sipahiler de ağır bir suç işlediklerinde bunun merkeze arz edilmesi ve gönderilecek emre göre cezalandırılması gerektiği emredilmiştir⁴³. Karahisar-ı

³⁷ *Manisa Şer'iyeh Sicili (MŞS) 8*, s.26(16 Muharrem 974/3 Ağustos 1566)

³⁸ *MD:53*, s.119, Hüküm No:339(27 Receb 92/4 Ağustos 1584)

³⁹ *Kayseri Şer'iyeh Sicili (Kay.ŞS) 5*, s.25(959/1551-1552)

⁴⁰ *TŞS:1819*, s.32(17 Zilhicce 972/18 Temmuz 1565)

⁴¹ Ö. Lütü Barkan, *Kanunlar*, s.44.

⁴² M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C. II, s.83.

⁴³ “Ve dahi kaza ve tedris ve tevliyet ve nezaret ve meşihat ve hitabet ve imamet vesair anların gibi menasibden vecihatten şunlar ki berat-ı padişahi ile tasarruf ideler tazir lazım olursa etmeyeler(tazir olacak yere etmeyeler) , heman bir dahi böyle etmeye deyu kadı anifle söylemek(söyleyib ve rehmetmek) ol makulelere tazirdir ve haps idecek yerlerde kefil bulunurken haps itmeyeler dergah-ı muallaya arz idüb ilam ideler, meğer ki şenaa-i azime ola karar ihtimali ola kefil dahi bulunmaz ola ol vakit haps ideler(kadılar ve müderrisler umumen

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

Şarki Kazası'nda tımar tasarruf eden sipahiler, kendileri ile reaya silkine dâhil olmayan oğullarının herhangi bir suça karışmaları durumunda sancak subaşları tarafından zincire vurulup para cezası alındığından bahisle kendilerinin reaya ile aynı muameleye tabi tutulmamasını bildiren şikâyetleri neticesinde merkezden gönderilen hükümde herhangi bir suça karışan sipahilerin sancakbeyleri vasıtasıyla cezalandırılması emredilmiştir⁴⁴. Yine Halep şehrinde hırsızlara yataklık eden ve birçok suç işleyen şahsın mazul zaim olduğu için hakkından gelinemediği ve kalede alıkonulduğu anlaşılmaktadır⁴⁵. Musul kasabasında da hatip, imam ve müezzinler herhangi bir suça karıştıklarında sancakbeyinin izni ve bilgisi dâhilinde muhakeme edilmeleri yönünde hüküm gönderilmiştir⁴⁶.

Gelibolu Kazası'nda reayadan birkaç kişinin ve bir sipahinin bir evde fahişe kadınlarla içki içtiği ihbarını alan subaşı olay yerine gittiğinde sipahi haricinde olan şahısları yakalayarak mahkemeye çıkarmıştır. Daha sonra Gelibolu'da görev yapan sipahiler kadı huzuruna çıkarak içlerinden birinin bulunduğu mekânın subaşı tarafından basılmaması gerektiğini bildirmişlerdir. Olayın merkeze intikal etmesi neticesinde Gelibolu kadısına gönderilen hükümde ilgili suçları işleyen ve şer'i şerife itaat etmeyen sipahilerin isimlerinin ve bölüklerinin yazılarak gönderilmesi emredilmiştir⁴⁷.

Feth-i İslam Kalesi dizdarı ve martoloslar ağası ve azebler ağası dergâh-ı muallâya mektup göndererek adı geçen kalenin neferlerinden biri bir suç işlendiğinde gereken cezanın, kadimden ağaları tarafından kanun üzere kalede verilirken yeni gelen kadıların "niçün siz tedib edersiz suçu ve günahı şer'le sabit olsun mahkemede şer'le tazir olunsun" demek suretiyle ağalarına itâb ettiği ve bu yüzden neferlerin bozulup hizmete ve mesalihe istihdam olunmaları lazım gelen görevleri yapmayıp muhalefet ettikleri şeklinde şikâyette bulunmuşlar ve merkezden gönderilen hükümde kadimden olageldiği üzere amel olunması şer'e ve kanuna ve kadimden olagelene muhalif iş ettirilmemesi emredilmiştir⁴⁸.

Hüdavendigâr Sancağında bir adam öldürme olayına karışan şahıslardan birinin acemi oğlanı olduğu gerekçesiyle siyaset edilemediği merkeze bildirilmiş ve merkezden gönderilen emirde onun da siyaset edilmesi istenmiştir⁴⁹.

2-Osmanlı Devletinde Kamu Düzeninin Sağlanmasına Yönelik Alınan Tedbirler

a- İdari Değişiklikler

Osmanlı Devleti'nde temel idari birim olan sancaklar içinde zaman zaman güvenliğin sağlanması amacıyla idari bir takım değişiklikler yapılmıştır⁵⁰. Örneğin, Trablusşam beylerbeyi merkeze gönderdiği mektupta Şam Beylerbeyliği'ne tabi olan Balbek Nahiyesi ile *Cebel-i Rey*nan denilen bir mevziinin kendi beylerbeyliğine ilhak

---

dergah-ı mualla ve bargah-ı ala kullarıdır ve sipahiler dahi arz olunur, sairleri lazım değildir, anlara şer'ile lazım gelen icra olunur). Bkz. U. Heyd, *Ottoman Criminal Law.*, s.91-92.

⁴⁴ MD: 12, Hüküm No.321(27 Zilkade 978/22 Nisan 1571)

⁴⁵ MD:10, s.341, Hüküm No:555(10 Muharrem 979/4 Haziran 1571)

⁴⁶ MD:47, s.228, Hüküm No:538(28 C.Ahir 990/20 Temmuz 1582)

⁴⁷ MD:27, s.323, Hüküm No:771(29 Zilkade 983/29 Şubat 1576)

⁴⁸ MD:46, s.122, Hüküm No:239(6 Ramazan 989/4 Ekim 1581)

⁴⁹ MD:26, s.60, Hüküm No:158(12 R. Evvel 982/2 Temmuz 1574)

⁵⁰ Şam Beylerbeyliği'nde iki köyün başka bir nahiyeye bağlanması ile ilgili olarak bkz. MD:68, s.26, Hüküm N:50(13 Şevval 999/4 Ağustos 1591)

edilmesi talebinde bulunmuştur. Gerekçe olarak da kendi beylerbeyliğinde suç işleyen şahısların kaçarak iki beylerbeylik arasında bulunan bu birimlere saklandığını ve Şam Beylerbeyliği'ne tabi olduğu için de müdahale imkânından yoksun olduğunu ileri sürmüştür⁵¹. Sancak tahrirleri esnasında görevlilerin sancakları ref ettikleri durumda da stratejik konumda bulunan bazı yerlerde asayişin bozulduğu anlaşılmaktadır. Budin Beylerbeyliği'ne tabi Sekçuy(Sekçöy) Sancağı tahrir esnasında sancaklıktan çıkarılmış ve Mohaç kadısı naibinin gönderdiği mektuptan anlaşıldığı kadarıyla bu idari değişik neticesinde asayiş bozulmuştur. Sekçuy Sancağı'nın karadan ve Tuna Nehri'nden Budin'e geçen tüccar ve gayrimüslimlerin geçiş istikametinde bulunduğu ilgili belgeden anlaşılmaktadır. Tahriri yapan kâtip de Sekçuy'un müstakil sancak olmasına gerek duyulmadığı için ref olunarak havas-ı hümayuna dâhil olunduğu bilgisini vermiştir. Budin beylerbeyine gönderilen hükümde bu hususun tahriri yapan kâtiple birlikte iyice araştırılarak reyaya en faydalı olan yolun belirlenerek merkeze bildirilmesi istenmiştir⁵².

Hüdavendigâr Sancağına bağlı Beypazarı Kazasında da sancak merkezine olan uzaklığından dolayı kamu düzeninin sağlanması açısından problemler yaşandığı anlaşılmaktadır. Esasında Beypazarı Kazası, Eskişehir(Sultanönü) ve Ankara'ya daha yakın olduğu halde Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı bir kaza olması, Bursa şehrinde bulunan ve tarım dışı üretim yapan şehirlinin beslenme ihtiyaçları açısından sıkıntı çekmemesi için yapılmış bir düzenlemedir⁵³. Fakat 3 Safer 992(15 Şubat 1584) tarihli hükümde müstakil sancak olması gerektiği hususunda bir durum ortaya çıkmış ve merkezden Anadolu beylerbeyine gönderilen hükümde Beypazarı Kazası'nın sancak olması halinde mirliwa haslarının nereden verileceği hususu sorularak gerekli bilgilendirmenin yapılması istenmiştir⁵⁴.

Hem reyaya yapılması muhtemel zulümlerin önlenmesi hem de güvenliğin tek elde toplanmasını sağlamak amacıyla tahriri yapılan bölgelerdeki tımarların mümkün olduğunca müşterek olarak değil de müstakil verilmesi hususu da ilgili tahrir memurlarından istenmiştir⁵⁵.

Kamu düzenini bozan olayların muhakeme süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla ihtiyaç duyulan yerlerdeki mahkeme sayısının da artırıldığı görülmektedir. 2 Safer 994(23 Ocak 1586) tarihli hükümde İstanbul'da beş yerde mahkeme olduğu ve özellikle kış aylarında uzak mesafelerde bulunan şahısların mahkeme ile işleri olduğunda sıkıntı çektikleri belirtilmiş ve munasip görülen yerlerde mahkeme kurulmasına merkezce izin verilmiştir⁵⁶.

b-Kefalet Sistemi

Kefalet usûlü, Osmanlı Devleti'nde kamu hizmetlerinin gördürülmesi, suçların önlenmesi, ekonomik ve ticari ilişkilerin düzenlenmesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı toplum hayatında ve resmi tatbikatta kefil göstermek mevzuatın bir gereği olarak

⁵¹ MD:46, s.104, Hüküm No:195(26 Şaban 989/25 Eylül 1581)

⁵² MD:6, Hüküm No:271(17 R. Evvel 972/23 Ekim 1564)

⁵³ Ö. Ergenç, *Bursa*, s.121-122.

⁵⁴ MD:52, s.251, Hüküm No:660.

⁵⁵ MD:7, Hüküm No:2129(9 R.Ahir 976/1 Ekim 1568), Hüküm no:2649(21 C.Ahir 976/11 Aralık 1568), Hüküm No:2650(22 C. Ahir 976/12 Aralık 1568).

⁵⁶ MD:60, s.188, Hüküm No:442; Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı*, s.54.

karşımıza çıkmaktadır. Hem reayadan olanların, hem de devlet hizmetinde bulunanların kefilleri vardı ve insanlar *kefâlet-i müteselsile* ile birbirlerine bağlanmışlardı. Bu şekilde iyice tanınmayan ve nitelikleri tam olarak bilinmeyen insanlar kefalet uygulaması neticesinde güvenilir kefilleri ile iyi vatandaş haline getirilmekte ve kamu hizmetlerinin daha kolay ve süratli bir şekilde yerine getirilmesi sağlanmaktadır⁵⁷.

Klasik fıkıh kitaplarında muamelat başlığı altında ele alınan konulardan biri olan kefalet, İslam hukukçuları tarafından “*Bir kimsenin, başka birisinin borcunu ödeme, şahsını mahkemeye ihzâr ve satılan bir malı teslim hususunda zimmetini o kimsenin zimmetine eklemesidir*” şeklinde tarif edilmiştir⁵⁸. İslam hukukçuları kefaleti mala kefalet ve nefse kefalet diye ikiye ayırmışlardır. Mala kefalet daha çok borçlar hukuku içerisinde yer almaktadır. Konumuz itibarıyla inceleme alanımızda olan nefse kefalet genel anlamda bir şahsın mahkemeye getirilmesine bir kimsenin kefil olması demektir⁵⁹.

Kefalet uygulamasından devlet görevlilerinin belirlenen bir para miktarı tahsil ettikleri, Uriel Heyd tarafından belirtilmiştir. Fakat bu bilgiyi teyit edecek herhangi bir arşiv vesikasına yaptığımız araştırmalar esnasında ulaşamadık. Hüdavendigar Sancağı'nda kefilsiz ırgat ve hizmetçi kullanılmamasını emreden bir hükümde *kefillenme akçesi* adı altında para alınmaması emredilmiştir⁶⁰. Bursa şehrine ait H.990–994 tarihlerini kapsayan üç defterde nefse kefalet uygulaması ile ilgili kayıt sayısı 899'dur. Heyd, her bir kefalet kaydından alınacak para miktarının 32 akçe olduğunu belirtmiştir⁶¹. Heyd'in verdiği bu bilginin doğruluğu kabul edilecek olursa toplam 28768 akçe tutmaktadır ki böyle bir meblağın Osmanlı kayıtlarında bulunmaması imkânsızdır.

İncelediğimiz sicillerde kefalet uygulaması ile ilgili olarak pek çok kayıt bulunmaktadır. Bursa şehrine ait sicillerde kefalet kayıtları genellikle Arapça olarak tutulmuştur. Kayıtlarda ilgili şahısların isimleri sakin oldukları mahaller ve hepsinde olmamakla beraber hangi durumlarda kefil olunan şahsın mahkemeye intikal ettirileceği belirtilmektedir.

Arapça tutulmuş kefalet kaydı örnekleri⁶²

كفل المدعو يحيى فقيه بن الياس من قرية مانياس بنفس ابنه المدو رمضان الزبي أخز بتهمه القتل ثم كفل بنفس الكفيل المزبور موسى بن احمد الحداد من محلة شبلي زاده

⁵⁷ Abdullah Saydam, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usûlü”, *Tarih ve Toplum*, S.164, İstanbul 1997, s.4.

⁵⁸ Kuran-ı Kerimde kefalet ile ilgili net bir açıklama olmamakla birlikte Yusuf suresinin 72. Ayeti delil olarak kabul edilmiştir. “*Onlar da dediler ki: Hükümdarın su kabını arıyoruz. Onu bulup getirene bir yük zahire var. Üstelik o tas bana zimmetlidir.*” Bkz: *Kur'an*, 12/72; Abdullah Kahraman, “İslam Hukukunda Şahsa(Nefse) Kefalet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukuku'ndaki Teminatla Sahverme Müessesesi ile Mukayesesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Sivas 1998, s.301.

⁵⁹ A. Kahraman, “İslam Hukukunda Şahsa(Nefse) Kefalet Müessesesi”, s.302.

⁶⁰ *MD:31*, s.201, Hüküm No:452(9 C.Ahir 985/24 Ağustos 1577); İstanbul Kadısına ve Silahdarbaşına gönderilen hükümde de kefillenme akçesi adı altında para alınmaması emredilmiştir. Bkz. *MD:36*, s.301, Hüküm No.795(9 R.Ahir 987/5 Haziran 1579).

⁶¹ U. Heyd, *Ottoman Criminal Law.*, s.239.

⁶² İsmail Güler, “Bursa Sicillerinden Arapça Kayıt Örnekleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S.2, Bursa 2005, s.127.

“Manyas Köyünden İlyas oğlu Yahya Fakih, cinayet suçuyla tutuklu olan oğlu Ramazan'a kefil oldu. Sonra kendisine de Şiblizade Mahallesinden Demirci Ahmed oğlu Musa kefil oldu.”

كفل الحاج مصطفى بن پير احمد من محلة سوزن كفن بروسة بنفس مصطفى بن عبدالله بيطلب زعيم الوقت سفر سوباشي وباحضاره الي مجلس الشرع وقت المطالبة كفالة حاوية الامر والقبول في التاريخ المزبور

”Bursa'nın Süzenkefen Mahallesinden Pir Ahmed Oğlu Hacı Mustafa, dönemin zaimi Sefer Subaşı'nın isteğiyle, istenildiği zamanlarda mahkemede hazır olmak üzere Abdullah oğlu Mustafa'ya adı geçen tarihte emir ve kabulü havi kefil oldu.”

I. Süleyman dönemi ceza kanunnamesinde kefalet sistemi ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Kanunnameye göre kefil olan şahıs mahkemenin isteği üzerine kefil olduğu şahsı mahkemeye ihzar etmek zorundadır. Kefil olunan şahsın aranması gereken alan *yedi kadılık bölgesi* olarak belirtilmiştir. Söz konusu bölgelerde kefil olduğu şahsı arayıp bulamayanlar, sözlerine güvenilmesi halinde sorumluluktan kurtulacaklardır. Fakat ortada bir güvensizlik hali varsa, kefil olduğu şahsı aramak zorunda olduğu bölgelerdeki kadılardan temessük getirmesi zorunluluğu vardır⁶³. Yine zanlı olan şahısların mahkemeye getirilmesinden birinci derecede sorumlu olan şahıslar varsa kefilleridir. Kefilleri yoksa akrabalardır⁶⁴.

Osmanlı Devleti'nde şehirlerde mahalle, taşrada ise köy en küçük yerleşim birimidir. Devlet görevlileri bu yerleşim birimlerinde yaşayan halkın güvenliğini sağlamak ve gerektiğinde ilgili şahısları bulmak amacıyla nefse kefalet uygulamasını geniş ölçüde uygulamaya çalışmışlardır. Uygulamanın amacı suç işleyen bir şahsın gerektiğinde bulunabilmesini sağlamaktır.

Kefalet sisteminin uygulanmasından sorumlu olan kişiler mahallenin imamı, müezzini ve kethüdası; odabaşılar ve kervansaraycılardır. Gönderilen hükümlerde bu şahısların buldukları mahalde kefilsiz olan şahısların ikamet etmesine müsaade etmemesi istenmektedir. Kefalet sistemine ek olarak şehirlerin güvenliğinin tam anlamıyla sağlanması ve insanların tanınabilirliğinin en üst seviyeye çıkarılması amacıyla şehir dışından gelen ve beş yıldan az olmak üzere ikamet eden şahısların da geldikleri yerlere dönmeleri bir tedbir olarak düşünülmüştür⁶⁵.

Kefalet kayıtlarının genele yakın bir kısmında kefillik süresi ile ilgili bir sınırlama yokken bazı durumlarda belli sürelerle kefil olunduğu görülmektedir. Örneğin, Trabzon şehrinde gerçekleşen bir adam öldürme olayında davacı iddiasıyla ilgili şahitleri mahkemeye ihzar edene kadar zanlıya üç günlüğüne bir şahıs kefil olmuştur⁶⁶. Yine zanlının Trabzon'da ikamet ettiği fakat öldürme olayının Erzurum yolunda gerçekleştiği bir davada maktulün kardeşi olayla ilgili bilgileri toplamak için Erzurum'a gitmek istediğinde davalıdan kefil talebinde bulunmuş ve 40 günlük bir kefillik süreci belgelere yansımıştır⁶⁷. Kayseri subaşı bir haramiyi elinden kaçırmaya üzerine hapsedildiğinde bir şahıs subaşıya iki aylık bir zaman dilimi için kefil olmuş ve bunun üzerine subaşı hapisten çıkarılmıştır⁶⁸.

⁶³ U. Heyd, *Ottoman Criminal Law.*, s.85.

⁶⁴ Kanunnamenin farklı nüshalarında şahsın musahibinin ve köy ahalisinin böyle bir sorumluluğu olmadığı belirtilmiştir. Bkz. U. Heyd, *Ottoman Criminal Law.*, s.91

⁶⁵ MD:36, s.301, Hüküm No:795((9 R.Ahir 987/5 Haziran 1579).

⁶⁶ TŞS:1819, s.70(2 Ramazan 973/23 Mart 1566)

⁶⁷ TŞS:1815, s.53(13 Muharrem 965/5 Kasım 1557)

⁶⁸ Kay.ŞS:7, s.3(Evasıt-ı Şevval 994/25 Eylül-4 Ekim 1586)

Bazı kayıtlarda da zaman belirtilmemesine rağmen davacının iddiasıyla ilgili şahitleri mahkemeye sunacağı zamana kadar zanlıların nefislerine kefil olunmuştur⁶⁹.

Zanlı olan şahıslar kefil bulamazlarsa hapsedilirdi⁷⁰. Herhangi bir suçlama nedeniyle hapiste bulunanlar da yapılan soruşturma ve yargılama neticesinde suçsuz bulunsalar bile yine de birbirlerine kefil olduktan sonra haptisten çıkmalarına izin verilirdi⁷¹. Yine uygunsuz bir takım fiilleri işleyen ve mahalle ahalisinin isteği doğrultusunda haklarında *mahalleden ihraç* kararı verilen şahıslar da kendilerine kefil bulmak zorundaydılar⁷². Bazı kayıtlarda da mahalle ahalisinin ihraç talebinde buldukları şahısların, kendilerine bir kefil bulmaları durumunda mahallede ikamet etmelerine mahkemeye izin verildiği kefil bulamazlarsa mahalleden ihraç edildikleri görülmektedir⁷³.

Kefalet uygulamasının özünde kefil olunan şahsın gerektiğinde mahkemeye çıkarılmasının sağlanması varken adam öldürme suçu işlenirken de belirtildiği üzere farklı birtakım uygulamaları da bulunmaktadır. Örneğin, Batum miralay olan Hayrettin Bey, bir adam öldürme olayına karışan ve Erzurum beylerbeyi tarafından Trabzon mirlivasından istenen eniştesine kefil olarak Erzurum'a götürülmesine engel olmuştur⁷⁴.

Şehirlerde sakin reayanın haricinde şehir dışından ırgatçılık veya hizmetçilik gibi işleri yapmak üzere gelenler de kendilerine kefil bulmak zorundaydılar⁷⁵. Hüdavendigar sancakbeyine ve Bursa kadısına gönderilen bir hükümde bu ırgat ve hizmetçilerin çoğunluğunun yeniçeri ve sipah taifesinin hizmetinde olduğu anlaşılmaktadır. Karıştıkları herhangi bir olay nedeniyle mahkemeye çıkarılmaları gerektiğinde bulunamamalarından yakınan sancakbeyi, yeniçeri ve sipah taifesinin de sorumluluk altına girmediğinden şikâyetçi olmaktadır. Gönderilen hükümde, kefilsiz ırgat ve hizmetçi kullanılmaması⁷⁶ ve kullananların ellerinden dirliklerinin alınacağı belirtilmiştir⁷⁷. Özellikle Bursa şehrinde birçok suçun işlendiği odalarda ikamet eden şahıslara da odabaşlarının kefil olduğu görülmektedir⁷⁸.

Birey için toplumsal kimlik aracı ve yaşam alanı, devlet için yönetilenlerle ilişkinin sağlandığı bir ara birim ve toplumsal/mali kontrol alanı olan mahallelerde ikamet eden insanlar arasında, can ve mal güvenliğinin sağlanması, ahlaki değerlerin korunması ve yönetim açısından da mekân ve insan ilişkisine kesin bir sınır kazandırmak amacıyla uygulanan zincirleme kefillik uygulamasının kamu düzeninin sağlanması ve suçluların layıkıyla cezalandırılmaları hususunda önemli faydaları olmuştur. Mahalle sakinlerinin

⁶⁹ TŞS:1819, s.14(13 Şevval 972/14 Mayıs 1565)

⁷⁰ TŞS:1817, s.97(29 R. Evvel 969/7 Aralık 1561)

⁷¹ TŞS:1818, s.49(18 Receb 972/19 Şubat 1565)

⁷² BŞS:121, s.2(Evasıt-ı Zilkade 990/7-16 Aralık 1582)

⁷³ TŞS:1815, s.12(27 Şevval 964/23 Ağustos 1557)

⁷⁴ TŞS:1815, s.43(11 Safer 965/3 Aralık 1557)

⁷⁵ Çatalca kadısına gönderilen ve kefilsiz ırgat kullanılmamasını emreden hüküm için bkz. MD:31, s.103, Hüküm No:251(15 C.Evvel 985/31 Temmuz 1577)

⁷⁶ MD:31, s.201, Hüküm No:452(9 C.Ahir 985/24 Ağustos 1577)

⁷⁷ Çatalca kadısına gönderilen hüküm için bkz. MD:31, s.103, Hüküm No:251(15 C.Evvel 985/31 Temmuz 1577).

⁷⁸ Davut Paşa ve Molla Fenari Odalarının, odabaşlarının odalarında ikamet edenlere kefil olduğu kayıtlar için bkz. BŞS:137, s.59(24 Zilkade 993/17 Kasım 1585)

birbirlerine zincirleme kefil olmaları ile bütün şehrin güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır⁷⁹.

Zincirleme kefillik uygulamasının yanı sıra mahalle ahalisinin, can ve mal güvenliğini bozan olaylar ile bir takım ahlaka aykırı tutum ve davranışlardan dolayı sorumlu tutulmaları veya sorumluluk duymaları da kamu düzeninin sağlanmasına olumlu yönde katkılar sağlamıştır. Eceliyle ölmediği konusunda emin olunan adam öldürme olaylarında katilin bulunamaması durumunda mahalle ahalisi sorumlu tutulmuş ve kasame uygulaması adı altında mahalle ahalisinin mükellef erkeklerine eşit olarak diyete hüküm olunmuştur. Kasame uygulamasının varlığı mahalle ahalisini adam öldürme ve yaralama olaylarında daha dikkatli davranmaya ve suçluların yakalanarak mahkemeye çıkarılmasına katkı sağlamaya itmiştir. Ayrıca mahallelerinde ikamet eden ve genel ahlaka mugayir hareketleri bulunan şahısları da mahkemeye şikâyet ederek haklarında mahalleden ihraç kararı verilmesini talep etmişlerdir.

c-Şehirlerde Yapılan Düzenlemeler

Nüfus ve mahalle sayısının fazla olduğu büyük şehirlerde özellikle geceleyin kolluk faaliyetlerinin daha kolay yürütülebilmesi açısından mahalle ve sokakların uygun yerlerine mahalle kapıları inşa edilmiştir. Bursa kadısına gönderilen 28 R. Evvel 985(15 Haziran 1577) tarihli hükümde inşa edilecek mahalle kapılarına her gece nöbetleşe olarak iki bekçinin yerleştirilmesi de istenmiştir⁸⁰. İstanbul şehrinde mahalle kapılarının inşa edilmesi görevi yeniçeri ağasına tahvil edilmiş ve örnek olarak bezzazistan kapıları gösterilmiştir. Gönderilen hükümde, mahalle kapılarının yapılmasındaki amaç, bir mahallede hırsızlık veya başka bir suç işleyen şahısların başka bir mahalleye firar etmesinin engellenmesi ve suç işlediği mahallede yakalanmasının sağlanması şeklinde belirtilmiştir⁸¹.

Şehir içinde bulunan boş arazilerin de kamu düzenini bozan şahısların gizlendikleri yerler olması ve buldukları mahalle ahalisinin ortak kullanım alanlarına olan yakınlığından dolayı şenlendirildikleri görülmektedir. Manisa şehrinin Karahisar Mahallesi ahalisi, mahalle içinde bulunan çeşmenin yanında bir miktar boş arazinin varlığının çeşitli suçların işlenmesine ve suçluların saklanmasına neden olduğu gerekçesiyle kiraya verilmesinin kendileri için daha faydalı olacağından hareketle mahkemeye başvurmuşlardır. Mahkemece boş arazinin bulunduğu yerde gerekli soruşturmalar yapılmış ve mahalle ileri gelenlerinin de fikri aldıktan sonra kiraya verilmesine izin verilmiştir⁸². Yine insanların, özel mülkleri olan bahçelerinin kapı ve duvarlarının sağlam olması noktasında tedbirli davranmaları gerektiği yaşanan olaylar neticesinde anlaşılmıştır. Bursa şehrinin Alâeddin Bey Mahallesi'nde bir şahsa ait bahçede gerçekleşen adam öldürme olayı neticesinde maktulün yakınları, bahçe sahibinden bahçenin

⁷⁹ Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı-Türk Şehrinde Mahalle*, A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 1989, s.85,111; Tez. Osmanlı Şehrinde Mahalle adıyla yayınlanmıştır. Bkz. Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitapevi, İstanbul 2008.

⁸⁰ MD:30, s.271, Hüküm No:629.

⁸¹ MD:36, s.230, Hüküm No:611(6 R.Evvel 987/3 Mayıs 1579)

⁸² MŞS:8, s.11(5 Muharrem 974/23 Temmuz 1576)

kapı ve duvarlarını tamir ettirmesi hususunda kendisine tenbihde bulunulmasına rağmen ihmalkârlık ettiği için şikâyetçi olmuşlardır⁸³.

Yine pek çok olayın yaşandığı ve birçok suçun işlenmesine neden olarak gösterilen meyhanelerin tamamen kapatılması yönünde kararlar alındığı gibi mevcut olan meyhanelerin Müslüman mahalleri, mescit ve hamam yolları, ana yollar haricinde, Müslümanların sakin olmadığı boş ve تنها yerlerde kurulması gerektiği şeklinde düzenlemeler de yapılmıştır⁸⁴.

Reaya ile askeri sınıf mensupları arasında yaşanan olayların önlenmesi amacıyla alışveriş yaptıkları dükkânların ayrı olması noktasında birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, Gelibolu'da bir kasap dükkânı olduğundan şehir ahali ile askeri sınıf mensupları buradan et almaya mecbur kalmışlar ve bu yüzden aralarında kavga ve yaralama olayları yaşanmıştır. Merkezden gönderilen bir hükümlerle, İstanbul'da olduğu gibi Gelibolu'da da askeri sınıf mensuplarının alışveriş yapacakları ayrı bir kasap dükkânının açılması emredilmiştir⁸⁵.

d-Kürek Cezası

Osmanlı Devleti'nde donanmanın kürekçi ihtiyacının karşılandığı kaynaklardan biri de çeşitli suçlara mahkûm olmuş kişilerdir⁸⁶. Bu şahıslar gemilerde kürek çekmek suretiyle cezalarını tamamlıyorlardı. Suçluların kürek çekme cezası ile cezalandırılmasının hem kamu düzeninin sağlanması hem de askeri açıdan devlete birtakım faydaları olmuştur. Bu sayede hem devletin kürekçi ihtiyacının bir kısmı sağlanmış, hem suçluların sakin oldukları şehir ve köylerden uzaklaştırılması sağlanarak bu birimler suçlulardan arındırılmış, hem de reaya nazarında suçlulara gereken cezanın verildiği izlenimi sağlanmıştır. Kürek cezasının hangi suçlara verildiği 7 Zilhicce 966(10 Eylül 1559) tarihli bir fermada tespit edilebilmektedir. Ağrıboz Sancağı kadılarına gönderilen bu fermada suçu işlediği mahkeme süreci neticesinde sabit olan suçlulardan idam cezasına çarptırılanların haricinde olanların deftere kaydedilip küreğe gönderilmesi istenmiştir⁸⁷.

Kürek cezası ile ilgili olarak gönderilen hükümlerde, hakkında kısas cezası verilmeyen⁸⁸, pir ve mâlül olmayan güçlü kuvvetli suçluların kürekçi olarak gönderilmesi

⁸³ BŞS:137, s.20(Evahir-i Receb 992/29 Temmuz-7 Ağustos 1584)

⁸⁴ Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, s.242.

⁸⁵ MD:47, s.91, Hüküm No:232(8 R.Ahir 990/2 Mayıs 1582)

⁸⁶ Donanmanın kürekçi ihtiyacının karşılandığı diğer iki kaynak avarız vergisi nevinden kürekçi toplanması ve harpte alınan esirlerin kürekçi olarak kullanılmasıdır. Bkz. M. İpşirli "Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", s.206.

⁸⁷ M. İpşirli "Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", s.209.

⁸⁸ Kısas cezasının haricinde şu tür suçları işleyenlerin kürek cezası ile cezalandırıldıkları görülmektedir: Hırsızlık(çeşitli mal, eşya, hayvan ve para çalınması; hırsıza yoldaşlık, şeriklik; hırsızlıkla itham; yankesicilik; kumarbazlık; köle soymak; Dini Mahiyetteki Suçlar(Mülhidlik, Kelime-i küfür söyleme, Hapisten kâfir kaçırma, müezzine sövme, İçki ve sarhoşluk, Adam öldürme, yaralama katle yardım ve yoldaşlık, cariye dövme amden katil, Yaramazlık, ev basma yola inme, fesadlık, haramilik, zulüm); Fuhsıyyat(Livata, Şenaat, idlâl, erkeğe veya kıza güç etme, ırza tecavüz, na-mahreme tutunma); Siyasal Nitelikteki suçlar(Ruk'a sunma, berat çalma, sahte belge yazma, müzevirlik, ulak döğme, zindandan esir kaçırma) , Kalpazanlık, Dil(Casus olarak yakalanma). Bkz. M. İpşirli "Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", s.210-211.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

istenmiştir⁸⁹. Ayrıca küreğe gönderilecek suçluların işledikleri suçta dair sicil suretlerinin de beraberlerinde gönderilmesi ve iyice araştırılmadan suçu şer'an ve örfen sabit olmayan şahısların kürekçi olarak gönderilmemesi ve küreğe gönderilen şahıslardan subaşlıların para almaması gönderilen hükümlerde üzerinde durulan hususlardır⁹⁰.

Kürek cezasının süresinin hangi tür suçlar için ne kadar olduğu hususunda net bir şey söylemek zordur. Bazı suçlular bir sene kaldığı gibi 12 yıl kürek cezası ile cezalandırılan şahıslar da bulunmaktadır. Örneğin, Magosa sancakbeyinin gemisinde Mısır'dan 60 kişinin suçsuz oldukları halde 12 yıldan beri kürekçi olarak tutulduğu merkeze intikal etmiş ve Mısır beylerbeyine gönderilen hükümde bu şahısların merkezin bilgisi dâhilinde mi küreğe konulduğu, suçlarının ne olduğu ve bu kadar süre kürekte kalmalarının sebebi sorularak acilen cevap yazılması istenmiştir⁹¹.

22 C. Evvel 1001(24 Şubat 1593) tarihli Paşa Sancağında bulunan kadınlara gönderilen hükümde, gemilere suçlu olan şahıslar gönderilmediğinden kürekçi kalmadığından bahisle küreğe gönderilmesi icap eden suçluların Kavala kapudanına gönderilmesi istenmiştir⁹².

Bazı suçlular da özellikle zengin olanları küreğe gönderilmek yerine kasaplık yapmak üzere aileleriyle birlikte İstanbul'a gönderilmektedir⁹³.

e-Tüfek Kullanımına Getirilen Sınırlandırmalar

XV. yüzyılda Osmanlı ordusunda az da olsa tüfek kullanılmaktaydı⁹⁴. Fakat gerek Osmanlı ordusunda ve gerekse reaya arasında tüfeğin yaygınlaşması XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir. I. Süleyman zamanından itibaren ateşli silahlarla donatılmış yeniçeri sayısı sürekli artırılmış ve tüfeğin devlet tarafından imali süreci başlamıştır⁹⁵. Osmanlı ordusunda I. Süleyman devrinde ve XVI. yüzyılın sonlarına kadar tüfek kullananlar genellikle yeniçerilerdi⁹⁶. Yeniçeriler özel imalathanelerde imal edilen, işlerliği ve atıcılığı daha iyi olan tüfekleri devlet tarafından dağıtılan tüfeklere tercih etmişler ve savaşlarda özel mülkleri olan bu tüfekleri kullanmışlardır⁹⁷. I. Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid isyanına kadar tüfeğin imali ve kullanışı devletin elindeyken bu tarihten itibaren ve özellikle XVI.

⁸⁹ MD:7, Hüküm No:2682(2 Receb 976/21 Aralık 1568); MD:21, Hüküm No:672(22 Zilhicce 980/25 Nisan 1573)

⁹⁰ MD:10, s.237, Hüküm No:365(9 Ramazan 979/25 Ocak 1572);MD:43, s.39, Hüküm No:83(14 R.Ahır 988/29 Mayıs 1580);MD:49, Hüküm No:54(22 R.Evvel 991/15 Nisan 1583)

⁹¹ MD:42, s.97, Hüküm No:377(19 Receb 989/19 Ağustos 1581)

⁹² MD:70, s.76, Hüküm No:152(22 C.Evvel 1001/24 Şubat 1593)

⁹³ Seferihisar'da Mal Delisi demekle meşhur olan Cafer'in kasaplık yapmak üzere İstanbul'a gönderilmesi ile ilgili hüküm için bkz. MD:30, s.26, Hüküm No:65(25 Muharrem 985/14 Nisan 1577)

⁹⁴ Tüfeğin ilk kullanım yılı kesin olmamakla birlikte 1421 yılında Düzmece Mustafa hadisesinde, 1430'da Selanik'in fethinde, 1442'de Sivrihisar kuşatmasında, 1444 yılında Varna savaşında ve II. Murad döneminde Macar seferinde tüfek kullanılmıştır. Bkz. Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silâhların Yayılışı", *İ.Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.XXXII, İstanbul 1979, s.301.

⁹⁵ H. İnalçık, *Klâsik Çağ(1300-1600)*, s.53; M. İlgürel, "Ateşli Silâhların Yayılışı", s.301.

⁹⁶ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s.161.

⁹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I.*, s.366; M. İlgürel, "Ateşli Silâhların Yayılışı" s.303.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

yüzyılın sonlarıyla XVII. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da tüfeğin reaya arasında yaygınlaşması⁹⁸ kamu düzenini olumsuz etkilemiştir. Devlet, tüfeğin reaya arasında yaygın olarak kullanımını ortadan kaldırmak amacıyla ilgili görevlilere alınması gereken tedbirleri içeren fermanlar göndermiş ve bazı durumlarda da gerekli görülen yerlerde teftişler yapmıştır⁹⁹.

Tüfek kullanımı ile ilgili ilk düzenlemelere 1524 tarihli Mısır Kanunnamesinde rastlanılmaktadır. Bu kanunnamede; tüfek imali ile tamirinin kale veya civarında yapılacak bir işyerinde yapılması gerektiği bu mahallin haricindeki yerlerde tüfek imali ve tamirinin kesinlikle yasak olduğu, yapılması durumunda ilgili şahısların siyaset edileceği, pazarlarda tüfek satanın, alanın ve dellalın cezalandırılacağı, hisar eri, azep ve atlı tüfekçi haricinde reayadan hiç kimsenin tüfek kullanamayacağı, elinde tüfek bulunan şahısların bunları beylerbeyine veya *nazır-ı emvale* satması gerektiği gibi hususlar belirtilmiştir¹⁰⁰.

Devlet reayanın av amacıyla dahi olsa tüfek kullanmasına kesin kısıtlamalar getirmiştir. Sadece elinde *emr-i şerif* olan *havas-ı hümayun* avcılarının tüfek kullanmasına müsaade edilmiştir¹⁰¹. Reayadan avlanma amacıyla tüfek kullanan şahıslar tüfek kullanmak hususunda maharetli olmamaları nedeniyle yanlışlıkla insanların ve hayvanların ölümlerine sebep olmuşlar ve hatta tüfeğin sesinden dolayı hamile kadınlar *vaz'ı-haml* etmişlerdir¹⁰². Tüfek kullanımının yanı sıra reayanın ok, yay ve başka savaş aletlerini de kullanmaları yasaklanmıştır¹⁰³.

Reayanın elinde bulunan tüfekler konusunda taşrada bulunan bazı devlet görevlilerinin de sızlanmaları merkeze kadar ulaşmıştır. Koyulhisar Kalesi müstahfızları merkeze adam göndererek, kalede tüfek bulunmadığı için gerekli olduğu zamanlarda sıkıntı yaşandığı halde reayanın elinde *tamgalı tüfenk* bulunduğunu bildirmişlerdir. Merkezden gönderilen hükümde, yeniçerilerin haricinde her kimde tüfek bulunursa toplanarak dizdara verilmesi emredilmiştir¹⁰⁴. Yine Yalova yakınlardaki derbenciler de merkeze başvurarak ellerinde tüfek bulunan eşkiyayla layıkıyla mücadele edebilmeleri için kendilerine de tüfek temin edilmesi talebinde bulunmuşlardır¹⁰⁵.

Reayadan toplanan silahlar, toplandığı yerdeki kalelerde muhafaza altında tutulduğu gibi İstanbul'a gönderilmesi de gönderilen hükümlerde istenmiştir¹⁰⁶.

⁹⁸ XVI. yüzyılın sonlarında bir tüfeğin fiyatı 300-600 akçe arasında değişirken orta halli bir atın fiyatı bunun iki misli idi. Tüfeğin reaya arasında yaygın olarak kullanımında fiyatının ve bir tüfek edinmek suretiyle bir paşa veya beyin hizmetine girmenin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. M. İlgürel, "Ateşli Silâhların Yayılışı", s.305.

⁹⁹ M. İlgürel, "Ateşli Silâhların Yayılışı", s.302.

¹⁰⁰ Ö. Lütfi Barkan, *Kanunlar.*, s.356.

¹⁰¹ MD:7, Hüküm No:1826(7 Safer 976/1 Ağustos 1568)

¹⁰² MD:70, s.194, Hüküm No:383(19 C.Ahir 1001/23 Mart 1593)

¹⁰³ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *On Altıncı Asırda Bursa*, Bursa 1940, s.97-98; Mustafa Akdağ(.), reayanın elinden sadece tüfeklerin toplatıldığını ok, yay ve benzeri silahların toplatıldığına tanık olmadığını belirtmiştir. Bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s.214.

¹⁰⁴ MD:7, Hüküm No:452(17 C.Evvel 975/19 Kasım 1567).

¹⁰⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1967, s.64.

¹⁰⁶ Beyrut Sancağı'nda reayada bulunan silahların toplanılarak Şam Kalesi'ne teslim edilmesi ile ilgili olarak bkz. MD: 7, Hüküm No:400(22 R.Ahir 975/26 Ekim 1567); Hüdavendigâr Sancağı'nda reaya taifesinden toplanılan 36 tüfeğin İstanbul'a gönderildiği ve yine bulunursa onların da gönderilmesi ile ilgili olarak Hüdavendigâr Sancakbeyine yazılan hüküm için bkz. MD:7, Hüküm

Tüfek kullanımına izin verilen askeri sınıf mensupları yeniçeriler iken zamanla sipahiler de bu gruba dâhil olmuş ve gönderilen hükümlerde yeniçeri ve sipahi taifesinin haricinde hiçbir devlet görevlisi ve reayadan birinin tüfek kullanmaması emredilmiştir¹⁰⁷. 5 Safer 993(6 Şubat 1585) tarihli Hüdavendigâr beyi ve kadılarına gönderilen hükümde tüfek kullanmasına izin verilenlerin sadece kapı kulları, zuema, erbab-ı yeniçeri ve miri sayyâdlar olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁸.

f-Sefer Zamanlarında Alınan Tedbirler

Sefer zamanlarında sancaklarda kamu düzeninin her zamankinden daha fazla bozulduğu merkeze gönderilen şikâyetlerin yoğunluğundan anlaşılmaktadır. İlgili şikâyetlerde bu tür zamanlarda siyaset cezasına daha çok ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir¹⁰⁹. Özellikle XVI. yüzyılın sonlarında doğuda İran batıda Habsburglarla yapılan savaşların uzun yıllar sürmesi¹¹⁰, sancaklardaki düzen ve güvenliğin daha da bozulmasına neden olmuştur. Sancakların güvenliğinden sorumlu sancakbeyleri savaşlar nedeniyle uzun süre sancaklarından ayrı kalmışlardır. Bu ayrı kalış neticesinde bozulan düzen ve güvenliğin sağlanması için sancaklarda bir takım ilave tedbirler alınmıştır.

Sefer zamanlarında sancakların güvenliğinin sağlanması görevi sancaktaki bir takım görevlilerin liderliğinde muhafaza hizmetine kalan zuema ve sipahiler tarafından yerine getirilmiştir¹¹¹. Bu görevli sancakbeyi olduğu gibi bir defterdar veya başka bir görevli de olabilmekteydi. Bazı sancakların sancakbeylerinin seferlere katılmaması bunun yerine muhafaza hizmetinde kalması gönderilen emirler ile istenmiştir¹¹². Muhafazaya

---

No:1355(6 Zilkade 975/3 Mayıs 1568); Rum Beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. MD:7, Hüküm No:1709(15 Muharrem 976/10 Temmuz 1568);Amasya Beyine yazılan hüküm için bkz. MD:7, Hüküm No:2593(17 C.Ahir 976/7 Aralık 1568) ;Sinop Kadısına gönderilen hüküm için bkz. MD:12, Hüküm No:561(27 Zilhicce 978/22 Mayıs 1571);Aydın Sancağında reayadan toplanan 1500 adet tüfeğin İzmir'den gemiyle İstanbul'a gönderilmesini emreden hüküm için bkz. MD:33, s.289, Hüküm No:594(5 Zilkade 985/14 Ocak 1578).

¹⁰⁷ MD:7, Hüküm No:2318(Gurre-i C.Evvel 976/22 Ekim 1568);MD:10, s.330, Hüküm No:540(4 Muharrem 979/29 Mayıs 1571).

¹⁰⁸ MD:55, s.136, Hüküm No:256.

¹⁰⁹ Edirne kadısı gönderdiği mektupta “sefer-i hümayun ferman olunalı Edirne’de ehl-i fesad çoğalub siyasete külli ihtiyaç” duyulduğunu belirtmiştir. Bkz. MD:71, s.23, Hüküm No:45(13 Zilhicce 1001/10 Eylül 1593)

¹¹⁰ H. İnalçık, *Devlet-i ‘Alîyye I.*, s.181,185.

¹¹¹ “Bir sancağın veya eyaletin eşkinci zu’amâ ve erbab-ı tumarı sefere memur olduğunda vatanın muhafazası ve arkadaşlarının dirliklerinin umurunu tesviye etmek için onda biri memleketinde korucu kalır gerisi sefere gider.” Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül Vukuat*. s.149.

¹¹² Örneğin Bolu Sancakbeyine gönderilen hüküm için bkz. MD:59, s.50, Hüküm No:220(Receb 993/Temmuz 1585); Kudüs Beyinin sefere gitmeyerek bütün zueama ve sipahilerle sancağın muhafazasında kalmasını emreden hüküm için bkz. MD:59, s.18, Hüküm No:57(Evahir-i Zilhicce 993/14-22 Aralık 1585); Yine Üzeyir Sancakbeyi Ahmed Bey Kıbrıs muhasarası esnasında savaşa katılmayarak kıyıların korunması ile görevlendirilmiştir. Bkz. Y. Kurt, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, s.35.

kalan sipahiler, tımarları 3000'den aşağı olanlar ile pîr ve sabî olanlar arasından seçilmiştir¹¹³.

Suhte taifesinin sefer zamanlarında kamu düzenini olumsuz etkileyen hareketlerinin artacağını öngören Aydın beyinin bir başbuğ kumandasında bir miktar sipahinin sancağın güvenliğini sağlaması için bırakılması şeklindeki iş'arı, merkezce olumlu karşılanmakla beraber, sancakbeyinin yerine bırakacağı adamının bu türden düzeni olumsuz etkileyen hareketler karşısında dikkatli davranması ve ilgili görevin layıkıyla yapılması durumunda sorumlu tutulacağını kendisine bildirilmesi gerektiği, gönderilen hükümde belirtilmiştir¹¹⁴. Yine sefer zamanlarında sancakların güvenliğini sağlanması amacıyla yasakçı tayin edildiği de görülmektedir¹¹⁵.

Sancakların güvenliğinden birinci derecede sorumlu olan sancakbeylerinin askeri görevler nedeniyle sancak dışında buldukları zamanlarda ilgili sancağın güvenliğinin sağlanması başka bir sancakbeyinin uhdesine de verilebilmektedir. Örneğin, Menteşe sancakbeyinin donanmadaki görevi nedeniyle sancak dışında bulunması nedeniyle Menteşe Sancağı'nın güvenliğinin sağlanması görevi Karahisar-ı Sahib beyine verilmiştir¹¹⁶.

Askeri seferlerde vazifeli olan görevliler kendileri seferde iken geride bıraktıkları ailelerinin güvenliğini sağlanması için ikamet ettikleri şehirlerde bulunan bir takım olumsuz gelişmelerin ortadan kaldırılması talebinde bulunmuşlardır. Örneğin, Edirne şehrinde ikamet eden sipahiler, evini "*nâdi-i zina*" eden bir şahsın ve bir takım uygunsuz filleri işleyenlerin "*sefere gidiğimiz vaktin ehlimüz idlâl iderler deyu hayf iderüz*" şeklindeki çekinceleri nedeniyle mahalleden ihraç edilmeleri yönünde bir talepte bulunmuşlardır. Merkezden Edirne kadısına gönderilen hükümde ilgili şahsın evinin sattırılarak mahalleden ihraç edilmesi emredilmiştir¹¹⁷.

Sefer zamanlarında bazı şahıslar bunu bir fırsat bilerek ulufeye yazıldıkları ileri sürmüşler ve çeşitli görevli kimlikleri adı altında köy köy dolaşmak suretiyle halka çeşitli zulümlerde bulunmuşlardır. Kastamonu Sancağı'nın Azdavay Kazası'nda gerçekleşen böyle bir olay neticesinde Azdavay kadısının merkeze gönderdiği mektupta bu tür hareketlerin önü alınmazsa reyanın dağılacağı belirtilmiş ve tedbir olarak köy ahalisinin seçtiği bir yiğitbaşının tayin edilmesi için emr-i şerif talebinde bulunulmuştur¹¹⁸.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kamu düzenini bozan unsurlardan serbest tımar uygulaması ve yeniçerilerin İstanbul dışındaki varlığı esasında devletin merkezi idareyi temin etmek amacıyla başvurduğu yöntemlerdir. Fakat arşiv vesikaları göz önüne alındığında bu uygulamaların merkezi otoriteyi sağlama noktasında faydaları olduğunu gösterirken kamu

¹¹³ Rum Beylerbeyine gönderilen hükümde muhafazaya kalan sipahilerin sefere kadir olanlardan seçildiği şeklinde şikâyet olduğundan bahisle sipahilerin alçak halli, pîr ve sabî olanlar arasından seçilmesi emredilmiştir. Bkz. MD:59 s.67, Hüküm No:288(21 C.Evvel 993/21 Mayıs 1585)

¹¹⁴ MD:9, s.57, Hüküm No:150(8 Şevval 977/); Erzurum şehri ve Pasin sancağının sefer esnasında güvenliğini sağlanması görevi, "*ehl-i vukuf ve kâr-güzâr*" olması nedeniyle ve "*kemal-i şecaat ile hüsn-i ferasetine*" itimat olunan Erzurum Defterdarı ve Pasin Beyi olan Sinan'a verilmiştir. Bkz. MD:59, s.32, Hüküm No:154(Zilhicce 993/Kasım-Aralık 1585)

¹¹⁵ MD:51, Hüküm No:250(3 Şaban 991/22 Ağustos 1583)

¹¹⁶ MD:5, Hüküm No:33(7 Muharrem 973/4 Ağustos 1565)

¹¹⁷ MD:7, Hüküm No:1847(10 Safer 976/4 Ağustos 1586)

¹¹⁸ MD:73, s.261, Hüküm No:596(20 Zilkade 1003/27 Temmuz 1595)

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

düzeninin işleyişine menfi yönde etkilerinin olduğunu görülmüştür. Kamu düzenini sağlama görevinin mukataa adı altında iltizam usulü ile gördürülmesi, asayiş açısından ilk dönemlerde olumsuz bir etkiye neden olmasa da 16. yüzyılın sonlarından itibaren devletin mali açıdan içine girdiği çıkmazla birlikte farklı bir boyuta bürünmüştür. Mukataaların kısa sürelerde el değiştirmesi asayişin sağlanması yerine halka yapılan bir takım haksız uygulamalara neden olmuştur. İncelenen dönemde özellikle şehirlerde kamu düzeninin sağlanmasını olumsuz etkileyen durumların aslında devletin içinde bulunduğu mali durumdan çıkmak ve merkezi devleti taşrada daha kuvvetli bir şekilde hissettirmek amacının bir neticesi olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde kamu düzeninin sağlanmasına yönelik uygulamalardan en önemlisi ve en geniş uygulanma imkânı bulanı şüphesiz kefalet sistemidir. Sadece asayiş açısından değil imparatorluk dâhilindeki ticari hayatın da kontrolünde önemli faydaları olmuştur. Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nde idari birim olan sancakların sınırlarında çok büyük değişiklikler olmamıştır. Bunun nedeni de sancaklar oluşturulurken sancakbeyinin rahatlıkla kontrol edebileceği alanlar olmasına dikkat edilmesidir. Bununla birlikte imparatorluk dâhilinde yaygın olmamakla birlikte bazı sancakların sınırlarında değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bir cezalandırma usulü olan kürek cezası bir taraftan devletin askeri ihtiyaçlarına cevap verirken diğer taraftan da yerleşim yerlerinin suçlulardan temizlenmesine olanak sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde, bir taraftan reyanın korunup kollanması diğer taraftan devletin varlığını devam ettirme amacı bir takım farklı uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bu uygulamalara Osmanlı idarecilerinin yaklaşımı ve dönemin şartlarının etkisi eklenince asayişin sağlanması noktasında sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bütün bunlara rağmen en azından merkezden taşraya gönderilen hükümlerde reyanın korunup kollanması hususunda azami önemin gösterildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Şer'îye Sicilleri(Milli Kütüphane)

Bursa Şer'îye Sicilleri

A.137, A:121, A.120

Trabzon Şer'îye Sicilleri

1815,1816,1817,1818,1819

Kayseri Şer'îye Sicilleri

5,7

Manisa Şer'îye Sicilleri

8

Konya Şer'îye Sicilleri

2

Mühimme Defterleri(Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 16, 21, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 36, 42, 43, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 62, 67, 68, 69, 70, 73

2-Araştırma ve İnceleme Eserler

- 3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)* Özet ve transkripsiyon.-Ankara 1993.-LIX, 816 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 12. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; I)
- 3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)* Tıpkıbasım.-Ankara 1993.-570 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 12. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; I)
- 5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)* Özet ve indeks.-Ankara 1994.-XLIX, 449 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; II)
- 5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)* Tıpkıbasım.-Ankara 1994.-704 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; II)
- 6 *Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)* Özet-transkripsiyon ve indeks.-Ankara 1995.-2 c. (XXI, 449; V, 490 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 28. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; III)
- 6 *Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)* Tıpkıbasım.-Ankara 1995.-673 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 28. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; III)
- 7 *Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)* Özet-Transkripsiyon-İndeks I.-Ankara 1998.-LIII, 569 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 37. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; V)
- 7 *Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)* Tıpkıbasım I, II.-Ankara 1997.-II cilt 1016 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 37. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; V)
- 7 *numaralı mühimme defteri (975-976/1567-1569)*, Özet transkripsiyon-indeks III. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1999. - 3. c. (VII, 412 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 37. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; V)
- 12 *Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)* Özet-transkripsiyon ve indeks.-Ankara 1996.-2 c. (XXIX, 434; V, 433 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 33. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; IV)
- 12 *Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)* Tıpkıbasım.-Ankara 1996.-646 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 33. Divân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; IV)

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005.

_____, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi I-II*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

Alada, Adalet Bayramoğlu, *Osmanlı-Türk Şehrinde Mahalle*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 1989.

Altınay, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000

Barkan, Ö.Lütfi, "Tımar", İ.A.,XII/1, s.286-333.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kamu Düzeninin İşleyişini etkileyen Unsurlar Üzerine / Muhammed YAZICI

- _____, *XV. ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1943
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No.28, İstanbul 1965.
- Dağlıoğlu, H. Turhan, *16. Asırda Bursa(1558-1589)*, Bursa 1943.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- _____, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, TTK, Ankara 2006.
- Güler, İsmail, "Bursa Sicillerinden Arapça Kayıt Örnekleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, Bursa 2005, s.113-132.
- Heyd, Uriel, *Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973.
- İlgürel, Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.XXXII, İstanbul 1979, s.301-318.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ(1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000
- İpşirli, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, İstanbul 1982, s.203-248.
- Kahraman, Abdullah, "İslam Hukukunda Şahsa(Nefse) Kefâlet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukukundaki Teminatla Salıverme Müessesesi ile Mukayesesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, Sivas 1998, s.301-328.
- Kurt, Yılmaz, *XVI. Yüzyılda Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- Mustafa Nuri Paşa Netayicü'l-vuku'at: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967.
- Peirce, Leslie, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.
- Saydam, Abdullah, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usulü", *Tarih ve Toplum*, S.164, İstanbul 1997, s.4-12.
- Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, Yayına Hazırlayan: Halil Sahillioğlu, IRCICA, İstanbul 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları C.I*, TTK, Ankara 1988.
- Yazıcı, Muhammed, "Osmanlı Dünyasında İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler(XVI. Yüzyıl)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/8, Aralık 2012, s.1317-1332.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Yayınlanan makalelerin uluslararası indekslere eklenmesinde sorun yaşanmaması için özet ve anahtar kelimeler gerekmektedir. Bu sebeple dergiye gönderilecek makalede mutlaka Türkçe-İngilizce özet ve anahtar kelimeler bulunmalıdır. Özetler 200 kelimeyi geçmemeli, Anahtar kelimeler kısmında en fazla 7 kelime kullanılmalıdır.
2. Makalelerin İngilizce başlığı, Türkçe başlığın altına eklenmelidir.

Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki tablodaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	5,5 cm
Alt Kenar Boşluk	4,5 cm
Sol Kenar Boşluk	4 cm
Sağ Kenar Boşluk	4 cm
Yazı Tipi	Times News Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Boyutu (normal metin)	10
Boyutu (dipnot metni)	9
Satır Aralığı	Tek (1)

3. Makale içerisindeki başlıkların her bir kelimesinin sadece ilk harfleri büyük yazılmalı, başka hiç bir biçimlendirmeye, yer verilmemelidir.
4. Gönderilecek bilimsel çalışmaların sayfa sayısı belge, kroki, harita ve benzeri malzemeler gibi eklerle birlikte en fazla 25 sayfa olacaktır.
5. Makalede en fazla 10 şekil ve/veya tablo verilmelidir. Şekil ve tablolar metin içerisinde mutlaka belirtilmelidir. Şekil ve tablo ebatları makale için belirtilen ölçüler dışına taşmamalıdır.
6. İmlâ ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.
7. Makalelerdeki dipnotlar, APA (American Psychological Association) veya klasik dipnot verme formatında hazırlanıp metin içerisinde verilmelidir.
8. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır.

Örnek:

Kitap: Fisher, Alan, W., *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara, 2003.

Makale: İnalçık, Halil, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, *Belleten*, VIII/30, Ankara, 1944, s. 185–229.

Tezler: Narinç, Ökkeş, *1712-1715 tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal- Siyasi ve İktisadi Yapı (64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicilleri Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)*, Kils 7 Aralık Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis, 2010.

Elektronik Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Tevfik_Paşa(10.07.2012)

ARTICLE WRITING RULES

1. Abstract and key words are needed in order to avoid problems about being included in the articles published in international indexes. For this reason, , English-Turkish abstracts and key words must be taken place in the the article which will be sent to journal . Abstracts should not exceed 200 words, 7 words should be used as maximum in the part of key words.
2. The title of the articles in English, should be added below the title of articles in Turkish.

Manuscripts should be written in Microsoft Word, and page structure of the program shall be in the following table

Paper Size	A4 vertical
Top Margin	5,5 cm
Lower Margin	4,5 cm
Left Margin	4 cm
Right Margin	4 cm
Font	Times News Roman
Font Style	Normal (Standard)
Size (plain text)	10
Size (footnote text)	9
Line Spacing	Single (1)

3. Only the first letters of each word in the article titles must be great, no other formatting, should not be included.
4. Number of pages of scientific studies which will be sent , will have maximum of 25 pages, including attachments, such as the map and sketch and similar materials.
5. In article, up to ten shapes or tables must be given. Shapes and tables must be noted in the text . Figure and table size should not be out of the specified dimensions for the article.
6. Spelling and punctuation must be based on the Turkish Language Institution Speller. the exceptions of some specified situations enforcing the terms of article or topic.
7. Footnotes in the article should be given in the text by prepared in format of giving classic format or APA((American Psychological Association) format.
8. At the end of the text, under the heading of AUTHORITIES ,the referenced resources must be ordered alphabetically according to the surnames .

Examples:

Book: Fisher, Alan, W., *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara, 2003.

Arcitle: İnalçık, Halil, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, *Belleten*, VIII/30, Ankara, 1944, s. 185–229.

Theses: Nariç, Ökkeş, *1712-1715 tarihleri Arasında Gaziantepte Sosyal- Siyasi ve iktisadi Yapı (64 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicilleri Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)*, Kils 7 Aralık Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis, 2010.

Electronic Resource: http://tr.wikipedia.org/wiki/Tevfik_Paşa(10.07.2012)

MAKALE GÖNDERME VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Asia Minor Studies Dergisi'ne makale kabulü internet üzerinden yapılmaktadır. Yazar öncelikle derginin web sayfası olan [www. asiaminorstudies.com](http://www.asiaminorstudies.com) sitesindeki “*makale başvuru formu*” nu doldurup imzalayarak, bu formu bilgisayarda taratıp, ilgili makale ile birlikte tek dosya halinde asiaminorstudies@hotmail.com veya asiaminorstudies@yahoo.com, e-mail adreslerinden birine göndermeleri gerekmektedir.

Asia Minor Studies Dergisi'ne gönderilen makaleler öncelikle kapsam ve yazım ilkeleri açısından editör veya yayın kurulu tarafından incelenir. Yayın ilkelerine uygun olan çalışmalar bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere kendi sahasıyla ilgili eser ve çalışmaları bulunan iki hakeme, yazarın ismi belirtilmeksizin gönderilir. Hakemler en geç bir ay içerisinde ilgi makale hakkında görüşlerini içeren raporlarını yayın kuruluna iletir. İki hakemde yayınlanması uygundur şeklinde görüş bildirmesi halinde ancak makale dergide yayınlanır. Hakemlerden bir olumlu bir olumsuz rapor gelmesi halinde, yayın kurulu ilgili makaleyi üçüncü bir hakeme gönderir. Yazının yayınlanmasında üçüncü hakemin belirteceği görüşü belirleyici olur. Ayrıca yazar, hakemler tarafından makale hakkında belirtilen düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır. Şayet bu yapılmazsa ilgili makale yayınlanmaz.

Hakemler tarafından yayınlanmaya değer bulunan ve yazar tarafından son düzenlemeleri yapılarak yayın kuruluna teslim edilen makalelerin derginin hangi sayısında yayınlanacağına yayın kurulu veya editörler karar verir.

ARTICLE SUBMISSION AND EVALUATION PROCESS

The adoption of the article to Asia Minor Studies are conducted via the internet. The author primarily , by filling and signing article application form which is on the web page of www.asiaminorstudies.com site , by converting this form in computers, must sent this form to one of the e-mail addresses asiaminorstudies@hotmail.com or asiaminorstudies@yahoo.com, with the related article as a single file.

Articles submitted to the journal of Asia Minor Studies, primarily are reviewed by an editor or editorial boards in terms of scope and writing policies. Works in accordance with the principles of publication principles are sent two arbitrations having their own works and studies in his study course ,without the author's name to be evaluated as scientific aspect Officials notify their reports including comments about mentioning article to publication board at the latest within a month. If the two referees write a comment by saying appropriateness of publication of article , the article is published in the journal .In case a favorable report and negative report are come , Editorial Board sends the article a third arbitration. The opinions of the third arbitrator is decisive about publishing article .In addition, the authors must fulfill the correction suggestions specified by referees about the article . If this is not done the article will not run.

Publication Board and editors decide in which number of journal the articles, had a value of running by referees and delivered to the Board by doing last regulations will be published.